

WE
78

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

2126 κΓ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρὸς τοὺς ἐταίρους: Humfry Payne, 1-3

Ἐπιστημονικά μνημόσυνα: Πέϊν, ὁ ἐμπνευσμένος ἀρχαιολόγος, 4-19

Πένθη: Μανόλης Χατζηδάκης, 20-21. Tony Hackens, 22-24

Χριστίνα Κοντῆ, 24

Ἔργα καὶ ἡμέραι: Τὸ ἔργο τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς (Ἠνωμένου Βασιλείου), 25-29

Ἀπὸ τοὺς μύθους τῆς ἀρχαίας Βοιωτίας: Ὁ Ἡρακλῆς χρωστοῦσε τὴ ζωὴ του
στὴ Θηβαία ἡρώϊδα Γαλινθιάδα, 30-32

Ὁ Μέντωρ, Δελτίο τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας,
ἐκδίδεται τὸν Ἀπρίλιο, Ἰούνιο, Ὀκτώβριο καὶ Δεκέμβριο κάθε ἔτους
μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως.

Ἐκδοτικὴ ἐπιμέλεια Ἀντωνίου Χριστοδοῦλου

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 106 72 Ἀθήναι, Fax (01) 3644 996

ISSN 1105-7181

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΕΝΔΕΚΑΤΟ • ΤΕΥΧΟΣ 45 • ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1998

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Πρὸς τοὺς ἐταίρους

HUMFRY PAYNE
(1902-1936)

Ἡ γνήσια ἐπιστήμη ἐπιδρᾷ στοὺς μελετητὲς ὅπως καὶ ἡ γνήσια τέχνη, εὐεργετικά. Πολλοὶ ἀναγνωρίζουν ὅτι ἡ μαθητεία τους κοντὰ σ' ἓναν μεγάλο ἐπιστήμονα ὑπῆρξε ἀποφασιστικὴ καὶ διαμόρφωσε τὴν ἐπιστημονικὴ καὶ ἠθικὴ μορφή τους. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὰ βιβλία. Συγγράμματα παλαιῶν ἐπιστημόνων ἐξακολουθοῦν νὰ διδάσκουν καὶ νὰ ἐπιδροῦν, κι ἂς εἶναι οἱ συγγραφεῖς τους νεκροὶ ἀπὸ πολλὰ χρόνια, κι ἂς ἔχει ἡ ἐπιστήμη προχωρήσει μὲ γιγάντια βήματα. Ὁ παλιὸς σοφὸς ἐξακολουθεῖ νὰ ζῇ μὲ τὸ ἔργο του καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ κετέχει δίκαια πρώτη θέση στὴν πνευματικὴ ἐπιστήμη.

Τοῦτο συμβαίνει μὲ τὸν Humfry Payne καὶ τὸ βιβλίον του *Archaic Marble Sculpture from the Acropolis* (London 1936, δεύτερη ἔκδοση London 1950) πὺ ἔγραψε μὲ τὴ συνεργασία τοῦ Gerard Mackworth Young καὶ τὸ ἐξέδωσε, μεταφρασμένο στὰ ἑλληνικά, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία. Εἶχα τὴν τύχη νὰ τὸ μελετήσω ὅταν προπαρασκευαζόμουν γιὰ νὰ συμμετάσχω στὸν

Q 126^KΓ

διαγωνισμό Ἐπιμελητῶν Ἀρχαιοτήτων (1959). Τῇ γοητεία πού ἄσκησε ἐπάνω μου, τότε, ἐξακολουθεῖ νά τήν ἀσκεῖ, παρὰ τὸ ὅτι σήμερα τὰ ἐνδιαφέροντά μου εἶναι ἐντελῶς διάφορα.

Θέλοντας ἡ Ἑταιρεία νά κάμει προσιτὰ στοὺς Ἕλληνες, κυρίως στοὺς νέους καὶ μάλιστα στοὺς φοιτητὲς τῆς ἀρχαιολογίας, καὶ νά δώσει ὑποδείγματα ἐπιστημονικῆς σκέψης, ἐξέδωσε, ἀπὸ τὸ 1993 καὶ δῶθε, τὰ βιβλία Ἡ ἐξέλιξη τοῦ ἀπτικοῦ μελανόμορφου ρυθμοῦ τοῦ J.D. Beazley, κατὰ μετάφραση τῆς Ἠλέκτρας Ἀνδρεάδη, Τὸ ἐλληνιστικὸ πορτραῖτο τοῦ E. Buschor κατὰ μετάφραση τοῦ Προέδρου Γεωργίου Σ. Δοντᾶ καὶ τὰ Μικρὰ Κείμενα τοῦ Χρήστου Καρούζου. Τοῦ βιβλίου τοῦ Payne ἡ μετάφραση ἔπρεπε νά εἶναι ἀντάξια αὐτῶν πού ἀνέφερα. Τοῦτο ἔγινε δυνατὸ χάρις στὴν ἐταῖρο κυρία Μαρία Μπούσκαρη, ἡ ὁποία ἔχοντας μελετήσῃ, καὶ γνωρίζοντας ὅσο κανεὶς ἄλλος Ἕλληνας, τὰ γλυπτὰ τῆς Ἀκρόπολης ἀνταποκρίθηκε στὴν παράκληση τῆς Ἑταιρείας, καὶ πρόσφερε στὴν Ἑταιρεία, στὰ ἐλληνικά, τὸ βιβλίο τοῦ Payne. Τῇ μετάφραση αὕτῃ ἡ Ἑταιρεία μὲ τὴ σειρά της τὴν προσφέρει στοὺς Ἕλληνες φοιτητὲς τῆς ἀρχαιολογίας καὶ στοὺς Ἕλληνες ἀρχαιολόγους. Σήμερα, πού τοὺς πάντες κατέχει ἡ ἀγωνία τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ, τὸ πάντοτε νέο βιβλίο τοῦ Payne εἶναι τὸ πλέον σύγχρονο· ἔχει στοιχεῖα μόνιμα καὶ ἄφθαρτα, ὅπως τὰ ἔργα τοῦ Περικλῆ γιὰ τὰ ὁποῖα ὁ Πλούταρχος λέγει ὅτι «οὕτως ἐπανθεῖ καίνότης αἰεὶ τις ἄθικτον ὑπὸ τοῦ χρόνου διατηροῦσα τὴν ὄψιν, ὥσπερ αἰθαλὲς πνεῦμα καὶ ψυχὴν ἀγήρω καταμεμιγμένην τῶν ἔργων ἐχόντων» (Περικλῆς XIII, 3).

Ἡ Ἑταιρεία ἐκφράζει τίς εὐχαριστίες της πρὸς τὴν Ἀγγλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή ἡ ὁποία μὲ μεγάλη προθυμία ἐφρόντισε γιὰ τὰ νομικὰ ζητήματα τῆς δημοσίευσής τοῦ βιβλίου στὴν Ἑλλάδα. Ἐπιθυμία τῆς Ἑταιρείας ἦταν νά γίνῃ νέα φωτογράφησι τῶν γλυπτῶν, διότι ἐξ αἰτίας τοῦ Πολέμου εἶχαν χαθεῖ τὰ περισσότερα ἀρνητικὰ τῶν παλαιῶν λήψεων. Ἡ μεγάλη δαπάνη τοῦ ἐγχειρήματος αὐτοῦ καὶ οἱ δυσκολίες τῆς φωτογράφησής κατὰ τὴ νύκτα στὸ Μουσεῖο Ἀκροπόλεως, εἶναι

ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἀναδημοσιεύονται φωτομηχανικὰ οἱ πίνακες τῆς ἀγγλικῆς ἔκδοσης στὴν ἐλληνική.

Ὁ Humphry Payne, 62 χρόνια μετὰ τὸν θάνατό του, εἶναι μυθικὴ μορφή. Γιὰ νὰ δοθεῖ, στοὺς νέους πὺ τὸν ἀγνοοῦν, συνοπτικὴ εἰκόνα τῆς προσωπικότητάς του καὶ τοῦ ἔργου του, ἀναδημοσιεύεται στὸ τεῦχος τοῦτο τοῦ Μέντορος, ὁλόκληρο τὸ ἀφιέρωμα στὴ μνήμη του τῆς Βραδυνῆς τῆς Παρασκευῆς 15 Μαΐου 1936. Τὴν πραγματικὴ εἰκόνα, «τὴν κρείττω, τὰ συγγράμματα δείξει», κατὰ τὴ φράση στὸ πορτραῖτο τοῦ Ἑράσμου πὺ φιλοτέχνησε ὁ A. Dürer.

B.X.Π.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ

ΠΕΪΝ, Ο ΕΜΠΙΝΕΥΣΜΕΝΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ

Ο ΜΕΓΑΛΟΦΥΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ
ΠΟΥ ΜΑΣ ΤΟΝ ΠΗΡΕ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ

Του Διευθυντού της Γαλλικής
Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς κ. R. Demangel

Ὁ Χ. Πείν, ὁ νεώτερος μεταξὺ ἡμῶν, ὁ καλλίτερος, ὁ εὐ-
τυχέστερος εἰς τὰς ἀποστολάς του, ἀνηρπάγη σκληρὰ ἀπὸ τὸν
θάνατον κατόπιν αἰφνιδίας ἀσθενείας.

Πρὸ μηνός, τὴν 6ην Ἀπριλίου, ὁ Χ. Πείν μᾶς ἐδέχετο εἰς
τὴν Ἀγγλικὴν Σχολὴν μὲ τὴν ἐγκαρδιότητα καὶ τὴν ἀπλό-
τητα ποὺ τὸν διέκριναν πάντοτε, διὰ νὰ μᾶς ἀναγγείλῃ, ὅτι
ἐφέτος θὰ συνεπληρουῖτο ἡ πεντηκονταετηρίς τοῦ Ἀρχαιολο-
γικοῦ Ἰνστιτούτου τὸ ὁποῖον οὗτος διηύθυνε. Σήμερον, 15
Μαΐου, ὁ Χ. Πείν κοιμᾶται τὸν ὕστατον ὕπνον του εἰς τὸ μι-
κρὸν νεκροταφεῖον τῶν Μυκηνῶν, εἰς τὴν προσφιλεῖ του ἐλλη-
νικὴν γῆν τὴν ὁποίαν ἐγνώριζε τόσο καλὰ νὰ ἐρευνᾷ, καὶ ἡ
Βρεττανικὴ Σχολὴ μᾶς προσκαλεῖ εἰς τὴν Ἀγγλικανικὴν Ἐκ-
κλησίαν εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ψαλῇ μία δέησις ὑπὲρ ἀναπαύσεως
τῆς ψυχῆς τοῦ Χ. Πείν.

Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ὁ ἐκλιπὼν σοφὸς προησθάνετο ποία
μοῖρα τὸν ἡπείλει καὶ ὑπερπηδῆσας ὅλα τὰ ἐμπόδια, κατώρ-
θωσε νὰ γίνῃ ἐνδοξος πρὶν συμπληρώσῃ τὸ τριακοστὸν πέμ-
πτον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ἡ πρώτη του ἐργασία ὑπῆρξεν
ἀριστουργηματικὴ: Ἡ «Νεκροκορινθία» ἐξεδόθη τῷ 1931
(ἄρα γε ὁ τίτλος αὐτὸς τὸν ὁποῖον ἐξέλεξε ἦτο ἓνα προμήνυ-
μα). Ἀπόσπασμα τῆς ἐξαιρέτου αὐτῆς μελέτης τοῦ ἦτο τὸ
περίφημον λεύκωμα «Protokorinthische Vasenmalerei», μὲ τὸ ὁποῖον
ἐπλούτισε τὴν συλλογὴν ἀρχαιολογικῶν λευκωμάτων ποὺ διευ-
θύνουν οἱ Beazley καὶ Jacobsthal. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Κοριν-
θιακῆς θεωρίας του, ἐνέτεινε τὰς ἐρεῦνας του εἰς τὴν Περαιχώ-
ραν εἰς τὴν ὁποίαν ἡξιώθη νὰ κάμῃ τόσον καρποφόρους ἀνακα-
λύψεις. Τὸ ἄνω τμήμα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ

Πεῖν ἐδέχετο τοὺς ἀρχαιολόγους καὶ τοὺς φίλους τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, εἶνε ἓνα πραγματικὸ κορινθιακὸ Μουσεῖον. Ὁ Χ. Πεῖν δὲν περιωρίζετο εἰς τὴν κεραμογραφίαν. Ἡ ἐργασία του τὸν ὑπεχρέωνε νὰ εὐρύνη τὰς μελέτας του. Τὸ τραβηγμένο πρόσωπό του καὶ αἱ ἔξοχοι ἐργασίαι του ἐφάνερωναν τὴν ὀξύτητα τοῦ βλέμματος καὶ τὴν ἀκριβῆ ἔννοιαν τῆς ζωῆς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Αἱ σημαντικώτεραι ἀνακαλύψεις εἰς τὰς ὁποίας ἤξιώθη προσφάτως, σχεδὸν πρὸ τῶν ὁμμάτων μας, ἀνάγονται εἰς τὴν ἀρχαίικὴν γλυπτικὴν τέχνην. Αἱ ἐπιτυχίαι τῶν μελετῶν του εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἀκροπόλεως εἰς τὸ ὁποῖον τόσοι διαπρεπεῖς ἀρχαιολόγοι ἐμελέτησαν ἤδη λίαν ἐπισταμένως δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς πραγματικὰ θαύματα τὰ ὁποῖα κατῴρθωσε νὰ ἐπιτελέσῃ ὁ ἐκλιπὼν Ἀγγλος σοφός. Ὁ Χ. Πεῖν ἔκαμεν εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἀκροπόλεως μίαν διπλὴν σπουδαίαν ἀνακάλυψιν: Ἀπέδειξεν ἄφ' ἑνὸς ὅτι ἡ περίφημος «Ἀφροδίτη τῆς Λυῶνος» ἦτο μία Κόρη, τοῦ ἀγάλματος τῆς ὁποίας τὸ κάτω μέρος εὐρίσκετο εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἀκροπόλεως, καί, ἐξ ἄλλου, ἀνασυνέδεσε τὴν περίφημον «κεφαλὴν τοῦ Ραμπέν» τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου, μὲ τὸ ἄγαλμα ἑνὸς ἱππέως τοῦ αὐτοῦ ἀθηναίου Μουσείου. Καὶ τί δὲν θὰ κατῴρθωνε ἀκόμη ὁ Πεῖν ἂν ἤξιούτο νὰ ἐπωφεληθῇ τοῦ Μουσείου προπλάσμάτων ἑλληνικῆς γλυπτικῆς τὴν ἀνάγκην τῆς ἰδρύσεως τοῦ ὁποίου ὑπεδείκνυε τὸν τελευταῖον μῆνα! Ἦτο μία προβλεπτικότης σχεδὸν μεγαλοφυῆς, ἡ ὁποία συνεδυάζετο εἰς μίαν ἐκλεκτὴν ὕπαρξιν μὲ τὴν εὐπροσήγορον ἀπλότητα ποὺ συνοδεύει τοὺς ἀληθινούς σοφούς.

ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΠΛΟῖΝ ΤΑΦΟΝ ΤΗΣ ΠΟΛΥΧΡΥΣΟΥ ΜΥΚΗΝΗΣ

Τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἰταλικῆς
Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Alessandro Della Seta

Ἡ λαμπρὰ αὐτὴ χώρα τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία, εἰς ἡμᾶς, εὐλαβεῖς προσκυνητὰς τοῦ κάλλους τῆς ἱστορίας καὶ τῆς τέχνης

της, δίδει τόσα αίσθήματα χαρᾶς καὶ τόσην χαρὰν τῆς ζωῆς, θέλει νὰ πάρῃ ἐξ ἡμῶν κάπιον ὄμηρον, ὅχι μόνον εἰς τὸ πνεῦμα ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ σῶμα, ἴσως εἰς ἀνταμοιβὴν τῶν τόσων ποῦ μᾶς δίδει. Ἔτσι ὁ Χούμφρεϋ Γ. Γ. Πέϊν, ἠνώθη εἰς τὸν φωτεινὸν οὐρανὸν τῶν Ἀθηνῶν μὲ τὰ μεγάλα πνεύματα τοῦ Καρόλου Ὀτιφρέδου Μύλλερ, τοῦ Καρόλου Λενορμάν, τοῦ Γεωργίου Φίνλεϋ, τοῦ Ἀδόλφου Φούρτβαιγκλερ καὶ τόσων ἄλλων, ἐνῶ τὸ σῶμά του εὐρῆκεν ἀνάπαυσιν εἰς ἓνα ἀπλοῦν τάφον κοντὰ εἰς τὴν «πολύχρυσον Μυκὴν». Καὶ ἐκεῖνος, ὅπως αὐτοί, ἔπесεν εἰς τὴν τόσον εὐγενῇ μάχην τῆς ἐπιστήμης, ἔπесε θῦμα τῆς προσηλώσεως πρὸς τὸ καθῆκον, τῆς ἀφοσιώσεως μέχρι θυσίας. Ὁ πρόωρος θάνατος τὸν ἀφήρπασεν, ἐνῶ πυρέσσων ἤδη προητοιμάζετο νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὸ πεδίον τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Περαιώρας, εἰς τὸ ὅποιον εἶχεν ἀφιέρωσει χρόνια ὑπομονητικῆς ἐργασίας καὶ ὅπου εἶχε καταγάγει πολὺ σπουδαίας ἐπιτυχίας.

Ἀκριβῶς διότι ἔπесεν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς τιμῆς, δὲν ἀπομακρύνεται ἀπὸ ἡμᾶς ὁ Πέϊν, ἀλλὰ θὰ ὑπάρχῃ εἰς τὴν μνήμην μας περισσότερον παρά ποτε, διὰ τὰ ἐξαιρετικὰ χαρίσματα τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ χαρακτῆρος του. Κακὴ μοῖρα μᾶς ἐστέρησε ἀπὸ τοῦ νὰ βλέπωμεν τὴν ὕλικήν μορφήν του, ἀλλὰ δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ μᾶς ἀφαιρέσῃ τὴν ἀνάμνησιν τῆς εὐγενοῦς αὐτοῦ ψυχῆς, τῆς φωτεινῆς του ἐπιστημοσύνης. Κάθε φορὰν ποῦ ἀπὸ τὴν σκαπάνην μας θὰ ἔρχεται εἰς φῶς ἓνα ἀπὸ τὰ μέτρια ἐκεῖνα πρωτοκορινθιακὰ ἀγγεῖα ποῦ τόσον ταπεινὰ περνοῦν διὰ μέσου τῆς λαμπρᾶς ἱστορίας τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς Τέχνης θὰ ἐνθυμούμεθα τὸν ὄγκον τῆς ἐργασίας, τὴν ὁποίαν ἀφιέρωσεν εἰς αὐτὰ ὁ Πέϊν, διὰ νὰ τὰ κατατάξῃ εἰς ἓνα θαυμασιώτατον σύγγραμμά του. Κάθε φορὰν ποῦ θὰ πηγαίνωμεν νὰ περιέλθωμεν τὸ μουσεῖον τῆς Ἀκροπόλεως, θὰ τὸν ξαναβλέπωμεν ἀπησχολημένον, ὅπως τὸν εἶχαμεν ἰδῆ ἐπὶ μῆνας καὶ ἔτη, εἰς τὸ ἔργον ἐκεῖνο τῆς ἀναλύσεως τῆς ἀρχαίικῆς γλυπτικῆς, ἐπὶ τῶν πρώτων ἐκπληκτικῶν καρπῶν τοῦ ὁποίου μᾶς εἶχεν ἤδη ἀναγγεῖλει ἓνα ἄλλο θεμελιῶδες ἔργον. Θαυμασία εἶνε πράγματι ἡ ἐργασία ἐκείνη ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶχεν ἐγκύψει. Εἶχεν

ἀχθῇ ἐσχάτως εἰς ἓνα πεδῖον ἐρευνῶν, ἐγκαινιασθὲν ἤδη ἀπὸ τὰς πρώτας ἀνακαλύψεις περὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ εἰς τὸ ὁποῖον εἶχαν μετὰ πάθους ἀσχοληθῇ τόσοι ἀρχαιολόγοι, εἰς τὴν συγκέντρωσιν δηλαδὴ ἐπὶ τὸ αὐτό, τῶν διεσκορπισμένων τεμαχίων διαφόρων γλυπτικῶν ἔργων. Περισσότερον τολμηρὸς ἀπὸ τοὺς προηγηθέντας αὐτοῦ, ὁ Πεῖν εἶχεν ἐπεκτείνει ἔξω τῶν Ἀθηνῶν τὸ πεδῖον τῶν ἐρευνῶν του, καὶ σὰν ἱκανὸς θαλασσοπόρος ἐπέστρεφε κατ' ἔτος μὲ μίαν νέαν ἀνακάλυψιν: σήμερον προσήρμοζε ἐπὶ ἐνὸς κορμοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀκροπόλεως τὸν κορμὸν τῆς «Ἀφροδίτης μὲ τὴν περιστερὰν» τοῦ Μουσείου τῆς Λυῶν, αὐριον ἐπίσης συνεδύαζεν ἓνα ἄγαλμα ἱππέως ἐπίσης τῆς Ἀκροπόλεως μὲ τὴν περίφημον κεφαλὴν τοῦ Λούβρου. Ἐφαίνετο ἔτσι μὲ τὸ ὑψηλὸν ἀνάστημά του, μὲ τὰ ξάστερα μάτια του, ὅτι ἤμποροῦσε ν' ἀτενίζῃ εἰς ἓνα ὀρίζοντα εὐρύτερον ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ἠτένιζαν οἱ ἄλλοι. Διὰ τὸν Χούμφρεϋ Πεῖν, τὸ νὰ δυνηθῇ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου, τὸ λεπτὸν μειδίημα εἰς κομματάκια μαρμάρου, ποὺ ἦσαν πρὶν μόνον σῶμα καὶ ἔνδυμα, ἦτο μία χαρὰ τῆς ζωῆς, ἴση μὲ μίαν δημιουργίαν ἢ μὲ μίαν ἀνάστασιν.

Ὁ φθονερὸς θάνατος διέκοψε τὸ ἔργον αὐτὸ καὶ ἡμεῖς ἀναλογιζόμεθα μὲ βαθεῖαν πικρίαν τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον, ἂν ἔξῃ ὁ Πεῖν, θὰ μᾶς ἐχάριζεν, ἀναλογιζόμεθα πόσον ἀνεπανόρθωτος διὰ τὴν ἐπιστήμην ἀπώλεια ὑπῆρξεν ὁ θάνατός του.

Εἰς τὴν Βρεττανικὴν Ἀρχαιολογικὴν Σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν ἡ Ἰταλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ ἐκφράζει τὴν θλίψιν της.

Ο ΧΑΜΦΡΕΪ ΠΕΪΝ ΚΑΙ Η ΠΡΩΤΟΚΟΡΙΝΘΙΑΚΗ ΑΓΓΕΙΟΓΡΑΦΙΑ

*Γραμμένο ἀπὸ τοὺς συναδέλφους του
τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου*

Ὅταν ὁ θάνατος μᾶς παίρνῃ ἔτσι γρήγορα καὶ ἔτσι ἀπροσδόκητα ἓναν ἄνθρωπο ποὺ τὸν γνωρίζαμε τόσο καλά, ποὺ τὸν νοιώθαμε, ἐκεῖνον καὶ τὴ δουλειά του, τόσο πολὺ κοντὰ μας,

εἶνε δύσκολον νὰ μιλήσωμε γι' αὐτὸν σὰν κάτι ποὺ πέρασε πιά, νὰ ξαναπλάσωμε τὴ μορφή του σὰν κάτι ποὺ μᾶς ἔφυγε κι' ὅλας, καὶ ν' ἀντικρύσωμε μονομιᾶς τὸ ἔργο του σὰν κάτι τελειωμένο καὶ ν' ἀναμετρήσωμε κι' ὅλη τὴν ἀξία του. Ὁ Humfry Payne ἀγαποῦσε τόσο πολὺ τὴν ἀθόρυβη ἐργασία καὶ ἀπόφευγε κάθε ἐμφάνισι στὴ δημοσιότητα, ποὺ μᾶς φαίνεται πὼς θ' ἀνταποκριθοῦμε πιὸ πολὺ στὸ χαρακτῆρα του ἢ προ-σπαθήσωμε μὲ δύο λόγια νὰ ὑποδηλώσωμε ἐκεῖνο ποὺ μᾶς φαινόταν, ὅταν ζοῦσε, πὼς ἦταν τὸ κυριώτερο, τὸ χαρακτηριστικὰ δικό του, καὶ τὸ σπουδαιότερο στὴν ἐργασία του.

Ὅποιος εἶδε, ἔστω καὶ μιὰ φορά, τὸν Payne στὸ ἐργαστήριό του στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο, ὅπου ἀνάμεσα ἀπὸ χιλιάδες κομμάτια καὶ σπασμένα ἀγγεῖα ἀπὸ τὶς ἀνασκαφές του τῆς Περαιχώρας εὑρίσκε ὅσα ταίριαζαν καὶ ξεχώριζε τὰ διαλεχτὰ ἀπὸ τὰ λιγώτερο καλὰ, αὐτοῦ θὰ τοῦ ἔκαμε σίγουρα ἐντύπωσι τὶ ὀξυδέρκεια γιὰ τὸ παραμικρό, καὶ τὶ ἀγάπη γιὰ τὸ καθέκαστο εἶχε ἐκεῖνος, καθὼς καὶ μὲ τὶ λεπτότητα καὶ εὐαισθησία ἐνοιώθε τὴ μορφή ἑνὸς καλλιτεχνήματος. Ἡ χαρὰ ποὺ εὑρίσκε στὸ ν' ἀποτελέσῃ ξανά ἓνα καλλιτέχνημα τοῦ ἔδινε σίγουρα καὶ τὴ δύναμι γιὰ μιὰ δουλειὰ τόσο λεπτομερειακὴ καὶ ποὺ χρειαζόταν τόσον καιρὸ καὶ κόπο. Μὲ πόση ἐπιμονὴ καὶ ἀκρίβεια, μὲ πόση ἀκατάβλητὴ ἐργατικότητα, κι' ἀκόμα ἔτσι, ὥστε νὰ τοῦ ἔχη κανεὶς ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη, ἤξερε νὰ βγάξῃ πέρα μιὰ τέτοια δουλειά, δείχνει τὸ βιβλίον του γιὰ τὴν κορινθιακὴ τέχνη τῆς πρώτης ἐποχῆς «*Necrocorinthia*», τὸ πλουσιώτερον ἀπὸ τὰ ἔργα του, σὲ περιεχόμενο καὶ μάθησι. Δίπλα του στέκει, ὅχι λιγώτερο σημαντικόν, ὅ,τι ξαναταίριαζε στὰ Μουσεῖα, ἀπὸ διάφορα ξεχωριστὰ κομμάτια, κοντὰ στὰ θαυμαστά μικροεுρήματα τῶν δικῶν του ἀνασκαφῶν τῆς Περαιχώρας, πρὸ παντὸς τὰ δύο ἀγάλματα τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ ἄγαλμα ἑνὸς ἐφίππου καὶ τὸ ἄλλο μιᾶς κόρης, ποὺ ἡ ἐξασκημένη ματιά του δὲν εἶνε πολὺς καιρὸς ποὺ ἀνακάλυψε τὰ κομμάτια τοὺς σκορπισμένα σὲ διάφορα μουσεῖα.

Ὅ,τι ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριά μᾶς ἔκανε τὴν περισσότερη

ἐντύπωσι καὶ μᾶς φαινόταν ἀξιοθαύμαστο, ἦταν ἡ ἱκανότης του νὰ βρίσκη τὸ σωστὸ σημεῖο καὶ μὲ λιγοστὰ μέσα νὰ κατορθώῃ πολλά. Τὶ τυχερὸ πού ἦταν τὸ σχέδιό του ἴσια - ἴσια στὸ ἱερὸ τῆς Περαιχώρας νὰ βάλῃ τὴν ἀξίνα καὶ μὲ πόσο σχετικὰ μικρὸ θόρυβο φανερώθηκε ἐκεῖ σὲ λίγο καιρὸ ἓνα παλαιὸ Ἑλληνικὸ ἱερό! Ἀνάλογο μὲ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς Περαιχώρας εἶνε ἀπὸ τὰ βιβλία του τὸ περισσότερο ἴσως ἡ «Πρωτοκορινθιακὴ Ἀγγειογραφία». Τὸ βιβλίον ἐξεδόθηκε γερμανικὰ καὶ γι' αὐτὸ εἶνε σὲ μᾶς τοὺς Γερμανοὺς φυσικὰ πιὸ οἰκεῖο. Ὅμως καὶ πέρα ἀπ' αὐτὸ μᾶς φαίνεται στὸ εἶδος του, καθὼς μὲ πολὺ λίγες γραμμὲς καὶ μὲ τόσο πετυχημένα παραδείγματα δίνει μιὰ γενικὴ ιδέα, πὼς εἶνε τὸ τελειότερο ἴσως ἀπ' ὅλα τὰ βιβλία τοῦ Payne πού ἐξεδόθηκαν ὡς τώρα.

Τὴν ἔκδοσι τοῦ τελευταίου του βιβλίου δὲν πρόφτασε πιά ὁ ἴδιος. Μόλις αὐτὲς τὲς μέρες, μαζὶ καὶ τὰ μνημεῖα του, θὰ παρουσιαστῇ στὴ δημοσιότητα καὶ θὰ εἶνε σὲ θέσι νὰ δείξῃ τὶ ἦταν καὶ τί εἶνε ὁ Payne καλύτερα ἀπὸ κάθε νεκρολογία.

Στὸ σεμνὸ χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ ἀνταποκρινόταν κι' ὁ τρόπος πού μιλοῦσε κι' ἔγραφε πέρα ὡς πέρα. Ὅπως προτιμοῦσε νὰ φαίνεται λιγώτερο ἀπ' ὅ,τι ἦταν, ἔτσι καὶ ἀγαποῦσε νὰ μιᾷ λιγώτερα ἀπ' ὅσα ἤξερε. Κι' ἀκριβῶς αὐτὸ χαρίζει σὲ κάθε του λόγον ξεχωριστὴ βαρύτητα. Εἶνε κάποια θέρμη σ' ὅλα του τὰ ἔργα πού ἀναβρύζει ἀπὸ τὴ γνωριμιά μὲ τὰ ἴδια του τὰ πράγματα καὶ ἀπὸ τὴν ἀγάπην του ἀκόμα καὶ πρὸς τὸ παραμικρό, ὅχι τελευταῖα ἀπὸ μιὰ παράφορη ἀν καὶ πολὺ συγκρατημένη συμπάθεια κλίσιν πρὸς τὲς πρῶτες ἀρχὲς τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, κι' ἐδῶ εἰδικὰ τῆς κορινθιακῆς, ὅπου οἱ ὀρμητικὲς δυνάμεις τῆς «ἀρχαϊκῆς» ἐποχῆς ἀποκτοῦν τὴν πρώτη αὐστηρήν τους διαμόρφωσιν. Ἀκριβῶς στὴ συμπάθειά του πρὸς τὰ ἔργα τῆς πρώτης αὐτῆς ἐποχῆς νοιώθουμε δεμένον ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλον. Πολὺ λιγώτερο ἀπὸ ἄλλου μποροῦμε ἐδῶ νὰ ξεχωρίσωμε τὴ ζωὴ ἀπὸ τὸ ἔργο, κι' ἔτσι μέσα ἀπὸ τὰ ἔργα του θὰ ἐξακολουθῇ νὰ ἔχη τὴν ἐπίδρασίν της ἡ ἀθόρυβη, πού πῆγαινε σὲ βάθος, ἀνθρώπινη ὑπαρξίς του.

Ο ΚΑΛΛΙΤΕΡΟΣ ΓΝΩΣΤΗΣ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΪΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Αὐστριακοῦ
Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν κ. Otto Walter

Μόνον μὲ βαθὺ δέος παίρνει κανεὶς τὴν πέννα στὸ χέρι ὅταν πρόκειται νὰ γράψῃ δι' αὐτόν. Φοβεῖται ὅτι δὲν θὰ τοῦ ἤρесе νὰ εἰπωθοῦν τόσον πολλὰ λόγια, ὅσον κι' ἂν εἶνε εἰλικρινῇ, ὅσον καὶ ἂν προέρχωνται ἀπὸ τὰ μύχια τῆς καρδιάς: Τόσον σεμνός, τόσον ἀπομονωμένος, τόσον σιωπηλὸς ἦτο. Ὅταν ὠμίλει δημοσίως διὰ τὰ σπουδαῖα ἀποτελέσματα τῶν ἐργασιῶν του, ἔδιδε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι τὸ ἔκαμε αὐτὸ μόνον διότι ἔπρεπε, χωρὶς εὐχαρίστησιν. Καὶ ὅμως ἐξ ἄλλου ἦτο, ὅπως ὀλίγοι ἄλλοι, πάντοτε πρόθυμος νὰ μεταδώσῃ εἰς κάθε συνάδελφόν του ἀφθόνους ἀπὸ τὰς πλουσίας γνώσεις του. Εἰς μικρὸν κύκλον, ἔξω, εἰς τὴν ἐξοχὴν, εἰς τὸ σπὸρ καὶ εἰς τὸ παι- χρίδι, ὁ τόσον σοβαρῶς ἐργαζόμενος ἄνθρωπος ἐγίνετο πάλι παιδὶ καὶ διεσχέδαζε μὲ τὴν μεγαλυτέραν ἀθωότητα.

Ἄλλοι θὰ ὁμιλήσουν ἐκτενῶς διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν του σημασίαν. Νομίζω, ὅτι ὅλοι ἡμεῖς ποὺ ἐργαζόμεθα ἐδῶ, ἐπὶ ἐλληνικοῦ ἐδάφους, εἴμεθα σύμφωνοι —καὶ δι' αὐτὸ ἐκφράζο- μαι χωρὶς δισταγμὸν— ὅτι ἐκεῖνος ἦτο ὁ πλέον σημαντικὸς ἀπὸ ὅλους μας: Χωρὶς νὰ ἔχῃ συμπληρώσει τὸ 30ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του ἐδημιούργησε τὸ θεμελιῶδες τοῦ ἔργου περὶ πα- λαιᾶς κορινθιακῆς τέχνης, καὶ ἦτο ἀναμφισβητήτως ὁ καλλί- τερος γνώστης τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης. Πολλὰ ἠλπί- ζαμεν ἀκόμη ἀπὸ αὐτόν. Μᾶς ἄφισε ἐπίσης ἓνα ἔργον περὶ τῶν ἀρχαϊκῶν γλυπτῶν τῆς Ἀκροπόλεως, μόλις τελειωμένον.

Ὡς καρπὸς τῆς ἐργασίας του αὐτῆς καὶ τῆς βαθείας τοῦ γνώσεως τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης, εὐρίσκονται τῶρα εἰς τὸ μου- σεῖον τῆς Ἀκροπόλεως δύο ἀγάλματα τὰ ὅποια ἐκεῖνος μᾶς ἐχάρισεν ἐκ νέου: Ὁ στεφανηφόρος ἔφιππος καὶ ἡ κομψὴ γυ- ναικεία μορφή. Ἀφιερωθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἐκ νέου εἰς τὴν Ἀθη- νᾶν, τὴν θεὰν τῆς τέχνης καὶ τῆς σοφίας, θὰ διακηρύσσουν τὴν δόξαν του εἰς τὰς μελλούσας γενεὰς περισσότερον ἢ ὅ,τι θὰ

ἡδύνατο νὰ τὸ κάμῃ ἓνα μοντέρνο ἄγαλμα, καὶ πάντως συμφώνως μὲ τὴν σεμνὴν του ὑπαρξίν· Οἱ νικηταὶ τῶν ἀρχαίων ἀγώνων δὲν τῆς ἀφιέρωνον τὴν ἰδικήν των εἰκόνα.

Ἔτσι ἐπίσης τὸ σῶμα του ἀναπαύεται ἀπὸ τὴν πάλιν τῶν τελευταίων ἡμερῶν εἰς ἀπλοῦν τάφον ἐνὸς μικροῦ ἑλληνικοῦ ἐξοχικοῦ νεκροταφείου — ἀλλὰ εἰς τὰς Μυκήνας, ὅπου ἐτάφησαν καὶ οἱ Ὀμηρικοὶ ἥρωες.

ΘΡΗΝΟΣ ΔΙΑ ΤΟΝ ΝΕΚΡΟΝ ΑΔΩΝΙΝ

*Τοῦ Διευθυντοῦ τῶν Ἀμερικανικῶν
Ἀνασκαφῶν τῆς Ἀγορᾶς κ. T.L. Shear*

Ὁ σκοτεινὸς θάνατος ἤπλωσε τὴν σκιάν του ἐπάνω ἀπὸ τὴν ὡραίαν ἀρχαιολογικὴν κοινότητα τῶν Ἀθηνῶν. Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς κοινότητος αὐτῆς ἀνηρπάγη εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας του. Ὑγιὴς καὶ ἀκμαῖος, δρέπων τοὺς καρποὺς παλαιῶν σπόρων καὶ πλάθων σχέδια δι' ἓνα μέλλον πλουσιώτερον καὶ ἀφθονώτερον, ἀπέθανεν εἰς τὸ μέσον τῆς προσπαθείας τοῦ.

Ἀπαξ ἔτι ἀντιμετωπίζομεν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Πινδάρου ὅτι «σκιᾶς ὄναρ» ὁ ἄνθρωπος. Χθὲς ὁλόκληρος ἡ ζωὴ ἠπλώνετο ἐνώπιόν του, σήμερον ἡ ἰδική του ζωὴ ἔσθυσε, ἐχάθη.

Ὡς Διευθυντῆς τῆς Βρεττανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Πείν συνειργάσθη στενῶς μὲ τοὺς Ἀμερικανοὺς συναδέλφους του.

Ἡ ἐνότις τῆς γλώσσης μαζί μὲ τὴν κοινότητα τῶν συμφορόντων συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ στερεώσουν ἔτι μᾶλλον τὰς ἐπαγγελματικὰς σχέσεις. Ἡ εἰδίκευσίς του εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ἀρχαίων τῆς Κορίνθου τοῦ ἐνέπνευσε τὴν ἰδέαν ν' ἀναδράμῃ εἰς τὰς πηγὰς τῆς ἀπαραμίλλου αὐτῆς τέχνης, καὶ δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἦλθεν εἰς τὴν ἱστορικὴν καὶ γραφικὴν περιοχὴν τὴν ὁποίαν ἀπὸ καιροῦ καὶ ἐμπεριστατωμένως ἀνέσκαπτεν ἡ Ἀμερικανικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή. Μολονότι δέ, ἐλθὼν εἰς τὴν Περαιχώραν, ἐχωρίσθη ἀπὸ τὴν μητρόπολιν διὰ τοῦ Κοριν-

θιακοῦ κόλπου, ἐθεωρήθη πάντοτε ὡς καλοπρόσδεκτος καὶ εὐγενικὸς γείτων, τὰ δὲ φῶτα ποῦ ἔλαμπαν ἐπάνω εἰς τὰ νερά τοῦ κόλπου ἦσαν τὸ σύμβολον μιᾶς κοινῆς προσπαθείας, καταβαλλομένης ἀπὸ τὴν μίαν καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰν τοῦ κόλπου πρὸς ἀναζήτησιν τῆς ἀληθείας καὶ ἀνέλκυσιν τῆς ὡραιότητος ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ ἐδάφους. Ὁ Πείν ἔκαμε ἐπιτυχεῖς ἐρεῦνας εἰς τὴν Περαιχώραν καὶ ἡ Περαιχώρα θὰ κρατήσῃ ἐπὶ μακρὸν τὸ ὄνομά του εἰς ἀνάμνησιν.

Αἱ ἀρεταί, αἱ ὁποῖαι τοῦ ἔδωσαν τὴν ἐπιτυχίαν εἰς τὰς ἀνασκαφάς, δηλαδὴ ἡ σοφία καὶ ἡ ὑπομονή, ἡ κρίσις καὶ τὸ τάκτ, ὑπῆρξαν τὰ προσόντα ποῦ τὸν ἀνέδειξαν ὡς ἐπιστήμονα διορατικὸν καὶ ὡς προσεκτικὸν κριτικόν. Ἡ εἰλικρίνεια τῶν ἀναλυτικῶν του ἀναπαραστάσεων τὸν ἐβοήθησεν εἰς τὸ νὰ κάμῃ τὰς λαμπράς ἀνακαλύψεις ποῦ συνέδεσαν τὸ ὄνομά του μὲ τὰς μελέτας τῶν μαρμάρων τῆς Ἀκροπόλεως. Ἡ σοβαρότης τῶν κρίσεών του ἦτο καταφανὴς καὶ ἐβάρυνε πολὺ, ὅσάκις ὁ ἴδιος ἐπώπτευσεν εἰς τὰς ἀνακαλύψεις ποῦ ἔγιναν κατὰ τὰς ἀνασκαφάς τῆς Ἀγορᾶς τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν. Μολονότι δὲ μετριοφρονέστατος καὶ ἐπιφυλακτικὸς, ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἴδιόν του ἔργον εἶχε τὸ σπάνιον δῶρον νὰ παρουσιάξῃ πάντοτε τὸ ὑλικόν του κατὰ τρόπον σαφῇ καὶ εὐκρινῇ εἰς τοὺς μαθητάς του καὶ τοὺς συναδέλφους του.

Τοῦτο κατέστη ἔτι μᾶλλον ἐμφανὲς ὅταν πρό τινος ἐπεχείρησε μίαν περιοδείαν εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἀμερικῆς, ὅπου ἔκαμνε διαλέξεις, θέλγων τὸ ἑτερογενὲς ἀκροατήριόν του μὲ τὴν γοητείαν τῆς προσωπικότητός του ἀφ' ἑνὸς καὶ μὲ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀνακοινώσεών του.

Τὸ ἀρχαῖον ρητὸν τῶν Ἑλλήνων λέγει «ὃν θεοὶ φιλοῦσι, ἀποθνήσκει νέος». Ὁ εὐτυχέστατος τῶν θνητῶν δὲν ἦτο ὁ Σόλων, παρ' ὅλην τὴν σοφίαν του, οὔτε ὁ Κροῖστος, παρ' ὅλον τὸν πλοῦτον του, ἀλλ' οἱ δύο Ἀργεῖοι νέοι ποῦ ἀπέθανον ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ καθήκοντός των.

Οὕτω καὶ ὁ Πείν ἀπέθανεν εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς δυνάμεώς του, ἀφίνων τὴν ἐπίδοσιν ἑνὸς ἔργου σταθεροῦ καὶ σοβαροῦ,

ἔργου πραγματικοῦ, ὡς ζωντανὴν ἀνάμνησιν πνεύματος ἰσχυροῦ καὶ καρδίας εὐγενοῦς. Ἦμπορεῖ κανεὶς νὰ εἰπῇ, ἀληθῶς, δι' αὐτὸν ὅτι τὰ καλὰ στοιχεῖα ἦσαν τόσον ἀρτίως συγκερασμένα μέσα του ὥστε ἡ φύσις θὰ ἠδύνατο νὰ σταθῇ ἐμπρὸς του καὶ νὰ τὸν ἐπιδείξῃ εἰς ὅλον τὸν κόσμον, λέγουσα: Ἴδε ὁ ἄνθρωπος.

Θρηνοῦμεν τὴν σκληρὰν ἀπώλειαν τοῦ συναδέλφου καὶ φίλου ἀλλὰ συγχρόνως ἐπιχαίρομεν διότι ὁ Πεῖν ἀντιμετώπισε τὴν τελικὴν δοκιμὴν, ἡ ὁποία ἀναδεικνύει τοὺς ἄνδρας καὶ τὴν ὁποίαν τόσον εὐγενῶς διεξῆλθε...

«ΟΝ ΦΙΛΟΥΣΙΝ ΟΙ ΘΕΟΙ ΑΠΟΘΝΗΣΚΕΙ ΝΕΟΣ»

*Τοῦ Γραμματέως τῆς Ἀρχαιολογικῆς
Ἑταιρείας κ. Γεωργίου Οἰκονόμου*

Ὁ ἀπροσδόκητος θάνατος τοῦ ἐπιφανοῦς Διευθυντοῦ τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Χάμφρυ Πεῖν, ἐπλήρωσε βαθείας ὀδύνης τὰς ψυχὰς τῶν ἐν Ἀθήναις Ἑλλήνων καὶ ἀλλοδαπῶν συναδέλφων του, τὸ δὲ πένθος θὰ εἶνε βαρὺ εἰς πᾶσαν γωνίαν, ὅπου ἀσκεῖται ἡ κλασσικὴ ἀρχαιολογία, ὅταν γνωσθῇ ὁ θάνατος τοῦ πολυτίμου ἀνδρός.

Νεώτατος περατώσας τὰς σπουδὰς του ὁ Πεῖν ἐν Ὁξφόρδῃ, ἐγένετο μετ' οὐ πολὺ γνωστότατος εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ἔρευναν διὰ τοῦ ὀγκώδους συστηματικοῦ αὐτοῦ ἔργου περὶ τῆς ἀρχαίᾳς Κορινθιακῆς ἀγγειοτεχνίας καὶ ἄλλης κεραμεικῆς τέχνης, τὴν ὁποίαν ἐξήτασεν ἀπὸ εὐρυτάτης γνώσεως τῆς ἀρχαίας τέχνης καθόλου τῆς περιόδου ἐκείνης. Τὸ βιβλίον φέρει τὸν τίτλον «*Necrocorinthia*», ληφθέντα παρὰ τοῦ Στράβωνος, ὁ ὁποῖος ὀνομάζει συλλήβδην νεκροκορίνθια τὰ διάφορα πήλινα εὐρήματα τὰ ἀνευρισκόμενα ὑπὸ μεταγενεστέρων Κορινθίων κατὰ τὴν ἀνασκάλευσιν ἀρχαιοτέρων τάφων.

Ἐν τῷ συνθετικῷ τούτῳ ἔργῳ ὁ ἀείμνηστος Πεῖν συγκεντρῶσας μετὰ σπανίας φιλοπονίας καὶ ἐπιστήμης πᾶσαν σχετικὴν εἴδησιν καὶ γνώμην προγενεστέρων ἐρευνητῶν περὶ τὴν

ἀρχαϊκὴν Κόρινθον ἀσχοληθέντων, κατώρθωσε νὰ προαγάγῃ ἐπὶ τῇ βάσει νέων παρατηρήσεων ἀγγειογραφικῶν τὴν ὅλην χρονολογικὴν τάξιν τῶν μελετωμένων ὑπ' αὐτοῦ μνημείων καὶ νὰ καταστήσῃ σαφῆ τὴν ἐξέλιξιν αὐτῶν ἐν Κόρινθῳ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις περιοχαῖς, αἱ ὁποῖαι ἐδέχθησαν τὴν καλλιτεχνικὴν ἐπίδρασιν τῆς σημαντικωτάτης ἐκείνης πόλεως.

Σημαντικὴ ἐπίσης ἦτο ἡ συμβολὴ τοῦ Πείν εἰς τὴν μελέτην τοῦ Κρητικοῦ γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ, πρὸς τὴν ὁποίαν ἔφερον αὐτὸν πολὺ ἐνδιαφέροντα σχετικὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Κνωσοῦ, τῶν ὁποίων ἐνεργῶς μετέσχευεν ὁ ἀείμνηστος ἀρχαιολόγος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Καὶ ἐν τῇ ἐρευνῇ ταύτῃ ἀνευρίσκομεν τὰ αὐτὰ χαρίσματα: Τὴν ἄκραν εὐσυνειδησίαν, τὴν ὀξεῖαν παρατήρησιν περὶ τὰς λεπτομερείας τῆς διαμορφώσεως τοῦ κοσμήματος καὶ τὴν εὐρύτητα τῆς γνώσεως, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ πρὸς εὐστοχον σύγκρισιν καὶ συστηματοποίησιν τοῦ τοπικοῦ τούτου γεωμετρικοῦ ἐργαστηρίου, ὡς καὶ πρὸς κατάταξιν ἀσφαλῆ ἐν τῷ ὅλῳ συστήματι τοῦ γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ. Ἡ μελέτη αὕτη τοῦ Πείν εἶνε θεμελιώδης διὰ τὴν περαιτέρω κατανόησιν τοῦ τε Κρητικοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ καθ' ὅλου γεωμετρισμοῦ.

Παρὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην ὁ Πείν προσέφερε ωραίαν συστηματοποίησιν τοῦ Πρωτοκορινθιακοῦ ἀγγειογραφικοῦ ρυθμοῦ, ὅπως οὗτος παρουσιάζεται σήμερον μετὰ τὰς Ἀμερικανικὰς ἀνασκαφὰς ἐν Κόρινθῳ καὶ μετὰ τὰς προσωρινὰς ἐρεῦνας αὐτοῦ τοῦ ἐκλιπόντος ἐν Περαιχώρᾳ.

Αἱ τελευταῖαι αὗται ἐργασίαι τῆς Ἀγγλικῆς Σχολῆς εἰς τὸ τέμενος τῆς Ἥρας Ἀκραίας ἢ Λιμενίας, ὀλίγον περαιτέρω τοῦ Λουτρακίου, ὑπῆρξαν ὑπὸ τὴν λαμπρὰν διεύθυνσιν καὶ ἀκαταπόνητον ἐργασίαν τοῦ Πείν ὅχι μόνον πλούσιαι εἰς εὐρήματα ἀρχιτεκτονικά, κεραμεικά, πλαστικά κλπ., ἀλλὰ καὶ ἐπιστημονικῶς ἀρτιώταται καὶ ἄξιοι πάσης ἐξάρσεως. Ὅστις παρηκολούθησε τὸν «ῥὺν τε μέγαν τε» ἀλησμόνητον ἀρχαιολόγον ἐπεξεργαζόμενον μεθ' ὑπομονῆς καὶ ἐπιμονῆς τὴν πλούσιαν του συγχομιδὴν, ἀδιακόπως σχεδιάζοντα καὶ κατατάσσοντα τὰ

εὐρήματά του, μετὰ ἀπαραμίλλου εὐαισθησίας καὶ προσοχῆς προπαρασκευάζοντα τὴν συγκόλλησιν καὶ τὸν καθαρισμὸν εὐρημάτων ποικιλωτάτης ὕλης, εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ ἀναγνωρίσῃ ὅτι ὁ αἰμίνηστος Πείν ὑπῆρξε τύπος θαυμαστὸς ἀρχαιολόγου ἐρευνητοῦ. Ἡ ὅλοῃ μοῖρα δὲν ἀφῆκεν αὐτὸν νὰ ἀπολαύσῃ τὸν καρπὸν τῶν ἀδιαλείπτων του κόπων διὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ἑρας Ἀκραίας. Ἐὰν ἡ Τύχη ἡνόνθησεν αὐτὸν κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἐργασίας ἐκείνης, εἶνε ἀναμφισβήτητον ὅτι καὶ ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Περαιχώρας ἡννοήθη ἐκτάκτως ὑπὸ τῆς Τύχης ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Πείν. Ἐλπίζομεν ὅτι ἡ ἐπιβράδυνσις, ἡ ὁποία κατ' ἀνάγκην θὰ ἐπέλθῃ λόγῳ τοῦ θανάτου τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἐργασίας, δὲν θὰ ἀπομακρύνῃ παρὰ πολὺ τὴν δημοσίευσιν καὶ δὲν θὰ στέρησῃ ἐπὶ μακρὸν τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον τοῦ λαμπροῦ βιβλίου, τὸ ὁποῖον θὰ εἶνε τὸ καλλίτερον ἐπιτύμβιον διὰ τὸν Χάμφρυ Πείν. Ἐκεῖ, παρὰ τὸ τέμενος τῆς Ἑρας Ἀκραίας, θὰ ᾔτο καὶ ὁ ὠραιότερος καὶ δικαιοτέρος τάφος, ὡς σύμβολον τῆς εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην βαθυτάτης ἀφοσιώσεως καὶ τῆς κρατίστης αὐτοῦ ἐπιστήμης.

Ἐὰν δὲ ἡ θλίψις τῶν ἀμεσώτερον γνωρισάντων τὸν ἐπιφανῆ ἐπιστήμονα εἶνε αὐτομάτως μεγάλη, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι παρὰ τὴν μεγάλην του ἐπιστημονικὴν ὑπεροχὴν ὁ ἀλησμόνητος Πείν ὑπῆρξε καὶ ὑπέροχος ἄνθρωπος, ἀληθὴς ἐνσάρκωσις τοῦ εὐγενεστάτου ἀνθρωπισμοῦ. Χαρακτὴρ εὐθύς, συνειθίσας ἐκ τῆς εὐσυνειδήτου ἀσκήσεως πραγματικῆς ἐπιστήμης οὐχὶ μόνον εἰς τὸ κατὰ λόγον σκέπτεσθαι, ἀλλὰ καὶ κατὰ λόγον πράττειν, ἐγίνωσκε νὰ ἐκδηλώνῃ τὰς πράξεις αὐτοῦ μετὰ σταθερότητος ἡπίας καὶ ἀβροτάτης, ὥστε πᾶσα μετ' αὐτοῦ συναδελφικὴ εἴτε ἄλλη ἀναστροφή νὰ εἶνε ἀπρόσκοπτος καὶ ἀπολύτως εὐχάριστος. Εἰς τὴν θαυμαστὴν αὐτοῦ ταύτην σύγκρασιν διανοίας καὶ ψυχῆς ὀφείλει καὶ ἡ Ἀγγλικὴ Σχολὴ τὴν ὠραίαν συνέχειαν τῆς ἐπιστημονικῆς τῆς ἀποστολῆς καὶ εὐτυχίας κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη τῆς διευθύνσεως τοῦ Πείν.

Ἀκόμῃ πρὸ ὀλίγων ἐβδομάδων ἠκούσαμεν αὐτὸν ἀναπτύσ-

σοντα μετὰ χάριτος καὶ ζηλευτῆς ἀφελείας μίαν τῶν λαμπροτέρων του ἀνακαλύψεων, δευτέραν μετὰ τὴν πρώτην ἐκείνην περὶ τῆς Ἀφροδίτης τῆς Λυῶνος, τὴν ἀνακάλυψιν ὅτι ἡ ἐν τῷ Λούβρῳ πασίγνωστος κεφαλὴ Rampin, περὶ τῆς ὁποίας τόσα εἶχον γραφῇ, ἀνήκει ἀπλούστατα εἰς κορμὸν ἱππέως εὐρίσκόμενον ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῆς Ἀκροπόλεως. Ὅπως δὲ ἡ πρώτη του ὁμοία ἀνακαλύψις ὅτι ἡ λεγομένη Ἀφροδίτη τῆς Μασσαλίας ἢ τῆς Λυῶνος εἶνε τὸ ἄνω ἥμισυ ἀγάλματος, τοῦ ὁποίου τὸ ὑπόλοιπον εὐρίσκεται ἐπίσης ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῆς Ἀκροπόλεως, οὕτω καὶ ἡ περὶ τῆς κεφαλῆς Rampin ἐργασία εἶνε σημαντικώταται προσθῆκαι εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀττικῆς πλαστικῆς τῶν ἀρχαίων χρόνων — διότι μᾶς ἀπήλλαξαν πολλῶν περιπτῶν εἰκασίων.

Δυστυχῶς ὁ θάνατος διέκοψε τὴν ζωὴν καὶ μᾶς στερεῖ μιᾶς ἀναμφισβητήτως πολυτίμου συνεχείας γονίμου ἐπιστημονικῆς παραγωγῆς. Ἡ ὕπαρξις τοῦ Χάμφρυ Πείν διεγράφη ὡς φωτεινὸν μετέωρον καὶ ἐσθέσθη εἰς τὸ 34ον αὐτοῦ ἔτος. Εἶθε ἡ λάμψις τοῦ σελαγίσματος τούτου τῆς ἐπιστήμης νὰ χρησιμεύσῃ εἰς ἄλλους ὡς ὁδηγὸς καὶ ὡς ἀφετηρία.

Ἡ Ἑλληνικὴ γῆ, ὁ ὁποία ὑπῆρξεν ἡ τροφὸς τῆς ἐπιστήμης του κατὰ τὴν ζωὴν του, τὸν ἐδέχθη φιλοστόργως εἰς τοὺς κόλπους της ἐκεῖ παρὰ τὴν ἔνδοξον Ἀκρόπολιν τῶν Μυκηνῶν, ὅπου ἡ Ἑλληνικὴ του ψυχὴ ἐπεθύμησε νὰ συναναμίξῃ μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ χόματος τὸ γήϊνον αὐτοῦ σκῆνωμα, ἵνα ὁροσίζη αὐτὸ ἡ Ἑλληνικὴ ὁρόσος καὶ τὸ θερμαίνῃ ὁ Ἑλληνικὸς ἥλιος.

Ο ΑΣΥΓΚΡΙΤΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΪΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

*Τοῦ Προέδρου τῆς Ἑταιρείας τῶν Φίλων
τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Μιχαήλ Π. Βλαστοῦ*

Ἦδη, ἄνθρωποι πλέον ἐνδεδειγμένοι ἀπὸ ἐμέ, ἐξῆραν τὴν μοναδικὴν ἀξίαν τοῦ Χ. Πείν ὡς σοφοῦ καὶ ἀρχαιολόγου. Χαρακτῆρος μᾶλλον συνεσταλμένου, ὥσάν ὅλους τοὺς πραγματι-

κούς σοφούς, ὁ Χ. Πείν ἦτο ἡ προσωποποιήσις τῆς μετριοφροσύνης καὶ εἶχε προσθέτως τὸ σπάνιον χάρισμα νὰ τίθεται (θὰ ἔγραφα νὰ κατέρχεται) στὸ ἐπίπεδον τῶν συνομιλητῶν του.

Πάντοτε πρόθυμος νὰ δίδῃ μίαν ἀμερόληπτον συμβουλὴν ἢ μίαν πολύτιμον πληροφορίαν, μὲ τὴν ἀσύγκριτον πολυμάθειαν καὶ ὀξυδέρκειάν του, ὁ Χ. Πείν ἦτο διὰ τοὺς μαθητὰς καὶ τοὺς φίλους του ὁ ἀγαπητότερος καὶ ὁ πλέον σεβαστὸς διδάσκαλος.

Δὲν τὸν ἤκουσα ποτὲ νὰ δογματίζῃ ὡσὰν τόσους ἄλλους. Ὁ Χ. Πείν ἔλεγε πάντοτε «μοῦ φαίνεται...», «νομίζω...», «δὲν αποκλείεται νὰ ἔχω λάθος...» καὶ ἂν δὲν συνεμερίζετο τὰς γνώμας ἐνὸς συναδέλφου του εὔρισκε πάντοτε μὲ ἀσύγκριτον λεπτότητα τὸν τρόπον νὰ ἐπιβάλλει τὴν ἰδικήν του ἄποψιν.

Πόσας φορὰς ἐπῆγα εἰς τὴν Ἀγγλικὴν Σχολὴν καὶ ἠνώχλησα τὸν Χ. Πείν, διὰ νὰ τοῦ ζητήσω μίαν συμβουλὴν ἢ μίαν πληροφορίαν! Παρ' ὅλον ὅτι ἦτο ἀπορροφημένος ἀπὸ τὴν προετοιμασίαν τοῦ πρώτου τόμου περὶ τῶν ἀνασκαφῶν του τῆς Περαιχώρας, ὁ Χ. Πείν ἐφαίνετο πάντοτε εὐχαριστημένος, ἐπειδὴ διέκοπτε δι' ὀλίγον τὴν γραμμὴν τῶν σκέψεών του πρὸς χάριν μου καὶ ἔθετεν εἰς τὴν διάθεσίν μου ὅχι μόνον τὸν θησαυρὸν τῶν ἀπείρων γνώσεών του ἀλλὰ καὶ εὔρισκε αὐτοστιγμὴ μίαν πρωτότυπον λύσιν δι' ἓν ἀρχαιολογικὸν πρόβλημα συχνὰ πολὺπλοκον καὶ τοῦτο, μὲ μίαν ὑπέροχον ἀπλότητα καὶ προσήνειαν τῶν ὁποίων θὰ διατηρήσω πάντοτε μίαν εὐγνώμονα ἀνάμνησιν.

Ὁ Χ. Πείν ὑπερηγάπα τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐσέβετο βαθύτατα τοὺς νόμους τοὺς προστατεύοντας τὰς ἐθνικάς μας ἀρχαιότητας. Ὁ Ἀγγλος σοφὸς εἶχε κατορθώσει νὰ ἐμπνεύσῃ τὸν ἴδιον σεβασμὸν εἰς τοὺς μαθητὰς του καὶ εἰς τοὺς ἐργάτας τῶν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του ἀνασκαφῶν. Κάποτε ὁ Χ. Πείν μοῦ διηγεῖτο μὲ εὐχαρίστησιν ὅτι μίαν ἡμέραν εἰς τὴν Περαιχώραν, κάποιος ἐργάτης ποὺ εἶχεν ἀπομακρυνθῇ τῆς ἀμέσου ἐπιτηρῆσεώς του ἀνεῦρε ἓνα ἀρχαῖκόν σφραγιδόλιθον παριστῶντα τὸν Ἡρακλῆ παλαίοντα, ἐκ τῶν ὠραιότερων ποὺ εἶχον ἔλθει εἰς φῶς, καὶ τοῦ τὸν παρέδωσε αὐτοστιγμὴ, λέγων ἀπλῶς εἰς τὸν σοφόν: «Ἐλπίζω νὰ σ' εὐχαριστήσω. Κύττα τί βρῆκα!»

Πρὸ δύο ἐτῶν περίπου, μίαν ἡμέραν πού ἐτοιμαζόμουν νὰ πάω νὰ προγευματίσω εἰς τὴν ἐξοχὴν (κατὰ τὴν μίαν παρὰ τέταρτον) ἤλθε στὸ γραφεῖον μου ὁ Χ. Πείν καὶ ὠχρὸς ἀπὸ συγκίνησιν, μοῦ εἶπε: «Βλαστέ, θέλετε νὰ ἀγοράσετε ἓνα ἀριστούργημα διὰ τὸ Μουσεῖον ἢ διὰ τὴν συλλογὴν σας; Ἰδέτε τὶ μοῦ προσέφερε πρὸ ὀλίγου ἓνας λαθραῖος μεσίτης ἀρχαιοτήτων πού ζητεῖ ἄμεσον ἀπάντησιν ἐπὶ τῆς προσφορᾶς του καὶ τὴν πληρωμὴν του ἐντὸς δύο ὥρων». Ἦτο ἓνα θαυμάσιον χάλκινον ἀγαλμάτιον τοῦ ὁποῖου ἡ τιμὴ, μολονότι σχετικῶς ὑψηλὴ, ἦτο ὅμως κατωτέρα τῆς ἐμπορικῆς ἀξίας τοῦ ἀντικειμένου.

Ἀλλοίμονον! ὁ προϋπολογισμὸς τῆς Ἑταιρείας μας τῶν Φίλων τοῦ Μουσείου ἦτο σχεδὸν ἐξηντλημένος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐξ αἰτίας μιᾶς προσφάτου ἀγορᾶς.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ ἴδιος τὴν ἡμέραν ἐκείνην (ἦτο Σάββατον) δὲν διέθετα τὰ ἀναγκαιῶντα χρήματα, ἀπεφασίσαμεν μὲ τὸν Πείν νὰ προτείνωμεν τὸ ἀγαλμάτιον στὸν κ. Ἀντώνιον Μπενάκην, ὁ ὁποῖος καὶ τὸ ἡγόρασεν ἀμέσως καὶ ἔτσι ἐσώθη ἀπὸ μίαν λαθραίαν ἐξαγωγήν.

Οἱ ἀναγνώσται θὰ ἠννόησαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τοῦ μικροῦ ἀρχαϊκοῦ Ἡρακλέους, ἐνὸς τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ Μουσείου Μπενάκη, διὰ τὸ ὁποῖον ὁ Πείν ἐδημοσίευσεν μίαν αὐθεντικωτάτην μελέτην εἰς τὸ *Journal of Hellenic Studies* (1934).

Ὁ Χ. Πείν ἦτο ἐκ τῶν πρώτων πού ἐνεγράφησαν μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς «Ἑταιρείας τῶν Φίλων τοῦ Μουσείου». Ὁ Ἄγγλος σοφὸς δὲν ἠρνήθη ποτὲ τὰς πολυτίμους συμβουλὰς του καὶ συχνά, παρὰ τὰς πολλὰς ἀσχολίας του, ἐβοήθησε τὸν ὑποφαινόμενον εἰς τὴν ταξινόμησιν καὶ τὴν διακρίβωσιν τῶν πολυαρίθμων θραυσμάτων ἀγγείων, ἀγορασθέντων ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας διὰ τὸ Μουσεῖον. Ἄνευ τῆς βοηθείας τοῦ Χ. Πείν ἡ συμπλήρωσις τοῦ «grand cratère aux aigles», τοῦ ἀριστουργήματος τῆς πρωτοαττικῆς τέχνης, δὲν θὰ ἐπετυγχάνετο ἐντὸς τόσοῦ βραχέος χρόνου.

Γνωρίζω βεβαίως ὅτι κανεὶς δὲν εἶνε ἀναντικατάστατος καὶ ὅτι τὸ «uno avulso non deficit alter» τοῦ Βιργιλίου θὰ

μείνη πάντοτε ἀληθινόν, ἀλλὰ ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ Πεῖν ἀποτελεῖ ἀνεπανόρθωτον ἀπώλειαν διὰ τὴν Ἐπιστήμην, γνωρίζω δὲ ἀκόμη περισσότερο, ὅτι δὲν θὰ ἐπανεύρω ποτὲ παρόμοιον φίλον καὶ ἀσύγκριτον διδάσκαλον.

Ἡ στήλη τοῦ τάφου τοῦ Humfry Payne στὶς Μυκῆνες, μὲ τὴν ἐπιγραφή:

HUMFRY PAYNE

SCHOLAR ARTIST PHILHELLENE
BORN IN ENGLAND FEBRUARY 19, 1902
DIED IN GREECE MAY 9, 1936

"MOURN NOT FOR ADONAI'S"

ΠΕΝΘΗ

ΜΑΝΟΛΗΣ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Τὴν 1η Μαρτίου ἀπεβίωσε ὁ ἐπίτιμος Γενικός ᾽Εφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων, Σύμβουλος (1975-1977, 1981-1983) καὶ Ἀκαδημαϊκὸς Μανόλης Χατζηδάκης. Κατὰ τὴν κηδεία, ὡμίλησε ἐκ μέρους τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὁ Σύμβουλος κ. Νικόλαος Ζίας:

ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΤΗΡΙΟΣ ΑΣΠΑΣΜΟΣ

Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία προπέμπει τὴν ἑαρινὴ αὐτὴ ἑσπέρα, μαζὶ μὲ τὴν σύναξιν τῶν σπουδαστῶν καὶ ἑραστῶν τῆς βυζαντινῆς τέχνης, τὸν πρύτανιν τῶν Ἑλλήνων βυζαντινολόγων, Ἀκαδημαϊκὸ καὶ ἐπίτιμο Γενικὸ ᾽Εφορο Ἀρχαιοτήτων Μανόλη Χατζηδάκη, ἑταῖρον διαπρεπὴ καὶ Σύμβουλον αὐτῆς γενόμενον γιὰ μεγαλύτερο ἀπὸ μισὸν αἰῶνα χρονικὸ διάστημα.

Ὁ Μανόλης Χατζηδάκης, μέλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τὸ 1941, ἰσόβιον ἀργότερα, διετέλεσε δύο φορές μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου (1975-77, καὶ 1981-83). Διενέργησε ἀνασκαφές, μέσα στὸ πρόγραμμα τῆς Ἑταιρείας, στὴν Βασιλικὴ τοῦ Μάρτυρος Λεωνίδου στὸν Ἰλισσό, στὴν Καισαριανή, στὴν Λίμνη Εὐβοίας καὶ ἀνέσκαψε τὴν βασιλικὴν τοῦ Κλαυσίου.

Πέρα ὅμως ἀπὸ αὐτὴν τὴν κάπως περιορισμένη δραστηριότητα στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, καθὼς ἀπορροφοῦσε τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς δραστηριότητάς του ἡ Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, ἄμεσα συνδεδεμένη μὲ τὰ ἐπιστημονικὰ εἰδικότερα ἐνδιαφέροντά του, ἡ ἴδια πολυδύναμη προσωπικότητά του καὶ τὸ ἐπιστημονικὸ κύρος ἐλάμπρυναν τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, συμπληρώνοντας τὴν χορεία τῶν κορυφαίων βυζαντινολόγων μελῶν τῆς Ἑταιρείας Γ. Σωτηρίου, Α. Ξυγγόπουλο, Α. Ὀρλάνδο.

Ὁ Χατζηδάκης εἶχε πολύπλευρο ἐπιστημονικὸ ἔργο, ἀλλὰ καὶ μάχιμη συμμετοχὴ στὴν προστασία τῶν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μνημείων, μὲ τὴν 35ετῇ γόνιμη θητεία του στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία. Εἶχε ἀκόμη ἐνεργὸ ρόλο στὴν σύγχρονη καλλιτεχνικὴ ζωὴ μὲ τὴν ἔγκυρη κριτικὴ καὶ μελέτη τῆς νεοελληνικῆς τέχνης. Ὅμως σὲ δύο τομεῖς ἡ συμβολὴ του ὑπῆρξε καθοριστικὴ. Στὴν αἰσθητικὴ προσέγγιση, ἐρμηνεία καὶ καταξίωση τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς, ποὺ τὴν πραγματοποίησε μὲ μέθοδο ἐπιστημονικὴ, ἀλλὰ καὶ σπάνια καλλιτεχνικὴ διεισδυτικότητα, διατυπωμένη μὲ διαυγὴ καὶ καλλιπεῖ λόγο ἀφενός, καὶ ἀφετέρου στὴ συστηματικὴ μελέτη τῆς μεταβυζαντινῆς ζωγραφικῆς τῆς Κρητικῆς ἰδίως Σχολῆς, τῆς ὁποίας ὑπῆρξε ὁ ἐγκυρότερος σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο μελετητὴς καὶ ἐρμηνευτὴς, μὲ προεκτάσεις ποὺ φθάνουν στὸν Δομίνικο Θεοτοκόπουλο, ὅπου καὶ εὐτύχησε μάλιστα νὰ δεῖ τολμηρές του ὑποθέσεις νὰ δικαιώνονται. Ἀλλὰ καὶ στὴν μελέτη τῆς τέχνης τῶν τελευταίων αἰώνων (18ος αἰ.), μιᾶς ἐποχῆς ποὺ ἐθεωρεῖτο παρακμὴ, ἄνοιξε νέους δρόμους καὶ ἔδειξε ὅτι εἶναι μιὰ τέχνη ζωντανή, κρίκος πολὺτιμος στὴν ἀλυσίδα τῆς καλλιτεχνικῆς μας δημιουργίας.

Γιὰ ὅλους ὅμως ἐμᾶς, ποὺ εἶχαμε τὴν εὐλογία νὰ μαθητέψουμε κοντά του, στὸν ἀστείρευτο ἀμητὸ τῶν γνώσεών του, ποὺ μὲ τρόπο χαρίεντα μᾶς πρόσφερε, ὁ Χατζηδάκης ἦταν κάτι πολὺ περισσότερο ἀπ' ὅλα αὐτὰ τὰ κάπως ξηρὰ γραμματολογικά.

Καθὼς ὅμως στὸ ὄντως φοβερότατον τοῦ θανάτου μυστήριον καὶ στὸ ἀπροσπέλαστο μυστήριον τοῦ προσώπου ταιριάζει περισσότερο ἡ σιωπὴ καὶ πολὺ μικρὴ ἰσχὺ ἔχουν τὰ λόγια, καταφεύγω καὶ καταθέτω ἀποχαιρετιστήριους δύο ἀπὸ τοὺς τελευταίους στίχους τοῦ Ἑλύτη:

*Ποιὰ ψυχὴ νὰ φεύγει καὶ μυρίζει
Τόσο δυνατὰ ὁ ἀέρας καὶ ἄλλο δὲν ἀντέχω.*

TONY HACKENS

(27 Ἀπριλίου 1939 - 28 Νοεμβρίου 1997)

Ἡ νομισματική, ἀλλὰ καὶ ἡ εὐρύτερη ἀρχαιολογικὴ οἰκογένεια ἔχασε μὲ τὸ θάνατο τοῦ Tony Hackens ἕναν ἀκούραστο, μὲ βαθειὰ παιδεία καὶ γνώση ἐρευνητὴ καὶ δάσκαλο. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία στερήθηκε ἑνὸς πολὺτιμου ἐταίρου καὶ ἡ Ἑλλάδα ἑνὸς πραγματικοῦ φίλου, γιατί ὁ Tony Hackens ἦταν ἕνας γνήσιος φιλέλληνας μὲ ὅλη τὴ σημασία τοῦ ὅρου.

Γεννημένος στὸ Eupen (σύνορα Βελγίου καὶ Γερμανίας), δέχθηκε ἀπὸ νωρὶς τὴν ἐπίδραση τῆς γαλλικῆς καὶ τῆς γερμανικῆς παιδείας, γαλουχήθηκε μὲ τὶς κλασικὲς καὶ οὐμανιστικὲς ἀρχές, ταξίδεψε πολὺ ἀνὰ τὸν κόσμον, προσπαθώντας πάντα νὰ προάγει τὶς κλασικὲς σπουδές.

Ἦταν μιὰ χαρισματικὴ προσωπικότητα, ὑπῆρξε ἕνας ταλαντοῦχος φοιτητὴς (Collège Patronné d'Eupen, Université Catholique de Louvain), καὶ ἀργότερα ἕνας διεισδυτικὸς καὶ πολὺπλευρος ἐπιστήμονας, ὁ ὁποῖος κατέλαβε πολλὰς σημαντικὲς θέσεις, τόσο στὴν πατρίδα του ὅσο καὶ στὸ ἐξωτερικόν. Σὲ ἡλικία 23 μόλις ἐτῶν, ἔγινε διδάκτωρ μὲ θέμα «*Histoire et iconographie du temple capitolin et de la triade capitoline*», μὲ τὸν καθηγητὴ Fr. De Ruyt. Γιὰ τὴν καλύτερη κατανόηση τοῦ θέματος ἔμεινε στὴ Ρώμη ἀπὸ τὸ 1960 ἕως τὸ 1962.

Γίνεται ξένο μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς στὴν Ἀθήνα γιὰ πέντε χρόνια (1962-1967), ποὺ τοῦ δίνει τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσει ἀπὸ κοντὰ τὸν ἀρχαῖο ἐλληνικὸ πολιτισμὸ καὶ νὰ νοιώσει τὴ μεγάλη προσήλωση γιὰ ὅ,τι ἐλληνικόν, πράγμα ποὺ θὰ διαρκέσει σὲ ὅλη του τὴ ζωή.

Ὁ σοφὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Louvain, P. Naster, τὸν μύησε στὴ νομισματικὴ ἐπιστήμη καὶ ὁ τότε διευθυντὴς τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, G. Daux, ποὺ διέγινωσεν τὶς μεγάλες ἱκανότητες τοῦ νεαροῦ μέλους, ἐμπιστεύτηκε στὸν Tony Hackens τὴ μελέτη τῶν νομισμάτων ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς τῆς Δήλου, τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Μεδεῶνος στὴ

Φωκίδα. Ήταν τήν εποχή εκείνη πού γνωρίστηκε καί μέ εἰλικρινή φιλία συνδέθηκε μέ τήν Ρένα Εὐελπίδου-Ἀργυροπούλου, κάτοχο μιᾶς ἀξιόλογης συλλογῆς ἀρχαίων ἐλληνικῶν νομισμάτων. Καρπὸς αὐτῆς τῆς φιλίας καί συνεργασίας εἶναι οἱ δύο τόμοι τῶν «*Sylloge Nummorum Graecorum*» τῆς Συλλογῆς Εὐελπίδου πού συμπεριλαμβάνουν νομίσματα ἀπὸ τὶς ἐλληνικὲς ἀποικίες τῆς Δύσης (Ἰσπανία, Γαλλία, Κάτω Ἰταλία, Σικελία) ἕως καὶ Θεσσαλία, Ἡπειρο καὶ Κέρκυρα. Ὅπως ἦταν φυσικό, τήν ἴδια ἐποχή χρονολογεῖται καὶ ἡ πρώτη του ἐπίσκεψη στὸ Νομισματικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν, τὸ ὁποῖο δὲν ἔπαυσε νὰ ἐπισκέπτεται μέ ἰδιαίτερη ἀγάπη ἕως τὸ τέλος τῆς ζωῆς του.

Μετὰ τήν ἐπιστροφή του ἀπὸ τήν Ἀθήνα, διορίστηκε λέκτωρ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Louvain, ἀπ' ὅπου ξεκίνησε ὡς φοιτητής, καὶ ἐκλέχτηκε τὸ 1976 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Νομισματικῆς καὶ Ἀρχαιολογίας στὸ Καθολικὸ Πανεπιστήμιο τῆς Louvain la Neuve. Διετέλεσε δύο φορές πρόεδρος τοῦ τμήματος Ἀρχαιολογίας καὶ Ἱστορίας τῆς Τέχνης (1974-1978 καὶ 1990-1996), ἐνῶ λίγους μῆνες πρὶν ἀπὸ τὸν ἀδόκητο θάνατό του ἔγινε κοσμήτορας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς (Doyen de la Faculté de Philosophie et Lettres, 1997).

Ἀπὸ τὸ 1970 ἦταν ἐπισκέπτης καθηγητὴς στὸ Brown University, Providence, στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες, ἐδίδαξε στὰ Πανεπιστήμια τῆς Lille τὸ 1980-1981, τοῦ Sao Paulo, Βραζιλία, τὸ 1982 καὶ 1987, ὅπως καὶ στὴν American Numismatic Society, στὴ Νέα Ὑόρκη, τὸ 1978 καὶ 1986. Ὑπῆρξε διευθυντὴς τῶν ἐπιστημονικῶν προγραμμάτων τοῦ Πολιτιστικοῦ Κέντρου τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, στὸ Ravello τῆς Ἰταλίας (1983-1993) καὶ πρόεδρος - ἰδρυτὴς τοῦ ἀντίστοιχου Εὐρωπαϊκοῦ Κέντρου στὴ Βαρκελώνη (1990). Ήταν αὐτὸς πού ξεκίνησε τὴ σειρά τῶν δημοσιευμάτων *PACT* (Sciences et techniques au service du patrimoine culturel), πού ἀριθμοῦν ἕως τώρα 53 τόμους. Ἐργάστηκε μέ μεγάλο ζῆλο γιὰ τὴ Société Royale de Numismatique de Belgique, τῆς ὁποίας ἔγινε πρόεδρος τὸ 1988.

Ο Tony Hackens είχε αναπτύξει μία πολύπλευρη και αξιόπαινη δραστηριότητα συγγραφική και έκδοτική ως πανεπιστημιακός δάσκαλος, παράλληλα μὲ τίς πολυπληθεῖς νομισματικές και ἀρχαιολογικὲς μελέτες του, οἱ ὁποῖες δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἀναφερθοῦν σὲ τοῦτο τὸ κείμενο. Ἐπίσης ἔλαβε μέρος σὲ πολὺς ἀνασκαφές, στὰ Μάλια, Δῆλο, Ἄργος, Θορικό, Κέρκυρα.

Ἐκεῖνο πού τὸν διέκρινε ἦταν ἡ ἀγάπη του γιὰ τοὺς νέους ἀρχαιολόγους, τοὺς ὁποῖους βοηθοῦσε μὲ κάθε δυνατό μέσο. Ἐπίσης ἀμέριστη ἦταν ἡ συμπαράστασή του πρὸς τοὺς συναδέλφους τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης, ὅταν ἐκεῖνοι ἀντιμετώπιζαν τίς γνωστὲς δυσκολίες διακίνησης καὶ ἐπικοινωνίας. Ἦταν μιὰ ἔντονη προσωπικότητα πού ἤθελε πάντα νὰ προσφέρει γνώση καὶ ἀγάπη στοὺς ἄλλους. Γιὰ τὰ γνήσια καὶ βαθειὰ φιλελληνικά του αἰσθήματα, τιμήθηκε ἀπὸ τίς Ἑλληνικὲς Ἀρχές μὲ τὸν τίτλο τοῦ Ἐπίτιμου Προξένου τῆς Ἑλλάδος τὸ 1988.

Ο Tony Hackens θυμίζει ἓνα κερί πού γιὰ νὰ φωτίσει πρέπει νὰ λυώσει.

ΜΑΝΤΩ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

Μὲ λύπη ἀναγγέλλεται ὅτι στὶς 3 Μαΐου ἀπεβίωσεν ἡ Χριστίνα Κοντῆ, σύζυγος τοῦ Γενικοῦ Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων Ἰωάννου Κοντῆ. Ὁ γάμος τους ἔγινε στὶς 10 Αὐγούστου 1940. Ἡ Χριστίνα Κοντῆ, τὸ γένος Ἀκριβοῦ, ἀπὸ τὴν Πέτρα Λέσβου, ἦταν φιλόλογος καὶ ὑπηρέτησε στὴν Μέση Ἐκπαίδευση. Ὅσοι τὴ γνώρισαν θὰ θυμοῦνται πάντοτε τὸν εὐπροσῆγορο χαρακτήρα της καὶ τὴν φιλόξενη διάθεση μὲ τὴν ὁποία περιέβαλλε στὸ σπίτι της τοὺς φίλους ἐπισκέπτες.

Ἔργα καὶ ἡμέραι

Τὸ ἔργο τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐπιτροπῆς
(Ἑνωμένου Βασιλείου)

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἐπιτροπὴ (Ἑνωμένου Βασιλείου) ἰδρύθηκε τὸ 1986 μὲ πρωτοβουλία τῆς κυρίας Ματρώνας Egon ἐν ὄψει τῆς ἐπερχόμενης ἐπετείου τῶν 150 ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας στὶς ἀρχές τοῦ 1837. Ἡ Ἐπιτροπὴ ἐπισημοποιήθηκε ὡς ἀγαθοεργὸς σύλλογος (Charity) μὲ ἐγκεκριμένο ἀπὸ τὴν Βρετανικὴν Ἀρχὴν Καταστατικῶν, μὲ ἀριθμὸ 1013176.

Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1993, ὅταν ἡ κυρία Egon (πρώτη Πρόεδρος καὶ νῦν Ἐπίτιμος Πρόεδρος) μετώκησε στὴν Ἑλλάδα, τὴν προεδρία τῆς Ἐπιτροπῆς ἀνέλαβε ἡ κυρία Ἰουλία Π. Καλλιίου ἡ ὁποία καὶ συνεχίζει τὴν πραγμάτωση τοῦ ἔργου τῆς μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, ποῦ ἀπαρτίζεται ἀπὸ τοὺς κ. Κυριάκο Μεταξᾶ, Γραμματέα, κ. Πάρι Κάλιο, Ταμία, κυρία Εἰρήνη Ν. Χατζηπατέρα, Βοηθὸ Ταμία, καθηγ. κ. Κωνσταντῖνο Γραμμένο, Σύμβουλο, κ. Κωνσταντῖνο Ν. Χατζηπατέρα, Σύμβουλο, κ. Κωνσταντῖνο Λεβέντη, Σύμβουλο, κυρία Edmee Κ. Λεβέντη, Σύμβουλο καὶ δρα κυρία Εἰρήνη Σ. Λεμοῦ, Σύμβουλο.

Τιμητικὰ, τῆς Ἐπιτροπῆς μετέχουν οἱ καθηγ. John Barron, καθηγ. Sir John Boardman, καθηγ. Averil Cameron, καθηγ. Ν. Coldstream, κ. Brian Cook, Sir Kenneth Dover,

καθηγ. John Evans, καθηγ. Nicholas Hammond, Sir David Hunt, Λόρδος Jellicoe, κ. Robin Lane-Fox, κ. Σπύρος Μερκούρης, καθηγ. Donald Nicol, καθηγ. Mervyn Popham, Λόρδος Renfrew, Sir Peregrine Rhodes, δρ. Nicholas Richardson, Sir Steven Runciman, καθηγ. Anthony Snodgrass, καθηγ. Stewart Sutherland, δρ. C.E. Richardson, έντιμ. C.M. Woodhouse καί, αὐτοδικαίως, οἱ Πρόσθεις τῆς Ἑλλάδος καί τῆς Κύπρου στο Ἡνωμένο Βασίλειο.

Ἡ θητεία τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου εἶναι διετής. Τὸ παρὸν Συμβούλιο εἶναι τὸ ἀρχικό, τὸ ὁποῖο ἔχει κατ' ἐπανάληψη ἐκλεγεῖ.

Οἱ πόροι τῆς Ἐπιτροπῆς προέρχονται ἀπὸ τὴ συνδρομὴ τῶν 30 μελῶν τῆς, πού εἶναι £ 250.00 ἑτησίως, καί ἀπὸ δωρεές. Τὰ Μέλη λαμβάνουν δωρεὰν τὸ Ἔργον καί τὸν Μέντορα.

Ὁ στόχος τῆς Ἐπιτροπῆς εἶναι διττός:

Πρῶτον, ἡ προβολὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος σὲ ἓνα ἐκλεκτὸ βρετανικὸ καί ἑλληνικὸ ἐπιστημονικὸ κοινό, μὲ τὴν παρουσίαση τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ἔργου στὴν πατρίδα μας. Ὁ πρωταρχικὸς αὐτὸς στόχος ἐπιτυγχάνεται μὲ δύο διαλέξεις τὸν χρόνο, ἀπὸ διακεκριμένους Ἑλλήνες ἀρχαιολόγους πού προσκαλοῦνται νὰ παρουσιάσουν τὰ ἀποτελέσματα τῶν τελευταίων ἀνασκαφῶν τους στὴν Ἑλλάδα. Οἱ διαλέξεις δίνονται στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα καί σὲ συνεργασία μὲ τὸ Centre for Hellenic Studies τοῦ King's College τοῦ Λονδίνου.

Ἔως σήμερα μίλησαν οἱ:

- Καθηγ. κ. Σπύρος Βρυώνης, «The Greeks and the Sea».
- Καθηγ. κ. Geoffrey Waywell, «Current Excavations in Sparta by the British School at Athens».
- Κύριος Πέτρος Καλλιγᾶς, «Current Restoration of the Acropolis Monuments».
- Δρ. κ. Γεώργιος Παπαθανασόπουλος, «The Proto-Helladic Shipwreck at Dokos – The World's Oldest Shipwreck».
- Καθηγ. κ. Χρῆστος Ντούμας, «Recent Work at Santorini».

- Δρ. κ. Γεώργιος Παπαθανασόπουλος, «The Neolithic Settlement in the Cave of Diros».
- Καθηγ. κ. Βασίλης Λαμπρινουδάκης, «The Sanctuary of Dionysos at Naxos».
- Δρ. κυρία Άννα Α. Λεμοῦ, «The Trojan Cycle in East Greek Iconography».
- Δρ. κυρία Εἰρήνη Σ. Λεμοῦ, «Early Greek Sailors».
- Καθηγ. κ. Δημήτρης Παντερμαλῆς, «Dion».
- Καθηγ. κ. Πέτρος Θέμελης, «Recent Research in Ancient Messini».
- Καθηγ. κ. Θεόδωρος Σπυρόπουλος, «The Villa of Herodes Atticus at Astros Kynourias».
- Ἀκαδημαϊκὸς κ. Σπύρος Ἰακωβίδης, «The Mycenaean Fortress of Glas».
- Καθηγ. κ. Χαράλαμπος Μπακιρτζῆς, «Paul and Philippi: The Archaeological Evidence».
- Δρ. κ. Ἀλέξανδρος Μαζαράκης Αἰνιάν, «Excavations at Homeric Graia (Oropos)».

Τὸν Νοέμβριο 1998 ὁμιλητὴς θὰ εἶναι ὁ καθηγ. κ. Γιάννης Σακελλαράκης. Ὁ τίτλος τῆς ὁμιλίας θὰ ἀναγγελθεῖ ἀργότερα.

Τὰ ἔξοδα τῆς ἐπισκέψεως τῶν ὁμιλητῶν στὴν Ἀγγλία καλύπτονται ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τὴν κυρία Egon, ἐνῶ τὴν κάθε διάλεξη ἀκολουθεῖ δεξίωση τῶν παρευρισκομένων καὶ κατόπιν δεῖπνο πρὸς τιμὴν τοῦ ὁμιλητῆ.

Ἀπὸ τῆς ιδρύσεώς της ἕως σήμερα ἡ Ἐπιτροπὴ πέτυχε, μὲ τὶς δραστηριότητές της, ἀξιοζήλευτη φήμη τόσο ὡς εὐαγὲς ἴδρυμα ὅσο καὶ ὡς φορέας ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων.

Δεύτερον, καὶ σπουδαιότερο, ἡ παροχὴ ὑποτροφιῶν σὲ ἀριστούχους μὲ περιορισμένα οἰκονομικὰ μέσα Ἑλλήνες ἀποφοίτους τῆς Ἀρχαιολογίας, γιὰ μεταπτυχιακὲς σπουδὲς σὲ βρετανικὰ πανεπιστήμια.

Ἡ Ἐπιτροπὴ παρέχει πρὸς τὸ παρὸν τρεῖς ὑποτροφίες:

- «The Matti Egon Scholarship», ποὺ χρηματοδοτεῖται ἀπὸ τὴν

κυρία Ματρώνα Egon με τὸ ποσὸ τῶν £ 10,000.00 ἐτησίως καὶ καλύπτει τὰ δίδακτρα, τὴ διαμονὴ καὶ διατροφή τοῦ ἐκάστοτε ὑποτρόφου. Ὁ ὑπότροφος ἐπιλέγεται ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία.

Πρώτη ὑπότροφος ἦταν ἡ δις Ὑλγα Καραγιώργου, ἡ ὁποία τὸ ἀκαδημαϊκὸ ἔτος 1993 ἄρχισε διετὴ φοίτηση γιὰ τὴν ἀπόκτηση MPhil in Byzantine Archaeology στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ὁξφόρδης ὑπὸ τὸν καθηγητὴ Cyril Mango. Ἀπέκτησε τὸ MPhil τὸ 1995 καὶ στὶς 27 Φεβρουαρίου 1996 παρουσίασε τὴ διατριβή της, «*Church Architecture of 11th c. Greece: The Example of the Byzantine Basilica of Kalambaka, Thessaly*», σὲ διάλεξη μὲ εὐρὺ ἐπιστημονικὸ κοινὸ στὸ Ἑλληνικὸ Κέντρο Λονδίνου, μὲ εὐμενέστατα σχόλια.

Ἡ δευτέρη ὑπότροφος, δις Ἑλένη Ἀρμπή, σπουδάζει μὲ τριετὴ ὑποτροφία στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ὁξφόρδης γιὰ τὴν ἀπόκτηση DPhil in Classical Archaeology. Τὸ θέμα τῆς διατριβῆς της εἶναι «*The Organization of the Sanctuaries of Asklepios*» ὑπὸ τὸν δρ. J. J. Coulton, ἀναμένεται δὲ νὰ περάσει τίς σπουδές της ἐντὸς τοῦ 1998.

Ὁ τρίτος ὑπότροφος, γιὰ τὸ ἀκαδημαϊκὸ ἔτος 1998-99, θὰ ἐπιλεγεῖ ἕως τὰ τέλη Ἰουνίου τοῦ τρέχοντος ἔτους ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία.

- «The J.F. Costopoulos Foundation Scholarship», ποὺ χρηματοδοτεῖται ἀπὸ τὸ Ἰδρυμα Ι.Φ. Κωστοπούλου μὲ τὸ ποσὸ τῶν £ 10,000.00 ἐτησίως καὶ καλύπτει τὰ δίδακτρα, τὴ διαμονὴ καὶ διατροφή τοῦ ἐκάστοτε ὑποτρόφου. Ὁ ὑπότροφος ἐπιλέγεται ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἐπιτροπὴ (Ἡνωμένου Βασιλείου).

Πρώτη ὑπότροφος εἶναι ἡ δις Ἀναστασία Λερίου, ἀριστοῦχος ἀπόφοιτος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, γιὰ τὴν ἀπόκτηση Master's Degree ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Birmingham. Τὸ θέμα τῆς μελέτης της εἶναι «*Greek Trade and Colonization*». Ἡ διάρκεια τῶν σπουδῶν της εἶναι 12μηνι καὶ ἄρχισε τὸν Σεπτέμβριο 1997.

Ο δεύτερος υπότροφος για το ακαδημαϊκό έτος 1998-99 θα επιλεγεί έως το τέλος Ιουνίου του τρέχοντος έτους από την Έλληνική Αρχαιολογική Επιτροπή (Ένωμένου Βασιλείου).

- «The Greek Archaeological Committee (UK) Scholarship», που χρηματοδοτείται από τις ετήσιες συνδρομές και τη γενναιοδωρία των Μελών της Επιτροπής. Είναι της τάξεως των £ 10,000.00 και καλύπτει τα δίδακτρα, τη διαμονή και διατροφή του υποτρόφου για το έτος 1997-98. Έλπίζεται ότι θα καταστεί δυνατή ή περαιτέρω εξεύρεση πόρων για την εδραίωση και συνέχιση της υποτροφίας αυτής. Ο υπότροφος επιλέγεται από την Έλληνική Αρχαιολογική Επιτροπή (Ένωμένου Βασιλείου).

Πρῶτος υπότροφος είναι ο κ. Γεώργιος Βαβουρανάκης, αριστούχος απόφοιτος του Πανεπιστημίου Αθηνών, για την απόκτηση Master's Degree από το Πανεπιστήμιο του Sheffield. Το θέμα του είναι «*Economic and Authority Problems in Crete and Cyprus during the Middle Bronze Age*». Η φοίτησή του είναι 12μηνη και άρχισε τον Σεπτέμβριο του 1997.

Η ευθύνη της Επιτροπής για τις υποτροφίες είναι βέβαια μεγάλη, εξ' ίσου όμως μεγάλη είναι και η ικανοποίηση από τα αποτελέσματα των προσπαθειών της. Χάρη σ' αυτές, νέοι Έλληνες επιστήμονες επωφελούνται από ό,τι καλύτερο έχει να προσφέρει στον τομέα αυτό η Μεγάλη Βρετανία σήμερα, πράγμα που συντελεί επίσης στο να διατηρείται έδρα Αρχαιολογίας στα βρετανικά πανεπιστήμια.

Σπουδαιότερο όμως είναι το γεγονός ότι οι νέοι αυτοί επιστρέφουν στην Ελλάδα, όπου και μεταλαμπαδεύουν τα φῶτα από τη μεταπτυχιακή τους εκπαίδευση στη Μεγάλη Βρετανία.

ΙΟΥΛΙΑ Π. ΚΑΛΑΙΟΥ

ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΜΥΘΟΥΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΒΟΙΩΤΙΑΣ

Ο ΗΡΑΚΛΗΣ ΧΡΩΣΤΟΥΣΕ ΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ
ΣΤΗ ΘΗΒΑΙΑ ΗΡΩΙΔΑ ΓΑΛΙΝΘΙΑΔΑ

Γαλινθιάς ἦταν τὸ ὄνομα μιᾶς εὐγενοῦς κοπέλας ποὺ ζοῦσε στὰ μυκηναϊκὰ χρόνια στὴ Θήβα (γύρω στὰ 1300 π.Χ.): ἦταν κόρη τοῦ διακεκριμένου Θηβαίου Προΐτου (δμώνυμου καὶ σύγχρονου τοῦ βασιλιᾶ τῆς ἀργολικῆς Τίρυνθας), τὸν ὁποῖο οἱ Θηβαῖοι τιμοῦσαν καὶ στὰ ἱστορικὰ χρόνια, ὁπότε εἶχαν ὀνομάσει «Προϊτίδες πύλες» τὸν πυλῶνα τοῦ τείχους τῆς Καδμείας, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἦταν προσιτοὶ οἱ θαλαμωτοὶ μυκηναϊκοὶ τάφοι τῆς πόλης (δηλαδὴ οἱ τάφοι ποὺ ἀνασκάφηκαν στὸ σημερινὸ Μεγάλο Καστέλλι, ὅπου ὑποτίθεται πὼς εἶχαν ταφεῖ καὶ τὰ παιδιὰ τοῦ Οἰδύποδα). Ὁ Θηβαῖος Προΐτος, ὁ πατέρας τῆς Γαλινθιάδας, δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦταν ὁ ἴδιος ὁ βασιλιάς τῆς Τίρυνθας ποὺ εἶχε χάσει τὸ θρόνο του κατὰ τὶς πολιτικὲς ἔριδες στὴν Ἀργολίδα καὶ εἶχε καταφύγει στὴ Βοιωτία.

Βέβαιο εἶναι πὼς τὸν ἴδιο καιρὸ εἶχαν ἀναγκαστεῖ ἐξ αἰτίας τῶν πολιτικῶν ἀντιθέσεων καὶ βίαιότητων νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν Ἀργολίδα καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴ Θήβα καὶ οἱ κατόπιν γονεῖς τοῦ Ἡρακλῆ Ἀμφιτρώων καὶ Ἀλκμήνη. Πρῶτος εἶχε μετοικήσει ὁ Ἀμφιτρώων, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀγοράσει γῆ ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς Καδμείας καὶ εἶχε χτίσει τὸ σπίτι του ἐκεῖ, «ἀριστερὰ τῶν Ἡλεκτρῶν πυλῶν», ὅπως λέει ὁ Πausanias, ὁ ὁποῖος βρῆκε ἐρειπωμένο τὸ σπίτι ἐκεῖνο, ὅταν στὰ 175 μ.Χ. ἐπισκέφθηκε τὴ Θήβα: ἀκολουθώντας ὁ Pausanias τὸν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ δρόμο Ἀθηνῶν - Θηβῶν εἶχε καταλήξει σὲ Ἡλέκτρες Πύλες. Πρὶν πατήσῃ τὸ κατώφλι τους, στράφηκε ἀριστερὰ καὶ εἶδε σὲ μικρὴ ἀπόσταση τὰ ἐρείπια τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Ἀμφιτρώωνα, ὅπου εἶχε γεννηθεῖ ὁ Ἡρακλῆς.

Κατὰ τὶς τοπικὲς παραδόσεις, ἡ Ἀλκμήνη εἶχε παντρευτεῖ τὸν Ἀμφιτρώωνα στὴ Θήβα καὶ εἶχε ἐγκατασταθεῖ μαζί του στὸ νεόχτιστο σπίτι του. Ἀπὸ τὴν παράδοση εἶναι

γνωστό πώς ὁ Ἀμφιτρύων εἶχε ἀναγκαστεῖ νὰ φύγει βιαστικά ἀπὸ τὴ Θήβα γιὰ νὰ δώσει ἓνα τέλος στὶς πολιτικὲς καὶ πολεμικὲς ἔριδες τῆς παλιᾶς τοῦ πατρίδας μὲ πόλεμο κατὰ τῶν Τηλεβοῶν τῆς Ἀκαρνανίας. Κατὰ τὴν ἀπουσία του, ὁ Ζεὺς πῆρε τὴ μορφὴ τοῦ Ἀμφιτρύωνα καί, ἐξαπατώντας τὴν Ἀλκμήνη, μπόρεσε νὰ μείνει μαζί της μιὰ νύχτα στὸ σπίτι. Τὴν ἐπομένη ποὺ γύρισε ὁ Ἀμφιτρύων, ἡ αὐστηρῶν ἀρχῶν σύζυγός του ἔσπευσε νὰ ἀποκαλύψει τὴν ἀπάτη τοῦ Δία καὶ ὁ Ἀμφιτρύων, χωρὶς δισταγμό, ἀποφάσισε τὸν ἐπὶ τῆς πυρᾶς θάνατο τῆς ἄπιστης γυναίκας του. Μόλις ἄναψαν τὴ φωτιά καὶ πρὶν ἀνεβάσουν ἐπάνω τὴν Ἀλκμήνη, ὁ Ζεὺς μὲ ραγδαία βροχὴ ἔσβησε τὴ φλόγα καὶ ὅλοι κατάλαβαν πὼς ἡ Ἀλκμήνη δὲν ἔπρεπε νὰ θανατωθεῖ. Ἐπενέβη τότε ὁ μάντις Τειρεσίας καὶ τελικὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἀμφιτρύων ζήτησε ἀπὸ τὴν Ἀλκμήνη νὰ μὴν ἀποκαλύψει τὴν παρανομία τοῦ ὕψιστου θεοῦ.

Ἡ Ἥρα ὅμως δὲν ἦταν διατεθειμένη νὰ συγχωρήσει τὸ παράπτωμα τοῦ Δία. Ἔστειλε ἀμέσως τὶς τοπικὲς θεές τοῦ τοκετοῦ, τὶς τρεῖς Φαρμακίδες, στὸ σπίτι τοῦ Ἀμφιτρύωνα μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ μὴν ἀφήσουν τὴν Ἀλκμήνη νὰ γεννήσει, ἀλλὰ νὰ τὴν ὑποβάλουν σὲ βασανιστικὸ θάνατο κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐξαντλητικῶν πόνων τῆς γέννας. Οἱ Φαρμακίδες εἶχαν τὴ φήμη ἐξαιρετικὰ αὐστηρῶν θεοτήτων, τὶς ὁποῖες κανένας δὲν μποροῦσε νὰ ἐξευμενίσει μὲ θυσίες καὶ προσφορές. Ἔσπευσαν ἀμέσως καὶ οἱ τρεῖς στὸ σπίτι τοῦ Ἀμφιτρύωνα καὶ χωρὶς νὰ ποῦν τίποτε κάθισαν στὸ κατώφλι τοῦ δωματίου, ὅπου ἦταν ξαπλωμένη ἡ ἐπίτοκη γυναίκα. Αὐστηρὲς καὶ ἀμίλητες, ἔσφιζαν στὸ στῆθος τοὺς τοὺς βραχίονες τῶν χειρῶν τοὺς (ὅπως οἱ κυκλαδίτες πλάστες τῆς ἐποχῆς τοὺς παρίσταναν τὴ δική τους αὐστηρὴ θεὰ τοῦ τοκετοῦ) καὶ ἄφηναν τὰ φιλικὰ ἢ συγγενικά πρόσωπα νὰ μπαινοβγαίνουν στὸ σπίτι, χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ προσφέρουν οὔτε τὴν παραμικρὴ βοήθεια στὴν Ἀλκμήνη, ἡ ὁποία ἀπελπισμένη ὕστερα ἀπὸ ἐννιά ἡμερῶν καὶ ἐννιά νυχτῶν πόνους, περίμενε τὸ θάνατό της.

Τότε ἦρθε ἡ σειρὰ τῆς Γαλινθιάδας, τῆς πιὸ ἀφοσιωμένης

φίλης τῆς Ἀλκμήνης, ἡ ὁποία ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἔμενε μέρα-νύχτα στὸ πλευρὸ τῆς Ἀλκμήνης καὶ προσπαθοῦσε νὰ βρεῖ τρόπο νὰ κάνει τὶς Φαρμακίδες νὰ χαλαρώσουν τὰ σφιγμένα στὸ στήθος τοὺς χέρια, ὥστε νὰ μπορέσει νὰ γεννήσει ἡ φίλη τῆς. Τελικὰ σκέφτηκε ἓνα τέχνασμα ποὺ εἶχε εὐτυχέστατο ἀποτέλεσμα: πίσω ἀπὸ τὶς πλάτες τῶν βλοσυρῶν Φαρμακίδων, ἔσκουξε χαρμόсуна πολὺ δυνατὰ καὶ συγχάρηκε τὴν Ἀλκμήνη γιὰ τὴ δῆθεν αἴσια γέννα τῆς. Οἱ Φαρμακίδες ξαφνιαστήκαν καὶ πίστεψαν πὼς ἀπροσδόκητα εἶχε ἐπέμβει ὁ Ζεὺς καὶ εἶχε βοηθήσει στὴν πραγματοποίησιν ἑνὸς αἵσιου τοκετοῦ. Χωρὶς χρονοτριβὴ ἀποχώρησαν ὀργισμένες κατὰ τοῦ ὕψιστου θεοῦ, ὁ ὁποῖος περιφρονητικὰ τὶς εἶχε ὑποκαταστήσει στὸ ἔργο τοὺς. Τὴν ἴδια στιγμή ἡ Ἀλκμήνη μπόρεσε ἀνενόχλητη νὰ γεννήσει τοὺς δίδυμους γιούς τῆς Ἡρακλῆ καὶ Ἰφικλῆ.

Ὅταν ὁ Ἡρακλῆς μεγάλωσε, ἀπὸ εὐγνωμοσύνη πρὸς τὴ Γαλινθιάδα, ἰδρύσει ἱερὸ γι' αὐτὴ κοντὰ στὸ πατρικὸ του σπίτι, ὅπου τὸ εἶδε καὶ ὁ Πausanias στὰ 175 μ.Χ. Ὁ Ἡρακλῆς καθιέρωσε καὶ ἐτήσια θυσία γιὰ τὴ Γαλινθιάδα καὶ ἡ θυσία ἔπρεπε νὰ προηγεῖται τῶν ἄλλων ἱεουργιῶν τῆς θηβαϊκῆς γιορτῆς τῶν «Ἡρακλείων».

Τὴν ἱστορία τῆς Γαλινθιάδας ὑποτίθεται πὼς τὴν εἶχε ἀφηγηθεῖ διεξοδικὰ ὁ Νίκανδρος, ἓνας ἐπικὸς ποιητὴς τῶν πρώιμων ρωμαϊκῶν χρόνων στὰ μὴ σωζόμενα «Θηβαϊκά» καὶ «Ἐτεροιούμενά» του, ἀπὸ ὅπου ἀντλοῦσε ὁ σύγχρονος τοῦ Pausanias μυθογράφος Ἀντωνῖνος Λιμπεράλις γιὰ τὸ βιβλίο του «Μεταμορφώσεων Συναγωγὴ», ὅπου περιλαμβάνονται ὅσα ἀναφέρονται ἐδῶ. Ὁ Pausanias πρέπει νὰ ἤξερε τὴ Γαλινθιάδα, ἐπηρεάστηκε ὅμως ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του Θηβαίους καὶ προτίμησε νὰ ἀναθέσει τὸ ρόλο τῆς στὴ νεαρὴ Ἱστορίδα, τὴν κόρη τοῦ Θηβαίου μάντι Τειρεσία. Ὁ πατέρας τῆς Ἱστορίδας Τειρεσίας ἦταν στὴν ὄψιμη Θῆβα γνωστότερο πρόσωπο ἀπὸ τὸν παραπάνω ἀναφερόμενο πατέρα τῆς Γαλινθιάδας Προῖτο.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

ΑΡΧΑΪΚΗ
ΜΑΡΜΑΡΙΝΗ ΠΛΑΣΤΙΚΗ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΥΠΟ

HUMFRY PAYNE

ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ (1929-1936)

ΚΑΙ

GERARD MACKWORTH YOUNG

ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ (1936-1946)

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΜΑΡΙΑΣ Σ. ΜΠΡΟΥΣΚΑΡΗ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ

ELENA WALTER-KARYDI

THE GREEK HOUSE
THE RISE OF NOBLE HOUSES

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

ΕΦΟΡΟΥ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΑΤΤΙΚΗΣ Ε.Τ.
ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΑΝΤΕΠΙΣΤ. ΜΕΛΟΥΣ ΤΟΥ INSTITUT DE FRANCE

ΟΙ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΤΟΥ ΩΡΩΠΟΥ

Έναν αιώνα και 14 χρόνια μετά την έναρξη της ανασκαφής του Ἀμφιαρείου από την Ἑταιρεία διὰ τοῦ Βασιλείου Λεονάρδου, ἐκδίδονται συγκεντρωμένες, μεθοδικὰ καταταγμένες καὶ σχολιασμένες, οἱ 773 γνωστὲς ἐπιγραφές τοῦ Ὠρωποῦ, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν τὸ ἀρχεῖο τοῦ μικροῦ κράτους τοῦ Εὐβοϊκοῦ, ἀπὸ τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. μέχρι τῶν παλαιοχριστιανικῶν χρόνων.

Κάθε λῆμμα περιλαμβάνει περιγραφή τοῦ ἐνεπίγραφου μνημείου, βιβλιογραφία, τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς, ἐπιγραφικὸ ὑπόμνημα, ἀνάλυση καὶ σχόλια. Οἱ ἐπιγραφές εἶναι καταταγμένες ὡς ἑξῆς:

1. Προξενικά ψηφίσματα 1-275.
2. Ἐπιγραφές σχετικὲς μὲ τὴν πόλη καὶ τὰ ἱερά της 276-332.
3. Ἐπιγραφές ἀναθηματικὲς 333-510.
4. Ἀναθέσεις στὴν Ἀλία Νύμφη 511-519.
5. Κατάλογοι νικητῶν στὰ Ἀμφιάρεια 520-534.
6. Ἐπιγραφές ἐπιτύμβιες 535-744.
7. Ἐπιγραφές ποικίλες 745-770.

Ἰδιαιτέρο μέρος ἀποτελοῦν οἱ μαρτυρίες περὶ τοῦ Ὠρωποῦ μὲ τὴν παράθεση τῶν ὁποίων σχηματίζεται ἡ ἱστορία τῆς πόλης.

Τὸ τελευταῖο μέρος τοῦ βιβλίου ἀπαρτίζουν ὁ Γενικὸς πίνακας ὀνομάτων, ἡ Προσωπογραφία τῶν Ὠρωπίων καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ξένων ποὺ ἀπαντοῦν στὶς ἐπιγραφές, ὁ Πίνακας λέξεων καὶ φράσεων καὶ ἡ βιβλιογραφία τοῦ Ὠρωποῦ.

Σχῆμα 24×32, σελίδες κειμένου 655, ἄνω τῶν 100 σχεδίων ἐντὸς κειμένου, 6 πίνακες σχεδίων ἐκ τῶν ὁποίων 3 ἑγχρωμοί, καὶ 99 πίνακες φωτογραφιῶν.

Διατίθεται στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, Πανεπιστημίου 22, Ἀθῆναι 106 72, τηλ. (01) 3625531, FAX (01) 3644996 ἢ ἀποστέλλεται, ἐπὶ ἀντικαταβολῇ, σὲ οἰοδήποτε μέρος τοῦ κόσμου.

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρὸς τοὺς ἐταίρους: Μία καινοτομία, 33-35

Ἐκλογή ἀκαδημαϊκοῦ, 36

Ἀναδρομές: Ὁ Χρῆστος Καρούζος γιὰ τὸν Humfry Payne, 37

Ἔργα καὶ ἡμέραι: Τὸ Ἔργο τοῦ 1997. Χαιρετισμὸς τοῦ Ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ κ. Ε. Βενιζέλου, 38-39· Ἐνίσχυση μελετῶν, 39

Προσφορές γιὰ τὸ Τμῆμα Κύπρου, 39-40·

Τὰ πενήντα χρόνια τοῦ Σουηδικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, 40-43

Α' Τακτικὴ Συνέλευση τοῦ 1998,

ἀφιερωμένη στὰ 200 χρόνια ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Κυριακοῦ Σ. Πιττάκη, 44-64

Ὁ Μέντωρ. Χρονογραφικὸ καὶ Ἱστοριοδικρὸ Δελτίο τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας,

ἐκδίδεται τὸν Ἀπρίλιο, Ἰούνιο, Ὀκτώβριο καὶ Δεκέμβριο κάθε ἔτους

μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως.

Ἐκδοτικὴ ἐπιμέλεια Ἀντωνίου Χριστοδούλου

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 106 72 Ἀθήναι, Fax (01) 3644 996

ISSN 1105-7181

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΕΝΔΕΚΑΤΟ • ΤΕΥΧΟΣ 46 • ΙΟΥΝΙΟΣ 1998

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Πρὸς τοὺς ἐταίρους

ΜΙΑ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ

Κατὰ τοὺς πρώτους μῆνες κάθε χρονιάς γνωστοποιούνται ἀπὸ τὶς Εἵνες Σχολές καὶ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν καὶ τῶν μελετῶν τοῦ προηγούμενου ἔτους. Φέτος, γιὰ πρώτη φορά, ἔγινε τετραήμερο συνέδριο, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ὁποίου ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία διὰ τῶν διευθυντῶν της, τῶν Προϊσταμένων τῶν Ἐφορειῶν καὶ τῶν τεχνικῶν, ἀνακοίνωσε τὰ ἀποτελέσματα τῆς δράσης της κατὰ τὸ 1997.

Θυμοῦνται οἱ ἐταῖροι ὅτι στὸ τεῦχος 41-42 (Ἀπριλίου-Ἰουνίου 1997) σ. 3 τοῦ Μέντορος εἶχα κρίνει ὡς παράδοξη τὴν ἔλλειψη τῆς ἔγκαιρης γνωστοποίησης τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐργασιῶν τῶν Ἐφορειῶν καὶ εἶχα ἐκφράσει τὴ γνώμη ὅτι ἔπρεπε νὰ γίνεταί ἐτήσιο συνέδριο τῶν ἀρχαιολόγων τοῦ ὙΠΠΟ κατὰ τὸ ὁποῖο νὰ γνωστοποιεῖται τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο τους· εἶχα κρίνει ὡς ἀναγκαία καὶ τὴν ταυτόχρονη κυκλοφορία τόμου μὲ τὶς διεξοδικὰς ἐκθέσεις τῶν ἀνασκαφῶν.

Q 126^{ΚΓ}

Δέν γνωρίζω ἂν τὸ συνέδριο τοῦ ὙΠΠΟ εἶχε ὡς ἑναυσμα τῇ δικῇ μου ὑπόδειξη, ἄλλωστε δὲν ἔχει τόση σημασία ἡ πατρότητα τῆς ἰδέας, ὅσο τὸ ἂν τὸ παιδί πού γεννήθηκε θὰ ἀνατραφεῖ σωστά καὶ θὰ μεγαλώσει, δηλαδή ἂν τὸ φετινὸ συνέδριο θὰ γίνεται καὶ κατὰ τὰ χρόνια πού ἔρχονται, πάντοτε καλύτερο.

Παρακολούθησα τὴ συνεδρία τῆς Κυριακῆς 26 Ἀπριλίου. Μοῦ ἔκαμε ἐντύπωση ὁ δυναμισμὸς τῶν ὁμιλούντων καὶ ἡ αἰσιοδοξία τους, πράγμα πού δείχνει σταθερὲς ἰδέες καὶ ξεκαθαρισμένες. Νομίζω ὅμως ὅτι ὑπῆρχε μιὰ αἰσθητὴ ἔλλειψη, σὲ μένα τουλάχιστον.

Ἐνῶ ἡ συνεδρία ἦταν ἡ πρώτη πού γινόταν μέσα σὲ 164 χρόνια, ὅλα παρουσιάστηκαν σὰν νὰ ἄρχισαν τὸ 1997· καμιὰ μνεῖα ὅλων ἐκείνων πού ἔφεραν τὴν Ὑπηρεσία στὴ σημερινή της θέση, ἀρχίζοντας βέβαια ἀπὸ τὸν Καποδίστρια, τὸν Μουστοξύδη, τὸν Ἰατρίδη, τὸν Ross, τὸν Πιττάκη, τὸν Εὐστρατιάδη, τὸν Σταματάκη, τὸν Καββαδία, τὸν Κουρουνιώτη, τὸν Μηλιάδη, τὸν Μαρινάτο, τὸν Παπαδημητρίου, τὸν Λαζαρίδη, τοὺς Καρούζους, τὸν Κοντῆ. Χρειάστηκαν οἱ κόποι ἀρκετῶν δεκάδων Ἑλλήνων καὶ ξένων ἀρχαιολόγων γιὰ νὰ ὑπάρχουν τὰ μνημεῖα τὸ 1997 καὶ νὰ μπορούμε νὰ τὰ μελετοῦμε καὶ νὰ τὰ φροντίζουμε. Καὶ γιὰ νὰ γίνω σαφέστερος: δὲν θὰ ὑπῆρχε τὸ κέλυφος τοῦ τάφου τοῦ Φιλίππου χωρὶς τὴν ἄκαμπτη θέληση, τὴ γνώση καὶ τοὺς κόπους τοῦ Μανόλη Ἀνδρόνικου.

Ἐπρεπε κατὰ τὴ γνώμη μου, κι ἂν ἀκόμη δὲν μνημονεύονταν ὅσοι ἀναγράφονται παραπάνω, νὰ τιμηθεῖ μὲ λίγους μνημόσυνους λόγους ὁ Κυριακὸς Σ. Πιττάκης ὁ ὁποῖος διηύθυνε τὴν Ὑπηρεσία κατὰ τὸ 1/6 τῆς ἱστορίας της, ἐπὶ 27 χρόνια· φέτος μάλιστα συμπληρώθηκαν 200 χρόνια ἀπὸ τὴ γέννησή του.

Ἐχω τὴ γνώμη ὅτι ἡ ἀνάμνηση τῶν παλαιῶν βοηθᾷ καὶ τοὺς συγχρόνους στὸ ἔργο τους, κάτι πού δὲν παρέλειψε νὰ κάνει ὁ Περικλῆς τὸ 431 στὸν Ἐπιτάφίό του (Θουκ. Β, 36) λέγοντας «ἄρξομαι δὲ ἀπὸ τῶν προγόνων πρῶτον· δίκαιον γὰρ αὐτοῖς καὶ πρέπον δὲ ἐν τῷ τοιῷδε τὴν τιμὴν ταύτην τῆς μνήμης δίδοσθαι».

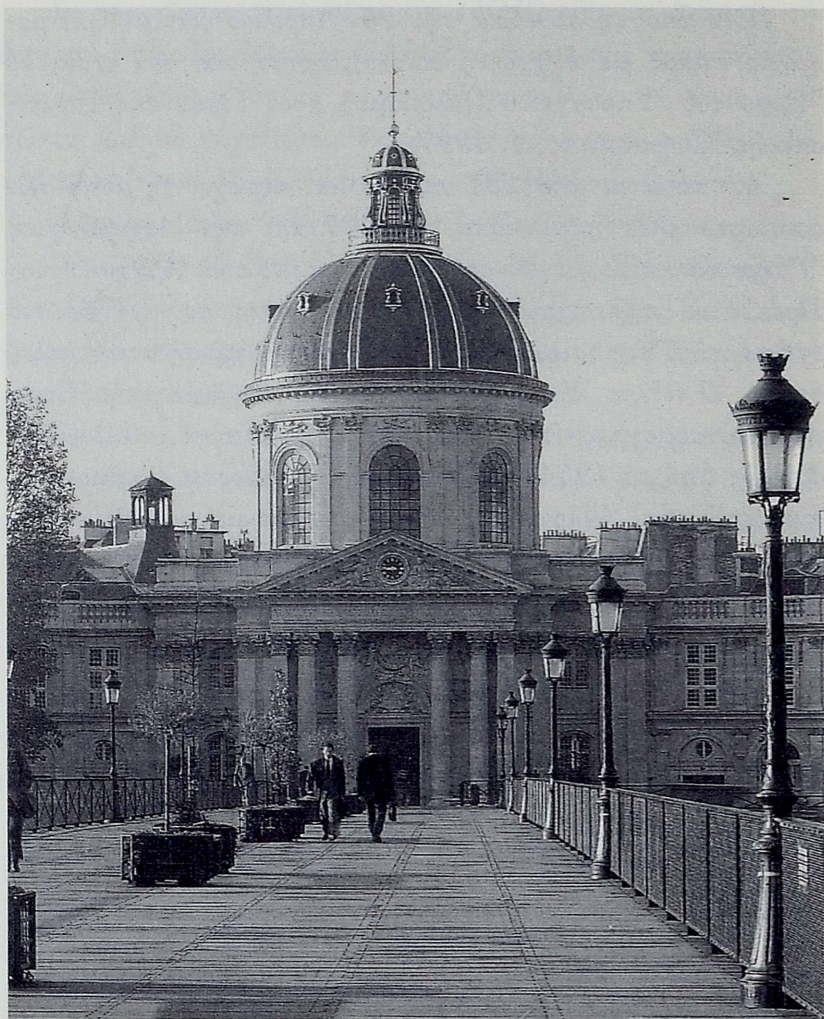
Πρὶν ἀπὸ τῆ συνεδρία τῆς 26 Ἀπριλίου διανεμήθηκε μεγάλος τόμος μὲ ἑγχρωμὴ εἰκονογράφηση καὶ τὸν τίτλο Τὸ Ἔργο τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ στὸν Τομέα τῆς Πολιτιστικῆς Κληρονομιάς, 1, 1997.

Ἀποτελεῖται ἀπὸ 224 σελίδες καὶ περιέχει τὴ μνεία τῶν ὅσων συντελέστηκαν κατὰ τὸ 1997 ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία κατὰ Διευθύνσεις καὶ Ἐφορεῖες τῶν Ἀρχαιοτήτων. Πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ μόνο ὅτι ὁ τίτλος ποὺ δόθηκε στὸ ἐτήσιο αὐτὸ δημοσίευμα μπορεῖ νὰ φέρει σύγχυση στοὺς μελετητές. Ὁ τίτλος Ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας συντομογραφεῖται Ἔργον ἢ Ergon καὶ εἶναι καθιερωμένος διεθνῶς ἀπὸ τὸ 1954 γιὰ τὸν τόμο ποὺ ἐκδίδεται ἐγκαίρως καὶ ἀνελλιπῶς ἐπὶ 44 χρόνια. Τὸ νέο δημοσίευμα πῶς θὰ συντομογραφεῖται; Νομίζω ὅτι θὰ ἔπρεπε καλύτερα νὰ μετονομαστεῖ Ἡ Δράση - - ὁ τίτλος αὐτὸς συμφωνεῖ μὲ τὸ ἐπίσημο ὑπηρεσιακὸ Πρόγραμμα Δράσης τῆς Ὑπηρεσίας.

Παρὰ τίς λίγες αὐτὲς παρατηρήσεις, τίς ὁποῖες μοῦ ἐπιτρέπει, νομίζω, ἡ ἐπὶ 37 χρόνια ὑπηρεσία μου στὸν Κλάδο, πρέπει νὰ ὁμολογηθεῖ ὅτι ἡ καινοτομία εἶναι σημαντικὴ καὶ πρέπει νὰ συνεχιστεῖ. Θὰ ἀποτελεῖ δεσμὸ ἐνότητος ἀνάμεσα στὰ μέλη τῆς Ὑπηρεσίας καὶ τὸ ἐπιστημονικὸ ὄφελος θὰ εἶναι σημαντικό.

Σ' αὐτὴ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐνότητα ἀπέβλεπε ἡ πρόταση τῆς Ἐταιρείας τῆς 3.12.91, πρὸς τὴν Ὑπουργὸ Πολιτισμοῦ (εἶχε κοινοποιηθεῖ καὶ στὸν Γενικὸ Γραμματέα καὶ τοὺς Διευθυντὲς Ἀρχαιοτήτων καὶ Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων) ἔκδοσης ἀπὸ κοινοῦ ἐτήσιου περιοδικοῦ τὸ ὁποῖο θὰ περιεῖχε τὸ ὅλο ἔργο τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων, τῆς Ὑπηρεσίας, τῆς Ἐταιρείας, τῶν Πανεπιστημίων. Ἡ πρόταση δὲν ἔγινε δεκτὴ, τὸ περιοδικὸ δὲν ἐκδόθηκε, πέρασαν 8 χρόνια ἄκαρπα καὶ δὲν πρόκειται βέβαια νὰ ἐκδοθεῖ.

Ἡ νέα προσπάθεια τῆς Ὑπηρεσίας πρέπει νὰ πετύχει γιατί θὰ ἀποτελεῖ πρόοδο τῆς ἐπιστήμης.

INSTITUT

DE FRANCE

ACADÉMIE DES

INSCRIPTIONS ET BELLES LETTRES

Εὐχαρίστως γνωστοποιεῖται εἰς τοὺς ἐταίρους ὅτι ἡ Académie des Inscriptions et Belles Lettres τοῦ Institut de France, κατὰ τὴ συνεδρία τῆς τῆς Παρασκευῆς 5 Ἰουνίου 1998, ἐξέλεξε ὡς associé étranger (ξένο ἐταῖρο) τὸν Γενικὸ Γραμματέα τοῦ Συμβουλίου κ. Βασίλειο Χ. Πετράκο.

ΑΝΑΔΡΟΜΕΣ

Ο ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΡΟΥΖΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ HUMFRY PAYNE

Ένας καινούργιος αέρας φύσηξε μέσα στην Ἀγγλική Σχολή όταν τὸ 1929 ἦρθαν νὰ πάρουν τὴ διεύθυνσή της τὰ νιάτα τοῦ Πείν. Στὴν ἐπιστημονικὴ ζωὴ τῆς Σχολῆς ἔδωσε ὄχι μόνο καινούργια φρεσκάδα, μὰ κι ἓναν ἀλλοιώτικο ρυθμὸ κίνησης κι ἓνα σταθερὸ προσανατολισμὸ πρὸς τὸ μεγάλο, πρὸς τὸ Κύριο. Οἱ ἐργασίες τῆς Σχολῆς στὴν Περαιχώρα, ποὺ ἔφεραν στὸ φῶς τὸ σπουδαιότατο Κορινθιακὸ ἱερὸ τῆς Ἀκραίας Ἥρας καὶ εὐρήματα πολύτιμα τῆς ἀρχαιολογικῆς τέχνης, οἱ ἐπίμονες μελέτες τοῦ Πείν γιὰ διάφορες πλευρὲς τῆς τέχνης αὐτῆς καὶ τέλος ἡ τεραστία δουλειά του στὸ Μουσεῖο τῆς Ἀκρόπολης τὸ μαρτυροῦν. Τῆς τελευταίας αὐτῆς τὸν καρπὸ, τὸ πολύτιμο λεύκωμα τῶν ἀρχαίων μαρμαρίνων γλυπτῶν τῆς Ἀκρόπολης μὲ τὴν εἰσαγωγή του, δὲν πρόφτασε νὰ τὸ ἰδεῖ τυπωμένο· τώρα ποὺ βγῆκε (καὶ θὰ μιλήσουμε ἄλλοτε γι' αὐτὸ στὴ Νέα Ἑστία), ἐπιβεβαιώνει ὅ,τι ἔγραψε ὁ δάσκαλός του Beazley στὸ θάνατό του: «πολὺ εἶναι αὐτὸ ποὺ χάσαμε, μὰ κι αὐτὸ ποὺ μένει εἶναι πολὺ».

[Μικρὰ Κείμενα (1995) 138]

ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

ΑΡΧΑΪΚΗ ΜΑΡΜΑΡΙΝΗ ΠΛΑΣΤΙΚΗ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΥΠΟ

HUMFRY PAYNE

ΚΑΙ

GERARD MACKWORTH YOUNG

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΜΑΡΙΑΣ Σ. ΜΠΡΟΥΣΚΑΡΗ

Ἔργα καὶ ἡμέραι

Τὸ Ἔργο τοῦ 1997

Χαιρετισμὸς τοῦ Ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ κ. Εὐαγγέλου Βενιζέλου

Τὴν Κυριακὴ 17 Μαΐου 1997 στὶς 11.30 π.μ. ἔγινε στὴ μεγάλη αἴθουσα τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας, ἀπὸ τὸν Γενικὸ Γραμματέα τοῦ Συμβουλίου, ἡ ἔκθεση τοῦ Ἔργου μας κατὰ τὸ 1997.

Ἡ εἰδικὴ Γραμματεὺς τοῦ ὙΠΠΟ κυρία Βαρβάρα Μπελεζίνη, ἡ ὁποία παρακολούθησε τὴ συνεδρία, μετέφερε τὸν ἀκόλουθο χαιρετισμὸ τοῦ Ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ κυρίου Εὐαγγέλου Βενιζέλου, τὸν ὁποῖο ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς γνωστοποίησε στοὺς συνέδρους:

«Λυπᾶμαι πὺ ἀνειλημμένες ὑπηρεσιακές μου ὑποχρεώσεις μὲ ἀναγκάζουν νὰ βρίσκομαι σήμερα στὴ Μαγνησία γιὰ νὰ ἐγκαινιάσω τὸ Μουσεῖο τοῦ Ἀλμυροῦ. Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἔχει καταστήσει τὸν ἀπολογισμὸ τοῦ ἔργου τῆς ἓνα θεσμὸ ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐγκυρους καὶ σοβαροὺς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου. Καὶ αὐτὸ ἀντανακλᾷ τὸν σεβασμὸ μὲ τὸν ὁποῖο ὁ ἀρχαιολογικὸς κόσμος ἔχει περιβάλει τὴν Ἑταιρεία καὶ τὸ Ἔργο πὺ ἐπιτελεῖ στὸν τομέα τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς. Τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ, ὡς ἀρμόδιο γιὰ τὴν προστασία τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς Ὑπουργεῖο, φροντίζει νὰ ὑποστηρίξει καὶ νὰ ἐνθαρρύνει ὅλους τοὺς σχετικούς ἐρευνητικοὺς ὁργανισμούς, τὰ Τμήματα Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τῶν Πανεπιστημίων μας, τίς Ξένες Ἀρχαιολογικὲς Σχολές. Κατ' ἐξοχὴν δὲ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, ἡ ὁποία εἶναι ὁ ἱστορικὰ πρῶτος ἐπιστημονικὸς ὁργανισμὸς πὺ δημιουργήθηκε στὴ χώρα μας στὸ πεδίο τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρευνας.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἔχει συντελέσει τὰ μέγιστα στὴ διάσωση τῶν μνημείων καὶ στὴν ἀρχαιογνωστικὴ ἔρευνα. Μὲ τὰ μέλη της, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὑπηρετήσαν ἢ ὑπηρετοῦν ὡς βασικὰ στελέχη τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, ἔχει ἐπεκτείνει τὸ ἐρευνητικὸ της ἔργο σὲ ὅλη τὴν Ἑπικράτεια. Τὸ ἐκδοτικὸ της ἔργο τὴν καθιστᾷ μαζὶ μὲ τὸ Ταμεῖο Ἀρχαιολογικῶν Πόρων ἓνα ἀπὸ τοὺς σοβαρότερους καὶ ἐγκυρότερους ἀρχαιολογικοὺς ἐκδοτικοὺς ὁργανισμοὺς τῆς χώρας. Εὐχομαι λοιπόν, καὶ φέτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία νὰ συνεχίσει τὴν μακρὰ της παράδοση μὲ ἀκόμη παραγωγικότερο ἔργο».

Ἐνίσχυση μελετῶν

Εὐχαρίστως γνωστοποιεῖται εἰς τοὺς ἐταίρους ὅτι τὸ «Πρόγραμμα Shelby White - Leon Levy γιὰ ἀρχαιολογικὲς ἐκδόσεις» ἐνίσχυσε ἐφέτος οἰκονομικὰ μὲ σημαντικὰ ποσὰ προετοιμαζόμενες δημοσιεύσεις ἀνασκαφῶν καὶ εὐρημάτων τῆς Ἑταιρείας: τὴ δημοσίευση τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Σπύρου Ἰακωβίδη, «Οἰκοδομικὸ συγκρότημα στὸ ΒΔ τμήμα τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν» καὶ τῆς κυρίας Ἀνδρονίκης Μακρῆ, «Ἐπιγραφές ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ σταδίου καὶ τοῦ γυμνασίου τῆς ἀρχαίας Μεσσήνης».

Προσφορὲς γιὰ τὸ Τμήμα Κύπρου

Μετὰ τὴ λήξιν τῆς Α' Τακτικῆς Συνέλευσης τοῦ 1998 οἱ ἐταῖροι ἀνταποκρινόμενοι στὴν παράκληση τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως κατέβαλαν στὸν Ταμῖα τῆς Ἑταιρείας χρηματικὰ ποσὰ γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ Τμήματος Κύπρου. Τὴν ἐπομένη, Δευτέρα 18 Μαΐου, ὅλοι οἱ ὑπάλληλοι τῆς Ἑταιρείας συνεισέφεραν γιὰ τὸν ἴδιον σκοπὸ καὶ συγκεντρώθηκε ἀξιόλογο

ποσόν. Τὸ Συμβούλιο χαίρει διότι ἡ πρώτη οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῆς προσπάθειας προέρχεται ἀπὸ τοὺς ἐταίρους καὶ τοὺς συνεργάτες του. Χαίρει ἀκόμη διότι τὰ πρῶτα βιβλία ποὺ δωρήθηκαν γιὰ τὸ Τμῆμα Κύπρου εἶναι πάλι ἰδιωτικὴ προσφορά τῆς κυρίας Μαρίας Παυλῆ εἰς μνήμην τοῦ συζύγου της Γεωργίου Παυλῆ, Προέδρου τῶν Φίλων τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, καὶ τῆς κυρίας Ἀναστασίας Ὠνάσογλου, ἡ ὁποία προσέφερε τὰ ἀρχαιολογικὰ βιβλία τῆς ἀξέχαστης Ἀρτέμιδος Ὠνάσογλου, Ἐπιμελητρίας τῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ ἐταίρου μας († 27 Ἰουλίου 1995).

Τὰ πενήντα χρόνια τοῦ Σουηδικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου

Τὴν 10ῃ Μαΐου ἐορτάστηκε στὴ μεγάλη αἴθουσα τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἡ ἐπέτειος τῆς συμπλήρωσης 50 χρόνων ἀπὸ τὴν ἰδρυση τοῦ Σουηδικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου. Ἐκ μέρους τῆς Ἑταιρείας ὁμίλησε ὁ Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου κ. Γεώργιος Δοντᾶς, ὁ ὁποῖος εἶπε τὰ ἑξῆς.

Ἐξοχώτατοι, Κύριοι Διευθυνταί, Κυρίες καὶ Κύριοι,

Μὲ χαρὰ σᾶς ὑποδέχεται στὴ μεγάλη της αἴθουσα ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία γιὰ τὸν ἐορτασμὸ τῶν 50 χρόνων λειτουργίας τοῦ Σουηδικοῦ Ἰνστιτούτου στὴν Ἀθήνα.

Ἵποθέτω βέβαια ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπὸ σᾶς γνωρίζουν ἤδη ὅτι ἡ σουηδικὴ ἀρχαιολογικὴ δράση στὴν Ἑλλάδα εἶναι παλαιότερη ἀπὸ τὴ λειτουργία τοῦ Ἰνστιτούτου, καὶ ὅτι πολλὰ καὶ σπουδαῖα ἦταν ἀνέκαθεν τὰ ἐπιτεύγματά της. Πράγματι ἡ ἀρχὴ τῆς σουηδικῆς ἀρχαιολογικῆς δράσης βρίσκεται περισσότερο ἀπὸ 100 χρόνια πίσω ἀπὸ σήμερα, τότε ποὺ οἱ Wide καὶ Kjellberg ἀνέσκαπταν τὸ ἱερὸ τοῦ Ποσειδῶνος στὴν Καλαῦρεια (τὸν

σημερινό Πόρο) και τὸν γνωστὸ προϊστορικὸ τάφο στὶς Ἀφίδνες τῆς Ἀττικῆς. Πιὸ γνωστὲς ἀκόμη εἶναι ἴσως οἱ μεγάλης κλίμακος ἀνασκαφές πού διεξήγαγε στὴ δεκαετία τοῦ '20 ὁ ἀρχαιολόγος Διάδοχος ἀρχικὰ τοῦ σουηδικοῦ θρόνου καὶ Βασιλεὺς ὕστερα τῆς Σουηδίας Γουσταῦος Ἀδόλφος Α' στὴν Ἀσίνη τῆς Ἀργολίδος, ὅπως καὶ οἱ ἀνασκαφές πού ἔγιναν στὰ Δενδρά, τὴν ἀρχαία Μιδέα, τὸ Μπερμπάτι τῆς Ἀργολίδος, τὴν Ἀσέα τῆς Ἀρκαδίας, τὸ Μάλθι τῆς Μεσσηνίας, ἀπὸ τὸν Axel Persson καὶ ἄλλους. Ὅλες ἐκεῖνες οἱ παλιές ἀνασκαφές ὑπῆρξαν ὑψηλοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐπιπέδου ἐργασίες, πού συνετέλεσαν ἀποφασιστικὰ στὴ διεύρυνση καὶ τὴ στερέωση τῶν γνώσεών μας γιὰ τὴν προϊστορία κυρίως, ἀλλὰ καὶ ἄλλες ἱστορικὲς στιγμὲς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Ὅπως δὴποτε πρὶν ἀπὸ 50 ἀκριβῶς χρόνια, στὶς 10 Μαΐου τοῦ ἔτους 1948, ἐγκαινιάστηκε στὴν Ἀθήνα τὸ Σουηδικὸ Ἰνστιτούτο καὶ τὸ ἀρχαιολογικὸ ἔργο τῶν Σουηδῶν στὴν Ἑλλάδα ἀπέκτησε τὴ μόνιμη πιά βάση του. Ἰδρυμα Ἰδιωτικοῦ Δικαίου, ὅπως εἶναι καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, τὸ Σουηδικὸ Ἰνστιτούτο δέχεται οἰκονομικὲς ἐνισχύσεις ἀπὸ ἰδιῶτες χορηγούς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ Σουηδικὸ Κράτος. Ἔτσι, ἔχοντας ἐξασφαλισμένη τὴν οἰκονομική του αὐτάρκεια, μπόρεσε ὄχι μόνον νὰ συνεχίσει τίς μεγάλες συστηματικὲς ἀνασκαφές πού προανέφερα, ὑπὸ τὴ διεύθυνση τῶν ἐκάστοτε Διευθυντῶν τοῦ Åkerström, Åström, Styrenius, Hägg καὶ ἄλλων καὶ μὲ Ἑλλήνες ἐπιστημονικοὺς συνεργάτες ἀργότερα, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπεκτείνει πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια τὴ δράση του καὶ στὰ Χανιά καὶ τὴ Μακεδονία, καὶ τελευταῖα νὰ περιλάβει στὶς δραστηριότητές του καὶ ἓνα πρόγραμμα ἐπιφανειακῆς ἐρεῦνης τοῦ ἐδάφους ἀνατολικῶς τῶν Μυκηνῶν, ὑπὸ τὴ διεύθυνση τῆς σημερινῆς βοηθοῦ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἰνστιτούτου κυρίας Berit Wells.

Φυσικά, τὸ ἔργο τοῦ Σουηδικοῦ Ἰνστιτούτου περιλαμβάνει ὅπως κάθε ανασκαφικὴ ἐργασία ἓνα πλῆθος δραστηριοτήτων ποὺ συνδέονται στενὰ καὶ αναπόσπαστα μὲ αὐτές: μελετητικὲς, ἐκδοτικὲς —καὶ ἔχουν ἕως τώρα ἐκδοθεῖ πολλές πολὺ ἀξιόλογες, μερικὲς μάλιστα ἀποφασιστικὲς γιὰ τὴ γνώση τῆς ἐλληνικῆς καὶ εἰδικότερα τῆς προϊστορικῆς ἀρχαιότητος μελέτες— καὶ εἶναι ἀκόμα καὶ διδακτικὸ: ὁμάδες ἐπιλέκτων σπουδαστῶν τῶν τεσσάρων Πανεπιστημίων τῆς Σουηδίας διδάσκονται τὸν χειμῶνα καὶ τὸ καλοκαίρι τὴν ἐλληνικὴ ἀρχαιολογία, τοπογραφία καὶ τέχνη, ἐνῶ στὴν ανασκαφὴ ἐξασκοῦνται πρακτικὰ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους σπουδαστὲς τῶν Πανεπιστημίων τῆς Στοκχόλμης καὶ τῆς Οὐψάλας ἐπὶ πέντε καλοκαιρινὲς ἐβδομάδες, ὑποβαλλόμενοι στὴ συνέχεια σὲ ἐξετάσεις στὴν Ἀθήνα.

Κι ἀκόμα, τὸ Σουηδικὸ Ἰνστιτούτο, τὸ ὁποῖο ἀρχικὰ στεγαζόταν σὲ διαμέρισμα τῆς πολυκατοικίας τῆς ὁδοῦ Βουκουρεστίου 29, τώρα ἔχει ἀπὸ ἐτῶν τὴ δική του στέγη, ἓνα νεοκλασικὸ κτίριο στὴν ὁδὸ Μητσαίων ἀρ. 9, κοντὰ στὴν Ἀκρόπολη, καὶ προγραμματίζεται ἤδη μαζὶ μὲ τοὺς Φιλανδοὺς καὶ ἄλλους Σκανδιναβοὺς ἡ δημιουργία κοινῆς μεγάλης, σκανδιναυικῆς βιβλιοθήκης στὸ ἴδιο οἰκοδομικὸ τετράγωνο.

Στοὺς περισσότερους ἀπὸ τοὺς παρόντες αὐτὰ εἶναι πράγματα ἀσφαλῶς γνωστά, γι' αὐτὸ καὶ ἐκτίθενται μὲ κάθε συντομία, κυρίως γι' αὐτοὺς ἐκ τῶν παρόντων στοὺς ὁποίους δὲν θὰ εἶναι οἰκεία.

Τελειώνοντας θὰ ἤθελα, ἐκφράζοντας καὶ τοὺς συναδέλφους μου στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, νὰ ἀπευθύνω ὁλόψυχα στὸ Σουηδικὸ Ἰνστιτούτο εὐχὲς γιὰ βίον μακρὸν καὶ πάντοτε γόνιμον πρὸς τὸ καλὸ τῆς ἐπιστήμης ποὺ μᾶς ἐνώνει σὲ μιὰ οἰκογένεια, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ὑποστήριξη καὶ τόνωση τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν, τῶν ὁποίων ἐπείγουσα καὶ ἀγωνιώδη, πιστεύω, γιὰ

τὴν ἴδια τὴν ἐπιβίωσίν της, ἔχει σήμερα ἀνάγκη ὁλόκληρη ἢ ἀνθρωπότης· περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι εἶχε σὲ ὅποιαδήποτε ἄλλη φάση τοῦ παρελθόντος της.

Your Excellencies, Dear colleagues and friends,

The Archaeological Society at Athens rejoices to welcome you this afternoon in the main hall of its mansion on the occasion of the 50th anniversary of the Swedish Institute at Athens. It wishes you wholeheartedly a very long and productive activity to the benefit of archaeological science which we cultivate in common, and it hopes too that you will make all efforts for promoting classical culture in the future as you have done until now. Now, more than ever before, is classical culture and what it stands for of vital importance for the survival of civilized humanity.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ

ΜΑΡΙΑΣ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΓΚΟΦΑ

Η ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΑΤΤΙΚΗ

ΝΤΟΡΑΣ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ

ΜΥΚΗΝΑΪΚΑ

ΣΦΡΑΓΙΣΤΙΚΑ ΔΑΚΤΥΛΙΔΙΑ

Α' ΤΑΚΤΙΚΗ ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΤΟΥ 1998

ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΗ ΣΤΑ 200 ΧΡΟΝΙΑ
ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΚΥΡΙΑΚΟΥ Σ. ΠΙΤΤΑΚΗ

ΠΡΑΚΤΙΚΟ

Στὴν Ἀθήνα σήμερα, Κυριακὴ 17 Μαΐου 1998, ὥρα 10 π.μ., ἔγινε στὴ μικρὴ αἴθουσα τοῦ μεγάρου τῆς Ἀρχαιο-λογικῆς Ἑταιρείας, Πανεπιστημίου 22, ἡ Πρώτη Τακτικὴ Γενικὴ Συνέλευση τῶν ἐταίρων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους παρα-βρέθηκαν οἱ ἑξῆς:

1. Γεώργιος Δοντᾶς, 2. Βασίλειος Πετράκος, 3. Δέσποινα Σκορδᾶ, 4. Ἄννα Παπαδημητρίου, 5. Μέλπω Πωλογιώργη, 6. Ἀγγελικὴ Ἀνδρειωμένου, 7. Χρῆστος Ντούμας, 8. Μαρία Θεοχάρη, 9. Φανὴ Μαλλούχου, 10. Μαρία Μιράσγεζη, 11. Ἀγ-γελικὴ Κόκκου, 12. Λίλα Μαραγκοῦ, 13. Αἰκατερίνη Ἀλε-ξοπούλου, 14. Κωνσταντῖνος Ζάμπας, 15. Ντόρα Βασιλικοῦ, 16. Παναγιώτης Τσελίκας, 17. Ἐβὴ Τουλούπα, 18. Χαρά-λαμπος Πέννας, 19. Μάρω Κύρκου, 20. Μαρία Παντελίδου, 21. Δόμνα Δοντᾶ, 22. Ἰωάννης Παπαποστόλου, 23. Ἰφιγένεια Δεκουλάκου, 24. Φανὴ Δροσογιάννη, 25. Δικαῖος Βαγιακάκος, 26. Δημ. Κουρκουμέλης, 27. Valtin von Eickstedt, 28. Νικό-λαος Δεπάστας, 29. Διονύσιος Μαυρογιάννης, 30. Δημήτριος Κοζομπόλης, 31. Ροδονίκη Ἐτζέογλου, 32. Χαράλαμπος Κρι-τζᾶς, 33. Ἑλένη Παπασταύρου, 34. Νικόλαος Βέλτσος-Λού-βαρης, 35. Ἀλέξανδρος Καμπίτογλου, 36. Σπυρίδων Κοκκο-λιάδης, 37. Ἡρακλῆς Δανιήλ, 38. Μαρία Οἰκονομάκου, 39. Χρι-στίνα Μελισσηνοῦ, 40. Ἑλένη Κουνουπιώτου-Μανωλέσσου, 41. Δωροθέα Χριστοπούλου, 42. Ἀναστασία Dinsmoor, 43. Οὐ-ρανία Εὐφραΐμογλου, 44. Λάζαρος Εὐφραΐμογλου, 45. Κλαίρη Εὐστρατίου, 46. Ντίνα Δελμούζου, 47. Θάλεια Λαζαρίδου, 48. Ἄννα Μιχαηλίδου, 49. Λυδία Παλαιοκρασσᾶ, 50. Ἑλένη Κούκκου, 51. Ἀθηνᾶ Ἰακωβίδου, 52. Ἀλκμήνη Σταυρίδῃ, 53. Μάντω Οἰκονομίδου, 54. Αἰκατερίνη Δημακοπούλου,

55. Ντόρα Κόνσολα, 56. Βασιλική Μαχαίρα, 57. Έλεάνα Ραυτοπούλου, 58. Έλένη Μπέζη, 59. Νάγια Σγουρίτσα-Πολυχρονάκου, 60. Σπυρίδων Κανίνιας, 61. Νικόλαος Γκιολές.

Πρώτος έλαβε τόν λόγο ό Πρόεδρος του Συμβουλίου της 'Αρχαιολογικής 'Εταιρείας Γεώργιος Δοντάς, ό όποιος έπρότεινε όπως, κατά τό άρθρο 31 του 'Οργανισμού, εκλεγούν με φανερή ψηφοφορία τά μέλη του Προεδρείου της Συνέλευσης. 'Εκλέχθηκαν όμοφώνως οί κάτωθι:

Αίλα Μαραγκού ως Πρόεδρος, Χαράλαμπος Κριτζάς ως 'Αντιπρόεδρος, Ντόρα Βασιλικού ως Πρώτη Γραμματεύς, Μέλπω Πωλογιωργή ως Δευτέρα Γραμματεύς.

Η Πρόεδρος της Συνέλευσης Αίλα Μαραγκού ευχαρίστησε τους έταίρους για την εκλογή της ως και για την εκλογή των λοιπών μελών του Προεδρείου και τους κάλεσε νά εκλέξουν με μυστική ψηφοφορία τά πέντε μέλη της 'Εξελεγκτικής 'Επιτροπείας για τή χρήση του 1998.

Μετά τό τέλος της ψηφοφορίας και τή διαλογή των ψήφων ή Πρόεδρος της Συνέλευσης ανακοίνωσε ότι έψήφισαν 61 έταίροι. Εύρέθησαν 61 φάκελοι στην κάλπη, ένας δέν περιείχε ψηφοδέλτιο. Έλαβαν: 1. Δικαίος Βαγιακάκος 58 ψήφους, 2. Δημήτριος Κοζομπόλης 55 ψήφους, 3. 'Αλέξανδρος Μαζαράκης Αϊνιάν 58 ψήφους, 4. Διονύσιος Μινώτος 59 ψήφους, 5. Μαρία Οικονομάκου 60 ψήφους, 6. Πάντος Πάντος 1 ψήφο, Φανή Δροσογιάννη 1 ψήφο. Έξελέγησαν ως μέλη της 'Εξελεγκτικής 'Επιτροπείας οί πέντε πρώτοι.

Μετά τό πέρας της ψηφοφορίας προσήλθαν και οί έξης έταίροι, οί όποιοι δέν έψήφησαν: 62. Διονύσιος Μινώτος, 63. Πέτρος Καλλιγιάς, 64. Παναγιώτης Σιμωντάς, 65. 'Ηλίας Οικονόμου, 66. 'Ιωάννης 'Ακαμάτης, 67. 'Αλέξανδρος Φωτιάδης, 68. Γεώργιος Λάβδας, 69. Μιχαήλ Λουλλουπής, 70. Μαρία Χαιρέτη, 71. 'Αλεξάνδρα Λοΐζου.

Έν συνεχεία ή Πρόεδρος της Συνέλευσης εκάλισε τόν Γενικό Γραμματέα του Συμβουλίου νά εκθέσει τά πεπραγμένα του 1997.

Ὁ Γενικός Γραμματεὺς εἶπε τὰ ἑξῆς:

«Κατὰ τὸ 1997 καὶ τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1998 ἡ Ἑταιρεία στερήθηκε ἀγαπητῶν ἐταίρων. Στὶς 25 Ὀκτωβρίου ἀπεβίωσε ἡ Βαρβάρα Φιλιππάκη, τέως Γενικὴ Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων· στὶς 28 Νοεμβρίου ὁ ἐπίτιμος ἐταῖρος Tony Hackens, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου στὸ Βέλγιο, τὴν 1 Μαρτίου τοῦ 1998 ὁ τέως Γενικὸς Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ ἀκαδημαϊκὸς Μανόλης Χατζηθάκης καὶ στὶς 23 Ἀπριλίου ὁ ἐπίτιμος Σύμβουλος Κωνσταντῖνος Καραμανλῆς. Κατὰ τὸ ἔθος θὰ μιλήσω ἐκτενῶς γιὰ ὅσους στερήθηκε ἡ Ἑταιρεία σὲ λίγες ὥρες, κατὰ τὴν ἑκθεσὶ τοῦ ἔργου μας.

Πέρυσι συμπληρώθηκαν 160 χρόνια ἀπὸ τὴν ἵδρυση τῆς Ἑταιρείας· φέτος ἐορτάζουμε τὴν ἐπέτειο τῶν 200 χρόνων ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Κυριακοῦ Πιπτάκη, τοῦ πρώτου Ἑλλήνος Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων ὁ ὁποῖος, μόνος του, διηύθυνε τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία ἀπὸ τοῦ 1836 μέχρι τοῦ θανάτου του, τὸ 1863. Ὁ Πιπτάκης μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Μπέλιο καὶ τὸν Ἀλέξανδρο Ραγκαβῆ εἶναι οἱ τρεῖς ἱδρυτὲς τῆς Ἑταιρείας. Γιὰ τὸν ἐορτασμὸ τῆς ἐπετείου θὰ γίνῃ τὸ φθινόπωρο δημόσια συνέδρια, κατὰ τὴν ὁποία θὰ ἐξιστορηθεῖ ὁ βίος καὶ θὰ περιγραφεῖ ἡ προσφορὰ τοῦ Κυριακοῦ Πιπτάκη στὴν ἐλληνικὴ ἀρχαιολογία.

Γνωρίζω ὅτι ἡ μνημόνευση τῶν παλαιότερων ἀρχαιολόγων δημιουργεῖ σὲ ἀρκετοὺς ἀνία. Αὐτὸ ὀφείλεται στὴν παραγνώριση τῆς πραγματικότητος, ὅτι τὰ σημερινὰ βασίζονται στὰ χθεσινά. Μὲ τὴ γνώση τους ἐνεργοῦμε ὀρθότερα, ἀποφεύγουμε τὰ σφάλματα τοῦ παρελθόντος καὶ δὲν κινδυνεύει τὸ νέο καὶ σύγχρονο νὰ μεταβληθεῖ σὲ φάρσα, ὅπως συνήθως γίνεται.

Ἡ διαχείριση τῆς Ἑταιρείας ἐλέγχθηκε ἀπὸ τὸν Ὁρκωτὸ Ἐλεγκτὴ κ. Στυλ. Παπανικολάου καὶ οἱ λογαρια-

σμοί τῶν ὑπολόγων τῶν πιστώσεων τῆς Ἑταιρείας ἐλέγχθηκαν ἐπὶ πλεόν ἀπὸ τὸ Γραφεῖο Ἑσωτερικοῦ Ἐλέγχου. Ἀναλυτικὴ ἔκθεσις περὶ τῶν οἰκονομικῶν μας θὰ ἀκούσετε εὐθὺς ἀμέσως ἀπὸ τὴν Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπεία.

Ἡ Βιβλιοθήκη μας πλουτίστηκε κατὰ τὸ 1997 μὲ 1.541 νέους τόμους. Οἱ 513 ἀποκτήθηκαν μὲ ἀγορά, οἱ 394 μὲ ἀνταλλαγή καὶ οἱ 634 ἀποτελοῦν δωρεές. Βιβλιοδετήθηκαν ἀκόμη 384 τόμοι καὶ τῇ Βιβλιοθήκῃ χρησιμοποίησαν 2.808 μελετητές.

Εὐχαρίστως σᾶς μνημονεύω ὅτι δωρήθηκε στὴν Ἑταιρεία ἡ ἱστορικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ βιβλιοθήκη τοῦ ἀειμνήστου Γεωργίου Παυλῆ, Προέδρου τῶν Φίλων τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου. Τῇ δωρεὰ ἔκαμε ἡ σύζυγός του, κυρία Μαρία Παυλῆ, πρὸς τὴν ὁποία τὸ Συμβούλιο καὶ οἱ ἑταῖροι ἐκφράζουμε εὐχαριστίες. Ἡ νέα δωρεὰ θὰ πλουτίσει τὴν ἐδῶ Βιβλιοθήκη μας καὶ τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Τμήματος Κύπρου.

Τὸ Ἀρχεῖο αὐξήθηκε κατὰ τὸ 1997 μὲ νέα ἔγγραφα, φωτογραφίες καὶ σχέδια. Ἰδιαίτερα μνημονεύω σειρὰ σχεδίων τοῦ Ἀλέκου Κοντοπούλου καὶ ἄλλων ζωγράφων, πού εἶχαν ἐκπονηθεῖ γιὰ νὰ εἰκονογραφήσουν μελέτες τοῦ Κωνσταντίνου Ρωμαίου. Δωρήθηκε ἐπίσης, ἀπὸ τὴν Β' Ἐφορεία τῶν Ἀρχαιοτήτων, μεγάλο καὶ σημαντικό μέρος τῶν καταλοίπων τοῦ Ἀποστόλου Ἀρβανιτοπούλου, τὸ ὁποῖο ἐλπίζω ὅτι θὰ αὐξηθεῖ. Μεταξὺ τῶν δωρηθέντων περιλαμβάνονται πολλὰ ἡμερολόγια τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἑταιρείας στὴ Θεσσαλία, τὰ ὁποῖα, ἐπὶ τέλους, βρέθηκαν στὴ θέση ὅπου ἀνήκουν.

Τὸ Ἀρχεῖο, ὅπως γνωρίζετε, προσφέρει πολὺτιμες ὑπηρεσίες· παρέχει συνεχῶς στοὺς μελετητὲς πληροφορίες ἀπὸ τὰ ἡλεκτρονικὰ προγράμματα, ἀπὸ τὰ κατάλοιπα τῶν παλαιῶν ἀρχαιολόγων καὶ ἀπὸ τὰ ἔγγραφά του. Τὰ σχέδια καὶ οἱ χιλιάδες τῶν φωτογραφιῶν τῶν ὁποίων δίδονται ἐδῶ καὶ στὸ Ἐξωτερικό, ἀντίγραφα, τὸ καθιστοῦν μοναδικὴ πηγὴ γνώσης τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν.

Οί δημοσιεύσεις μας ἦσαν πολλῆς καὶ σημαντικῆς. Ἐκδόθηκαν οἱ τόμοι τῶν περιοδικῶν μας, τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τοῦ 1995, τῶν Πρακτικῶν τοῦ ἰδίου ἔτους, τοῦ Ἔργου τοῦ 1996 καὶ τὰ τεύχη 41-44 τοῦ Μέντορος τοῦ 1997. Νέα βιβλία ἐκδόθηκαν: τοῦ Τάσου Τανούλα, *Τὰ Προπύλαια τῆς ἀθηναϊκῆς Ἀκρόπολης κατὰ τὸν Μεσαίωνα*, τῆς Μαρίας Παντελίδου Γκόφα, *Ἡ νεολιθικὴ Ἀττικὴ*, τῆς Ντόρας Βασιλικοῦ, *Μυκηναϊκὰ σφραγιστικὰ δακτυλίδια*, τοῦ Ἰωάννου Γενναδίου, *Ὁ Λόρδος Ἑλγιν*, σὲ δευτέρη ἐκδοση, καὶ τὸ ἔργο τῶν Humfry Payne - Gerard Mackworth Young, *Ἀρχαίικη μαρμάρινη πλαστικὴ ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη*, κατὰ μετάφραση τῆς ἐταίρου κυρίας Μαρίας Μπρούσκαρη, τὴν ὁποία εὐχαριστοῦμε γιὰ τὴν πολύτιμη προσφορά της. Τέλος, ἐκδόθηκε καὶ τὸ ἔργο τοῦ ὁμιλοῦντος, *Οἱ ἐπιγραφές τοῦ Ὡρωποῦ*. Μέσα στὴ χρονιά πού διανύουμε θὰ κυκλοφορήσουν ἀκόμη ἀρκετὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα βρίσκονται στὸ τέλος τῆς ἐκδοτικῆς διαδικασίας.

Ἐδῶ ἀρμόζει νὰ μνημονευθεῖ καινοτομία ἡ ὁποία θὰ ἀποδειχθεῖ εὐεργετικὴ. Τὸ Συμβούλιο δημιούργησε εἰδικὸ λογαριασμὸ μὲ τὴν ὀνομασία *Κεφάλαιον Δημοσιεύσεων*. Ὁ λογαριασμὸς αὐτὸς τροφοδοτεῖται ἀπὸ μικρὴ κράτηση τῶν πιστώσεων πού χορηγεῖ στοὺς ἀνασκαφεῖς καὶ θὰ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν ἐκδοση τῶν δημοσιεύσεων τῶν ἀνασκαφῶν. Φυσικὰ ἡ κράτηση ἀπὸ κάθε ἀνασκαφὴ προορίζεται ἀποκλειστικὰ γιὰ τὴ δημοσίευσή της, δηλαδή τὴν ἐκδοση βιβλίων πού τὴν ἀφοροῦν, καὶ ὄχι καὶ γιὰ τὴ δημοσίευση ἀνασκαφῶν τρίτων.

Ἡ Σχολὴ Διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης λειτούργησε γιὰ ἑνατὴ χρονιά μὲ θέματα μαθημάτων τὸν οἰκισμὸ τοῦ Ἀκρωτηρίου Θήρας, τὴν αἰγυπτιακὴ τέχνη καὶ τὴν τέχνη στὴν Ἀλεξάνδρεια.

Ἀνασκαφές καὶ ἀρχαιολογικὲς ἐργασίες, γιὰ τίς ὁποῖες θὰ μιλήσω σὲ λίγο διεξοδικῶς, ἔγιναν στὸν Ραμνούντα,

στό Τσέπι Μαραθῶνος, στὸν Θορικό, στὴ Σκάλα Ὠρω-
ποῦ, στὴ Μεσσήνη, στὴ Φιγάλεια, στὴν Καλλιθέα Πα-
τρῶν, στὸν Θέρμο, στὴ Δωδώνη, στό ἱερό τοῦ Ἀπόλλω-
νος Μαλεάτα, στὴ Φιλιππιάδα, στὴν ἀρχαία Ἀμφίπολη,
στὴ Μινώα Ἀμοργοῦ, στό Ἀκρωτήρι Θήρας, στὴ Σύμη
Βιάννου καὶ στὴ Ζάκρο.

Ἐκτὸς τῶν ὧσων ἀκούσατε καὶ τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν
τις μόνιμες φροντίδες τοῦ Συμβουλίου, κατὰ τὴ χρονιά
ποῦ πέρασε καὶ τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1998, μᾶς
ἀπασχόλησαν ἰδιαίτερα δύο ζητήματα: τῆς ἀξιοποιήσεως
τῶν οἰκοπέδων τῆς λεωφόρου Συγγροῦ καὶ τοῦ Τμή-
ματος τῆς Ἑταιρείας στὴν Κύπρο.

Ὡς πρὸς τὰ οἰκόπεδα ἀπὸ μακροῦ χρόνου γίνονται
διαπραγματεύσεις μὲ κατασκευαστικὴ ἑταιρεία γιὰ τὴν
ἐπὶ ἀντιπαροχῇ οἰκοδόμησή τους. Οἱ διαπραγματεύσεις
ἔχουν προχωρήσει σὲ μεγάλο βαθμό, τὸ Συμβούλιο ἔχει
ἔλθει σὲ κατ' ἀρχὴν συμφωνία μὲ τὸν μελλοντικὸ κατα-
σκευαστὴ καὶ πιστεύουμε ὅτι ἂν οἱ συνεννοήσεις κατα-
λήξουν σὲ ὀριστικὴ συμφωνία, ἡ Ἑταιρεία θὰ ἀποκτήσει
ἓνα νέο, μεγάλο καὶ ἀποδοτικὸ περιουσιακὸ στοιχείο.
Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι θὰ γίνει πολὺ πλούσια. Θὰ γίνει
περισσότερο ἀνεξάρτητη καί, ἐφ' ὅσον συνεχιστεῖ ἡ πολι-
τικὴ τῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ περιορισμοῦ τῆς στοὺς κα-
θαρῶς ἐπιστημονικοὺς σκοποὺς, θὰ ἐκτελεῖ κατὰ τὸν
αἰῶνα ποῦ ἔρχεται μὲ περισσότερη πληρότητα καὶ συ-
νέπεια τὸ ἔργο ποῦ τῆς ἐπιβάλλουν ἡ ἱστορία τῆς, οἱ
ὑποχρεώσεις τῆς καὶ οἱ καιροί. Τὸ ἔχω πεῖ καὶ ἄλλοτε
καὶ τὸ ἐπαναλαμβάνω ἀλλὰ δὲν φαίνεται νὰ γίνετα
ἀντιληπτό, ἀπὸ μερικοὺς τουλάχιστον. Ἡ Ἑταιρεία δὲν
εἶναι κοσμικὸ ἴδρυμα παραεπιστημονικῶν ἐκδηλώσεων
καὶ ἴδρυμα ἀνασκαφῶν. Ὅ,τι κάμνει πρέπει νὰ δια-
τηρεῖται εἰς τὸ διηνεκές. Κατὰ τὸ παρελθόν, τὸ ἀπώτερο
καὶ τὸ πλησιέστερο, ξοδεύτηκαν χρήματα γιὰ πρό-
σκαιρους σκοποὺς, γιὰ κοσμικῆς φύσεως ἐκδηλώσεις ἢ

ἀκόμη γιὰ ἐκ τῶν προτέρων ἀποτυχημένες ἀνασκαφές, γιὰ μελέτες οἱ ὁποῖες ποτὲ δὲν ἔγιναν, γιὰ σχέδια καὶ φωτογραφίες ποὺ ποτὲ δὲν χρησιμοποιήθηκαν. Αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ἐπαναλαμβάνεται. Θέλουμε κάθε δραχμὴ ποὺ διατίθεται νὰ ἔχει ἀποτέλεσμα εὐεργετικὸ γιὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸν τόπο. Δὲν εἶναι ἔργο τῆς Ἑταιρείας ἡ ὑποκατάστασις φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων ἢ κρατικῶν καὶ δημοτικῶν ὑπηρεσιῶν. Εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ κάνουμε ἐκεῖνο ποὺ μᾶς ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὴ συναισθησὴ τοῦ χρέους μας πρὸς τὸν τόπο.

Τὸ ἀτύχημα γιὰ τὴν Ἑταιρεία εἶναι ὅτι τὴ συναισθησὴ τοῦ χρέους τὴν ἔχει σχεδὸν μόνον αὕτη. Τοῦτο ὀφείλεται στὴν ἀδιάσπαστη συνέχειά της καὶ τὸν σεβασμὸ, ἕως σήμερα, μὲ τὸν ὁποῖο ἡ διοίκησὴ της τηρεῖ τὴν παράδοσιν, δηλαδὴ ἐκπληρώνει τὸν ἀρχικὸ σκοπὸ της. Ὑπάρχουν βεβαίως καὶ ἄλλοι ποὺ προσφέρουν, καὶ ἡ προσφορὰ τους εἶναι σημαντικὴ. Ἀρκετοὶ ὅμως ἐνεργοῦν σὲ προσωπικὸ καὶ ἀτομικὸ ἐπίπεδο. Καθὼς πιέζονται ἀπὸ τίς οἰκονομικὰς ἀναγκαιότητες, ἐνεργοῦν αὐτονόμως σὲ πολὺ περιορισμένον βαθμὸ. Εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἀποδώσουν ἔργο σὲ σύντομον χρόνον, ὅπως ἐπιβάλλουν οἱ κανονισμοὶ ποὺ θέσπισαν τρίτοι, ἄσχετοι πρὸς τὰ ζητήματα ποὺ θέτει ἡ ἔρευνα καὶ ἡ μελέτη τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ δημιουργία πρόωρων ἔργων, ἀνώριμων καὶ ἀκατέργαστων. Γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴν δημιουργίαν δὲν ἀρκοῦν τὰ χρήματα καὶ οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι. Χρειάζονται περισσότερον ὁ χρόνος καὶ οἱ ὥριμοι ἄνθρωποι.

Στὴν Ἑλλάδα ἡ ὁποία στερεῖται ἐντελῶς παραδόσεως στὴ διδασκαλία, στὴν ἔρευνα καὶ στὴ μελέτη τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ κόσμου καὶ στὴ δημιουργία μεγάλων ἔργων, συμβαίνει στὴν ἐπιστήμην ὅ,τι καὶ στὶς ὑποανάπτυκτες χῶρες. Διαθέτουμε τὰ πλέον σύγχρονα μηχανήματα καὶ μεθόδους ἀλλὰ δὲν μπορούμε νὰ τὰ χρησιμο-

ποιήσουμε ἐπωφελῶς, γιατί δὲν ἔχουμε διανύσει τὰ προηγούμενα στάδια τῆς ἐπιστήμης. Σκεφθήκατε ποτέ, ὅτι τὸ μόνο ἀρχαιογνωστικὸ λεξικὸ ποὺ ἔγινε ἀπὸ Ἑλληνα εἶναι τοῦ Ἀλεξάνδρου Ρίζου Παγκαβῆ καὶ χρονολογεῖται στὸ 1888; Παρὰ ταῦτα εἶναι χρήσιμο ἀκόμη καὶ σήμερα, καὶ δὲν εἶναι χωρὶς σημασία ὅτι τὸ ἐξέδωσε ὁ σπουδαῖος ἐκεῖνος ἐκδότης, ὁ Ἀνέστης Κωνσταντινίδης.

Πέρυσι σᾶς ἐζήτησα νὰ πεῖτε ποιὸς εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη σας, ὁ καλύτερος τρόπος γιὰ νὰ ἐνεργήσει ἡ Ἑταιρεία κατὰ τὰ χρόνια ποὺ ἔρχονται. Κανεῖς δὲν πρότεινε τίποτε ἐκείνη τὴ στιγμή. Ἀργότερα ἀκούστηκαν ἀντιρρήσεις οἱ ὁποῖες ὅμως ἔμειναν ἐμβρυακὲς καί, κυρίως, προσωπικὲς. Χρειαζόμαστε ἰδέες ποὺ νὰ ἐφαρμόζονται καὶ κυρίως θέλουμε οἱ ἰδέες νὰ συνοδεύονται ἀπὸ ἐμπρακτες ἐνέργειες γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τους. Ἀλλιῶς μεταβάλλεται ἡ Ἑταιρεία σὲ θέατρο ὅπου δύο ἢ τρεῖς ἄνθρωποι, μαζί μὲ τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ Ἰδρύματος, παίζουν στὴ σκηνὴ ἐνῶ οἱ λοιποὶ στὴν πλατεία κριτικάρουν τὸ παίξιμό τους. Καὶ κατὰ τὴ φράση τοῦ στρατηγοῦ Φωκίωνος (Πλουτ., Φωκίων 25) «βλέπω πολλοὺς στρατηγούς καὶ λίγους στρατιῶτες».

Τὸ δεῦτερο ζήτημα ποὺ μᾶς ἀπασχόλησε ἦταν τοῦ Τμήματος τῆς Ἑταιρείας στὴν Κύπρο. Γιὰ τὴ δημιουργία του ἀκούσατε πέρυσι ἀπαισιόδοξες ἀπόψεις τοῦ Συμβουλίου. Σήμερα, χωρὶς νὰ ἔχουν μεταβληθεῖ οἱ ἀντικειμενικοὶ παράγοντες ποὺ πέρυσι μᾶς ἔκαμαν ἀπαισιόδοξους, θὰ σᾶς ἐκθέσω πράγματα εὐχάριστα. Ὅπως γνωρίζετε, ἡ Ἑταιρεία ἀνέλαβε, τὸ 1989, νὰ ἰδρύσει τὸ Τμήμα ἔχοντας τὴν ἠθικὴ ὑποστήριξη τοῦ Κράτους καὶ τὴ ρητὴ, προφορικὴ, ὑπόσχεσή του ὅτι τὰ λειτουργικὰ ἔξοδα τοῦ Τμήματος θὰ καλύπτονταν ἀπὸ τὸ Δημόσιο. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κύπρου προσέφερε κεντρικότητα κτίριο στὴ Λευκωσία καὶ τὸ Κυπριακὸ Κράτος κατέβαλε

τὴν μεγάλη δαπάνη τῆς ἀνακαίνιστῆς του, ἡ ὁποία ἔχει ἤδη συντελεστεῖ. Ζητήσαμε λοιπόν, ὅταν ἦλθε ἡ ὥρα, τὴν ὑπεσχημένη βοήθεια ἡ ὁποία, στὸ τέλος τέλος, θὰ δινόταν γιὰ ἔργο ἐλληνικό, ἐπιστημονικό, γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ πρώτου ἐλληνικοῦ ἀρχαιολογικοῦ ἰδρύματος ἐκτὸς τοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου. Δυστυχῆματα ἐθνικὰ δὲν ἐπέτρεψαν τὴ λειτουργία τοῦ Τμήματος τῆς Ἑταιρείας στὴν Κωνσταντινούπολη, ἡ ἵδρυση τοῦ ὁποίου ἀποτελέσσει τὸ πρῶτο μέλημα τοῦ Συμβουλίου ὅταν ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς βρέθηκε ἐκεῖ ὡς μία ἀπὸ τίς δυνάμεις ποὺ τὴν κατέλαβαν. Θὰ γινόταν καὶ τώρα τὸ ἴδιο; Ἔτσι νομίζαμε, γιατί πολὺχρονες προσπάθειές μας, παραστάσεις στὰ πρόσωπα τῆς Πολιτείας, ἔγγραφες αἰτήσεις μας καὶ ἀναφορὲς ἔμειναν χωρὶς ἀποτέλεσμα καὶ χωρὶς ἀπάντηση. Κατεδίωκε, ἄραγε, τὴν εὐγενικὴ ἐπιδιώξή μας κάποιος κακὸς δαίμων; Τὸ Συμβούλιο, καὶ κυρίως ὁ Πρόεδρος καὶ ὁ Γραμματεὺς, βρέθηκαν σὲ ἀμηχανία, ὅπως ἐκεῖνοι οἱ ἀρχαῖοι Λακεδαιμόνιοι τῆς ναυμαχίας τῆς Κυζίκου τὸ 411, οἱ ὁποῖοι ἐμήνυσαν στὴ Σπάρτη, μετὰ τὴν ἥττα τους καὶ τὸν θάνατο τοῦ ναυάρχου τους, «ἀπορίομες τί χρὴ δρᾶν» (Ξενοφ. Ἑλλην. 1, 1, 23). Ἡ λύση ποὺ δώσαμε ἦταν, νὰ προχωρήσει ἡ Ἑταιρεία στὴν πραγματοποίησιν τῆς ὑπόσχεσος τοῦ 1989 καὶ νὰ στηριχθεῖ μόνο στὸν ἑαυτό της. Ἀλλωστε αὕτη ἦταν καὶ ἡ δύναμή της ἐπὶ 160 χρόνια.

Ἀναγγείλαμε τὴν ἀπόφασή μας στὴν Κυβέρνηση τῆς Κύπρου ἡ ὁποία ἀποροῦσε, καὶ αὕτη, μὲ τὴ χρονοτριβή μας, καὶ ἀναλάβαμε τὴν ὑποχρέωση νὰ θέσουμε σὲ λειτουργία τὸ Τμήμα κατὰ τὸ φθινόπωρο, μὲ ἐπίσημα ἐγκαίνια βεβαίως. Ἦδη ἐτοιμάζουμε τὴν ἐπίπλωση τοῦ κτιρίου καὶ συγκεντρώνουμε βιβλία μὲ τὰ ὁποῖα θὰ τὸ πλουτίσουμε. Τὸ Συμβούλιο σᾶς παρακαλεῖ νὰ ἐνισχύσετε τὴν προσπάθειά του πρῶτα πρῶτα μὲ τὴν προσφορὰ βιβλίων ἀρχαιολογικῶν, ἱστορικῶν, ἀρχαίων καὶ βυζαν-

τινῶν κειμένων καί, φυσικά, με χρηματικές προσφορές. Γνωρίζουμε ποιὰ εἶναι ἡ σημερινή οικονομική κατάσταση τῶν Ἑλλήνων· δὲν εἴμαστε ἀνεδαφικοί. Ζητοῦμε ὅμως τὴ συμβολικὴ προσφορὰ σας γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ εἰποῦμε ὅτι τὸ Τμῆμα τῆς Κύπρου ξεκινᾷ με τὴν εἰσφορὰ τῶν ἐταίρων. Προτείνουμε λοιπὸν ὡς προσφορὰ τοῦ καθενός μας τὸ ποσὸν τῶν 1.000 δραχμῶν, τὸ ὁποῖο μποροῦμε καὶ σήμερα νὰ καταθέσουμε στὸν Ταμῖα τῆς Ἐταιρείας μετὰ τὴ λήξη τῆς Συνέλευσης.

Αὐτὰ ἦσαν, συνοπτικά, κυρίες καὶ κύριοι ἐταῖροι, τὰ ὅσα ἔπραξε τὸ Συμβούλιο κατὰ τὴ χρονιά ποὺ πέρασε καὶ τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1998».

Μετὰ τὴν Ἐκθεση τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως διαβάστηκε ἡ Ἐκθεση τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας γιὰ τὴ χρῆση τοῦ 1997, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς:

ΕΚΘΕΣΗ
ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ
ΓΙΑ ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΕΤΟΣ 1997

Σύμφωνα με τὶς διατάξεις τῶν ἄρθρων 31 καὶ 32 τοῦ Ὁργανισμοῦ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπεία συντάσσει Ἐκθεση περὶ τῆς οικονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ λήξαντος ἔτους, τὴν ὁποία καὶ υποβάλλει πρὸς τὴ Γενικὴ Συνέλευση τῶν Ἐταίρων.

Κατὰ τὸ ἄρθρο 17 τοῦ Ὁργανισμοῦ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἡ τήρηση τῶν λογιστικῶν βιβλίων γίνεται κατὰ τὸ διπλογραφικὸ σύστημα με μηχανογραφικὸ τρόπο. Τὰ λογιστικὰ βιβλία ποὺ τηρήθηκαν με τὸ σύστημα αὐτὸ εἶναι τὰ ἑξῆς: 1. Ἀναλυτικὸ Ἡμερολόγιο Ταμείου, 2. Ἀναλυτικὸ Ἡμερολόγιο Διαφόρων Πρά-

ξεων, 3. Συγκεντρωτικό Ἡμερολόγιο, 4. Συγκεντρωτικό Καθολικό, 5. Καρτέλες κατὰ λογαριασμὸ Γενικοῦ Καθολικοῦ ἀναλυτικά, 6. Βιβλίο Ἐγγραφῶν Ἰσολογισμοῦ.

Βάσει τῶν καταχωρήσεων ποὺ ἔγιναν στὰ ἀνωτέρω λογιστικά βιβλία συντάχθηκαν στὶς 31.12.1997 ὁ Ἰσολογισμὸς Περιουσιακῆς Κατάστασης καὶ ὁ Πίνακας Ἀποτελεσμάτων Χρήσης 1997. Οἱ ἀντίστοιχοι Πίνακες ἐπισυνάπτονται στὸ τέλος τῆς Ἐκθεσης. Παρατίθενται στὴ συνέχεια ὀρισμένα σχόλια καὶ παρατηρήσεις ὡς πρὸς τοὺς λογαριασμούς.

Ἑνεργητικὸ

1. **Γήπεδα:** Ἐμφανίζεται ἡ ἀξία τῶν οἰκοπέδων κυριότητος τῆς Α.Ε., ἡ ὁποία ἀνέρχεται σὲ 133.999.544 δρχ. σύμφωνα μὲ ἀποτίμηση τοῦ ἔτους 1979. Ὑποχρέωση ἀναπροσαρμογῆς τῆς ἀξίας τοὺς δὲν ὑπάρχει.

2. **Κτίρια:** Τὰ κτίρια κυριότητος τῆς Α.Ε. ἀπεικονίζονται στὸν Ἰσολογισμό μὲ λογιστικὸ ἰσότιμο 7.200 δρχ. χάριν μνείας, λόγῳ τῆς ὀλοσχεροῦς ἀπόσβεσης τῆς ἀξίας τοὺς κατὰ τὸ παρελθόν.

3. **Ἐγκαταστάσεις κτιρίων:** Στὸν λογαριασμὸ αὐτὸ ἐμφανίζεται ἡ ἀξία τοῦ ἀκινήτου ἐπὶ τῆς Λ. Ἀλεξάνδρας 105, τὸ ὁποῖο ἀγοράστηκε ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1996. Τὸ ἔτος 1997 ἔγινε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπόσβεση ἐκ δρχ. 89.167.315.

4. **Μηχανολογικὸς ἐξοπλισμὸς, μεταφορικὰ μέσα:** Οἱ λογαριασμοὶ αὗτοι ἔχουν ὀλοσχερῶς ἀποσβεσθεῖ καὶ ἐμφανίζονται μὲ λογιστικὸ ἰσότιμο μιᾶς δραχμῆς.

5. **Ἐπιπλα καὶ λοιπὸς ἐξοπλισμὸς:** Τὸ ἔτος 1997 διατέθηκαν 1.103.208 δρχ. γιὰ τὴν προμήθεια ἐπιπλῶν καὶ λοιποῦ ἐξοπλισμοῦ τῶν Γραφείων τῆς Α.Ε., καθὼς ἐπίσης καὶ γιὰ τὴν προμήθεια ἡλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν γιὰ τὴν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν τῆς Α.Ε.

6. **Βιβλία Ἀποθέματος:** Ἐμφανίζεται τὸ ἀναπόσβεστο ὑπόλοιπο τῶν ἐκτὸς συναλλαγῆς βιβλίων.

7. **Βιβλία Βιβλιοθήκης:** Γιὰ τὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς Βιβλιοθήκης κατὰ τὸ ἔτος 1997 διατέθηκαν 11.891.103 δρχ. Τὸ ποσὸν αὐτὸ ἀφορᾷ τόσο τὴν ἀγορὰ βιβλίων ἀπὸ τὸ Ἑσωτερικὸ καὶ τὸ Ἐξωτερικὸ ὅσο καὶ τὰ βιβλιοδετικά.

8. **Βιβλία πρὸς διάθεση:** Στὸν λογαριασμὸ αὐτὸ ἐμφανίζεται ἡ ἀξία τοῦ ὑπολοίπου τῶν πρὸς πώληση βιβλίων τῆς Α.Ε. σὲ τιμὴ κόστους, βάσει τῆς ἀξίας τοῦ χαρτιοῦ καὶ τῶν ἐξόδων γιὰ στοιχειοθεσία, ἐκτύπωση καὶ βιβλιοδεσία. Ἡ ἐκδοτικὴ δραστηριότητα τῆς Α.Ε. τὸ ἔτος 1997 ἀπορρόφησε τὸ ποσὸ τῶν 39.178.225 δρχ.

9. **Βιβλία ὑπὸ ἔκδοσι:** Τὸ ποσὸν τῶν 3.012.473 δρχ. ἀπεικονίζει τὴν ἀξία τῶν βιβλίων τῶν ὁποίων δὲν εἶχε ὀλοκληρωθεῖ ἡ ἐκτύπωση κατὰ τὴν 31.12.1997.

10. **Πελάτες:** Στὸν λογαριασμὸ αὐτὸ ἀπεικονίζεται ἡ ἀπαίτηση τῆς Α.Ε. ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν βιβλίων στὸ Ἑξωτερικόν.

11. **Χρεῶστες:** Στὸν λογαριασμὸ αὐτὸ ἀπεικονίζονται οἱ ἀπαιτήσεις τῆς Α.Ε. κατὰ τὴν 31.12.1997, ἀπὸ προκαταβολὰς ποὺ εἶχαν χορηγηθεῖ σὲ διαφόρους γιὰ τὰ «Ἔργα», τὶς ἴδιες ἀνασκαφές καὶ τὴν ἐκτέλεση διαφόρων ἐργασιῶν.

12. **Χρεόγραφα:** Τὰ διάφορα χρεόγραφα τοῦ χαρτοφυλακίου τῆς Α.Ε. τὴν 31.12.1997 ἀνέρχονται σὲ 574.240.493 δρχ. καὶ ἡ ἀποτίμηση ἔγινε βάσει τιμῶν κτήσεως μικροτέρων ἐκείνων τῆς μέσης τιμῆς Δεκεμβρίου 1997. Στὰ ὁμόλογα ἔχει γίνει λογισμὸς δεδουλευμένων τόκων μέχρι 31.12.1997.

13. **Διαθέσιμα:** Στὴν ὁμάδα αὐτὴ τῶν λογαριασμῶν ἀναγράφονται ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο Ταμείου τῆς 31.12.1997 καὶ τὰ ὑπόλοιπα τῶν καταθέσεων τῆς Α.Ε. σὲ διάφορες τράπεζες. Τὸ ὕψος τῶν διαθεσίμων τῆς 31.12.1997 ἀνέρχεται σὲ 1.042.566.064 δρχ.

14. **Μεταβατικοί λογαριασμοί Ένεργητικοῦ:** Στὸν λογαριασμὸ αὐτὸ ἀναγράφονται τὰ ἔσοδα τὰ ὁποῖα θὰ εἰσπραχθοῦν τὸ ἔτος 1998.

Παθητικὸ

1. **Κεφάλαιο ἢ καθαρὴ θέση:** Ἀπεικονίζει τὴν καθαρὴν περιουσία τῆς Α.Ε. κατὰ τὴν 31.12.1997 ὅπως αὐτὴ προκύπτει ἂν ἀπὸ τὸ Σύνολο τοῦ Ένεργητικοῦ ἀφαιρέσουμε τὸ καθαρὸ Παθητικὸ. Ἡ καθαρὴ θέση τῆς 31.12.1997 ἀνέρχεται σὲ 1.026.535.953 δρχ.

2. **Ἀποθεματικὸ διαφορῶν ἀποτίμησης χρεογράφων:** Προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀναπροσαρμογὴ τῆς ἀξίας τῶν χρεογράφων κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ τὴν ἀξία τῶν δωρεὰν διατεθέντων χρεογράφων. Προορισμὸς εἶναι ἡ κάλυψη ζημιῶν ἀπὸ ἐνδεχόμενη μεταβολὴ τῆς τιμῆς τους κατὰ τὴν ἐξόφληση.

3. **Κέρδη ἀπὸ πώληση ἀκινήτων:** Στὸν λογαριασμὸ αὐτὸ περιλαμβάνεται ἡ διαφορὰ μεταξύ τιμῆς πωλήσεως ἀκινήτων στὴ Α. Συγγροῦ καὶ στὴν ὁδὸ Μουσῶν 3 Π. Φαλήρου καὶ τῆς ἐγγεγραμμένης στὰ βιβλία τῆς Ἑταιρείας ἀξίας τῶν ἀκινήτων αὐτῶν.

4. **Πιστωτές:** Στὴν ὁμάδα αὐτὴ τῶν λογαριασμῶν ἐμφανίζονται οἱ ὑποχρεώσεις τῆς Α.Ε. πρὸς τὸ Δημόσιο ἀπὸ παρακρατηθέντες φόρους περιλαμβανομένων καὶ τῶν ἀποδοτέων ἐντὸς τοῦ 1998· ἐπίσης ἀπὸ κρατήσεις ὑπὲρ ΙΚΑ μηνὸς Δεκεμβρίου 1997 καὶ ἀποδοτέες τὸ 1998 καὶ ἀπὸ εἰσπραχθεῖσες ἐγγυήσεις ἀπὸ τοὺς ἐνοικιαστῆς ἀκινήτων μας.

5. **Προμηθευτές:** Στὸν λογαριασμὸ αὐτὸ ἀπεικονίζεται ἡ ὑποχρέωση τῆς Α.Ε. πρὸς διαφόρους προμηθευτές.

6. **Πιστώσεις ἔργων:** Στὴν ὁμάδα αὐτὴ τῶν λογαριασμῶν ἀπεικονίζονται τὰ ὑπόλοιπα τῶν διαφορῶν πιστώσεων ποὺ χορηγήθηκαν ἀπὸ τὸ Δημόσιο στὴν Α.Ε. γιὰ τὴ χρηματοδότηση διαφορῶν μεγάλων ἔργων.

7. **Μεταβατικοί λογαριασμοί Παθητικοῦ:** Ἀναφέρεται

στην τακτοποίηση του λογαριασμού Μισθωμάτων ακινήτων.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΧΡΗΣΕΩΣ 1997

Έσοδα

Τὰ πάσης φύσεως ἔσοδα τῆς Α.Ε. κατὰ τὸ ἔτος 1997 ἀνῆλθαν σὲ δρχ. 399.722.333. Στὸ ποσὸν αὐτὸ περιλαμβάνονται καὶ 19.940.008 δρχ. ποῦ ἀντιστοιχοῦν σὲ δεδουλευμένους τόκους προθεσμιακῶν καταθέσεων ἐντόκων γραμματίων Ἑλληνικοῦ Δημοσίου καὶ ὁμολόγων ΕΤΒΑ κλπ. μὴ εἰσπραχθέντες τὸ 1997 καὶ εἰσπρακτέους τὸ ἐπόμενο ἔτος κατὰ τὴν ἐξόφληση τῶν διαφορῶν τίτλων. Συνεπῶς τὰ πράγματι εἰσπραχθέντα ἔσοδα ἀνῆλθαν σὲ 379.782.325 δρχ.

Ἔξοδα

Τὰ πάσης φύσεως ἔξοδα (δαπάνες) τῆς Α.Ε. διακρίνονται σὲ δύο μεγάλες κατηγορίες: στίς δαπάνες ἐκπλήρωσης τοῦ σκοποῦ τῆς Α.Ε. καὶ στίς λειτουργικὲς δαπάνες. Οἱ δαπάνες (ἔξοδα) ἔτους 1997 ἀνῆλθαν σὲ 372.859.801 δρχ.

ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΗΣ

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ

Πάγιο Ένεργητικό	422.787.845
Γήπεδα	133.999.544
Κτίρια	7.200
Έγκαταστάσεις κτιρίων	262.785.740
Μηχανολογικός εξοπλισμός	1
Μεταφορικά μέσα	1
Έπιπλα και λοιπός εξοπλισμός	1.103.212
Βιβλία αποθέματος (εκτός συναλλαγής)	3.000.000
Βιβλία Βιβλιοθήκης	<u>21.892.147</u>
Κυκλοφορούν ενεργητικό	276.544.320
Βιβλία προς διάθεση (βιβλία απογραφής)	234.353.622
Βιβλία προς διάθεση έκδοσης 1997	39.178.225
Βιβλία υπό έκδοση	<u>3.012.473</u>
Απαιτήσεις	540.519.155
Πελάτες	4.496.601
Χρεώστες	<u>536.022.514</u>
Χρεόγραφα	574.240.493
Διαθέσιμα	1.042.566.064
Ταμείο	8.000.527
Καταθέσεις ταμιευτηρίου και προθεσμίας	<u>1.034.565.537</u>
Μεταβατικοί λογαριασμοί ενεργητικού	19.941.016
Σύνολο	<u><u>2.876.598.853</u></u>

31^{ΗΣ} ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1997

ΠΑΘΗΤΙΚΟ

Κεφάλαιο υφιστάμενο κατά τήν 31.12.1997	1.026.535.953
Αποθεματικό	597.604.509
Διαφορά αποτιμήσεως χρεογράφων	155.739.515
Κέρδη από πώληση ακινήτου	<u>441.864.994</u>
Πιστωτές	31.572.962
Ελληνικό Δημόσιο-οφειλόμενοι φόροι ΦΜΓ/ΦΕΠ	16.731.930
Ασφαλιστικοί οργανισμοί - ΙΚΑ	8.686.600
Εγγυήσεις μισθωμάτων ακινήτων	<u>6.154.432</u>
Προμηθευτές	7.800.614
Πιστώσεις έργων	1.213.028.985
Μεταβατικοί λογαριασμοί παθητικού	55.830

Σύνολο

2.876.598.853

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

ΕΞΟΔΑ

Δαπάνες εκπληρώσεως σκοποῦ		39.623.479
Πρόγραμμα ανασκαφῶν	12.075.000	-
Πρόγραμμα δημοσιεύσεων	5.278.000	
Ἀξιοποίηση Ἀρχείου	3.126.131	
Ξενῶνες	467.454	
Σχολή Διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας		
τῆς Τέχνης	2.257.452	
Δωρεάν διατεθειτές ἐκδόσεις	6.127.440	
Ὑποτροφίες	984.017	
Οἰκονομικὲς ἐνισχύσεις ἐπιστημονικοῦ		
σκοποῦ	9.307.985	
Λειτουργικὲς δαπάνες		333.236.322
Ἀποδοχὲς προσωπικοῦ		
(ἐπιστημονικοῦ καὶ διοικητικοῦ)	137.289.692	
Εργοδοτικὲς εἰσφορὲς	39.727.120	
Ἀποσβέσεις	116.161.841	
Φόροι καὶ τέλη	3.245.719	
Γενικὰ ἐξόδα	36.811.950	
Ὑπόλοιπο πρὸς ἐξίσωση		26.862.532
ΣΥΝΟΛΟ		399.722.333

Ἀθῆναι,

Ὁ Πρόεδρος
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΔΟΝΤΑΣ

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ

ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟ ΕΛΕΓΧΟΥ ΟΡΚΩΤΟΥ ΕΛΕΓΚΤΗ

Ἐλέγξαμε τίς ἀνωτέρω Οἰκονομικὲς Καταστάσεις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τῆς χρήσεως πού ἔληξε τὴν 31η Δεκεμβρίου 1997. Ὁ ἑλεγχός μας ἔγινε σύμφωνα μὲ τίς ἐλεγκτικὲς διαδικασίες πού κρίναμε κατάλληλες, βάσει τῶν ἀρχῶν καὶ κανόνων ἐλεγκτικῆς πού ἀκολουθεῖ τὸ Σῶμα Ὁρκωτῶν Ἐλεγκτῶν. Τέθηκαν στὴ διάθεσή μας τὰ βιβλία καὶ στοιχεῖα πού τήρησε ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία καὶ μᾶς δόθηκαν οἱ ἀναγκαῖες γιὰ τὸν ἐλεγχό πληροφορίες πού ζητήσαμε. Ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν οἱ διατάξεις τοῦ Ὁργανισμοῦ καὶ

ΧΡΗΣΕΩΣ 1997

ΕΣΟΔΑ

Μισθώματα ακινήτων	69.853.809
Σχολή Διδασκαλίας της Ιστορίας της Τέχνης	4.513.000
Δωρεές διαφόρων	19.118.164
Έπιχορηγήσεις κρατικές	50.800.000
Συνδρομές εταίρων	1.470.000
Τόκοι εντόκων γραμματίων Ελληνικού Δημοσίου	23.182.394
Τόκοι προθεσμιακών καταθέσεων	63.113.240
Τόκοι καταθέσεων λογαριασμών ταμειευτηρίου	12.286.084
Τόκοι ανασκαφών Α.Ε.	20.625
Έσοδα κληροδοτημάτων	5.300.000
Μερίσματα μετοχών Ε.Ε.Ε.Χ.	50.000.000
Μερίσματα μετοχών Ε.Τ.Ε.	—
Μερίσματα μετοχών Τραπέζης Ελλάδος	3.987
Τόκοι όμολόγων Ε.Τ.Β.Α.	11.577.336
Τοκομερίδια παλαιών όμολογιακών δανείων	287.111
Καθαρά έσοδα πωλήσεως βιβλίων	1.279.229
Διάφορα έσοδα	<u>77.917.354</u>

399.722.333

31 Δεκεμβρίου 1997

Η Προϊσταμένη του Λογιστηρίου

ΕΛΕΝΗ Γ. ΒΑΖΑΚΗ

του Οικονομικού Κανονισμού αυτής. Σχετική έκθεση από τον έλεγχο των ανωτέρω Οικονομικών Καταστάσεων θα διαβιβασθεί στη διοίκηση της Αρχαιολογικής Έταιρείας.

Αθήναι, 5 Μαΐου 1998

Ο Όρκωτος Έλεγκτής

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΓΡΗΓ. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΕΝΩΣΗ ΟΡΚΩΤΩΝ ΛΟΓΙΣΤΩΝ Α.Ε.Ο.Ε.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Εὐχαρίστως ἀναφέρουμε στοὺς ἐταίρους ὅτι, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸν ἔλεγχον τὸν ὁποῖο διενεργήσαμε, τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐφαρμόζει μὲ σταθερότητα καὶ συνέπεια συνετὴ πολιτικὴ ὡς πρὸς τὴ διαχείριση τῶν οἰκονομικῶν τοῦ Ἰδρύματος, τὴ διεξαγωγὴν τῶν ἀνασκαφῶν, τὴν αὐξήσιν τῶν δημοσιευμάτων, τὸν πλουτισμὸν τῆς Βιβλιοθήκης καὶ τοῦ Ἀρχείου καὶ τὴν ἐκπόνησιν μεγάλων ἀρχαιολογικῶν καὶ ἀρχαιογνωστικῶν ἔργων.

Στὸ ἔργο αὐτὸ συμπαρίσταται τὸ προσωπικὸν τῆς Ἑταιρείας μὲ γνώσιν, ἱκανότητες καὶ προθυμίαν. Πολύτιμη ὑπῆρξε ἡ βοήθεια τοῦ Ὁρκωτοῦ Ἐλεγκτοῦ στὴ διεξαγωγὴν τῆς οἰκονομικῆς διαχείρισης.

ΠΡΟΤΑΣΗ

Ἀπὸ τὸν ἔλεγχον ποὺ διεξήχθη ἐπιβεβαιώθηκαν τὰ ἀναφερόμενα στὸν Ἰσολογισμόν ὑπόλοιπα τῶν λογαριασμῶν, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ὀρθότης καὶ ἀκρίβεια τῆς τήρησης τῶν βιβλίων καὶ στοιχείων. Οἱ δαπάνες ποὺ ἔγιναν συνοδεύονται ἀπὸ πλήρη καὶ νόμιμα δικαιολογητικὰ καὶ εἶναι μέσα στὰ ὅρια τῶν πιστώσεων τοῦ Προϋπολογισμοῦ. Δὲν διαπιστώθηκε καμιά παράλειψις, ἀνωμαλία ἢ διαχειριστικὴ ἀταξία καὶ προτείνουμε τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ Δ.Σ. ἀπὸ κάθε εὐθύνης.

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπεία

ΔΙΚΑΙΟΣ ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ, ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΟΖΟΜΠΟΛΗΣ,

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ ΑΙΝΙΑΝ,

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΜΙΝΩΤΟΣ, ΜΑΡΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΑΚΟΥ

Μετά τὴν ἀνάγνωσθ τῶν Ἐκθέσεων ἡ Πρόεδρος ἐρώτησε τοὺς ἐταίρους ἂν εἶχαν νὰ κάμουν παρατηρήσεις

Πρώτη ἔλαβε τὸν λόγο ἡ κυρία Ἀγγελικὴ Ἀνδρειωμένου, ἡ ὁποία ἐρώτησε γιατί ἡ Ἑταιρεία δὲν τοποθετεῖ κεφάλαιά της σὲ μετοχές τοῦ Χρηματιστηρίου, τραπεζῶν κλπ. Ἐπίσης εἶπε ὅτι ἐνῶ ἔχει προσφέρει στὴν Ἑταιρεία τὸ πατρικὸ της σπίτι, τὸ ὁποῖο καὶ ἐπισκευάστηκε, δὲν χρησιμοποιεῖται γιὰ τὸν σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο τὸ προσέφερε.

Ἡ κυρία Ντόρα Βασιλικὸς ἐρώτησε ἂν ἡ Ἑταιρεία θὰ ἀποταθεῖ σὲ χορηγοὺς γιὰ τὸ Τμῆμα τῆς Κύπρου.

Ὁ κύριος Ἡλίας Οἰκονόμου ἐρώτησε ἂν τὸ Τμῆμα Κύπρου θὰ ἔχει Διοικητικὸ Συμβούλιο καὶ ἂν θὰ μετέχουν σ' αὐτὸ Κύπριοι.

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς ἀπήντησε κατὰ σειράν ὡς ἑξῆς:

Ἡ Ἑταιρεία δεσμεύεται αὐστηρὰ ἀπὸ τὸν Ὄργανισμό της στὸ θέμα τῆς τοποθετήσεως τῶν χρημάτων πού διαθέτει καὶ γι' αὐτὸ τὸ Συμβούλιο εἶναι ὑποχρεωμένο νὰ μὴ διακινδυνεύει, μάλιστα στὴ σημερινὴ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία τὰ οἰκονομικὰ εἶναι ρευστὰ καὶ ἀβέβαια.

Ἡ οἰκία δωρεᾶς τῆς κυρίας Ἀνδρειωμένου εἶναι ἑτοιμὴ γιὰ χρήση. Ἡ οἰκονομικὴ κρίση τῶν δύο τελευταίων ἐτῶν καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς ἄκρας οἰκονομίας πού ἐφαρμόσαμε ὑπῆρξε ἡ αἰτία τῆς καθυστέρησης συμπλήρωσης τοῦ ἐξοπλισμοῦ της, πού θὰ ἀπαιτήσῃ σεβαστὸ ποσόν. Θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἔχει ὁλοκληρωθεῖ μέχρι τοῦ φθινοπώρου.

Τὸ Συμβούλιο καὶ στὸ παρελθὸν ἀποτάθηκε σὲ χορηγοὺς καὶ τώρα θὰ τὸ ἐπαναλάβει γιὰ τὸ Τμῆμα τῆς Κύπρου. Τὸ κύριο βάρος ὅμως θὰ τὸ φέρει ἡ Ἑταιρεία, ἐκτὸς καὶ ἂν τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ θελήσῃ νὰ βοηθήσῃ.

Τὸ Τμῆμα Κύπρου θὰ διευθύνεται στὴ Λευκωσία ἀπὸ Διευθυντὴ ὁ ὁποῖος θὰ ἐφαρμόζει τὴν πολιτικὴ τὴν ὁποία θὰ καθορίζει τὸ Συμβούλιο τῆς Ἑταιρείας στὴν Ἀθήνα. Φυσικὰ θὰ λαμβάνουμε πάντα ὑπ' ὄψη τὶς ἐπιθυμίες τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Κύπρου καὶ τῶν Κυπρίων ἀρχαιολόγων, ὥστε τὸ ἐκεῖ ἔργο μας νὰ εἶναι αὐτὸ πού πραγματικὰ θὰ χρειάζεται νὰ γίνῃ.

Μετά τις εξηγήσεις του Γενικοῦ Γραμματέως ἡ Πρόεδρος ἐρώτησε τοὺς ἐταίρους ἂν ἐγκρίνουν τὰ ὅσα τὸ Συμβούλιο ἐπράξε κατὰ τὸ 1997 καὶ ἂν τὸ ἀπαλλάσσουν ἀπὸ κάθε εὐθύνη γιὰ τὴ διαχείρισή του τῶν πραγμάτων τῆς Ἑταιρείας. Οἱ ἐταῖροι μὲ ἀνάταση τῶν χειρῶν ἐνέκριναν ὁμοφώνως τὰ πεπραγμένα τοῦ Συμβουλίου καὶ τὸ ἀπήλλαξαν ἀπὸ κάθε εὐθύνη.

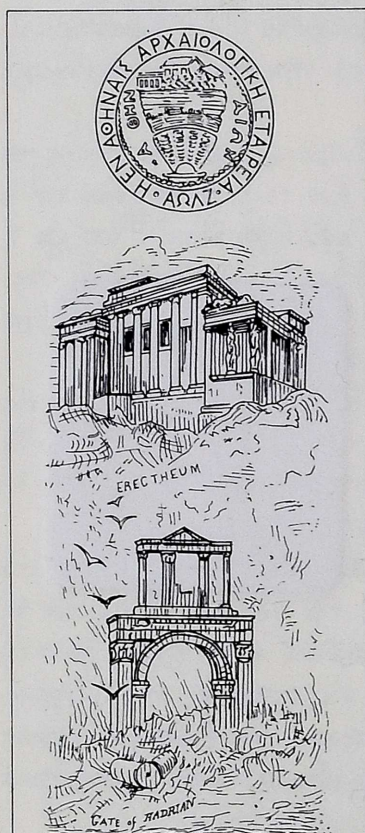
Ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχε ἄλλο θέμα γιὰ συζήτηση ἡ Πρόεδρος ἐκήρυξε τὴ λήξη τῆς Συνέλευσης περὶ ὥραν 10.30 π.μ.

Ἡ Πρόεδρος
ΛΙΛΑ ΜΑΡΑΓΚΟΥ

Ὁ Ἀντιπρόεδρος
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΚΡΙΤΖΑΣ

Ἡ Α' Γραμματεὺς
ΝΤΟΡΑ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ

Ἡ Β' Γραμματεὺς
ΜΕΛΠΩ ΠΩΛΟΓΙΩΡΓΗ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

831.1998

ΑΝΑΤΥΠΩΘΗΚΕ

Ο ΛΟΡΔΟΣ ΕΛΓΙΝ

ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟ ΑΥΤΟΥ
ΑΝΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΚΑΙ ΤΑΣ ΑΘΗΝΑΣ ΙΔΙΩΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΗΣΑΝΤΕΣ ΕΠΙΔΡΟΜΕΙΣ
1440-1847

ΙΣΤΟΡΙΚΗ
ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ
ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ

ELENA WALTER-KARYDI

THE GREEK HOUSE
THE RISE OF NOBLE HOUSES

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

ΕΦΟΡΟΥ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΑΤΤΙΚΗΣ Ε.Τ.
ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΑΝΤΕΠΙΣΤ. ΜΕΛΟΥΣ ΤΟΥ INSTITUT DE FRANCE

ΟΙ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΤΟΥ ΩΡΩΠΟΥ

Έναν αιώνα και 14 χρόνια μετά την έναρξη της ανασκαφής του Ἀμφιαρείου από την Ἑταιρεία διὰ τοῦ Βασιλείου Λεονάρδου, ἐκδίδονται συγκεντρωμένες, μεθοδικὰ καταταγμένες καὶ σχολιασμένες, οἱ 773 γνωστὲς ἐπιγραφές τοῦ Ὠρωποῦ, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν τὸ ἀρχεῖο τοῦ μικροῦ κράτους τοῦ Εὐβοϊκοῦ, ἀπὸ τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. μέχρι τῶν παλαιοχριστιανικῶν χρόνων.

Κάθε λήμμα περιλαμβάνει περιγραφή τοῦ ἐνεπίγραφου μνημείου, βιβλιογραφία, τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς, ἐπιγραφικὸ ὑπόμνημα, ἀνάλυση καὶ σχόλια. Οἱ ἐπιγραφές εἶναι καταταγμένες ὡς ἑξῆς:

1. Προξενικά ψηφίσματα 1-275.
2. Ἐπιγραφές σχετικὲς μὲ τὴν πόλη καὶ τὰ ἱερά της 276-332.
3. Ἐπιγραφές ἀναθηματικὲς 333-510.
4. Ἀναθέσεις στὴν Ἀλία Νύμφη 511-519.
5. Κατάλογοι νικητῶν στὰ Ἀμφιάρεια 520-534.
6. Ἐπιγραφές ἐπιτύμβιες 535-744.
7. Ἐπιγραφές ποικίλες 745-770.

Ἰδιαιτέρο μέρος ἀποτελοῦν οἱ μαρτυρίες περὶ τοῦ Ὠρωποῦ μὲ τὴν παράθεση τῶν ὁποίων σχηματίζεται ἡ ἱστορία τῆς πόλης.

Τὸ τελευταῖο μέρος τοῦ βιβλίου ἀπαρτίζουν ὁ Γενικὸς πίνακας ὀνομάτων, ἡ Προσωπογραφία τῶν Ὠρωπίων καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ξένων ποὺ ἀπαντοῦν στὶς ἐπιγραφές, ὁ Πίνακας λέξεων καὶ φράσεων καὶ ἡ βιβλιογραφία τοῦ Ὠρωποῦ.

Σχῆμα 24×32, σελίδες κειμένου 655, ἄνω τῶν 100 σχεδίων ἐντὸς κειμένου, 6 πίνακες σχεδίων ἐκ τῶν ὁποίων 3 ἑγχρωμοί, καὶ 99 πίνακες φωτογραφιῶν.

Διατίθεται στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, Πανεπιστημίου 22, Ἀθήναι 106 72, τηλ. (01) 3625531, FAX (01) 3644996 ἢ ἀποστέλλεται, ἐπὶ ἀντικαταβολῇ, σὲ οἰοδήποτε μέρος τοῦ κόσμου.

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΣΤΟΝ
ΚΥΡΙΑΚΟ Σ. ΠΙΤΤΑΚΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρὸς τοὺς ἐταίρους: Ἡ ἐλληνικὴ ἀντίληψη γιὰ τὰ μνημεῖα,
ἀπὸ τὸν Κυριακὸ Σ. Πιττάκη ἕως σήμερα, 65-73

Β. Χ. Πετράκου, Ἡ ἐλληνικὴ ἀρχαιολογία κατὰ τὰ χρόνια τοῦ
Κυριακοῦ Σ. Πιττάκη, 74-113

Ἔργα καὶ ἡμέραι: Ἡ Σχολὴ Διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης, 114-115

Πένθη: Εὐθύμιος Μαστροκώστας, 116· Εὐρυδίκη Κοντολέοντος, 116

Ὁ Μέντωρ, Χρονογραφικὸ καὶ Ἱστοριοδιφικὸ Δελτίο τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας,
ἐκδίδεται τὸν Ἀπρίλιο, Ἰούνιο, Ὀκτώβριο καὶ Δεκέμβριο κάθε ἔτους
μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως.

Ἐκδοτικὴ ἐπιμέλεια Ἀντωνίου Χριστοδούλου

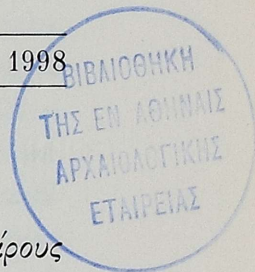
© Ἡ ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 106 72 Ἀθῆναι, Fax (01) 3644 996

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΕΝΔΕΚΑΤΟ • ΤΕΥΧΟΣ 47 • ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1998

Πρὸς τοὺς ἑταίρους

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΓΙΑ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΥΡΙΑΚΟ Σ. ΠΙΤΤΑΚΗ ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ

Στὴν ἐπέτειο τῶν 200 χρόνων ἀπὸ τῆ γέννηση τοῦ Κυριακοῦ Σ. Πιττάκη ἀφιερώθηκε ἡ Α΄ Τακτικὴ Συνέλευση τῶν ἑταίρων τῆς 16ης Μαΐου καὶ ἡ δημόσια συνεδρία τοῦ Ἔργου τῆς Ἑταιρείας, στὶς 17 Μαΐου. Εἶχα ἀναγγεῖλει, κατὰ τὶς δύο αὐτὲς συνεδρίες, τὴν προσεχὴ δημοσίευση τόμου μὲ τὴν ἐξιστόρηση τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ παλαιοῦ Ἑλληνος ἀρχαιολόγου. Κατὰ τὸ συμπόσιο γιὰ τὴ νέα ἔκδοση τῶν μετευκλείδων ἐπιγραφῶν, πού ἔγινε στὶς 5 Ἰουνίου, γνωστοποιήθηκε ὅτι ἐτοιμάζεται μελέτημα εἰδικὰ γι' αὐτόν¹. Ἀναβάλλεται λοιπὸν ἡ ἐκ μέρους τῆς Ἑταιρείας ἔκδοση τοῦ τόμου.

Ἡ ἐπικαιρότης τοῦ Πιττάκη ἔγινε τὸν τελευταῖο καιρὸ μεγαλύτερη καὶ ἐντονότερη. Ὡς γενάρχης τῶν Ἑλλήνων

Q 126KT

1. Ἀπὸ τὴν κυρία Ἀθηνᾶ Καλογεροπούλου, ἡ ὁποία καὶ παλαιότερα ἀσχολήθηκε ἐπισταμένως μὲ τὸν Πιττάκη καὶ τὸ ἔργο του.

ἀρχαιολόγων καὶ ὡς ἡ οὐσιαστικὴ ἀφετηρία τοῦ συλλογικοῦ ἔργου τους ἀναγκάζει, κάθε φορά πού ἐπιτελεῖται σημαντικὴ ἰδεολογικὴ μεταβολή στήν πολιτικὴ πρὸς τὰ μνημεῖα, νὰ ἀνατρέχουμε στὶς μέρες του καὶ νὰ ἀναμετροῦμε τὸν δρόμο πού διανύσαμε ἕως σήμερα καὶ τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους ἐνεργήσαμε. Ἐννοῶ τὴν πολιτικὴ τῶν ἐκάστοτε κυβερνώντων, τῶν ἀρχαιολόγων τῆς Ὑπηρεσίας, τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας καὶ τῶν πανεπιστημιακῶν, οἱ ὁποῖοι διαχειρίζονται ἐπιστημονικῶς πολλὰ καὶ πολὺ σημαντικὰ μνημεῖα.

Ὡς πρὸς τοὺς Ἕλληνες, ἡ ἀρχαιολογία συνδέθηκε ἐξ ἀρχῆς μὲ τὴν ἰδεολογία τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους πού γεννήθηκε ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821. Ἡ ἰδεολογία αὕτη ἔγινε ὄργανο τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῶν ἐλληνικῶν κυβερνήσεων, ὄργανο τῆς στενῆς προσωπικῆς κομματικῆς τους πολιτικῆς, καὶ στὰ χρόνια μας ἐπηρεάζεται ἀπὸ οἰκονομικές, κυρίως, δυνάμεις οἱ ὁποῖες καθορίζουν τὴν τύχη μνημείων, τόπων καί, ἀκόμη, τὸν τρόπο τῆς μελέτης τους ἢ τῆς παρουσίας τους στοὺς πολλούς.

Ὁ Κυριακὸς Πιττάκης ἐδέσποσε στήν ἐλληνικὴ ἀρχαιολογία ἀπὸ τὸ 1836 ἕως τὸ 1863. Μὲ τίς πράξεις του καὶ τὰ γραπτά του δημιούργησε κατὰ μεγάλο μέρος τίς ἰδέες πού κυριάρχησαν ἕως τὸ 1974 περίπου· σημαντικὲς τροποποιήσεις τῶν ἰδεῶν αὐτῶν ἄρχισαν νὰ γίνονται ἀπὸ τὸ 1960.

Σύγχρονοι τοῦ Πιττάκη, συνεργάτες του καὶ ὁμοϊδεάτες, ἦσαν ὁ Ἰάκωβος Ρίζος Νερουλός (1778-1849), πρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας καὶ ὑπουργὸς Παιδείας, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς (1809-1892), γραμματεὺς τῆς Ἐταιρείας, ὑπουργός, πρεσβευτὴς καὶ ἀκάματος συγγραφεὺς ἀρχαιολογικῶν μελετῶν. Νεώτερος εἶναι ὁ Στέφανος Α. Κουμανούδης (1818-1899), ὁ ὁποῖος στὰ ἐπιστημονικότερα γραπτά του καὶ στοὺς λόγους του ἀνέπτυξε τὸ πιστεῖω τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων τοῦ παρελθόντος, τὸ ὁποῖο, ἐπιγραμματικὰ σχεδόν, μπορεῖ νὰ συνοψιστεῖ εἰς τὸ ὅτι τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα εἶναι ἔργα τῶν προγόνων μας, ἀποτελοῦν πηγὴ γνώσης τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ κόσμου ἢ εἶναι αὐτοτελεῖ ἔργα τέχνης καὶ πρέπει νὰ

τά διατηρούμε. Ἡ ὕπαρξή τους στὰ χώματα τοῦ τόπου μας ἀποδεικνύει τὴν ἀδιάκοπη συνέχεια τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους καὶ ἡ καταστροφή τους εἶναι βλάβη ἐθνική.

Στὰ χρόνια τοῦ Πιττάκη, στὶς 14 Ἰανουαρίου 1844, ἀκούστηκε στὴν Ἐθνοσυνέλευση, ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Κωλέττη, ὁ λόγος γιὰ τὴ Μεγάλη Ἰδέα. Στὴν κατοπινὴ πορεία τῆς Μεγάλης Ἰδέας τὰ μνημεῖα ἦσαν πρωταγωνιστές· ἄς θυμηθοῦμε στὰ χρόνια μας τὸ ζήτημα τῶν Σκοπίων καὶ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς Βεργίνας.

Στὸν ἱστορικὸ δρόμο ἐνὸς λαοῦ πολλές ἰδέες καὶ ἰδεολογίες γεννιοῦνται καὶ πεθαίνουν. Δὲν εἶναι φαινόμενο ἐλληνικό. Ἀναφέρω τὰ ἰδεολογικὰ συνθήματα ποὺ κυριάρχησαν στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς τὰ τελευταῖα ἐβδόμηντα χρόνια· *New Deal* τοῦ Ροῦσβελτ, *New Frontiers* τοῦ Κέννεντυ, *Great Society* τοῦ Τζόνσον, *New World Order* τοῦ Μπους τῆς ὁποίας τίς συνέπειες ὕφιστάμεθα ἐμεῖς τώρα. Στὴν Ἑλλάδα εἴχαμε μετὰ τὴ Μεγάλη Ἰδέα, τὸν τρίτο ἐλληνικὸ πολιτισμὸ, τὴν Ἑλλάδα Ἑλλήνων Χριστιανῶν, τὴν Ἀλλαγὴ, τὴν Ἑλλάδα στοὺς Ἑλληνες, τὴν Κάθαρση καί, τώρα, τὸν Ἐκσυγχρονισμό.

Μὲ κάθε νέο πολιτικὸ σύνθημα ἡ στάση τῶν πολιτικῶν, τῶν ὑπηρεσιῶν καὶ τοῦ κόσμου, κυρίως τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἀσχοῦν οἰασδῆποτε μορφῆς ἐξουσία, διοικητική, ἐπιστημονική ἢ πνευματική, μεταβάλλεται ἀπέναντι στὰ ἀρχαῖα. Ἀπομακρυνόμαστε ἀπὸ τὴν παλαιότερη ἀντίληψη γι' αὐτὰ καὶ διαμορφώνουμε ἄλλη. Μὲ τὴ διαδοχὴ συνεχῶν μεταβολῶν, μικρῶν συνήθως, φθάνουμε στὴν ἀνατροπὴ τῶν ἀρχικῶν ἰδεῶν, χωρὶς νὰ τὸ ὁμολογήσουμε. Ἀντίθετα, διακηρύσσεται πάντα ὅτι διασώζεται ἡ παράδοση. Ἡ διακήρυξη αὐτὴ περικλείει ἀλήθεια· διασώζεται ἡ παράδοση βλάβης τῶν μνημείων, ἡ ὁποία εἶναι τόσο παλιὰ ὅσο καὶ τὸ ἐλληνικὸ κράτος.

Ἀντιπροσωπευτικὸ τῆς μεταβολῆς ποὺ συντελεῖται ἀπὸ μᾶς τοὺς ἴδιους, ἀθόρυβα ἀλλὰ ἀποφασιστικά, εἶναι λ.χ. τὸ μονοτονικό. Τὸ 1941 ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τῆς Ἀθῆνας δίκασε καὶ καταδίκασε, ἀπέλυσε ἀπὸ τὴ θέση του γιὰ τίς ἰδέες του ἓναν καθηγητὴ, τὸν Ἰωάννη Κακριδῆ, ἐπειδὴ τύπωνε μελέτη του κατὰ τὸ μονοτονικὸ σύστημα. Στὴν κλήση σὲ ἀπολογία

τοῦ ἐπισημαίνεται: «ἐπιζητεῖτε ἐν τῇ ιδιότητί σας ὡς καθηγητοῦ νὰ ἐπιβάλλετε τρόπον τινὰ διὰ πραξικοπήματος τὰς γλωσσικὰς σας ἰδέας». Σήμερα οἱ καθηγητὲς τῆς ἴδιας Σχολῆς γράφουν καὶ τυπώνουν τὶς μελέτες τους κατὰ τὸ καταδικασμένο ἀπὸ τοὺς προκατόχους τους καὶ διδασκάλους τους σύστημα καὶ λέγουν ὅτι τὸ πολυτονικὸ σύστημα δὲν ἀνήκει στὴν παράδοση καὶ ὅτι ἐμποδίζει τὸν ἐκσυγχρονισμό τοῦ τόπου. Τὸ ἰσχυρότερο ἐπιχείρημά τους ὑπὲρ τοῦ μονοτονικοῦ εἶναι ὅτι τῇ χρήσῃ του ἐπιβάλλει νόμος τοῦ κράτους. Τὸ πολυτονικὸ ὅμως καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων εἶναι χρήσιμο καὶ ἔχει μακρότερη παράδοση ἀπὸ τὸ μεγαλογράμματο ἀτονικὸ σύστημα τῶν ἐπιγραφῶν, γνήσιων γραπτῶν τῶν ἀρχαίων. Γιὰ λόγους γνωστούς, τότε, στὰ κλασικὰ χρόνια, δὲν χρειάζονταν οἱ τόνοι. Ἀργότερα δημιουργήθηκε νέα γλωσσικὴ καὶ φωνητικὴ κατάστασις καὶ οἱ τόνοι κρίθηκε ὅτι ἦσαν ἀναγκαῖοι. Καὶ σήμερα εἶναι ἀναγκαῖοι, μάλιστα χρειάζονται ἐντατικὰ μαθήματα τονισμοῦ ὅσοι μιλοῦν στὸ ραδιόφωνο καὶ τὴν τηλεόρασις. Ἡ κατάργησις τῶν τόνων δὲν φαίνεται ὅτι δημιούργησε ἀνώτερο μορφωτικὸ ἐπίπεδο σ' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐκπαιδεύτηκαν γλωσσικὰ μὲ τὸ μονοτονικὸ καὶ οὔτε τοὺς ἐξοικονόμησε χρόνο γιὰ νὰ μελετοῦν, μὲ ἄνεση πλέον, ἀρχαῖα κείμενα ἢ νεώτερη λογοτεχνία. Αὐτὸ εἶναι φανερό ἀπὸ τὰ μεταμοντέρνα κείμενα ποὺ καθημερινῶς ἐκδίδονται.

Ἄν οἱ σημερινοὶ φιλόλογοι ἀσπάστηκαν τὸ μονοτονικὸ ἀκολουθώντας τὴν κρατικὴν προσταγὴ –ἀποκήρυξαν δηλαδὴ κάτι ποὺ ἦταν τὸ Παλλὰδιό τους, ἃς θυμηθοῦμε τὴν ἐπίθεσις τοῦ Μιστριώτη² ἐναντίον τοῦ Βασιλείου Λεονάρδου γιὰ τὴν κατάργησις, ἀπὸ τὸν τελευταῖο, τοῦ φιλοῦ πνεύματος– σήμερα, τὸ 1998, προτείνεται ἢ σὲ ξένα μουσεῖα καὶ πανεπιστήμια πώλησις, ὁ δανεισμὸς ἢ τὸ χάρισμα ἀρχαίων³. Ἐνῶ θὰ πίστευε κανεὶς ὅτι τὸ θέμα αὐτὸ εἶχε

2. Ἡ Ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία (1987) 290-291· ΑΕ 1987, 157-159.

3. Γιὰ τὴν ἀναβίωσις τοῦ ζητήματος βλ. Τὰ Νέα, Τετάρτη 3 Ἰουνίου καὶ Σάββατο, 1 Αὐγούστου 1998.

λήξει από την εποχή του παθήματος των διπλών κλπ. αρχαίων των ανασκαφών της Ὀλυμπίας τὰ ὁποῖα χάρισаме στη Γερμανία, τίθεται καὶ πάλι, ἐπίσημα, ζήτημα διπλών, ὁμοίων καὶ πολλαπλών αρχαίων, ἰδέα πού προσπάθησε, χωρὶς ἐπιτυχία, νὰ ἐφαρμόσει, ἀφοῦ τὴν ὅπλισε νομοθετικά, παλιὸς προϊστάμενος τῆς Ὑπηρεσίας, καὶ ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα προσπάθησε, ἄκαρπα πάλι, νὰ τὴν ἐφαρμόσει ἄλλος προϊστάμενός της⁴. Καὶ οἱ δύο ἦσαν καλοὶ ἀρχαιολόγοι· δὲν ἦσαν ὅμως καλοὶ καὶ σὲ ἄλλα. Ὅποιος γνωρίζει λίγο τὴν ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογίας, καὶ ὑπάρχουν πλέον ἀρκετὰ βοηθήματα, εὐλόγα πιστεύει ὅτι τὸ ζήτημα τὸ εἶχε διαφωτίσει πλήρως ὁ Χρῆστος Καρούζος ἀπὸ τὸ 1948. Ἀλλὰ στὸ ζήτημα αὐτὸ πρέπει νὰ ἐπανέλθω.

Στις 7 Σεπτεμβρίου ἡ Πρυτανεία τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν φανέρωσε μιὰν ἀκόμη μεταβολὴ στὴ στάση τῶν Ἑλλήνων ἀπέναντι στὰ μνημεῖα. Ἐπέτρεψε νὰ γίνῃ ἐπίδειξη μῦδας στὰ Προϋλάια τοῦ Πανεπιστημίου, ἀνάμεσα στοὺς ἀνδριάντες τοῦ Ρήγα, τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε', τοῦ Κοραῆ καὶ τοῦ Καποδίστρια. Ἡ ἐπίδειξη μεταδόθηκε ἀπὸ τὴν τηλεόραση καὶ πλῆθος ἦσαν οἱ ὑπερασπιστές της καὶ ἀνάλογοι σὲ ἀριθμὸ ἐκεῖνοι πού τὴν κατέκριναν.

Τὸ Πανεπιστήμιο δὲν βεβηλώθηκε, ὅπως δὲν βεβηλώθηκε ὁ Παρθενὼν ἀπὸ τὸν Μακεδόνα βασιλιὰ Δημήτριο τὸν Πολιορκητὴ στὸν ὁποῖο δόθηκε ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους ὡς κατοικία ὁ ὀπισθόδομος· τὸν γὰρ ὀπισθόδομον τοῦ Παρθενῶνος ἀπέδειξαν αὐτῷ κατὰ λυσιν· κάκεῖ δίαιταν εἶχε, τῆς Ἀθηνᾶς λεγομένης ὑποδέχεσθαι καὶ ξενίζειν αὐτόν, οὐ πάνυ κόσμιον ξένον οὐδὲ ὡς παρθένῳ πράως ἐπισταθμεύοντα⁵.

Ὁ Παρθενὼν πάλι δὲν βεβηλώθηκε ὅταν, τὴν Πέμπτη 10 Ἰουνίου 1854, ὁ στρατηγὸς Καλλέργης, ὁ πρωταγωνιστὴς τῆς 3ης Σεπτεμβρίου τοῦ 1843, παρέθεσε γεῦμα μέσα στὸν σηκό, στοὺς ἀξιωματικούς τοῦ ἀγγλογαλλικοῦ στρατοῦ πού κατεῖχε τὸν Πειραιᾶ καὶ ἔλεγε τὸν στόλο μας κατὰ τὸν Κρι-

4. Χρήστου Καρούζου, Μικρὰ Κείμενα, 238-247.

5. Πλουτάρχου, Δημήτριος XXIII, 3.

Τὰ Προπύλαια
τοῦ Πανεπιστημίου
κατὰ τὴν ἐπίδειξη μόδας,
τὸ βράδυ
τῆς 7 Σεπτεμβρίου 1998.

μαϊκό πόλεμο, ὡς ἀντίποινα γιὰ τὴν ἀντιτουρκικὴ στάση μας⁶. Μὴν ξεχνᾶμε ἀκόμη ὅτι κατὰ τὸ διάστημα 1941-1944 στὴν Ἀκρόπολη καὶ στὸν Παρθενῶνα ἔγιναν πολλὲς ἀνάρμοστες τελετὲς καὶ ἐκδηλώσεις.

Οὔτε τὰ μνημεῖα οὔτε οἱ ἀνδριάντες τῶν ἡρώων καὶ τῶν μαρτύρων προσβάλλονται. Τὰ μνημεῖα εἶναι πράγματα καὶ δὲν τὰ μέλει γιὰ ὅ,τι καὶ ἂν συμβεῖ. Οἱ ἰδέες μας προσβάλλονται, αὐτὰ πού πιστεύαμε ὡς ἀξίες βλέπουμε ὅτι παραμερίζονται, ρίχνονται στ' ἄχρηστα. Αἰσθανόμαστε λύπη γιὰ ὅ,τι συμβαίνει στὰ μνημεῖα, γιατί αὐτὰ συμβολίζουν καὶ προσωποποιοῦν τίς ἀντιλήψεις μας γιὰ τὸν τόπο καὶ τὴν ἱστορία του. Ὡς πράγματα τοῦ παρελθόντος εἶναι ἀπαλλαγμένα ἀπὸ τίς κακίες μας καὶ ὡς ἔργα ἰδεατῶν προκατόχων εἶναι ἄξια σεβασμοῦ. Πολλοὶ σημερινοὶ ἄνθρωποι ὅμως πού μεγάλωσαν μὲ ἄλλες ἰδέες δὲν ἔχουν τίς ἴδιες ἀντιλήψεις. Δὲν ἔχουν τὴν ἴδια ἰδέα γιὰ τὰ πράγματα καὶ δὲν γνωρίζουν τὴν ἱστορία τους. Φυσικὸ εἶναι ὅτι ἀπὸ τίς πράξεις τους πληγώνονται οἱ ἰδέες μας καὶ μαζὶ χάνεται κάθε ἐκτίμηση γιὰ πρόσωπα τὰ ὁποῖα, μέσα στὸν μικρὸ

6. Ὁ Μέντωρ (ΕΔΑΕ) 6 (1989) 30-32.

Ὁ σπηλιὸς τοῦ Παρθενῶνος
κατὰ τὴν Πέμπτη,
10 Ἰουνίου 1854.
Οἱ ἀξιωματικοὶ
τῶν κατοικικῶν
ἀγγλογαλλικῶν
στρατευμάτων
διασκεδάζουν,
μὲ οἰκοδεσπότη
τὸν στρατηγὸ Κελλέρρη
(σχεδιογράφημα ἀγγλικῆς
ἐφημερίδας τῆς ἐποχῆς).

κόσμο μας, γίνονται πασίγνωστα γιὰ τὴν ἱκανότητά τους νὰ ἐπωφελοῦνται, ἀκόμη καὶ οἰκονομικῶς, ἀπὸ τὴ φθορὰ τὴν ὁποία οἱ ἴδιοι μὲ τίς πράξεις τους προκαλοῦν στὰ μνημεῖα.

Ἡ χρῆση τοῦ Πανεπιστημίου γιὰ ἐπιδείξεις μόδας ὑπῆρξε προσβολὴ πρὸς τίς ιδέες πολλῶν ἀνθρώπων. Ἡ συνεχὴς ἐμπορικὴ πλέον χρησιμοποίησις τῶν ἀρχαίων θεάτρων σ' ὁλόκληρῃ τὴν Ἑλλάδα βλάπτει τὰ μνημεῖα τὰ ὁποία ἀναπόφευκτα φθείρονται. Ὁ σεβασμὸς πὺ ἐχουμε γι' αὐτὰ ἀμβλύνεται καὶ καταντοῦν νὰ εἶναι ἀνυπόληπτα. Ἄς θυμηθοῦμε τὴ βάρβαρη χρῆσις τοῦ ἀρχαίου θεάτρου τοῦ Πειραιῶς ἀπὸ τὴ Δώρα Στράτου καὶ τὴν κατάστασις στὴν ὁποία τὸ ἐγκατέλειψε. Παρακολουθοῦμε στὶς ἐφημερίδες τὰ ὅσα λέγονται ἐπισήμως στὸ ΚΑΣ γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τῶν σκηνοθετῶν, σκηνογράφων κλπ. στὸ θέατρο τῆς Ἐπιδαύρου καὶ τὴ μάταιη καὶ ὄψιμη μεταμέλεια μελῶν τοῦ Συμβουλίου γιὰ γνῶμες τους τοῦ παρελθόντος.

Ἡ ἰδεαλιστικὴ ἀντίληψις τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὰ ἀρχαῖα ἔχει μακρὰ ἱστορία καὶ διπλὴ χρῆσις. Ὅσο ἐξυπηρετεῖ τοὺς σκοποὺς τῆς πολιτικῆς ὑπάρχει ἀνοχὴ ἀπέναντι σ' αὐτά. Σήμερα ἡ πολιτικὴ, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε ἰδέα ἀνθρωπισμοῦ, τὰ ἔχει κάμει μέρος συστήματος διεθνῶν ἀνταλλαγῶν πὺ ἔχουν

οικονομικό κίνητρο. Ἡ πρώτη ἔκθεση ἀρχαίων στο Ἐξωτερικό τὸ 1978, στὴ Γαλλία καὶ στὶς ΗΠΑ, εἶχε ὡς αἰτία, κατὰ τὴν εἰσήγηση στο Ἀρχαιολογικὸ Συμβούλιο, «τὴν ἐθνικὴ ἀνάγκη χρησιμοποίησεως αὐτοῦ τοῦ μέσου γιὰ τὴ δημιουργία εὐνοϊκοῦ κλίματος πρὸς ἐπίλυση τῶν ἐθνικῶν ὑποθέσεων εἰς αὐτὴν τὴν κρίσιμη καμπὴ τῆς ἱστορίας τῆς χώρας». Φυσικὰ οἱ ξένοι πολιτικοὶ δὲν γοητεύθηκαν ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα μας, οἱ ἐθνικὲς ὑποθέσεις δὲν ἐπιλύθηκαν. Οἱ πολλὲς δεκάδες ἐκθέσεις ποὺ ἔγιναν κατόπιν ἔχαναν σιγὰ σιγὰ αὐτὸ τὸ πολιτικὸ ἰδεολογικὸ προκάλυμμα· φθάσαμε στο σημεῖο νὰ γίνονται οἱ ἀποστολὲς τῶν ἀρχαίων μας στο Ἐξωτερικὸ σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες ἀνανέωσης τῆς ἔκθεσης τῶν ξένων μουσείων.

Πιστεύω ὅτι οἱ Ἕλληνες ποτὲ δὲν συμπάθησαν τὰ ἀρχαῖα, σὲ ὁποιαδήποτε μορφή τους, οὔτε τὰ ἐκτίμησαν. Ἄλλωστε ἡ ἐκτίμηση πρὸς τὰ μνημεῖα, κείμενα καὶ κατασκευές, προϋποθέτει γνώσεις καὶ γνώση, πράγματα τὰ ὁποῖα ποτὲ δὲν ἔδωσε στοὺς μαθητὲς ἡ ἐκπαίδευση στὴν Ἑλλάδα. Φυσικὰ ὑπάρχουν καὶ ἐξαιρέσεις ἀνάμεσα στοὺς διδασκάλους ὅλων τῶν βαθμίδων, ὑπάρχουν δηλαδὴ δάσκαλοι ποὺ ἀγαποῦν τὴν ἐπιστήμη τους καὶ ταυτόχρονα ἀγαποῦν καὶ τὰ παιδιά. Πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ ἀκόμη ὅτι ὑπῆρξαν πολιτικοὶ ποὺ ἐξέφρασαν ξεκάθαρα τὴν ἐχθρικὴ γιὰ τὰ ἀρχαῖα γνώμη τους. Πρὶν δυὸ δεκαετίες σχεδόν, πρῶην πρωθυπουργὸς χαρακτήρισε τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία ὡς μάστιγα τῆς Ἑλλάδος⁷.

Πολίτες καὶ κυβερνήσεις θεώρησαν τὰ ἀρχαῖα ὡς ἐνοχλητικὰ πράγματα. Στὴν ἐποχὴ τοῦ κλασικισμοῦ ἦσαν ἀνεκτὰ γιὰτὶ ἐξυπηρετοῦσαν πολιτικὸς σκοπούς. Κατόπιν ἔγιναν τουριστικοὶ κρᾶχτες καὶ στο ὄνομα τῆς προσέλκυσης τουριστῶν καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης καταστρέφονταν. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας, τὰ ἔργα, οἱ ἐπενδύσεις, βοήθησαν νὰ γίνουν ἀντιπαθέστερα. Ταυτόχρονα ὁ ἄλλος κλάδος γνώσης τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τὰ κείμενα, ἀπομακρύνθηκαν ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν

7. Ἀντί, περίοδος Β' τευχ. 147, 14 Μαρτίου 1980, σ. 42.

ἀνθρώπων μὲ συνεχεῖς μεταρρυθμίσεις τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προγράμματος. Δὲν λέγω συστήματος, γιατί αὐτὸ παραμένει τὸ ἴδιο ἀπὸ τὸν 19ο αἰῶνα καὶ δὲν πρόκειται νὰ ἀλλάξει.

Ἡ ἀντίδραση γιὰ τὴν ἐχθρική στάση πρὸς τὰ μνημεῖα προέρχεται πάντα ἀπὸ λίγους ἀνθρώπους καὶ ἡ αἰτία τῆς δὲν εἶναι πάντα καθαρή. Πολλές φορές καλύπτει μιὰν ἀρρωστημένη ἀντίληψη πνευματικῆς ἀνωτερότητας, ἐλάττωμα τὸ ὁποῖο δὲν ἐπιτρέπει τὴ σωστὴ ἐκτίμηση τῶν ἀρχαίων ἀνθρώπων. Θεωροῦνται συνήθως θεοί, ἡμίθεοι καὶ ἥρωες, εἶναι ἐφευρέτες τῶν πάντων, δὲν εἶχαν ἐλαττώματα οὔτε ἀνθρώπινες ἀδυναμίες. Μέσα σ' αὐτὴ τὴ θολὴ ἀτμόσφαιρα τὰ ἀρχαῖα μεταβάλλονται σὲ συνθήματα καὶ ἡ ἀληθινὴ τους οὐσία, ἀντιληπτὴ μόνο ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀφανίζεται.

Ξαναγυρίζοντας στὸν Πιπτάκη, στὸν ὁποῖο εἶναι ἀφιερωμένο τὸ τεῦχος τοῦτο γιὰ τὰ 200 χρόνια ἀπὸ τὴ γέννησή του, παρατηρῶ ὅτι ἂν καὶ πρῶτος πρόσφερε πολλὰ καὶ συνήργησε στὴ δημιουργία τῆς ἰδεαλιστικῆς ἀντίληψης μὲ τὴν ὁποία ἐργάστηκαν γενιές Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων, σήμερα βρίσκεται πολὺ μακριὰ μας· ἡ λησμονιὰ πού τὸν καλύπτει εἶναι ἡ προστασία τῶν σημερινῶν διαδόχων του.

B.X.Π.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΤΑ ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΚΥΡΙΑΚΟΥ Σ. ΠΙΤΤΑΚΗ

Φέτος συμπληρώθηκαν 164 χρόνια από την ίδρυση της 'Αρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας καὶ 161 χρόνια από την ίδρυση τῆς 'Αρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Τὸ κύριο χρονικὸ διάστημα ποὺ θὰ ἐρευνήσῃ ὁ ἱστορικὸς τῆς ἀρχαιολογίας γιὰ νὰ γνωρίσῃ τὸ ἔργο τους εἶναι σχεδὸν ὁλόκληρος ὁ 19ος αἰώνας, περίοδος σημαντικὴ ἀπὸ κάθε ἄποψη καὶ ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς ἐπαναστατικὴ, γιὰτὶ σὲ σύντομο σχετικῶς χρονικὸ διάστημα ἔγιναν γεγονότα ποὺ ἔθρεψαν μιὰν ἀέναη κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ μεταβολὴ καὶ ἀνέτρεψαν μὲ ταχύτητα καθιερωμένες ιδέες καὶ ἀξίες, προλήψεις καὶ καθεστῶτα. Σ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ γεννήθηκε ἡ ἐλληνικὴ ἀρχαιολογία, ἡ ὁποία δὲν ἀπέφυγε καὶ αὐτὴ τὶς μεταβολές καὶ τὶς ἀνατροπές.

Ἡ ἀρχὴ ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας. Τὸ ἐλληνικὸ κράτος ἀνάγει τὴν ἀρχὴν τοῦ στὸν Κυβερνήτη Ἰωάννη Καποδίστρια, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε καθήκοντα τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1828, ὅταν ἡ ἔκτασις τῆς Ἑλλάδας δὲν εἶχε ἀκόμη καθοριστεῖ. Ὁ πρῶτος καιρὸς πέρασε γιὰ τὰ ἀρχαῖα, μέσα στὸ χάος ποὺ ἀποτελοῦσε ἡ Ἑλλάδα. Τὴν ἐπόμενη χρονιά, τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1829, διόρισε Διευθυντὴ καὶ Ἐφορο τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τὸν Κερκυραῖο λόγιον Ἀνδρέαν Μουστοξύδη. Ὁ Μουστοξύδης ἦταν φίλος τοῦ Καποδίστρια, ἱστορικὸς καὶ ἀρχαιολόγος, μὲ φήμην σ' ὁλόκληρην τὴν Εὐρώπην. Ποίου ὅμως Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀνελάμβανε τὴν διεύθυνση; Δὲν ὑπῆρχε μουσεῖο ἀλλὰ ἀρκετὰ ἀρχαῖα μάρμαρα σωριασμένα στὶς στοᾶς τοῦ Ὀρφανοτροφείου τῆς Αἰγίνας καὶ ἄλλα, ἀγγεῖα, νομίσματα καὶ ἀντικείμενα μικροτεχνίας, ποὺ φιλοξενούνταν στὴ βιβλιοθήκην τοῦ Ὀρφανοτρο-

φείου, αὐτοῦ τοῦ Ὁρφανοτροφείου πού φημίστηκε στὰ χρόνια μας ὡς μία ἀπὸ τίς μεγάλες φυλακὲς τῆς χώρας. Ἀρχαιολογική Ὑπηρεσία δὲν ὑπῆρχε καὶ οὔτε μποροῦσε νὰ δημιουργηθεῖ τότε, γιατί δὲν ὑπῆρχαν Ἑλληνες, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Μουστοξύδη, πού νὰ γνωρίζουν ἀρκετὰ γιὰ ἀρχαιολογία. Βλέποντας τὰ πράγματα ἀπὸ ἀπόσταση καταλαβαίνουμε πὼς καὶ αὐτὸ πού ἔκαμε τότε ὁ Καποδίστριας ἦταν περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι μποροῦσε. Σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Μουστοξύδη ὁ Κυβερνήτης δὲν δείχνει πεπεισμένος ἂν ἔπρεπε ὁ φίλος του νὰ ἔλθει στὴν Αἴγινα. «Περὶ δὲ σεαυτοῦ καὶ πάλιν σὲ λέγω ὅτι δὲν τολμῶ νὰ σὲ προβάλλω νὰ συσκευασθῇ καὶ μεταφέρῃς ἐδῶ σωρηδὸν γυναικὰ, παιδιὰ καὶ οἰκετεῖαν. Τοῦτο μόνον δύνασαι νὰ κάμῃς νὰ ἔλθῃς ὡς ἐλεύθερος, ἀλλὰ καὶ περὶ τούτου πρέπει ἐμβριθέστερον νὰ σκεφθῇς, μηδόλως προαγόμενος ἐκ τῆς περὶ ἐμέ εὐνοίας σου καὶ ἀγάπης».

Ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης στὴν Αἴγινα. Ἀναλαμβάνει ὁ Μουστοξύδης τὴ διεύθυνση τοῦ πρώτου Ἑθνικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖο πρέπει καὶ νὰ δημιουργήσῃ. Στὶς φυλακὲς τῆς Αἱγινας, ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Σωτήρος, σῶζονται δύο στοῆς μὲ πεσσούς. Εἶναι αὐτὲς πού περιγράφει ὁ Ross στὶς ἀναμνήσεις του, λέγοντας γιὰ τὸ μουσεῖο ὅτι «ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο κύρια τμήματα· τὸ πρῶτο πού περιέχει ἀγάλματα, ἀνάγλυφα καὶ ἐπιγραφές βρίσκεται σὲ δύο ἀνοιχτὲς στοῆς, στὴν αὐλὴ τοῦ μεγάλου Ὁρφανοτροφείου. Ἀπλοϊκώτατα ὅμως ἔχουν φτιάξει αὐτὲς τίς στοῆς στὴ δυτικὴ πλευρά, ἔτσι ἀπὸ τίς 9 τὸ πρῶν ὡς τίς 6 τὸ ἀπόγευμα δὲν μπορεῖς νὰ ἀντέξῃς στὴ ζέστη».

Μία ἀπὸ τίς πρῶτες μέριμνες τοῦ Μουστοξύδη ἦταν ἡ σύνταξη ἀρχαιολογικοῦ νόμου, ὁ ὁποῖος ὅμως ἔμεινε, ὅπως δηλώνει καὶ ὁ τίτλος του, Σχέδιον Ψηφίσματος, γιατί ἡ Κυβέρνηση δὲν τὸ ἐπικύρωσε. Ἀντὶ αὐτοῦ δημοσιεύθηκε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1830 στὴ Γενικὴ Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος ἢ μὲ τὸν ἄ-

ριθμὸ 953 ἐγκύκλιος τοῦ Καποδίστρια πού ἀποτελεῖ καὶ τὸν πρῶτο ἐλληνικὸ ἀρχαιολογικὸ νόμο.

Ὁ Ἀθανάσιος Ἰατρίδης. Ἡ θητεία τοῦ Μουστοξύδη δὲν βάστηξε πολὺ. Μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια, στίς 27 Σεπτεμβρίου 1831, παραιτήθηκε ἀπὸ τὴ θέση του καὶ ἔφυγε ἀπὸ τὴν Αἴγινα ὅχι χωρὶς περιπέτειες πού τοῦ δημιούργησαν οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Κυβερνήτη. Δύο μῆνες μετὰ τὴν παραίτησή του, τὸν Μάιο τοῦ 1832, διορίστηκε ἐπιστάτης τοῦ Μουσείου τῆς Αἴγινας ὁ Καρπενησιώτης ζωγράφος Ἀθανάσιος Ἰατρίδης, πρῶην βοηθός του, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε γνώσεις ἀρχαιολογίας οὔτε σχέση με αὐτήν. Ἀπὸ τὰ ἐγγραφα πού σώζονται στὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, διαπιστώνεται ἡ ἀμηχανία του νὰ ἐκπληρώσει στοιχειῶδες καθήκον του, τὴ σύνταξη καταλόγου τοῦ μουσείου πού ζητοῦσε τὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας. Τὴν ἀπαίτηση αὐτὴ ἱκανοποίησε ἔμμεσα, στέλνοντας στὸν ὑπουργό, τὸν Ἰάκωβο Ρίζο Νερουλό, σχεδιαγραφήματα τῶν ἀρχαίων τοῦ μουσείου, ὁρισμένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα δημοσιεύτηκαν ἀργότερα στὴν *Ἐφημερίδα Ἀρχαιολογική*.

Τὸν Ἰατρίδη εἶχε γνωρίσει στὴν Αἴγινα, ὡς ἐπιστάτη τοῦ μουσείου, ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς, ὁ ὁποῖος τὸν χαρακτήρισε ὡς «μέτριον μὲν ζωγράφον, ἄκρον δὲ ζηλωτὴν τῶν προγονικῶν ἀρχαιοτήτων». Ὁ Ἰατρίδης ἦταν ἀντικαποδοστριακός, εἶχε συμβάλει στὴ δημιουργία τοῦ ἐναντίον τοῦ Μουστοξύδη ἐχθρικοῦ κλίματος, ἀργότερα δέ, ὅταν ἀπολύθηκε ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία, ἴσως ἐξ αἰτίας τοῦ Ross, ἔγινε σφοδρὸς ἀντιοθωνιστὴς καὶ τίς ἀπόψεις του αὐτὲς τίς ἐκφράζει σὲ ἀρκετὰ σχέδιά του πού εἰκονίζουν κρατικὲς καταχρήσεις καὶ αὐθαιρεσίες, τὰ ὁποῖα συνοδεύει μὲ τὴν ἐξήγηση «Συνταγματικὴ ἐφαρμογὴ νόμου εὐδοκίᾳ Ὁθωνος». Ὁ Ἰατρίδης θὰ παραμείνει στὴν Αἴγινα ὡς ἐπιστάτης ἕως τὸν Μάιο τοῦ 1834· μὲ τὴ μεταφορὰ τοῦ Ὁρφανοτροφείου στὸ Ναύπλιο καὶ τὴν ἐγκατάστασιν, στὸ κτίριό του, τῆς Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων, θὰ παραδώσει τὰ ἀρχαῖα στὸν διοικητὴ τῆς Σχολῆς καὶ θὰ πάει στὴν Ἀθήνα,

βοηθός του πρώτου Έλληνα Έφορου των Αρχαιοτήτων, του Κυριακού Πιττάκη. Τον Σεπτέμβριο του 1832 ο Πιττάκης διορίζεται, από τη Διοικητική Επιτροπή της Ελλάδος, Επιστάτης των εν Αθήναις Αρχαιοτήτων, θέση επίσημη ή οποία όμως ανήκει στην προϊστορία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας.

Ίδρυση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας. Η θεμελίωση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, όπως την εννοούμε σήμερα, γίνεται με τον νόμο της 10/22 Μαΐου 1834 «Περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνολογικῶν συλλογῶν, περὶ ἀνακαλύψεως καὶ διατηρήσεως τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν», ἔργο ἑνὸς τῶν μελῶν τῆς Ἀντιβασιλείας, τοῦ Georg Maurer καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος Anton Weissenburg. Ὁ νόμος αὐτός, συγχρονισμένος γιὰ τὴν ἐποχὴ πού ἐκδόθηκε, βασιζόταν στὴ νομοθεσία πού ἴσχυε στὸ Παπικὸ Κράτος γιὰ τὰ ἀρχαῖα τῆς Ρώμης. Ἡδὴ τὸ 1833 εἶχε διοριστεῖ ὁ Weissenburg, Βαυαρὸς ἀρχιτέκτων, ὡς προϊστάμενος, Γενικὸς Ἐφορος τῆς Υπηρεσίας μετὰ δικαιοδοσία σ' ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ κράτους. Ὡς ὑφισταμένους εἶχε τὸν Κυριακὸ Πιττάκη γιὰ τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα, τὸν Ἰωάννη Κοκκῶνη γιὰ τὰ νησιά, τὶς Κυκλάδες καὶ τὴν Εὐβοία, καὶ τὸν Ludwig Ross γιὰ τὴν Πελοπόννησο. Ἡ θητεία τοῦ Weissenburg δὲν διήρκεσε πολὺ, γιατί, ὅπως λέγει ὁ Ross, μὴ δίνοντας δεκάρα γιὰ τὶς ἀρχαιότητες, ἀσχολήθηκε ὄντας στὸ πλευρὸ τοῦ Maurer μετὰ τὴν ὀργάνωση ἀντιπολίτευσης ἐναντίον τοῦ Armandsberg, τοῦ πανίσχυρου ἀντιβασιλιᾶ, μετὰ ἀποτέλεσμα νὰ ἀπολυθεῖ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1834 καὶ μαζί του καὶ ὁ Κοκκῶνης. Τὴ θέση τοῦ προϊσταμένου κατέλαβε εὐθὺς ὁ Ross μετὰ μόνους ὑφισταμένους τὸν Πιττάκη καὶ τὸν καλλιτεχνικὸ συνεργάτη του Ἰατρίδη.

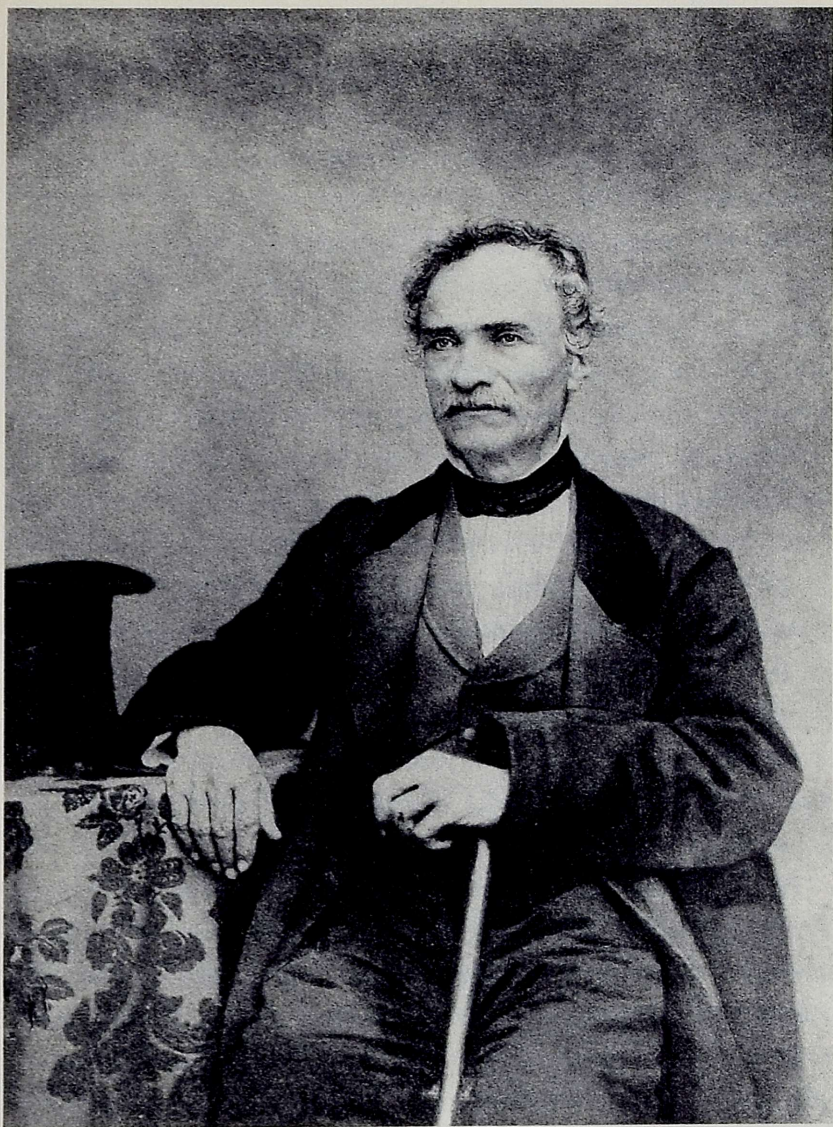
Μετὰ τὴ μεταφορὰ τῆς πρωτεύουσας στὴν Ἀθῆνα ὑφίσταται, τὸ 1834, ὑποτυπώδης Αρχαιολογικὴ Υπηρεσία μετὰ νομοθεσία, προϊστάμενο καὶ προσωπικὸ ἀπὸ δύο ἄτομα, τὸν αὐτοδίδακτο Πιττάκη καὶ τὸν ζωγράφο Ἰατρίδη. Ἡ Υπηρεσία ἔχει ἐμπρός της ἔργο γιγαντιαῖο, τοῦ ὁποῖου τὸ μέγεθος δὲν ἦταν δυνατό,

φυσικά, νὰ συλλάβει. Πέρασε ἐνάμισης αἰώνας, τὸ ἔργο δὲν ὀλοκληρώθηκε καὶ τὰ προβλήματα συσσωρεύονται.

Κυριακὸς Σ. Πιττάκης. Γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1798. Πατέρας του ἦταν ὁ Σωτήριχος (Σωτήρχος) Πιττάκης. Πληροφορίες γιὰ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ βίου του ἀντλούμε κυρίως ἀπὸ τοὺς ἐπικηδεῖους τοῦ Φιλίππου Ἰωάννου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβῆ. Τὰ στοιχεῖα ποὺ παρέχουν οἱ δύο αὐτοὶ συνεργάτες τοῦ Πιττάκη θεωροῦνται ἀξιόπιστα, γιατί ἦσαν σύγχρονοί του, βρίσκονταν ἐπὶ χρόνια σὲ στενὴ ἐπαφὴ μαζί του καὶ ἡ σοβαρότητά τους ἀποτελεῖ ἐγγύηση γιὰ τὴν ἀκρίβεια τῶν ὅσων εἶπαν.

Τὶς πρῶτες σπουδὲς ὁ Πιττάκης ἔκαμε στὴ «Σχολὴ τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἀθηνῶν» (1810-1820), τὴν ὁποία διηύθυνε ὁ Μεσολογγίτης Ἰωάννης Παν. Παλαμᾶς. Κατὰ τὶς σπουδὲς του βοηθήθηκε ἀπὸ τὴ Φιλόμουσο Ἑταιρεία. Τὴν ἀρχαιολογία διδάχτηκε ἀπὸ τὸν Γάλλο πρόξενο Fauvel (1753-1838), ὁ ὁποῖος διέμεινε στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸ 1803 ἕως τὸ 1822. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ὁ Πιττάκης σπούδασε ἐρασιτεχνικὰ τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τῆς Ἀθήνας ἀπὸ ἓναν ἄνθρωπο ὁ ὁποῖος δὲν ἦταν ὁ ἰδεώδης διδάσκαλος, ἦταν ὅμως ὁ μόνος ποὺ εἶχε σαφὴ ἀντίληψη τῶν πραγμάτων, γνώριζε τὴν τοπογραφία τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Ἀθήνας καὶ μποροῦσε νὰ ἐκτιμῇ τὴ σημασία τῶν ἀρχαίων.

Κατὰ τὸν Φίλιππο Ἰωάννου ὁ Πιττάκης μυήθηκε στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία τὸ 1816 ἀπὸ τὸν Ἀνθιμο Γαζῆ, κατὰ τὴ διέλευσή του ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ὁ Ραγκαβῆς λέγει ὅτι «τὸν Κ. Πιττάκην ἐμύησε πρῶτον μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων ὁ ἀρχαῖος ἀγωνιστὴς Καραμύχος». Κατὰ τὴν πολιορκία τῆς Ἀκρόπολης ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες, τὸ 1822, ὁ νεαρὸς Πιττάκης εἶχε ἐνεργὸ ρόλο. Ὁ Φίλιππος Ἰωάννου, στὸν ἐπικηδεῖο τοῦ Πιττάκη, λέγει ὅτι αὐτός «μαθὼν, ὅτι οἱ ἐν τῇ Ἀκροπόλει πολιορκούμενοι ὀθωμανοί, στερούμενοι μολύβδου ἤρχισαν νὰ ἐπιβάλλωσιν ὀλοθρευτικὴν χεῖρα εἰς τὸν Παρθενῶνα καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀκροπόλει μνημεῖα, ἵνα ἐκβάλωσι τὸν συνδέοντα τοὺς λίθους αὐτῶν μολύβδον, ὑπηγόρευσε εἰς τοὺς συμπολίτας του σωτήριον ὑπὲρ τῶν

ἀρχαιοτήτων πρὸς τοὺς ὀθωμανοὺς πρότασιν, καθ' ἣν οἱ μὲν πολιορκοῦντες ὑπεχρεοῦντο νὰ παράσχωσιν εἰς τοὺς πολιορκουμένους τὸν χρειώδη μόλυβδον, οὗτοι δὲ ὤφειλον νὰ ἀφήσωσιν ἄθικτα τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα. Ἡ πρότασις αὕτη δεκτὴ γενομένη ἔσωσε τὰ μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως».

Τὸ ἴδιο περιστατικὸ ἀναφέρει καὶ ὁ Ραγκαβῆς στὸν ἐπικήδειό του τοῦ Πιττάκη. Εἶχε λοιπὸν συμβεῖ πραγματικά, γιατί καὶ οἱ δύο ὁμιλητὲς ἀποτείνονταν σὲ ἀνθρώπους γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ πολιορκία ἦταν πρόσφατο γεγονός· εἶχε λάβει χώραν μόλις πρὶν ἀπὸ 41 χρόνια. Μεταξύ τους ὑπῆρχαν καὶ συμπολεμιστὲς τοῦ Πιττάκη.

Τὸ 1824 πῆγε στὴν Κέρκυρα καὶ φοίτησε στὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία μὲ διδάσκαλο τὸν Κωνσταντῖνο Ἀσώπιο. Ὁ ἴδιος ὁ Πιττάκης σὲ ἐπιστολὴ του τῆς 24 Δεκεμβρίου 1828 πρὸς τὸν Καποδίστρια λέγει ὅτι σπούδασε τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία, λατινικά, γαλλικά, ἰταλικά, ἀγγλικά καὶ γερμανικά. Ὁ Φίλιππος Ἰωάννου λέγει ὅτι σπούδασε ἰατρικὴ, φιλολογία καὶ ἀρχαιολογία. Τὴν ἰατρικὴ προσθέτει ὁ Πιττάκης σὲ δεύτερη ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Καποδίστρια, τῆς 26 Ἰανουαρίου 1829.

Στὴν Κέρκυρα γνώρισε τὴν Αἰκατερίνη Μακρῇ, δευτερότοκη θυγατέρα τοῦ Προκοπίου Μακρῇ, ὑποπροξένου τῆς Ἀγγλίας στὴν Ἀθήνα. Πρωτότοκη κόρη ἦταν ἡ Θηρεσία, ἡ «Κόρη τῶν Ἀθηνῶν» καὶ τρίτη ἡ Μαριάννα. Ἡ οἰκογένεια Μακρῇ ἦταν φιλοξενούμενη τῶν Ἀγγλων στὴν Κέρκυρα καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης. Ἡ Αἰκατερίνη ἔγινε κατόπιν σύζυγος τοῦ Κυριακοῦ.

Ἀπὸ τὴν Κέρκυρα ὁ Πιττάκης πῆγε στὴν Αἴγινα, ἔδρα τῆς Κυβέρνησης. Μὲ τίς δύο ἐπιστολὲς πρὸς τὸν Καποδίστρια ποὺ μνημονεύθηκαν, ζήτησε δημόσια θέση. Ὁ Καποδίστριας τὸν διόρισε πρῶτο γραμματέα τοῦ δικαστηρίου τῆς Ἡλίδος, θέση τὴν ὁποία ὁ Πιττάκης δὲν δέχτηκε, γιατί δὲν ἀνῆκε στὰ ἐνδιαφέροντά του, τὰ ὁποῖα ἦσαν τὰ μνημεῖα τῆς πόλης τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἰδίως τῆς Ἀκρόπολης.

Ἀπὸ τὴν Αἴγινα ὁ Πιττάκης ἐπέστρεψε στὴν Ἀθήνα. Τὴν Ἀκρόπολη κατεῖχαν ἀκόμη οἱ Τούρκοι. Βρισκόταν χωρὶς θέση, χωρὶς πόρους ζωῆς καί, κατὰ τὴ διήγηση τοῦ Ross, ὡς κύρια ἀσχολία εἶχε τὴν ξενάγηση τῶν περιηγητῶν ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔπαιρνε φιλοδωρήματα ὡς ἀμοιβή, πράγμα ποὺ γίνεται καὶ σήμερα ἀπὸ πολλοὺς ἀρχαιολόγους περιωπῆς.

Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1832 τὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας τὸν διορίζει στὴ θέση τοῦ Ἐπιστάτου τῶν Ἀρχαιοτήτων τῆς Ἀθήνας. Ὁ διορισμὸς αὐτὸς ἦταν ἡ ἐκ τῶν ἐνόντων πρώτη φροντίδα τῆς Κυβέρνησης γιὰ τὰ ἀρχαῖα τῆς Ἀθήνας, τὰ πλέον γνωστὰ καὶ πλέον σημαντικὰ τοῦ νέου κράτους. Στὴ θέση αὐτὴ ἔμεινε ἕως τὸν ἐπόμενο χρόνο. Μὲ τὸ βασιλικὸ διάταγμα τῆς 3/15 Ἀπριλίου 1833 «Περὶ τοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῆς ἀρμοδιότητος τῆς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Γραμματείας τῆς Ἐπικρατείας» ὀργανώνεται ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία, ὀρίζεται ὡς προϊστάμενός της ὁ Anton Weissenburg μὲ ὑφισταμένους τὸν Ludwig Ross γιὰ τὴν Πελοπόννησο, τὸν Ἰωάννη Κοκκῶνη γιὰ τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ τὴν Εὐβοία καὶ τὸν Κυριακὸ Πιττάκη γιὰ τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα. Ὁ Ἀθανάσιος Ἰατρίδης διορίστηκε ὡς σχεδιαστὴς τῶν ἀρχαιοτήτων. Στις 25 Ἰουλίου 1833 ὁ Πιττάκης παρουσιάζεται στὸν ὑπουργὸ Σπυρίδωνα Τρικούπη, στὸ Ναύπλιο, καὶ ἐνώπιόν του, παρισταμένου τοῦ πρωτοσυγγέλου Θεοδοσίου, δίνει τὸν ὄρκο τῆς Ὑπηρεσίας¹.

Τί παρέλαβε ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία. Ποιὸ εἶναι τὸ ἔργο ποὺ ἐκτελοῦσε ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία τοῦ 1833; Αὐτὸ ποὺ καὶ τώρα ἐκτελεῖ ἡ ἀποκάλυψη, ἡ προστασία, ἡ ἀναστήλωση καὶ ἡ μελέτη τῶν ἐλληνικῶν ἀρχαιοτήτων. Σήμερα τὰ καθήκοντα αὐτὰ εἶναι, γιὰ ἀρκετοὺς, ἀγωνιώδης ρουτίνα· τότε δὲν ὑπῆρχαν ἀρχαῖα —τοῦτο δὲν εἶναι ἀντίφαση— δὲν ὑπῆρχαν μουσεῖα, δὲν ὑπῆρχαν δημοσιεύσεις. Τὰ μνημεῖα τῆς Ἀθήνας στὰ ὁποῖα κυρίως στρεφόταν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ross καὶ τοῦ Πιττάκη, ἦσαν ἢ ἄφαντα, σκεπασμένα ἐντελῶς μὲ σπίτια καὶ καλλιέργειες, ὅπως τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου, ὁ Κεραμεικός, οἱ Ἀγορές, ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Ἀδριανοῦ, ἢ ἐνσωματωμένα σὲ μεσαιωνικὰ καὶ τουρκικὰ κτίσματα, ὅπως τὰ μνημεῖα τῆς

1. Ὁ Μέντωρ 27 (1993) 135.

Ἀκρόπολης. Ἡ τελευταία, πὺ δέχτηκε καὶ τὶς πρῶτες φροντίδες, ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν μνημεῖο τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος καὶ ὡς σύμβολο τοῦ κλασικοῦ πνεύματος, ἀποτελοῦσε, κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, μία μικρὴ πόλη. Σπίτια, κῆποι, δρομάκια, πολιορκοῦσαν τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα πὺ καὶ αὐτὰ δὲν εἶχαν μείνει ἀλώβητα. Μέσα στὸν Παρθενῶνα εἶχε χτιστεῖ τζαμί, τὸ ὁποῖο μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν χρησίμευε ὡς στρατιωτικὴ ἀποθήκη καὶ ὡς μουσεῖο, ἕως ὅτου γκρεμίστηκε μόνον τοῦ. Στὸ Ἐρεχθεῖο, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, εἶχε χτιστεῖ θολωτὴ πυριτιδαποθήκη στὴ βόρεια πρόστασή του, τὰ Προπύλαια εἶχαν παραμορφωθεῖ ἀπὸ τὰ φραγκικὰ καὶ τουρκικὰ κτίσματα καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης δὲν ὑπῆρχε. Ἡ πρόσδοδος στὴν Ἀκρόπολη, ἢ στοὰ τοῦ Εὐμένους, τὸ Ἀσκληπιεῖο, κρύβονταν ἀπὸ τουρκικὸ τεῖχος, τὸν Σερπεντζέ, καὶ τὸ κοῖλο τοῦ Ὁδείου τοῦ Ἡρώδου Ἀττικοῦ ἦταν ἐπιχωσμένο· μπορούσε ἓνας ἰπέας νὰ περάσει μέσα ἀπὸ αὐτὸ καὶ νὰ φθάσει στὴν Ἀκρόπολη μὲ εὐκολία.

Ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα μνημεῖα τῆς Ἀθήνας περισσότερο φανερά καὶ λιγότερο παραμορφωμένα ἦταν τὸ Θησεῖο, πὺ εἶχε μεταβληθεῖ σὲ χριστιανικὴ ἐκκλησίαν, στὸ χῶρο τοῦ μάλιστα ἐγίνε ἡ

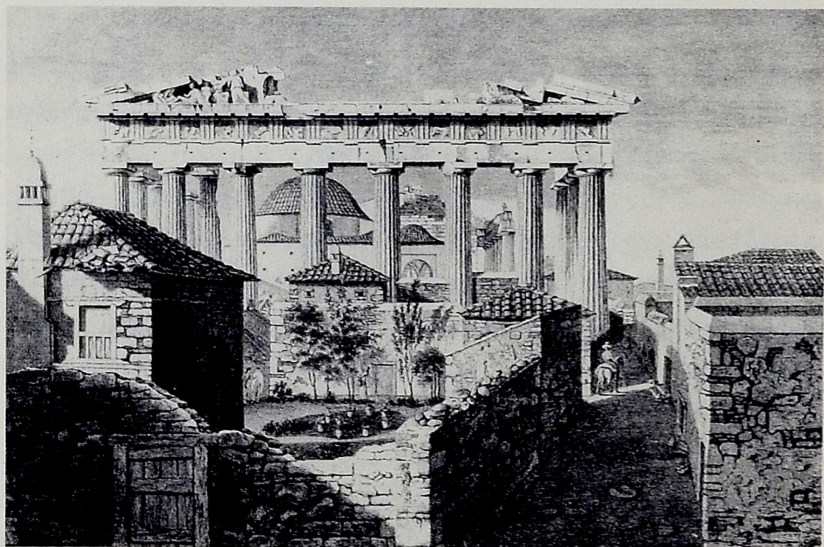
Τμῆμα τοῦ ἐσωτερικοῦ
τῆς Ἀκρόπολης,
ἀνατολικά τοῦ Παρθενῶνος,
πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάστασιν.

Σπίτια, κῆποι, δρομάκια,
καὶ τζαμί στὸν σηκό τοῦ
Παρθενῶνος.

Τὰ περισσότερα
μεταβλήθηκαν σὲ σωροὺς
κατὰ τὶς πολιορκίας τῆς
Ἀκρόπολης.

Ἡ κατεδάφις
τῶν ῥειπίων
καὶ ἡ ἀποκομιδὴ
τῶν ἄχρηστων ὕλικων
συντελέστηκε
ἀπὸ τὸν Πιττάκην καὶ
τὴν Ἀρχαιολογικὴν
Ἐταιρεία

(The antiquities of Athens
measured and delineated
by James Stuart and Nicholas
Revett painters and architects,
vol. II, London 1787, pl. I).

ὑποδοχὴ τοῦ Ὁθωνος τὴν 1η Δεκεμβρίου 1834, τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς μὲ τὴν κόγχη τοῦ στυλῆτος στὴν κορυφὴ τοῦ μνημείου καὶ ὁ Πύργος τῶν Ἀνέμων. Σ' ὁλόκληρη τὴν Ἀγορὰ διακρίνονταν μόνον οἱ γίγαντες τοῦ Ὠδείου τοῦ Ἀγρίππα.

Ἡ Ἀκρόπολη· ὁ Elgin. Μὲ τὴν Ἀκρόπολη, τὸ μνημεῖο τῶν μνημείων, πρέπει νὰ ἀσχοληθοῦμε ἰδιαίτερα γιὰ νὰ καταλάβουμε ποιά ἦταν ἀκριβῶς ἡ κατάστασή της ὅταν ἡ τριμελής Ἀρχαιολογικὴ Ἰπηρεσία, Ross, Πιττάκης, Ἰατρίδης, ἀρχίζει τὴν δραστηριότητές της· ὁ καλύτερος τρόπος γι' αὐτὸ εἶναι ἡ σκιαγραφία τῆς ἱστορίας της τῶν τελευταίων αἰώνων. Ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὰ συγκριτικῶς ἀσήμαντα γεγονότα ὑπενθυμίζω ὅτι στίς 27 Σεπτεμβρίου 1687 βόμβα τοῦ Morosini προκάλεσε ἔκρηξη καὶ πυρκαγιὰ στὸν Παρθενῶνα καὶ τὴ μεγαλύτερη καταστροφὴ ποὺ εἶχε ποτὲ πάθει τὸ μνημεῖο. Καὶ τὰ ἄλλα μνημεῖα τῆς Ἀκρόπολης ἔπαθαν βλάβες καὶ οἱ Τούρκοι, γιὰ νὰ κατασκευάσουν πυροβολεῖο, κατεδάφισαν τὸν ναὸ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Ἡ καταστροφὴ ὁλοκληρώθηκε μὲ τὴν κατάληψη τῆς Ἀκρόπολης ἀπὸ τὸν Morosini καὶ τὴ σύλησή της, προοίμιο τῆς ἐπιχείρησης τοῦ Elgin, ποὺ ἔγινε τὸ 1803 καὶ τῆς ὁποίας τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι τόσο γνωστὸ ποὺ περιττεύει ἡ περιγραφή του. Παρ' ὅλα ὅσα εἰπώθηκαν καὶ λέγονται ἀκόμη γιὰ τὰ κίνητρα τοῦ Elgin, ἓνα εἶναι τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἐπιχείρησή του ἔγινε γιὰ καθαρὰ χρηματικούς σκοπούς, ὅπως οἱ σύγχρονοί του τὸ βεβαιώνουν καὶ τὸ διακωμωδοῦν.

Τὸ δῶρο τοῦ Elgin. Ὁ Elgin, γιὰ νὰ κατευνάσει Τούρκους καὶ Ἀθηναίους γιὰ τὴν ἀρπαγὴ τῶν γλυπτῶν τῆς Ἀκρόπολης, δώρησε στὴν Ἀθήνα ἓνα μεγάλο ρολοῖ. Τοῦτο τοποθετήθηκε σὲ πύργο ποὺ χτίστηκε τὸ 1814 μὲ ἔξοδα τῶν Ἀθηναίων, στὴν ἀγορὰ τῆς πόλης, στὸν χώρο τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ἀδριανοῦ. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης τὸ ρολοῖ ἀχρηστευθηκε καὶ ὁ πύργος χρησιμοποιοῦντο ὡς φυλακή. Νέο

ρολοί πρόσφερε ὁ Λουδοβίκος τῆς Βαυαρίας ἕως ὅτου καταστράφηκε, μαζί μὲ τὸν πύργο, ἀπὸ τὴν μεγάλη πυρκαγιὰ τῆς ἀγορᾶς, τῆς 8ης Αὐγούστου 1884. Οἱ σιδερένιοι δείκτες τοῦ δεύτερου ρολοιοῦ σώζονται στὸ Μουσεῖο τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, στὴν Παλαιὰ Βουλή. Λατινικὴ ἐπιγραφὴ ἐντοιχισμένη στὸν πύργο, ποὺ καὶ αὕτῃ σώζεται, μνημονεύει τὴ δωρεὰ τοῦ Elgin.

Ἡ Ἀκρόπολη κατὰ τὸν Ἀγώνα. Ὅσα ὁ Elgin ἄφησε ἡμιτελῆ συμπληρώθηκαν μὲ τὶς ἀλλεπάλληλες πολιορκίες τῆς Ἀκρόπολης· τὸ 1821 οἱ Ἕλληνες πολιορκοῦν τὸν Ὁμέρ Βρυώνη ποὺ βρίσκεται ὀχυρωμένος ἐκεῖ· τὸ 1822 ὁ Ὀδυσσεύς Ἀνδρουτσος τὴν καταλαμβάνει. Τὸ 1826 ὁ Κιουταχῆς τὴν πολιορκεῖ καὶ τὸν ἐπόμενο χρόνο τὴν καταλαμβάνει. Ποιὰ εἶναι ἡ ζημία ποὺ ἔγινε στὰ μνημεῖα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὀριστεῖ. Ὁ Κιουταχῆς κατὰ τὴν τελευταία πολιορκία προσπάθησε νὰ ἱσοπεδώσει τὸν Βράχο. Κατὰ τὴ διήγησιν Ἑλβετοῦ φιλέλληνας, ἀξιωματικοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, μέσα σὲ μία μέρα μόνο ρίχτηκαν στὴν Ἀκρόπολη 180 βόμβες καὶ 350 μπάλες. Ὅταν ἡ Ἀκρόπολη περιῆλθε στὴ δικαιοδοσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας τὸν Μάρτιο τοῦ 1835, μὲ τὴ σχεδὸν ἐκδίωξη, ἔπειτα ἀπὸ ἐνέργειες τοῦ Ross, τῆς βαυαρικῆς φρουρᾶς, ὁ χώρος ἦταν ἓνα μεγάλο κοιμητήριο.

Ἡ Ἀκρόπολη παύει νὰ εἶναι φρούριο. Οἱ ἀρχαῖες δουλεμένες πέτρες ξεπρόβαλλαν μέσα ἀπὸ τὰ ἐρείπια τῶν τουρκικῶν κτισμάτων καὶ στὰ χώματα κείτονταν τὰ κόκαλα τῶν ζώων καὶ τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔχασαν τὴ ζωὴ τους στὴν τελευταία πολιορκία.

Ἡ εἰδυλλιακὴ εἰκόνα ποὺ παρουσιάζουν παλιές χαλκογραφίες δὲν ὑπῆρχε πιά, γιατί εἶχε περάσει πάνω ἀπὸ τὸν Βράχο ἡ φωτιά, ἡ πείνα καὶ ὁ θάνατος. Αὕτῃ λοιπὸν εἶναι ἡ κατάστασις στὴν Ἀθήνα ἀπὸ ὅπου θὰ ἀρχίσει τὸ ἔργο τῆς ἡ ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας, ὁ Ross, ὁ Πιττάκης καὶ ὁ Ἰατρίδης.

Ἡ πρώτη ἀνασκαφὴ στὴν Ἀκρόπολη ἄρχισε στὶς 10 Ἀπριλίου τοῦ 1833 ἀπὸ τὸν Πιττάκη μὲ χρήματα τῆς Φιλαρχαϊκῆς Ἑταιρείας, ὅπως παραδίδεται ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Ραγκαβῆ, τὸν Πέτρο Περβάνογλου καὶ τὸν Παναγιώτη Εὐστρατιάδη. Τὰ χρήματα εἶχαν συλλεγεῖ μὲ ἔρανο, «ἐξ ὑπογραφῶν» λέγει ὁ Εὐστρατιάδης, καὶ τὰ εὐρήματα ἦσαν σημαντικότερα τμήματα τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος, μία μετόπη τῆς νότιας πλευρᾶς, ἡ 705, ἡ ὁποία εἰκονίζει ἀρπαγὴ Λαπιθίδος ἀπὸ Κένταυρο καὶ τὸ περὶ τοῦ βασιλέως Αὐδολέοντος ψήφισμα.

Leo von Klenze· ἡ ἔρευνα τῆς Ἀκρόπολης. Ἡ ἄφιξη στὴν Ἀθήνα τὸν Ἰούλιο τοῦ 1834 καὶ ἡ διαμονὴ ὡς τὸν Σεπτέμβριο τοῦ Leo von Klenze, ἀρχιτέκτονος τῆς Βαυαρικῆς Αὐλῆς, ἐπέδρασε ἀποφασιστικὰ καὶ μόνιμα στὴν τύχη τῶν μνημείων τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Ἀκρόπολης. Μὲ ὑπομνήματά του πρὸς τὸν βασιλιά ὑπέδειξε τὰ μέτρα πού ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν γιὰ τὴν προστασία, τὴ συντήρηση καὶ τὴν ἀναστήλωση τῶν ἀρχαιοτήτων. Αὐτὸς σύστησε τὴν κατεδάφιση τῶν μεσαιωνικῶν καὶ τουρκικῶν κτισμάτων τῆς Ἀκρόπολης, τὴν ἀναστήλωση τοῦ Παρθενῶνος καὶ τὴν ἱδρυση ἐκεῖ μουσείου. Τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἀπόψεων αὐτῶν θὰ ἐγκαινιάσει ἡ Ὑπηρεσία μὲ τὴ συμβολικὴ ἀναστήλωση ἑνὸς σπονδύλου τῆς βόρειας κιονοστοιχίας τοῦ Παρθενῶνος πού ἔγινε σὲ πανηγυρικὴ τελετὴ, μὲ τὴν παρουσία τοῦ Ὁθωνος, στὶς 28 Αὐγούστου τοῦ 1834. Συστηματικὴ ἐκτέλεση τῶν ἀπόψεων τοῦ Klenze ἔγινε ἀπὸ τὸν Ross μὲ συνεργάτες τοὺς ἀρχιτέκτονες Eduard Schaubert, αὐτὸν πού ἐκπόνησε τὸ πρῶτο πολεοδομικὸ σχέδιο τῆς Ἀθήνας, καὶ τὸν Hans Christian Hansen, ἀρχιτέκτονα τοῦ Πανεπιστημίου. Ὁ Ross, στὶς ἀρχὲς τοῦ 1835, ἐφαρμόζοντας τὶς ὑποδείξεις τοῦ Klenze, ἄρχισε νὰ κατεδαφίζει τὸν τουρκικὸ προμαχώνα πού βρισκόταν ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ Προπύλαια, μεταξὺ τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἀγρίππα καὶ τοῦ πύργου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Ἐντοιχισμένα βρῆκε, ὡς οἰκοδομικὸ ὕλικό, τὰ μέλη τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης πού οἱ Τούρκοι εἶχαν κατε-

δαφίσει τὸ 1687 γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ προμαχώνα, προκειμένου νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν πολιορκία τοῦ Morosini.

Ὁ Hans Christian Hansen ἀπαθανάτισε μὲ μερικὰ σκίτσα του τοὺς ἐργάτες τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ross. Χωρικοὶ ἀπὸ τὰ νησιά, ὅπως συμπεραίνουμε ἀπὸ τὴ φορεσιά τους, συρρέουν στὴν Ἀθήνα, ὅπου θὰ προσφέρουν τίς ὑπηρεσίες τους ἐπὶ πολλὰ χρόνια ὡς χωματουργοὶ καὶ οἰκοδόμοι. Οἱ Ἀναφιῶτες εἶναι οἱ γνωστότεροι καὶ διάσημοι γιὰ τὴ συνοικία τους κάτω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη πού μόνο προβλήματα δημιουργοῦσε ἐπὶ μακρότατα ἔτη στὴν Ὑπηρεσία.

Ἐξ ἴσου διαφωτιστικὰ καὶ ἐνδιαφέροντα εἶναι δύο σχέδια τοῦ Δανοῦ ζωγράφου Martinus Rørbye, ὁ ὁποῖος τὸ 1835 ἀπαθανάτισε τίς ἐργασίες τοῦ Ross στὰ Προπύλαια, τὸ πλῆθος τῶν φεσοφόρων ἐργατῶν, οἱ ὁποῖοι, μὲ μέσα λιγότερα ἀπὸ ἐκεῖνα πού εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι, προσπαθοῦν νὰ δώσουν μορφὴ στὸ χάος τῶν μαρμάρων.

Ἡ ἀναστήλωση τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, ἔργο τοῦ Ross, τοῦ Schaubert καὶ τοῦ Hansen, εἶναι ἡ πρώτη πού γίνεται στὴν ἀναγεννημένη Ἑλλάδα καὶ ἐκφράζει, ὅπως λέγει ὁ Maurer, «τὸ πνεῦμα τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος πού πρέπει νὰ σταθεῖ καὶ στὸ μέλλον ὡς ὁ μαγνητικὸς κρῖκος ἀνάμεσα στὴ σημερινὴ Ἑλλάδα καὶ τὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτισμό». Τὸ μεγαλύτερο αἶτημα τῶν Ἑλλήνων στὰ χρόνια ἐκεῖνα ἦταν ἡ γεφύρωση τοῦ χάσματος πού ὑπῆρχε ἀνάμεσα στὴν ἀπελευθερωμένη, ὀθωμανικὴ ἀκόμη, Ἑλλάδα, πού ζητοῦσε τὴ θέση της στὸν κόσμον καὶ στὴν Εὐρώπη καὶ στὸ πνεῦμα τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ τοῦ κλασικισμοῦ.

Τὸ 1836 εἶναι χρονιὰ σημαντικὴ γιὰ τὴν ἐλληνικὴ ἀρχαιολογία· ὁ Ross παραιτήθηκε ἀπὸ τὴ θέση τοῦ Γενικοῦ Ἐφόρου ἔπειτα ἀπὸ σύγκρουση μὲ τὸν ὑπουργὸ Ἰάκωβον Ρίζο Νερουλό γιὰ θέμα ὑπηρεσιακῆς δεοντολογίας. Μὲ τὴν παραίτηση αὐτὴ σβήνει ἡ εὐρωπαϊκὴ αὐγὴ τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογίας. Παρὰ τὴν ὑπαρξὴ ἐξαίρετων προσώπων, τότε καὶ στίς ἐπόμενες δεκαετίες, ὅπως ὁ Ραγκαβῆς, ὁ Κουμανούδης, ὁ Εὐστρατιάδης

καὶ ὁ Σταματάκης, θὰ περάσουν πολλὰ χρόνια ἕως ὅτου ὑπάρξει στὴν ἐλληνικὴ ἀρχαιολογία τὸ καθαρὸ ἐπιστημονικὸ πνεῦμα.

Τὰ πρῶτα εἰσιτήρια. Καινοτομία τοῦ Ross γιὰ τὴν ἐποχὴ εἶναι ἡ καθιέρωση, τὸ 1835, τῶν πρῶτων εἰσιτηρίων εἰσόδου στὴν Ἀκρόπολη.² Ἦταν διαρκὴς, ὅπως λέγαμε πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια. Στὴν εἰκόνα ποὺ κοσμοῦσε τὸ εἰσιτήριο, ὁ Παρθενώνας ἔχει στὸ ἐσωτερικὸ του τὸ τζαμί, ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ Προπύλαια ὑπάρχει ὁ προμαχώνας, τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου εἶναι χωράφι καὶ οἱ τουρκικὲς ὀχυρώσεις ἐξακολουθοῦν νὰ προστατεύουν τὴν δυτικὴ πλευρὰ τῆς Ἀκρόπολης².

Ἡ τοπογραφία τοῦ Leake. Μὲ τὸ τελεῖωμα τοῦ 1835 ἓνα μεγάλο γεγονὸς γιὰ τὴν ἐλληνικὴ ἀρχαιολογία λαμβάνει χώραν, ἡ ἔκδοση τετράτομου μνημειώδους ἔργου μὲ τὸν τίτλο *Travels in Northern Greece*, ἔργο πολύτιμο γιὰ κάθε ἐποχὴ, ποὺ κρατᾶει ἀμείωτη καὶ σήμερα τὴν ἀξία του. Συγγραφέας του εἶναι ὁ William Martin Leake, στρατιωτικὸς, μυστικὸς ἀπεσταλμένος τῆς Κυβερνήσεώς του στὴν Ἑλλάδα, τοπογράφος, γεωγράφος, ἀρχαιολόγος, συλλέκτης, ὁ ὁποῖος περιηγήθηκε τὸν τόπο ἀπὸ τὸ 1810 θεμελιώνοντας μὲ τίς μελέτες του τὴν ἐλληνικὴ γεωγραφία καὶ τοπογραφία. Συγκρίνοντας τὸ νηφάλιο κείμενο τοῦ Leake μὲ ἄλλα σύγχρονά του ἢ νεώτερα, διαπιστώνουμε τὸ χάσμα ποὺ τὰ χωρίζει.

Ἰδρυση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1836, χρονιὰ τῆς παραίτησης τοῦ Ross καὶ ἀνάληψης τῶν καθηκόντων τοῦ Γενικοῦ Ἐφόρου ἀπὸ τὸν Κυριακὸ Πιπτάκη, φθάνει στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὴ Βιέννη ἓνας Ἑλληνας ταξιδιώτης ὁ βαρῶνος Κωνσταντῖνος Μπέλλιος, πλούσιος καὶ μορφωμένος, ὁ ὁποῖος μὲ τὸν τραπεζίτη του Ἀνδρέα Κομπατῆ ἐπισκέ-

2. Ὁ Μέντωρ 44 (1997) 92-97.

πτεται στις 17 Δεκεμβρίου, ημέρα ψυχρή, όπως λέγει στο ημερολόγιό του, και με δυνατό άνεμο, την Ἀκρόπολη όπου κάνει τὴ γνωριμία τοῦ Πιττάκη. Ἡ σχέση τους ἀναπτύσσεται, ὁ Μπέλλιος βλέποντας τὴν κατάσταση τῶν ἀρχαίων τῆς Ἀθήνας συλλαμβάνει τὴν ἰδέα ἰδρύσεως «Ἑταιρείας περὶ ἀνασκαφῆς καὶ ἀνακαλύψεως ἀρχαιοτήτων». Τὴν ἰδέα τοῦ αὐτῆ ἀνακοινώνει στὸν Πιττάκη, στὸν ὑπουργὸ Ἰάκωβο Ρίζο Νερουλό καὶ στὸν τμηματάρχη τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, τὸν Ἀλέξανδρο Ραγκαβῆ, οἱ ὁποῖοι τὴν ἀσπάζονται. Ὁ Ραγκαβῆς συντάσσει τὸ ἰδρυτικὸ ἔγγραφο τοῦ σωματείου αὐτοῦ, τὸ ὁποῖο ὀνομάζεται Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, καὶ στις 6 Ἰανουαρίου, μετὰ τὸ παλιὸ ἡμερολόγιο, ξεκινᾷ στις 12 τὸ μεσημέρι, μαζί με τὸν Πιττάκη, νὰ συναντήσῃ τὸν Μπέλλιο. Μαζί τους ἔχουν καὶ τὸ ἰδρυτικὸ ἔγγραφο τῆς Ἑταιρείας· τὸ παρουσιάζουν στὸν Μπέλλιο ὁ ὁποῖος συμφωνεῖ μετὰ τὸ περιεχόμενό του καὶ ὁ Ραγκαβῆς γράφει μετὰ τὸ χέρι του τὰ πρῶτα ὀνόματα τῶν ἰδρυτῶν. Ἔτσι γεννήθηκε ἓνα ἴδρυμα ποὺ συμπλήρωσε βίο 161 ἐτῶν καὶ τὸ ὁποῖο ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ὁ κύριος παράγων τῆς ἐξέλιξης τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ παίξει σημαντικότερο ρόλο στὴ διαμόρφωση τῆς κρατικῆς ἰδεολογίας κατὰ τὸν 19ο καὶ τὸν 20ὸ αἰῶνα καὶ στὴ σύνδεση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους μετὰ τὸν ἀρχαῖο πολιτισμό.

Ἡ Ἑφημερίς Ἀρχαιολογική. Τὸ 1837 θεμελιώθηκε ἀκόμη ἓνας θεσμός. Τὸν Νοέμβριο τοῦ 1836 συστήθηκε ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐπιτροπὴ, κρατικὸ γνωμοδοτικὸ ὄργανο, τοῦ ὁποίου κύριο ἔργο ὑπῆρξε ἡ ἔκδοση τῆς *Ἑφημερίδος Ἀρχαιολογικῆς*. Τὸ πρῶτο τεῦχος κυκλοφόρησε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1837 καὶ περιεῖχε ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐνδιαφέρουσα ἀγγελία τῆς ἔκδοσης, τὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας τῶν πρώτων ὁθωνικῶν χρόνων, γραμμένη ἀπὸ τὸν Ραγκαβῆ, καὶ τὴ δημοσίευση ἀπὸ τὸν ἴδιο μερικῶν ἐπιγραφῶν, πρώτη τῶν ὁποίων ἦταν τὸ φημισμένο ψήφισμα τοῦ Χρεμωνίδου (IG II² 687) ποὺ εἶχε βρεθῇ στις 17 Δεκεμβρίου 1836 ἀνατολικά τῶν Προπυλαίων.

Ἡ Ἐφημερίς Ἀρχαιολογική, πολύτιμη γιὰ τὸ ἔργο ποὺ πρόσφερε καὶ προσφέρει, ἓνα ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ τοῦ κόσμου ποὺ συνεχίζουν τὴν ἔκδοσή τους, εἶχε ὡς εἰκονογράφηση λιθογραφίες ἀρχαίων μνημείων φιλοτεχνημένες ἀπὸ τὸν Ἰατρίδην, βοηθὸ τοῦ Πιττάκη.

Τὸ 1837 λοιπὸν εἶναι σημαντικὴ χρονιά γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία. Μὲ τὴν ἱδρυση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τὴν ἔκδοση τῆς Ἐφημερίδος Ἀρχαιολογικῆς δημιουργεῖται, στὴν προσπάθεια γιὰ τὴν ἀποκάλυψη τῶν ἑλληνικῶν ἀρχαίων, διχασμός. Ὑπάρχει ἡ Ὑπηρεσία μὲ προϊστάμενο τὸν Πιττάκη ποὺ ἀσκεῖ τὴν κυβερνητικὴ πολιτικὴ γιὰ τὶς ἀρχαιότητες, παράλληλα ἓνα σωματεῖο ἰδιωτῶν ἔρχεται σὲ βοήθεια τοῦ Κράτους· σύντομα θὰ τὸ ὑποκαταστήσει γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα. Παρὰ τὸ ὅτι Ὑπηρεσία καὶ Ἑταιρεία ἀποβλέπουν στὴν ἐκπλήρωση τοῦ ἴδιου σκοποῦ, οἱ ἐνέργειές τους διακρίνονται μεταξύ τους μὲ σαφήνεια καὶ δὲν συγχέονται ποτέ. Μὲ τὴν ἱδρυση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀρκετὰ μέλη τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας ἀναγκάστηκαν νὰ ἀσχοληθοῦν ἐνεργὰ μὲ τὰ μνημεῖα καὶ τὴν ἔρευνά τους.

Ὁ Πιττάκης προϊστάμενος τῆς Ὑπηρεσίας. Ἀντικαταστάτης τοῦ Ross, ὁ ὁποῖος διορίστηκε πρῶτος καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο, ὀρίστηκε ὁ Κυριακὸς Πιττάκης. Ἡ διατήρηση τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ ὡς τὸν θάνατό του, στὶς 23 Ὀκτωβρίου 1863, ἐπὶ 27 χρόνια, εἶναι φυσικὸ νὰ διαμορφώσει στὸν κάτοχό του ἰδιαίτερη νοοτροπία καὶ νὰ δώσει τὴν κατεύθυνση σ' ἓναν κλάδο τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης ποὺ τότε γεννιόταν στὴν Ἑλλάδα. Συγκρίνοντας τὶς λαμπρὲς ἀρχὲς τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας, ὅπως προβάλλουν μέσα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Ross, διαπιστώνουμε δυσμενὴ τροπὴ τῶν πραγμάτων, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Πιττάκη μειώνεται ἔστω καὶ λίγο.

Τὸν Ross, τὸν κύριο ἐκπρόσωπο τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς στὴν Ἑλλάδα, ἔκαμε ἐκποδὼν ὁ Πιττάκης. Στὶς 7 καὶ 8 Σεπτεμ-

βρίου 1836 ὁ τέως Γενικός Ἐφορος παραδίδει τὸ ἀρχεῖο τῆς Ὑπηρεσίας καὶ τὰ ἀρχαῖα τῶν ὁποίων εἶχε τὴν εὐθύνη καί, ἔπειτα ἀπὸ 11 ἡμέρες, στὶς 19 Σεπτεμβρίου, ὅταν πηγαίνει στὴν Ἀκρόπολη, ἐμποδίζεται ἀπὸ τοὺς φύλακες, κατὰ διαταγὴν τοῦ Πιττάκη, νὰ μελετήσῃ τὶς ἐπιγραφὰς ποὺ βρέθηκαν στὶς ἀνασκαφές του. Εὐθὺς λοιπὸν ὡς ἀνέλαβε ὁ Πιττάκης, καθόρισε τὴν πορεία του ὡς πρὸς τὰ δικαιώματα μελέτης τῶν μνημείων τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰδικῶς τῆς Ἀκρόπολης. Φυλάσσει γιὰ τὸν ἑαυτό του κάθε δικαίωμα ἀνασκαφῆς καὶ προτεραιότητας δημοσίευσης καὶ θεωρεῖ ἀδιανόητη τὴν ἀνάμιξη οἰουδῆποτε ἄλλου. Θὰ ὑπάρξουν ἐξαιρέσεις γιὰ κάποιους ξένους, ὅχι ἐπάνω στὸν Βράχο ἀλλὰ χαμηλότερα, οἱ ὁποῖες ἐνισχύουν τὴν ἀρχὴν ποὺ θὰ τηρήσῃ ἕως τὸν θάνατό του.

Ὁ Πιττάκης συνεχίζει κατὰ τὸ 1836-1837 τὴν ἔρευνα τῆς Ἀκρόπολης μὲ τὴν ἀνασκαφὴ τῶν Προπυλαίων, μὲ τὴν κατεδάφιση τῶν θολωτῶν κατασκευῶν τοῦ Μεσαίωνα καὶ τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῶν ἄλλων μεταγενέστερων κτισμάτων. Τὰ Προπύλαια εἶχαν χρησιμεύσει ὡς φραγτικὸ παλάτι καὶ ἀργότερα χρησιμοποιήθηκαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους γιὰ τοὺς σκοποὺς τους. Βλέποντάς τα ὅπως εἶναι σήμερα ἄς μὴν ξεχνᾶμε πῶς τὰ βρήκαμε.

Φροντίδα καὶ ἐνδιαφέρον ἔδειξε ὁ Πιττάκης γιὰ τὸ Ἐρεχθεῖο, κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ ὁποῖου, τὸ 1837, βρῆκε σὲ κομμάτια τὴν πρώτη, τὴ ΝΑ, Καρυάτιδα καὶ ἀναστήλωσε τὴν πλαϊνὴ τῆς ποὺ εἶχε γκρεμιστεῖ κατὰ τὴν πολιορκία τοῦ 1826. Τὴν ἴδια χρονιά ἀναστήλωσε τρεῖς χίονες τῆς βόρειας πρόστασης τοῦ Ἐρεχθείου καὶ μεγάλο μέρος τοῦ νότιου τοίχου του. Ἔως τὸ 1840 συνεχίζονται οἱ ἐργασίες, ἀνασκαφές καὶ περισυλλογὴ ἀρχαίων. Γιὰ τὰ μικρὰ κομμάτια μάλιστα ἐφάρμοσε δική του μέθοδο γιὰ νὰ τὰ προστατεύσει. Κατασκεύασε μεγάλους πίνακες, μέσα στοὺς ὁποίους τὰ τοποθετοῦσε καὶ τὰ συνέδεε μὲ χυτὸ γύψο. Ἀφημένοι στὸ ὕπαιθρο καὶ τὴν ἐπίδραση τῆς βροχῆς, οἱ πίνακες διαλύονταν καὶ τὰ ἀρχαῖα γίνονταν σωροί. Μὲ τὰ μεγαλύτερα κομμάτια, ἀρχιτεκτονικὰ μέλη κυρίως, κατα-

Ὁ Παρθενὼν
κατὰ τὴν περίοδο 1850-
1855.
Γύρω του θραύσματα
ἀρχαίων σκορπισμένα.
Στὴν εἰκόνα, ἐμπρός,
διακρίνονται δύο ξερότοιχοι
κατασκευασμένοι ἀπὸ ἀρχαίους
ἐπεξεργασμένους λίθους.
Κατὰ τὸν Κωλέττη
«ὁ Ἐφορος τοῦ Κεντρικοῦ
Μουσείου περιωρίσθη
νὰ συντοχίσῃ
φύρδην μίγδην καὶ
ἀδιακρίτως διάφορα τεμάχια,
ἄλλα μικρὰς ἀξίας
καὶ διαφόρου ἐποχῆς
καὶ τέχνης»
(φωτ. Μουσείου Μπενάκη).

σκεύασε τοίχους, τὰ μετέβαλλε σὲ ξερολιθιές, καὶ φυσικὰ
ἐμποδιζόταν ἔτσι ἡ πλήρης μελέτη τοῦ ἀρχαίου.

Τὸ ξεκίνημα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σωματεῖο
ιδιωτικό, ἄρχισε τὴ δράση της μὲ στήριγμα τὰ χρήματα ποὺ
συγκέντρωνε ἀπὸ τὶς εἰσφορὲς τῶν μελῶν της, πράγμα ποὺ
δείχνει αἰσιοδοξία. Ἡ πρώτη της συνέλευση ἔγινε στὴν Ἀκρό-
πολη, στίς 28 Ἀπριλίου τοῦ 1837. Εἰκοσιτέσσερα μόνο ἀπὸ
τὰ ἰδρυτικά μέλη της παραβρέθηκαν· ἐξέλεξαν πρόεδρο τῆς
Ἐφορείας (τοῦ συμβουλίου) τὸν ὑπουργὸ Παιδείας Ἰάκωβο
Ρίζο Νερουλό, ἀντιπρόεδρο τὸν Ἰωάννη Κοκκώνη, ὑπόφορο
ἀρχαιοτήτων νήσων, ἐπὶ Weissenburg, καὶ παιδαγωγό, γραμ-
ματέα τὸν Ἀλέξανδρο Ρίζο Ραγκαβῇ, Φαναριώτη καὶ αὐτόν,
ὅπως καὶ ὁ Ὑπουργὸς Παιδείας. Ταμίας τῆς Ἑταιρείας ἐκλέ-
χθηκε ὁ Ἀνδρέας Κομπατῆς, τραπεζίτης καὶ φίλος τοῦ Μπέλ-
λιου, καὶ μέλη τῆς Ἐφορείας ὁ Κυριακὸς Πιττάκης, ὁ Georg
Christian Gropius, πρόξενος τῆς Αὐστρίας, φιλέλλην καὶ ἀρ-

χαιοκάπηλος, ὁ γιατρὸς Πέτρος Ἡπίτης καὶ ὁ ἄρεοπαγίτης Δημήτριος Φωτίλας.

Πλεονεκτοῦσε λοιπὸν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἔναντι τῆς Ὑπηρεσίας. Ἡ Ὑπηρεσία διέθετε μόνον τὸν Πιττάκη μὲ βοηθὸ τὸν Ἰατρίδην, ἐνῶ τὴν Ἑταιρεία διηύθυνε πλειάδα ἀνθρώπων μορφωμένων, μὲ σημαντικὰς θέσεις στὴν ἀθηναϊκὴ κοινωνία. Ἀπὸ τὸ κράτος δὲν περιμένουν ἐνίσχυση, αὐτὸ ἔχει ἀποκλειστεί ἐξ ἀρχῆς, ἐλπίζουν ὅμως στὴν ἠθικὴ του βοήθεια, στίς συνδρομὰς τῶν μελῶν καὶ στίς δωρεάς.

Πρῶτὴ πράξις τῆς Ἐφορείας τῆς Ἑταιρείας ἦταν ἡ ἐκλογή σφραγίδας, αὐτῆς ποὺ ἔχει ἕως σήμερα, ἡ Ἀκρόπολις μὲ τὸ Διονυσιακόν, σύμφωνα μὲ τὴν παράστασις νομίσματος τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνα, καὶ ἡ φιλοτέχνησις τῶν διπλωμάτων. Τὸ δίπλωμα εἰκόνιζε, τί ἄλλο, τὴν Ἀκρόπολις ἀπὸ τὰ δυτικὰ, ἀναστηλωμένη ὅπως ἐπιθυμοῦσαν τὰ μέλη τῆς Ἑταιρείας, καὶ ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ ὀνόματα ἐνδόξων τεχνιτῶν καὶ τόπων τῆς ἀρχαιότητος.

Ἡ Ἑταιρεία ξεκίνησε μὲ μεγάλες φιλοδοξίες τὴ δράση της· νὰ ἀνακαλύψει τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου, ἐπιχειρήσῃ ποὺ προσκρούει σὲ δυσκολίες καὶ ἐγκαταλείπεται προσωρινά. Ἀντίθετα ἡ ἀνασκαφὴ γύρω ἀπὸ τὸν Πύργο τῶν Ἀνέμων, ποὺ ἦταν μισοχωμένος, ἐπιτυγχάνει. Ἀνοίγεται μία τάφος γύρω του ὡς τὴν κρηπίδα τοῦ μνημείου καὶ χτίζεται ὀκταγωνικὸς τοῖχος γιὰ νὰ συγκρατεῖ τὰ χώματα. Στὴν κατάστασις αὕτῃ θὰ μείνῃ τὸ μνημεῖο ἐπὶ πολλὰ χρόνια ἕως ὅτου βρεῖ τὴ σημερινὴ μορφή ὁ χώρος.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Παρθενῶνος δὲν παραμελεῖται. Εἶδαμὲ ὅτι καὶ ὁ Ross καὶ ὁ Πιττάκης στὰ μνημεῖα τῆς Ἀκρόπολης συγκέντρωσαν τὸ ἐνδιαφέρον τους. Τὸ 1839 ἡ Ἑταιρεία ἐπιχειρεῖ καὶ αὕτῃ, μὲ τὸν Πιττάκη, ἀνασκαφὴ γύρω ἀπὸ τὸν Παρθενῶνα, στὰ Προπύλαια, στὸ Ἐρεχθεῖο καὶ στὸν χώρον τοῦ ναοῦ τοῦ Αὐγούστου καὶ τῆς Ρώμης. Οἱ ἐργασίες αὐτὲς δὲν εἶναι ἀκόμῃ ἀνασκαφές, καὶ γιὰ τὸν τρόπο ποὺ γίνονταν καὶ διότι τὸ ἔδαφος τῆς Ἀκρόπολης τὸ κάλυπταν οἱ δεκάδες χιλιάδες κυβικὰ φερτῶν ὑλῶν τοῦ Μεσαίωνα καὶ τῆς Τουρκοκρατίας, μέσα στίς ὁποῖες φυσικὰ ὑπῆρχαν πολὺτιμα λείψανα τῆς ἀρχαιότητος.

Παρά τὸν ἐνθουσιασμό καὶ τὴ δραστηριότητα τῶν μελῶν τῆς Ἐφορείας τῆς Ἑταιρείας, δὲν συνέβαινε τὸ ἴδιο μὲ τοὺς ἐταίρους της οἱ ὅποιοι ἔβλεπαν τὸ ἔργο τῆς Ἑταιρείας ψυχρά. Τὸ 1842 ἀποστέλλεται σ' αὐτοὺς ἡ ἐγκύκλιος τῶν καθυστερούντων, μὲ τὴν ὁποία ζητεῖται ἡ πληρωμὴ τῶν συνδρομῶν. Καὶ αὐτὴ μένει χωρὶς ἀποτέλεσμα· ἡ Ἑταιρεία στρέφεται πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο καὶ ζητεῖ τὴ λύση τοῦ προβλήματος μὲ ἄλλον τρόπο. Προτείνει στὴν Κυβέρνηση νὰ κατεδαφίσει αὐτὴ τὰ «τουρκικὰ καὶ ἄλλα βαρβαρικὰ τεῖχη καὶ οἰκοδομήματα, σεσαθρωμένα, ἐτοιμόρροπα καὶ ἄλλα καταπεσόντα, ἀσχημίζοντα τὸν τόπον καὶ πολλάκις ἴσως καλύπτοντα ἐπιγραφὰς καὶ γλυπτικὰ ἀντικείμενα». Ἡ Ἑταιρεία θὰ καρπωθεῖ τὴν ἀξία τῶν ἄχρηστων λίθων πού θὰ πωληθοῦν στοὺς ἐργολάβους τῆς Ἀθήνας, οἱ ὅποιοι εἶχαν μεγάλη ἀνάγκη οἰκοδομικοῦ ὕλικου γιὰ τὴν πόλη πού χτιζόταν τότε μὲ πυρετώδη ρυθμό.

Ἀλεξάνδρου Ρ. Ραγκαβῆ, *Antiquités Helléniques*. Τὸ 1842 ἐμφανίζεται στὴ σχεδὸν ἀνύπαρκτη ἐλληνικὴ ἀρχαιολογικὴ βιβλιογραφία ἓνα ἔργο, πεπαλαιωμένο σήμερα, ἀλλὰ χρήσιμο ἀκόμη ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις. Εἶναι ὁ πρῶτος τόμος τῶν *Antiquités Helléniques* (ὁ δεῦτερος θὰ ἐκδοθεῖ τὸ 1855) τοῦ Ἀλεξάνδρου Ραγκαβῆ, ἀπόπειρα συνθέσεως corpus τῶν ἐλληνικῶν ἐπιγραφῶν, ἥ, μᾶλλον, ὑποκατάστασης τῆς Ἐφημερίδος Ἀρχαιολογικῆς πού συνέτασσε καὶ ἐξέδιδε πλέον μόνος του ὁ Πιπτάκης.

Καθαρισμός καὶ ἀναστήλωση τοῦ Παρθενῶνος. Μὲ τοὺς μικροὺς της πόρους ἡ Ἑταιρεία συνεχίζει τοὺς καθαρισμοὺς στὴν Ἀκρόπολη, καθαρίζει τὸν σηκὸ τοῦ Παρθενῶνος ἀπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ τζαμιοῦ τὸ ὁποῖο κατὰ τὸν Ραγκαβῆ «ἐφυλάττομεν ὡς ὕλικόν καὶ προφανὲς μέτρον ἀναλογίας μεταξὺ τῶν προγόνων ἐξ ὧν καταγόμεθα καὶ τῶν τυράννων, ὧν ἀπεσείσαμεν τὸν ζυγόν. Ἀλλ' ὡς νὰ συνησθάνθη τὴν εἰρωνεῖαν τῆς διατηρήσεώς του, ὡς νὰ μὴ ὑπέφερεν τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας, τὸ

Ἡ ΒΔ γωνία
τοῦ ὀπισθοδόμου
τοῦ Παρθενῶνος
κατὰ τὴν περίοδο 1850-
1855.
Ὁ βόρειος τοῖχος
ἔχει ἐπενδυθεῖ μὲ τοῦβλα
γιὰ νὰ προστατευθεῖ.
Κατὰ τὸν Κωλέττη
ὁ Πιττάκης προσέραψε
«εἰς βασιλικὴν πορφύραν
χλαμύδα καραβόπανον»
(φωτ. Μουσείου Μπενάκη).

περιπνέον εἰς τὰ στήλας αὐτάς, κατέπεσεν αὐτομάτως». Προχωρεῖ ὅμως ἀκόμη περισσότερο· ἀναστηλώνει μερικῶς δύο κίονες καὶ τοποθετεῖ στὴ θέση τους ἀρκετοὺς κατώτερους σπονδύλους. Ἀναστηλώνει ἐπίσης 158 μαρμαροπλίνθους τοῦ βόρειου τοίχου τοῦ σηκοῦ τῶν ὁποίων ἡ ἐσωτερικὴ, καμένη ἀπὸ τὴν ἔκρηξη τοῦ 1687, ἐπιφάνεια συμπληρώθηκε μὲ χτιστὰ τοῦβλα. Συμπλήρωση ἔγινε καὶ στοὺς κίονες τοῦ ναοῦ, λύση ποὺ δὲν ἔδινε ἀποτέλεσμα σύμφωνο μὲ τὴν αἰσθητικὴ ἀλλὰ δὲν ἔβλαψε αἰσθητὰ τὸ μνημεῖο· δὲν χρειάστηκε νὰ λαξευτοῦν οἱ ἐπιφάνειες τῶν μελῶν του, ὅπως ἔγινε μὲ τὶς κατόπιν ἀναστηλώσεις τοῦ Μπαλάνου καὶ ἄλλων, λάξευση ἀναγκαία σ' αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὶς ἀναστηλώσεις γιὰ τὴν προσαρμογὴ τῶν νέων συμπληρώσεων, ἡ ὁποία ὅμως ἐπειδὴ εἶναι ἀναγκαία δὲν εἶναι γι' αὐτὸ λιγότερο βάρβαρη.

Πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι σ' ὅλες τὶς ἀναστηλώσεις ποὺ ἔγιναν στὴν Ἑλλάδα, σὲ κλασικὰ μνημεῖα, κυρίως ἀπὸ μάρμαρο, οἱ ἀναστηλωτὲς δὲν αἰσθάνθηκαν ποτὲ κανέναν ἐνδοιασμὸ λαξεύοντας τὰ ἀρχαῖα μάρμαρα. Τὰ μεταχειρίστηκαν πάντοτε

ὡς σύγχρονες κατασκευές στις ὁποῖες ἐπιτρέπεται ἐλεύθερα τὸ πελέκημα, μέθοδος πὺ ἐφαρμόστηκε χωρὶς οἶκτο στὰ ἰταλικά καὶ παπικά μουσεῖα τῆς Ἰταλίας γιὰ τὴ συμπλήρωση γλυπτῶν. Τὴ συμπλήρωση αὐτὴ δὲν ἀπέφυγαν τὰ γλυπτὰ τῆς Ἀφαιάς οὔτε τὰ ἀπειράριθμα γλυπτὰ ἰδιωτικῶν συλλογῶν. Στὴν Ἑλλάδα ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπικρατεῖ, καὶ νὰ ἀνθεῖ, ἡ μέθοδος αὐτὴ ἕως σήμερα στὴν ἀναστήλωση ἀρχιτεκτονημάτων.

Μνημεῖα καὶ οἰκονομία. Πολὺ ἐνωρὶς ἔγινε ἀντιληπτὴ ἡ σημασία τῶν μνημείων γιὰ τὴν οἰκονομία τῆς χώρας. Πρῶτος, ὅσο γνωρίζω, τὸ ἐπεσήμανε ὁ Ross σὲ ἄρθρο του τὸ 1836 καὶ τὸν ἀκολούθησε χρόνια ἀργότερα ὁ Πιττάκης, στίς 19 Μαΐου τοῦ 1844 ὅταν, μιλώντας στὸν Παρθενῶνα γιὰ τὸ ἔργο τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴ χρονιά πὺ εἶχε περάσει —ὁ Ραγκαβῆς ἔλειπε στὸ ἐξωτερικὸ— τόνισε ὅτι μὲ τὴν ἀνασκαφὴ καὶ κυρίως τὴν ἀναστήλωση τῶν ἀρχαίων μνημείων ὅχι μόνον ἡ Ἑλλὰς θὰ εἶναι εὐτυχέστερη πὺ θὰ ἔχει τέτοια ἀριστουργήματα καὶ οἱ νέοι θὰ ὠφελοῦνται ψυχικῶς καὶ πνευματικῶς ἀλλὰ, παραθέτω τὰ λόγια του, «καὶ πλοῦτος πολὺς θέλει εἰσρεύσει εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς καθ' ἡμέραν συρροῆς πολλῶν περιηγητῶν. Παράδειγμα τῆς εὐπορίας ταύτης ἔχομεν τὴν Ῥώμην καὶ πολλὰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἰταλίας, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος εὐτυχοῦσιν εἰς τὴν εἰσροὴν τῶν περιηγητῶν, ἔνεκα τῶν ἀρχαιοτήτων τῶν Ἑλλήνων». Ὁ Πιττάκης δὲν ἀπέβλεπε στὴν τουριστικὴ ἐκμετάλλευση τῶν μνημείων· προσπαθοῦσε μὲ τὸ δόλωμα τῆς εἰσροῆς συναλλάγματος, νὰ πείσει τὸ κράτος νὰ βοηθήσει τὴν προσπάθεια τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Πολιτικὴ καὶ ἀρχαιολογία. Ἡ ἐκλογή τοῦ πρωθυπουργοῦ Κωλέττη ὡς προέδρου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τὸ 1844, ἀξίωμα τὸ ὁποῖο κράτησε ὡς τὸν θάνατό του, τὸ 1847, ὑπῆρξε δυσμενὴς τροπὴ τῶν πραγμάτων τῆς Ἑταιρείας, ἀφ' ἑνὸς γιὰ τὸ Κωλέττη, πολυάσχολος καὶ μὲ ἄλλα ἐνδιαφέρον-

τα, δὲν εἶχε καιρὸ νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν ἀρχαιολογία καὶ ἀφ' ἑτέρου γιατί, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Εὐθύμιος Καστόρχης, σύμβουλος τῆς Ἑταιρείας καὶ πρῶτος ἱστορικός της, «παρεσύρθη καὶ αὕτη (ἡ Ἑταιρεία δηλαδή) εἰς τὴν σφοδρὰν πάλην τῶν τότε πολιτικῶν ἐρίδων καὶ ἀντιζηλιῶν, καὶ ἔσχε πάντας τοὺς πολιτικούς ἀντιπάλους τοῦ προέδρου καθ' ἑαυτῆς, ἢ τουλάχιστον ἀδιαφόρους καὶ ψυχρούς».

Ἔργασίες στὸ Ἐρεχθεῖο. Ἡ συνεχὴς ἐκλογή τοῦ Ραγκαβῆ ὡς γραμματέως ἐξασφάλιζε τὴ συνέχεια τῶν πράξεων τῆς Ἑταιρείας, ἡ ὁποία ἀσχολήθηκε πάλι μὲ ἓνα ἀπὸ τὰ μνημεῖα τῆς Ἀκρόπολης, τὸ Ἐρεχθεῖο.

Στὴ βόρεια πρόσταση, κάτω ἀπὸ τὴν ὀροφὴ της σωζόταν ἀκόμη θολωτὴ κατασκευὴ τῶν Τούρκων ποὺ χρησίμευε ὡς πυριτιδαποθήκη. Ἀποφασίστηκε καὶ ἔγινε ἡ κατεδάφιση τοῦ θόλου ποὺ βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὴ στέγη τῆς βόρειας πρόστασης. Τὴ στέγη αὕτη εἶχε ἐνισχύσει μὲ χῶμα ὁ στρατηγὸς Γκούρας, ὅπως καὶ τοῦ λοιποῦ Ἐρεχθείου, γιὰ νὰ προστατεύσει τὴν οἰκογένειά του. Μιὰ βόμβα τουρκικὴ, στὶς 12 Ἰανουαρίου 1827, προκάλεσε τὴν κατάρρευση τῆς στέγης ποὺ ἔθαψε κάτω ἀπὸ τὰ συντρίμμια της τὴν οἰκογένεια τοῦ στρατηγοῦ. Ὁ Γκούρας εἶχε ἤδη σκοτωθεῖ στὶς 30 Σεπτεμβρίου 1826. Ἡ γυναίκα του Ἀσήμω, ἡ Γκούραινα, ποὺ τὸν διαδέχτηκε στὴν ἀρχηγία τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς Ἀκρόπολης, βρῆκε καὶ αὕτη τὸν θάνατο μέσα στὰ ἐρείπια τοῦ Ἐρεχθείου. Τοὺς θανάτους αὐτοὺς θεώρησαν τότε ὡς ἐκδήλωση τῆς θείας δίκης γιὰ τὸν φόνο τοῦ Ὀδυσσεά Ἀνδρούτσου ἀπὸ τὸν Γκούρα πάνω στὸν Βράχο, στὶς 4 Ἰουλίου τοῦ 1825. Ὁ Ἀνδρούτσος βρισκόταν φυλακισμένος στὸν πύργο τῶν Προπυλαίων, αὐτὸν ποὺ κατεδάφιστηκε ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὸ 1874 μὲ δαπάνη τοῦ Σλήμαν, ἐκεῖ δολοφονήθηκε καὶ τὸ σῶμα του ρίχτηκε στὸ κενὸ γιὰ νὰ γίνῃ πιστευτὴ ἡ ἐκδοχὴ τῆς ἀπόπειρας ἀπόδρασής του. Κάτω ἀπὸ τὴ γαλήνια ὄψη τῶν χρυσῶν μαρμάρων τοῦ Βράχου βρίσκεται θαμμένη ἱστορία αἵματος καὶ

θανάτου, δικαίων καὶ ἀδίκων. Ἡ ἱστορία τῶν μνημείων δὲν σταματᾷ σ' ἐκεῖνους πού τὰ δημιούργησαν.

Τὴν ἴδια χρονιά, τὸ 1844, ἡ Ἑταιρεία ἔκαμε ἀνασκαφὴ καὶ στὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ Παρθενῶνος ὅπου ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τοῦ 1687 ὑπῆρχε «γιγαντιαίων ἐρειπίων παμμεγέθους σωρός» πού εἰκονίζεται ἀπὸ τοὺς ζωγράφους τῆς ἐποχῆς. Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέβλεπε στὴν ἀποκάλυψη γλυπτῶν τοῦ ναοῦ, μάλιστα τῶν μετοπῶν τῆς νότιας πλευρᾶς ἀπὸ τὶς ὁποῖες τότε βρίσκονταν 15 στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο, μία στὸ Παρίσι καὶ μία στὴν Ἀθήνα. Σήμερα στὴν Ἀθήνα βρίσκεται μόνο μία μετόπη τῆς νότιας πλευρᾶς, αὐτὴ πού βρῆκε ὁ Πιπτάκης τὸ 1833, καὶ κομμάτια ἄλλων.

Τὸ πρῶτο μουσεῖο τῆς Ἑταιρείας. Τὸ ἀπέκτησε τὸ 1847· ἦταν λουτρὸ τῆς Τουρκοκρατίας, κοντὰ στὸν Πύργο τῶν Ἀνέμων καὶ σ' αὐτὸ τοποθετήθηκαν τὰ ἐκμαγεῖα τῶν μαρμάρων τοῦ Παρθενῶνος. Ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀνάκτησης τῶν ἰδίων τῶν μαρμάρων, εἶδος Μεγάλης Ἰδέας ἀρχαιολογικῆς, δὲν ἐγκατέλειπε ποτὲ τοὺς μορφωμένους Ἕλληνες τῆς ἐποχῆς καί, ὅπως λέγει ὁ Ραγκαβῆς, «ἐνίστε μὲν, τὸ ὁμολογοῦμεν, παροδικὰ τινὰ ὄνειρα τῆς ἀνακτήσεως αὐτῶν μᾶς ἐπεφοίτησαν ἐν τῇ ἐκστάσει μας εἰς τὴν ὅψιν τῶν μνημείων ἀφ' ὧν ἀπεσπᾶσθησαν». Οἱ καιροὶ ὅμως δὲν ἦσαν κατάλληλοι, ὅπως δὲν ἦσαν ποτέ, καὶ τὸ θέμα τῶν μαρμάρων τοῦ Παρθενῶνος εἶναι διαρκῆς ἐπιθυμία, ἀνεκπλήρωτη. Ἡ ἄφιξη στὸν Πειραιᾶ τοῦ ἀγγλικοῦ πλοίου πού μετέφερε τὰ ἐκμαγεῖα προκάλεσε λαϊκὸ συναγερμὸ κατὰ τὸν Ραγκαβῆ· «ἀγαλλόμενος συνέρρεεν ὁ λαὸς εἰς τὴν ἀκτὴν καὶ παρίστατο ὡς πανηγυρίζων εἰς τὴν ἀποθίβασιν ὀκτὼ καὶ τριάκοντα κολοσσιαίων κιβωτίων, ὧν εἶχε μάθει μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὸ περιεχόμενον». Τὰ ἐκμαγεῖα τοποθετήθηκαν στὸ πρῶτο μουσεῖο τῆς Ἑταιρείας, ἡ ὁποία εἶχε πλέον, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ραγκαβῆ, «ἀντὶ τῆς ἀληθείας τοῦλάχιστον τὰς σκιάς». Σήμερα βρίσκονται στὸ κτίριο τοῦ πρώτου στρατιωτικοῦ νοσοκομείου, τοῦ Μακρυγιάννη.

Ἡ γαλλικὴ παρουσία. Εἶδαμε ὅτι ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἄλλοι, ξένοι, ἀσχολήθηκαν μὲ τὰ μνημεῖα τῆς ἐλευθερωμένης Ἑλλάδος, ὁ Ross, ὁ Schaubert, ὁ Hansen, ὁ Laurent καὶ ἐκτὸς αὐτῶν ζωγράφοι καὶ χαρακτες. Στὰ μέσα τοῦ αἵωνα ἡ Γαλλία ἀποφασίζει νὰ ἀσχοληθεῖ σοβαρότερα μὲ τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Τὸ 1845 ὀρίζεται νὰ στέλλεται στὴν Ἀθήνα γιὰ διαμονὴ καὶ μελέτη τεσσάρων μηνῶν ἓνας ἀρχιτέκτων τῆς Σχολῆς τῆς Ρώμης, τῆς γνωστῆς Villa de Medicis. Ὀνομαστοὶ ἀρχιτέκτονες διάβηκαν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ μελέτησαν τὰ κλασικὰ μνημεῖα τῆς, ἀφήνοντας ὡραῖα σχέδια τὰ ὁποῖα, ἂν δὲν ἀνταποκρίνονται στὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια, δὲν παύουν νὰ ἐκφράζουν μιὰ μεγάλη ἐποχὴ ὅπου ὁ ρομαντισμὸς συμβαδίζει μὲ τὸν κλασικισμὸ. Πρῶτος ἦλθε τὸ 1845 ὁ Théodore Ballu, ὁ ὁποῖος μελέτησε τὸ Ἐρεχθεῖο καὶ μᾶς ἄφησε θαυμάσιες ἀναπαραστάσεις, ἀνεξάρτητα τῆς ἐπιστημονικῆς τους ἀκρίβειας. Τὸν ἀκολούθησε τὸν ἐπόμενο χρόνο ὁ Alexis Paccard ὁ ὁποῖος ἀσχολήθηκε μὲ τὸν Παρθενῶνα. Ὁ Jacques Tetaz, ποὺ ἦλθε τὸ 1847, μελέτησε πάλι τὸ Ἐρεχθεῖο ὅπως ὁ Théodore Ballu. Φιλοτέχνησε καὶ αὐτὸς ἀναπαραστάσεις τοῦ μνημείου μὲ ἄλλους χρωματικoὺς τόνους καὶ πλησιέστερα πρὸς τὸ κλασικὸ πνεῦμα, μὲ ἐξαιρετὴ ἀπόδοση τῶν κοσμητικῶν στοιχείων.

Ἀκολουθεῖ τὸν ἐπόμενο χρόνο ὁ Prosper Desbuisson μὲ μελέτη τῶν Προπυλαίων, τὸ 1851 ὁ Louis-Jules André μὲ ἀναπαραστάσεις τοῦ Ἡφαιστείου, τὸ 1855 ὁ Louis-Victor Louvet, ὁ ὁποῖος ἀσχολήθηκε μὲ κάτι πιὸ μακρινό, τὸν ναὸ τοῦ Ποσειδῶνος στὸ Σούνιο, καὶ τέλος, τὸ 1864 ὁ Louis - François Boitte, ὁ ὁποῖος ξαναμελετᾷ τὰ Προπύλαια, τὰ ὁποῖα παρουσίαζαν πλέον νέα ὄψη ἔπειτα ἀπὸ τοὺς συνεχεῖς καθαρισμοὺς ποὺ γίνονταν στὸ μνημεῖο καὶ τὶς κατεδαφίσεις τῶν μεσαιωνικῶν καὶ τουρκικῶν προσθηκῶν.

Οἱ ἀποστολὲς ἀρχιτεκτόνων συνεχίστηκαν καὶ ἄλλα μνημεῖα μελετήθηκαν καὶ σχεδιάστηκαν· ὁ ναὸς τῆς Ἀφαίας στὴν Αἴγινα, λεηλατημένος στὴν ἀρχὴ τοῦ αἵωνα ἀπὸ τὸν Cockerell, καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος στὴ Φιγάλεια, τὸ ἐξαίρετο δημιούργημα

τοῦ Ἰκτίνου στήν Ἀρκαδία. Ἡ παράδοση συνεχίστηκε μέ τή μελέτη καί ἄλλων μνημείων σέ νεώτερα χρόνια, ὅπως τοῦ Τελεστηρίου τῆς Ἐλευσίνος ἀπό τόν Blavette ἢ τῶν Δελφῶν ἀπό τόν Tournaire. Τά ἔργα αὐτά ἔμελλαν νά δημιουργήσουν ὁλόκληρη σχολή.

Ἡ ἀπεικόνιση τῶν μνημείων. Ποιά εἶναι ἡ θέση τῶν Ἑλλήνων ἀπό τήν ἄποψη τῆς ἀπεικόνισης τῶν μνημείων στά μέσα τοῦ 19ου αἰώνα; Δέν ὑπάρχουν ἀρχιτέκτονες, δέν ὑπάρχουν ζωγράφοι. Τά σχέδια τοῦ Ἰατρίδη πού δημοσιεύονται στήν *Ἐφημερίδα Ἀρχαιολογική* παρουσιάζουν μεταξύ τους ἀνισότητες. Σέ λίγο ὅμως καί ὁ Ἰατρίδης θά ἀποσυρθεῖ στήν Ἀράχωβα. Μερικές ἐπιγραφικές δημοσιεύσεις πού θά κάνει ἡ Ἀρχαιολογική Ἑταιρεία ἀπό τὸ 1851 ὡς τὸ 1860 θά συνοδεύονται μέ σχέδια ἐπιγραφῶν πού δέν προσθέτουν τίποτε στά παλαιότερα τῆς *Ἐφημερίδος*. Τά πρῶτα ἀξιόλογα ἀρχαιολογικά σχέδια καί τὰ μόνα γιά μεγάλο χρονικὸ διάστημα εἶναι ἐκεῖνα πού φιλοτέχνησε ὁ ἀρχιτέκτων Παναγῆς Κάλκος, γιὰ νά εἰκονογραφήσουν τὴ συλλογικὴ ἔκθεση περὶ Ἑρεχθίου πού συνέταξε καί δημοσίευσε τὸ 1853 ἐπιτροπὴ πού σύστησε ἡ Ἀρχαιολογική Ἑταιρεία γιὰ νά ἱκανοποιήσει ἐπιθυμία τοῦ Εἰρηναίου Θειρσίου. Τά σχέδια τοῦ Κάλκου, πρωτοφανή γιὰ τὰ ἑλληνικὰ πράγματα τῆς ἐποχῆς, δέν θά ξεπεραστοῦν σέ ἑλληνικὴ δημοσίευση γιὰ πολλὰ χρόνια.

Ἰδρυση τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς. Πρὸς τὰ μέσα τοῦ αἰώνα ἓνα σημαντικὸ γεγονὸς συντελεῖται στήν ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία, ἡ ἰδρυση τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς ἔπειτα ἀπὸ συννενοήσεις τοῦ Κωλέττη καί τοῦ Γάλλου πρεσβευτῆ στήν Ἀθήνα Piscatory. Μὲ τὴν ἰδρυση τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς καί τῶν ἄλλων Σχολῶν πού θά ἀκολουθήσουν, τὸ 1874 τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, τὸ 1881 τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς, τὸ 1886 τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, ἡ μελέτη τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν μνημείων θά ἀναπτυχθεῖ, μεγάλ-

λες ανασκαφές θα διεξαχθούν, οί Ἕλληνες ὅμως ἀρχαιολόγοι θὰ ἐξακολουθοῦν νὰ ἔχουν τὰ ἴδια μεγάλα προβλήματα πού δημιουργοῦν ἡ ἔλλειψη χρημάτων, μουσείων καὶ προσώπων.

Κρίση τοῦ Κωλέττη γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Πιττάκη. Τὴν κατάσταση πού ἐπικρατεῖ στὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία τονίζει τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1844, σὲ ἔκθεσή του πρὸς τὸν Ὅθωνα, ὁ πρωθυπουργὸς Ἰωάννης Κωλέττης, ὁ ὁποῖος κάνει σφοδρὴ κριτικὴ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Πιττάκη στὴν Ἀκρόπολη, τὸν κατηγορεῖ γιὰ ἔλλειψη μεθόδου στὴν ἐργασία, γιὰ ἀμέλεια στὴν προστασία τῶν πολύτιμων εὐρημάτων, γιὰ τὶς ἀναστηλώσεις τοῦ Παρθενῶνος, μάλιστα τοῦ βόρειου τοίχου τοῦ σηκοῦ μὲ τοῦβλα «προσράψας εἰς βασιλικὴν πορφυρᾶν χλαμύδα, καραβόπανον», ὅπως λέγει. Ἡ κριτικὴ του ἐκτείνεται καὶ στὸ περιεχόμενον τῆς Ἑφημερίδος Ἀρχαιολογικῆς πού συνέτασσε μόνος ὁ Πιττάκης. Ἡ ἔκδοσή της, κατὰ τὸν Κωλέττη, πρέπει νὰ ἀνατεθεῖ σὲ ἐπιτροπή, ἔτσι «θέλει παύσει νὰ κινῇ τὸν οἶκτον καὶ τὸν γέλωτα πάντων τῶν ἀρχαιολόγων καὶ μάλιστα τῶν τῆς μουστροφου Γερμανίας, καθὼς τοῦτο ἔγινε μέχρι τοῦδε διὰ τοὺς παραλογισμοὺς καὶ τὴν ἀμάθειαν τῶν γραφομένων». Ὁ Πιττάκης μόνος του, ὅσες ἱκανότητες καὶ γνώσεις καὶ ἂν εἶχε, δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ βελτιώσῃ τὸ ἐπιστημονικὸ ἐπίπεδον τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας. Ἡ ἔκθεσις, γραμμένη μὲ προκατάληψη καὶ πιθανῶς καθ' ὑπαγόρευση τοῦ Ραγκαβῆ, ἀποτελεῖ σημαντικὸ κείμενον, τὸ ὁποῖο πρέπει οἱ ἀρχαιολόγοι νὰ μελετοῦν μὲ πολλὴ προσοχή.

Ἡ ἔκθεσις τοῦ Κωλέττη³. «Καθὼς εἰς τοὺς ἄλλους κλάδους τῆς δημοσίου ὑπηρεσίας, εἰσέφρησαν καὶ εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν καταχρήσεις καὶ ἐπικρατοῦσι πολλὰ ἐλαττώματα διὰ

3. Ἑμμ. Πρωτοψάλτη, Ἱστορικὰ Ἑγγραφα περὶ Ἀρχαιοτήτων (1967) 199-200.

τὴν ἔλλειψιν τῆς ἀναγκαίας ἐπιτηρήσεως. Ἐξ αὐτῶν δὲ περιορίζομαι νὰ ἀναφέρω ἐνταῦθα μόνον τὰ ἐφεξῆς:

Α'. Ἐν ᾧ κατ' ἔτος ἀγοράζονται διάφορα ἀρχαῖα ἀντικείμενα, ἄλλα δὲ ἀνευρέθησαν εἰς διαφόρους ἀνασκαφὰς ἀπ' ἀρχῆς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν, ἂν ὅχι πάντα, διέμενον εἰσέτι ἀνάριθμα καὶ ἀκαταλόγιστα, τοὔτέστιν οὔτε ἀριθμὸν ἔφερον, οὔτε εἰς κατάλογον γενικὸν ἦσαν σεσημειωμένα, ὥστε κυρίως δὲν ὑπῆρχε κανεὶς ἔλεγχος ἐπίσημος τῆς δημοσίου ταύτης περιουσίας, οὔτε ἀπόδειξις καμμία ὅτι τὰ αὐτὰ πράγματα δὲν ἡγοράσθησαν ἴσως πολλάκις ὡς νέα παρουσιαζόμενα, ἢ τοὔλάχιστον δὲν ἀπωλέσθησαν ὑπεξαίρεθέντα. Ὁ Ἐφορος τοῦ Κεντρικοῦ Μουσείου, εἰς τὸν ὁποῖον, νομίζω, περιωρίσθη καὶ συνεκεντρώθη ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία, μένων τρόπον τινὰ ἐλεύθερος καὶ σχεδὸν πραγματικῶς ἀνεύθυνος, δὲν παρέδωκε ποτὲ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον καταλόγους τῶν ἀρχαιοτήτων, καὶ διαταχθεὶς δὲ ἐσχάτως νὰ τοὺς συντάξῃ, μέχρι τῆς σήμερον δὲν τὸ κατώρθωσεν.

Β'. Ἄν καὶ ἐδαπανήθησαν παρὰ πολλὰ χρήματα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, δὲν ἔφερον ὅμως κανέν λόγου ὅπως οὐν ἄξιον ἀποτέλεσμα, διότι τὰ πάντα ἔγιναν ἀμεθόδως καὶ κατὰ τύχην· οὕτω π.χ. ἀντὶ νὰ στοίβασθῶσιν ὅλαι αἱ πέτραι κατὰ σειρὰν πλησίον τῶν ἐπάλλεων, ὥστε νὰ μείνῃ ἐλεύθερον ὅλον τὸ ἔδαφος καὶ νὰ δύναται τις νὰ περιπατῇ ἀνεμποδίστως, αὐταὶ εὐρίσκονται διεσπαρμέναι ἀτάκτως τῇδε κάκεισε εἰς μεγάλους ὄγκους καὶ κατὰ πᾶσαν τοῦ ἐμβαδοῦ τὴν ἐπιφάνειαν.

Γ'. Ἡ ἐν μέρει μόνον ἐπιχειρηθεῖσα ἀνασκαφὴ ἔγινε κατὰ τρόπον πάντῃ ἄτεχνον καὶ σχεδὸν γελοῖον· διότι ἡνοίχθησαν ὀρύγματα ὡς στόμια φρεάτων ποῦ καὶ ποῦ, ἀντὶ ν' ἀρχίσῃ ἡ ἀνασκαφὴ κατὰ πλάτος γενομένη ἀπὸ τὴν μίαν ἄκραν καὶ νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν ἄλλην· ἐν ᾧ δὲ τὰ χώματα ἔπρεπε νὰ ρίπτονται εἰς τὰ ὀπίσω, προβαίνοντος τοῦ ἔργου εἰς τὰ ἔμπροσθεν, αὐτὰ ἐρρίφθησαν κάτω τῆς Ἀκροπόλεως, ὥστε ἔβλαψαν μὲν πολλαχοῦ τοὺς τοίχους, ἐγέμισαν δὲ καὶ κατεσκέπασαν τὸ θέατρον τοῦ Βάκχου, ὅθεν ἀπαιτεῖται μεγάλη μὲν δαπάνη διὰ

Ἡ Ἀκρόπολις καὶ ἡ νότια
κλιτύς κατὰ τὴν περίοδο
1858-1862.

Οἱ μεγάλοι λόφοι πάνω
ἀπὸ τὸ Ὡδεῖο τοῦ Ἡρώδου
Ἀττικοῦ,
τὴ στοὰ τοῦ Εὐμένους
καὶ τὸ Διονυσιακὸ θέατρο,
εἶναι τὰ χώματα
τῆς ἀνασκαφῆς
τῆς Ἀκροπόλεως
ἀπὸ τὸν Πιττάκη
(φωτ. Μουσείου Μπενάκη).

νὰ καθαρισθῇ τοῦτο, ἱκανὴ δὲ διὰ νὰ ἐπισκευασθῶσιν ἐκεῖνοι.

Δ'. Τὰ ἀρχαῖα καὶ κομψὰ τοῦ Φειδίου ἀνάγλυφα κεῖνται ἐκτεθειμένα εἰς τὴν ἐπήρειαν τῶν μεταβολῶν τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ ἀδιακόπως διαφθείρονται, ἐκτὸς τῆς λώβης, τὴν ὁποίαν πάσχουσιν ἀπὸ τὰς χεῖρας αὐτὰς κακοβούλων καὶ φθονερῶν ἀνθρώπων. Οὕτως ἐβλάβη καιρίως πρό τινων μηνῶν ἐν τῶν γλαφυρωτάτων τούτων ἀναγλύφων πετροβολήσαντός τινος παιδίου κατ' αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἔπρεπε πάντα ταῦτα νὰ τεθῶσιν ἀπ' ἀρχῆς ὑπὸ τὴν στέγην μιᾶς μακρᾶς ἀποθήκης ὀπισθεν τοῦ Παρθενῶνος καὶ κατὰ μῆκος τῶν ἐπάλξεων.

Ε'. Ἀντὶ τοῦ οὐσιώδους καὶ προϋργιαιτάτου τούτου ἔργου, ὁ Ἐφορος τοῦ Κεντρικοῦ Μουσείου περιωρίσθη νὰ συντοιχίσῃ φύρδην μίγδην καὶ ἀδιακρίτως διάφορα τεμάχια, ἄλλα μικρᾶς ἀξίας καὶ διαφόρου ἐποχῆς καὶ τέχνης. Ἐφαντάσθη δὲ προσέτι καὶ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ Παρθενῶνος, ὅθεν τοὺς ὀλομαρμάρους τοίχους ἐπεσκεύασεν ἀπειροκάλως μὲ ὀπτὰς πλίνθους, προσράψας εἰς βασιλικὴν πορφυρᾶν χλαμύδα καραβόπανον!!

Ζ'. Πλήθος δοκῶν καὶ ἄλλων ξύλων ἱκανῆς ἀξίας ἐσχορπισμένα ἢ ἐπισωρευμένα εἰς τὸ ὑπαιθρον σήπονται ἐλεεινῶς, ἐν ᾧ σκεπασμένοι ἐδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν ἀνάγκης τυχούσης ἢ καὶ νὰ πωληθῶσι.

Πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν κακῶν τούτων καὶ ἄλλων πολλῶν ὁμοίων, τὰ ὁποῖα καθ' ἡμέραν παρατηροῦσι καὶ μέμφονται οἱ ξένοι ἀρχαιολόγοι, οἷον ὁ κ. Lebas καὶ ἄλλοι, ἐνόμισα ἀναγκαῖον νὰ διορισθῇ ἀρχιτέκτων τῶν ἀρχαιοτήτων ἐν γένει ἄνθρωπος τιμηθεὶς καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ τὰς περὶ τὴν τέχνην ἐπιστημονικὰς γνώσεις του, ὁ κ. Λύσανδρος Καυτατζόγλου, ὥστε νὰ μὴ ἐπιχειρῇται εἰς τὸ ἐξῆς ἄνευ αὐτοῦ οὐδὲν ἔργον.

Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ μέσου τούτου θεωρῶ οὐχ ἥττον ἀναγκαῖον τὸ προτεινόμενον ἐπιμελητήριον τῶν ἀρχαιοτήτων, ὁποῖον ὑπάρχει εἰς τὴν Ρώμην, Νεάπολιν καὶ ἄλλου, ἐσχάτως δὲ συνεστάθη καὶ εἰς τῆς Γαλλίας τὴν μητρόπολιν· διότι συγκεείμενον ἐξ ἀνδρῶν φιλολόγων καὶ φιλοπόνων θέλει βουλεύεσθαι τακτικῶς περὶ πάντων τῶν συμφερόντων τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας. Ἐκδιδομένη δὲ παρ' αὐτῶν καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς (ἂν κριθῇ ἀναγκαία) θέλει παύσει νὰ κινῇ τὸν οἶκτον καὶ τὸν γέλωτα πάντων τῶν ἀρχαιολόγων καὶ μάλιστα τῶν τῆς μουστροφου Γερμανίας, καθὼς τοῦτο ἔγινε μέχρι τοῦδε διὰ τοὺς παραλογισμοὺς καὶ τὴν ἀμάθειαν τῶν γραφομένων, ἢ θέλουσι παύσει νὰ δαπανῶνται χιλιάδες δραχμῶν διὰ τὴν ἔκδοσίν της.

Ἡ Ἑλλάς εἶναι προωρισμένη νὰ πολιτισθῇ αὐτὴ δι' ἑαυτῆς, διὰ τῶν συγγραφέων της, διὰ τῶν ἀναμνήσεών της καὶ διὰ τῶν τεχνικῶν λειψάνων της. Ὅθεν, καθὼς ἡ Βασιλικὴ Κυβέρνησις ἐβοήθησε καὶ περιέθαλψε γενναίως τὴν ἐπιστήμην, εἶναι δίκαιον νὰ προστατεύσῃ καὶ τὴν σύντροφον ἢ συμπάρειον αὐτῆς τέχνην, συντηροῦσα τὰ ἀρχαῖα αὐτῆς μνημεῖα καὶ διαδίδουσα τὰς ἐξ αὐτῆς ἀναγκαίας καὶ ὠφελίμους γνώσεις».

Οἱ ἀναστηλώσεις τοῦ Πιπτάκη. Ὁ Πιπτάκης ἔκαμε μερικὲς ἀναστηλώσεις· σήμερα θὰ τίς ὀνομάζαμε συντηρήσεις καὶ στερεώσεις. Ὡς χαρακτηριστικὴ τῆς νοοτροπίας του, καὶ

τοῦ Ραγκαβῆ, μνημονεύω τὴν ἐπαναφορὰ στὴ θέση του σπον-
δύλου τῶν Προπυλαίων, τὴν ὁποία ἔκαμε μὲ τὴ συνεργασία
τοῦ Ἀλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβῆ, ἔργο παράτολμο, δεῖγμα
ὅμως τῆς ἀγάπης τους πρὸς τὸ μνημεῖο. Ὡς τὶς μέρες μας
διατηρήθηκε ἓνα ἄλλο ἔργο τοῦ Πιττάκη, ἡ στερέωση τῶν τοί-
χων τοῦ σηκοῦ τοῦ Παρθενῶνος μὲ τοῦβλα. Κατηγορήθηκε
ἀπὸ τὸν Κωλέττη ὡς ἀνάρμοστη πρὸς τὴ μορφὴ καὶ τὴν ἀξία
τοῦ μνημείου. Γιὰ μᾶς σημασία ἔχει ὅτι ὁ Παρθενὼν δὲν ἔπαθε
ἀπὸ τὴ στερέωση αὐτὴ καμιὰ βλάβη. Ἀντίθετα, σημερινῆς
ἀναστηλώσεις, οἱ ὁποῖες περνοῦν ἀπὸ τὸ κόσκινο τῶν Ὑπη-
ρεσιῶν, ἔχουν φθάσει στὸ ἄλλο ἄκρο. Ἀποτελοῦν φανταστικὲς
ἀνακατασκευὲς τῶν μνημείων, τὰ βλάπτουν ἀνεπανόρθωτα καὶ
δὲν ἐπιτρέπουν πλέον, σὲ μεγάλο βαθμό, τὴ νέα μελέτη τους.
Τοῦτο ὀφείλεται στὴν ἀφθονία τῶν χρημάτων ποὺ διαθέτει τὸ
κράτος, πραγματικὸ πακτωλό. Φύλακας ἀρχαιοτήτων, πρῶην
ὕφιστάμενός μου, ἔπειτα ἀπὸ ἐπίσκεψή του σὲ ἀρχαιολογικὸ
χωρὸ ὅπου γίνεται ἀνακατασκευὴ ἀρχαίου μνημείου, μὲ τὸ
πρόσχημα τῆς ἀναστήλωσής του, μοῦ εἶπε μὲ θαυμασμό·
«Κύριε Ἐφορε, ἐκεῖ στή (...) ὅλα εἶναι καινούργια, δὲν βλέπεις
ἀρχαῖα!».

Ὁ Σ.Α.Κ. Τὴ χρονιὰ κατὰ τὴν ὁποία ὁ Κωλέττης γίνεται
πρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὸ 1845, ἐκδίδεται
στὸ Βελιγράδι ἓνα μικρὸ βιβλίον μὲ τὸν τίτλον Ποῦ σπεύδει ἡ
τέχνη τῶν Ἑλλήνων τὴν σήμερον; Ἐγραψε Σ.Α.Κ. Τὰ ἀρ-
χικὰ κάτω ἀπὸ τὰ ὁποῖα κρύβεται ὁ συγγραφέας σημαίνουν
Στέφανος Ἀθανασίου Κουμανούδης. Πρόκειται γιὰ τὸν μεγάλο
γραμματέα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τότε 27 ἐτῶν. Τὰ
ἀρχαιολογικά του γραπτὰ ἀνοιξαν δρόμους καὶ ἀντέχουν
ἀκόμη. Ἀπὸ τὸ 1859 κυριάρχησε στὴν ἐλληνικὴ ἀρχαιολογία,
κατηύθυνε τὴν πορεία της καὶ καθόρισε τὴν ἰδεολογία της. Ἄν
μνημονεύω τὸ μικρὸ πρωτόλειό του εἶναι γιὰτὶ σ' αὐτὸ καθορί-
ζει τὴν ἐπιστημονικὴν του ἰδεολογία ἢ ὁποία, στραμμένη πρὸς
τὴ Δύση καὶ τὸν Διαφωτισμό, θὰ ἔλθει σὲ σύγκρουση μὲ ἀντί-

θετες πνευματικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς τάσεις. Τότε, τὰ χρόνια πού δημοσιεύτηκε τὸ βιβλιαράκι, ὅλα μόλις γεννιόνταν. Οἱ ἀπόψεις τοῦ Κουμανούδη γιὰ τὴν ἐλληνικὴ ἱστορία θὰ καθορίσουν τὶς ἐνέργειές του ἀπέναντι στὰ μνημεῖα καὶ γιὰ τὶς ἐνέργειες αὐτὲς θὰ ὑπάρξουν ἀργότερα, καὶ σήμερα ἀκόμη, ἀντιρήσεις καὶ κατακρίσεις. Πιστεύει ὁ νεαρὸς Κουμανούδης ὅτι ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα, τὴν ὁποία πρέπει νὰ πλησιάσει ὁ Ἕλλην «διὰ νὰ ἴδῃ καὶ νὰ μάθῃ τὰ ὅσα εἶχε λησμονήσει πρὸ τοσούτων αἰώνων, ὡς ἀπομακρυνθεὶς αὐτῆς νοερῶς διὰ τὸ ἀδυσώπητον τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν ἄλλων περιστάσεων καὶ ἐπιρροῶν», ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα βρίσκεται στὴν Εὐρώπῃ τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι «οἰκαιοποιήθησαν ὅλην τῆς τὴν οὐσίαν». Πρέπει τὸ ἔθνος νὰ δεχθεῖ τὴν ἀλήθεια αὐτὴ «διὰ νὰ ποτίζεται μὲ περισσοτέραν ἐμπιστοσύνην τὰ νάματα τῆς ὅλης Εὐρωπαϊκῆς σοφίας ὡς πηγάσαντα ἐξ Ἑλληνικῆς γῆς, καὶ διὰ τοῦτο προσφορώτερα εἰς τὸν ὀργανισμὸν ἡμῶν καθ' ὃ Ἑλλήνων».

Κηρύσσει ὁ Κουμανούδης τὴ στροφή πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην τῆς Εὐρώπης μὲ τὴν βοήθεια τῶν ὁποίων θὰ κερδίσουμε μεταξὺ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν τὴ θέση μας ὡς ἰσότιμα μέλη, ἀξίωμα πού προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ Κοραῆ, ὁ ὁποῖος εἶχε πεθάνει λίγα χρόνια πρίν, στὶς 6 Ἀπριλίου 1833, ὅταν ὁ Πιττάκης ἔκαμε τὴν πρώτη ἀνασκαφὴ στὴν Ἀκρόπολιν καὶ εὗρισκε τὴ μετόπη τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ Παρθενῶνος. Τὸ πρόβλημα τοῦ Κουμανούδη, Εὐρώπῃ ἢ Ἀνατολή, πού ἐκεῖνος τὸ ἔλυσε, ἐξακολουθεῖ νὰ διχάζει· σήμερα βρίσκεται σὲ ἐξαρσὴ καθὼς δεχόμεστε τὶς πιέσεις τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως. Τὶς ἀπόψεις τοῦ ὁ Κουμανούδης ἐξέφρασε μὲ σαφήνεια καὶ συντομία γράφοντας ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα πῶς «ἐκ νεαρᾶς μου ἡλικίας τῶν κλασσικῶν λεγομένων χρόνων τὰ διδάγματα ἐνστερνισθεὶς, καμμίαν κλίσιν δὲν ἡσθάνθην πρὸς τὰς ἀρετὰς τοῦ Μεσαίωνος καὶ τῆς Τουρκοκρατίας τῆς μέχρι τοῦ Ρήγα καὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας».

Μαθητὴς ὁ Κουμανούδης τοῦ Friedrich Thiersch, τοῦ Leonhard Spengel, τοῦ Friedrich Schelling, τοῦ August

Boeckh καὶ τοῦ Karl Ritter, φθάνει στήν Ἀθήνα τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1845. Μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Κωλέττη, τὸν ὁποῖο ἐγνώριζε ἀπὸ τὸ Παρίσι, διορίζεται ὑφηγητὴς τῆς λατινικῆς φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο. Σύντομα δείχνει ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἀρχαιολογία. Τὸ 1851 γίνεται μέλος τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συλλόγου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὸν ἐπόμενο χρόνο μέλος τῆς Ἐφορείας καὶ τὸ 1853 ἀντιγραμματεὺς. Μεσολαβεῖ τὸ 1854 ὁ φοβερὸς λοιμὸς στήν Ἀθήνα καὶ ἡ βαθμιαία νέκρωση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ποὺ θὰ διαρκέσει ὡς τὸ 1858. Μὲ τὴν ἀναβίωση τῆς Ἑταιρείας γίνεται ὁ Κουμανοῦδης, τὸ 1859, γραμματεὺς τῆς, ἀξίωμα ποὺ θὰ διατηρήσει ὡς τὸ 1894, χρονιὰ κατὰ τὴν ὁποία θὰ παραιτηθεῖ καὶ θὰ ἰδιωτεύσει ὡς τὸν θάνατό του, τὸ 1899.

Γνώμη τοῦ Σ.Α.Κ. γιὰ τὸν Πιττάκη. Δὲν ἦταν μόνον ὁ Κωλέττης ποὺ εἶχε κακὴ γνώμη γιὰ τὸν Πιττάκη. Μερικὰ χρόνια ἀργότερα, μεταξὺ 1855 καὶ 1858, ὁ Κουμανοῦδης σ' ἓνα ἀπὸ τὰ σημειώματα ὅπου ἔγραφε τίς σκέψεις του περιγράφει τὸν Πιττάκη καὶ τίς ἀσχολίες του. Τὸ σημείωμα ἔχει γραφεῖ, καὶ αὐτὸ μὲ προκατάληψη, φυσικὴ γιὰ τὸν πολὺ νεώτερο Κουμανοῦδη, ὁ ὁποῖος ἔβλεπε τὰ πράγματα θεωρητικά, δηλαδὴ δὲν ἄσκησε ποτὲ διοίκηση μὲ τὰ μέσα καὶ τίς γνώσεις τοῦ Πιττάκη. Ἀφοῦ ὁ Κουμανοῦδης περιγράψει⁴ γενικὰ τὴν κατάστασι τῶν ἀρχαίων στήν Ἑλλάδα καταλήγει· «Ὁ δὲ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων ὁ ἐν Ἀθήναις τί κάμει; Κάθεται ἐν τῇ παρὰ τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας τρύπα του, ἥτις καλεῖται εὐσχήμως Γραφεῖον τῆς Ἐφορίας τῶν Ἀρχαιοτήτων, καὶ ἅμα τι μάθη (ἂν μάθη), ἀνασκαφὴν ἐν τῇ πρωτευούσῃ (ἐνθα καθ' ἐκάστην γίνονται σκαφαὶ ἔνεκα τῶν κτιζομένων οἰκιῶν), ὑπάγει καὶ τὸ βλέπει, σημειώνει τι περὶ αὐτοῦ ἢ ἐξ αὐτοῦ εἰς τὸ δελτίον του, δίδει τινὰ ἀτελεσφόρητον, ὡς τὰ πολλὰ, διαταγὴν, ἀπέρχεται πάλιν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον, ἀλληλο-

4. Ὁ Μέντωρ 24 (1993) 29-36.

γραφεί μετὰ τῶν ἀρχῶν ἀνωφελῶς, δίδει εἰς τοὺς προσερχομένους ἀδείας εἰσόδου εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, γράφων αὐτὰς ὁ ἴδιος, ἐξέρχεται ἐνίοτε ὀψόμενος βλάβην τινὰ ἐπενεχθεῖσαν εἰς τινὰ τῶν Ἀθηνῶν ἀρχαιότητα, περὶ ἧς τοῦ ἀγγέλλουσι τυχαίως καὶ κατόπιν ἐορτῆς, κάθεται πάλιν εἰς τὸ θρονίον του καὶ γράφει ἢ προφορικῶς δίδει ἐντολὴν εἰς τινὰ δικηγόρον διὰ νὰ διεκδικήσῃ ἀρχαιότητα κλαπεῖσαν καὶ κατασχεθεῖσαν ἐν Πειραιεῖ ἢ τὸ πολὺ ἐν Σουνίῳ καὶ Μεγάροις καὶ τὸ λοιπὸν τῆς ἡμέρας διατελεῖ συγγράφων (ἐν τῷ Γραφείῳ πάντοτε) τὸ πολύκροτον ἐκεῖνο καὶ ὀγκῶδες ὀνομαστικόν του, ὅπερ ὡς λέγει θ' ἀφήσῃ μόνην κληρονομίαν εἰς τὰ τέκνα του. Ταῦτα εἶν' ἐπάνω κάτω τὰ ἔργα του. Ἄν προσθέσῃς δὲ καὶ τὸ ὅτι κατ' ἔτος πολλὰς ἡμέρας συνεδριάζει ὡς κακουργιοδίκης καὶ τὸ ὅτι ὡς Γραμματεὺς καὶ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ Συλλόγου δαπανᾷ πλείονας τοῦ δέοντος ὥρας εἰς τὴν σύνταξιν τῶν πρακτικῶν καὶ εἰς τὴν μετὰ ξένων ἀλληλογραφίαν (ἐνεκα τῆς ὅχι μεγάλης του τριβῆς περὶ τὰς γλώσσας Ἑλληνικὴν τε καὶ Γαλλικὴν)· ἂν προσθέσῃς καὶ τὸ ὅτι ἐκδίδει κατὰ καιροὺς καὶ φυλλάδια τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος, τὴν ὁποίαν φιλοτιμεῖται αὐτὸς μόνος νὰ γεμίζῃ ὅλην, ἔχεις τὸ σύνολον τῶν ἀσχολιῶν του, ἱκανῶν βεβαίως διὰ νὰ μὴ τῷ ἀφήνουν οὔτε νοῦν οὔτε καιρὸν διὰ γενικωτέραν ἐπιμέλειαν τῶν ἀρχαιοτήτων. Οὕτως ὅλη ἡ λοιπὴ Ἑλλάς, ἢ ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν, μένει ἀνεφόρευτος».

Ἡ κρίσις τοῦ Κουμανούδη γιὰ τὸν Πιττάκη εἶναι ἄδικη, δείχνει προκατάληψιν καὶ ἄγνοια τοῦ ἔργου τοῦ Ἐφόρου. Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκρόπολης, ἡ ἐπιμέλεια τῶν μουσείων, ἡ συλλογὴ τῶν ἀρχαίων, ἡ σύνταξις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος, ἡ ἐπίβλεψις τῶν ἐκσκαφῶν τῶν νέων οἰκοδομῶν, γίνονταν ἀπὸ ἓνα ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ὡς ἄλλος Τάλως διέτρεχε τὴν Ἀθήνα καὶ ἀνέβαινε περισσότερες φορὲς ἀπὸ μία στὴν Ἀκρόπολιν, ὅταν ὁ Κουμανούδης, τότε 39 ἐτῶν, καθόταν στὴν ἔδραν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ δίδασκε λατινικά.

Ὁ Πιττάκης ὡς ὑπάλληλος ὑπῆρξε ἀδωροδόκητος. Στὰ ἔγγραφα ποὺ ἔχει γράψει, καὶ ἔχω διαβάσει πολλά, δὲν συνάν-

τησα ποτέ γκρίνια για τις αποδοχές του ή παράπονα, ούτε διαπίστωσα ότι λάμβανε οιαδήποτε αμοιβή πέραν του μισθοῦ του. Ἐκαμε ξεναγήσεις με αμοιβή πρὶν διοριστεῖ. Σήμερα συμβαίνει τὸ ἴδιο με λίγους, εὐτυχῶς, ἀρχαιολόγους. Καὶ ἡ αμοιβή εἶναι παχυλή. Ἔστελνε, πάντα πρὶν διοριστεῖ, ἀπόγραφα ἐπιγραφῶν στὸν Boeckh καὶ πληρωνόταν. Δημοσίευσε χιλιάδες ἐπιγραφῶν στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίδα χωρὶς αμοιβή. Σήμερα ἡ αμοιβή για δημοσίευμα ἢ διάλεξη εἶναι νόμιμη καὶ ζητεῖται φορτικά.

Οἱ τελευταῖες μέρες τοῦ Πιττάκη. Τὸ τελευταῖο διάστημα τῆς ζωῆς του δὲν ἦταν ἀνέφελο. Ἀσθένεια, σὲ ἡλικία 65 ἐτῶν, τὸν καταβάλλει. Οἱ δυνάμεις του τὸν ἐγκαταλείπουν καὶ ἀναγκάζεται νὰ ζητήσει βοήθεια. Τρεῖς ἀναφορές του πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο⁵, ἀπὸ τὶς τελευταῖες πού ἔγραψε, δυσανάγνωστες ἐξ αἰτίας τῆς ἡλικίας καὶ τῆς ἀσθένειας, παρουσιάζουν τὴν πορεία του πρὸς τὸ τέλος. Στις 17 Ἰουλίου 1863 ζητάει, γιὰ πρώτη φορὰ ὅπως λέγει, ἄδεια ἀπουσίας ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία γιὰ λόγους ὑγείας: «Ἵπηρετήσας τριάκοντα τρία ἔτη δὲν ἐζήτησα ποτὲ ἄδειαν ἀπουσίας ἀπὸ τὴν ὑπηρεσίαν μου. Νῦν κατὰ συμβουλήν ἰατρῶν βιάζομαι νὰ ζητήσω εἴκοσι ἡμερῶν ἄδειαν πρὸς ἀνάρρωσιν τῆς πασχούσης ὑγείας».

Ἡ ἄδεια θὰ τοῦ δόθηκε, ἀλλὰ ἡ πάθησή του δὲν φαίνεται νὰ θεραπεύτηκε. Οἱ δυνάμεις του ἐξασθενοῦν ἀλλὰ δὲν διανοεῖται νὰ ἀποχωρήσει ἀπὸ τὴν Ἵπηρεσία. Στις 11 Σεπτεμβρίου ζητάει πάλι βοήθεια ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο. Δὲν γνωρίζω ἂν τοῦ δόθηκε: «Ἐν διαστήματι τριάκοντα τριῶν ἐτῶν ἀνερχόμενος εἰς τὴν Ἀκρόπολιν δὶς, τρίς καὶ τετράκις τῆς ἡμέρας ὡς τρέχων προθύμως πανταχοῦ ἐνθα ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία ἀπαιτοῦσεν ἔβλαψα ἑμαυτὸν πεσὼν εἰς ἀσθένειαν. Δὲν δύναμαι ὑπομένων νὰ τρέχω πεζὸς εἰς τὰς ἐργασίας ὡς ἔπραττα τοῦτο πρότερον. Διὰ νὰ ἐκτελῶ δὲ ἀνελλιπῶς τὸ ὅποῖον μοὶ σημειοῦτε

5. Ὁ Μέντωρ (ΕΔΑΕ) 6 (1989) 24-26.

καθηκον δια του απο 10 Σεπτεμ. ως υπ' αριθμ. 9693 έγγραφου ύμῶν, σᾶς παρακαλῶ, κ. ὑπουργέ νὰ ἐγκρίνητε, τὴν δαπάνην ἐξήκοντα ὀρχ. κατὰ μῆνα, ὅπως πληρώνηται ἅμαξά τις ἥτις θέλει μετακομίζει με εἰς τὴν ἐργασίαν. Ἡ δαπάνη δὲ αὕτη θέλει γίνεταί ἕως ὅτου ἀνακτήσω τὰς δυνάμεις μου».

Μὲ τὴν τελευταία του ἀναφορά, τῆς 10 Ὀκτωβρίου, περιγράφει τὴν τρύπαν, κατὰ τὸν Κουμανούδη, πὺλ χρησίμευε ὡς γραφεῖο τοῦ Γενικοῦ Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων. «Τὸ δωμάτιον τοῦ γραφείου μου τὸν χειμῶνα εἶναι ψυχρότατον. Καταβαίνω ἰδρωμένος ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν εἰς τὸ κατάψυχρον καὶ βάλλον τοῦτο δῶμα καὶ μένων ἐν αὐτῷ ἀρκετὰς ὥρας ἔπαθεν καὶ ὡς ἐκ τούτου καθὼς καὶ ἐξ ἄλλων αἰτιῶν τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας ἡ υἱεία μου. Ἐὰν ὁ θεὸς μὲ ἀφίση εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὸ ἔτος τοῦτο [λέξη δυσανάγνωστη] εἰς τὸ ὑπουργεῖον οὔτε θὰ δύναμαι νὰ ἐργασθῶ κατὰ τὸν χειμῶνα εἰς τοιοῦτον δωμάτιον, τοῦ ὁποῖου ἡ εἴσοδος εὐρισκομένη πρὸ τοῦ ἀποπάτου τοῦ ὑπουργείου γέμει ἀκαθαρσιῶν καὶ δυσωδίας. Τοῦτο θεωροῦντες οἱ ξένοι διαφόρων βαθμῶν οἱ ἐρχόμενοι εἰς τὸ γραφεῖόν μου χάριν ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν φρίττουσι. Παρακαλῶ νὰ εὐαρεστηθῆτε κ. ὑπουργέ νὰ διορίσητε τὸ γραφεῖόν μου ἐντὸς δωματίου πρὸς ἡλιακοῦ διὰ νὰ ἀποφύγωμεν ἀργότερα ταῦτα τὰ δεινὰ».

Ὁ Πιττάκης ἔγραψε ἀκόμη ἓνα ἔγγραφο δύο μέρες ἀργότερα, στίς 12 Ὀκτωβρίου, σχετικὸ μὲ τὰ χῶματα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀγίας Τριάδος. Ἐπειτα ἀπὸ 11 ἡμέρες, στίς 23 Ὀκτωβρίου, πέθανε. Ὁ θάνατός του δὲν δημιούργησε κενὸ παρὰ τὰ ὅσα εἶπαν στοὺς ἐπικηδεῖους ὁ Φίλιππος Ἰωάννου καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς καὶ παρὰ τοὺς ἐπαινετικούς λόγους τοῦ Κουμανούδη, τόσο ἀντίθετους πρὸς ὅσα ἔγραψε στὸ σημείωμα πὺλ παραθέτω παραπάνω. Εἶχε ἀπὸ χρόνια ξεπεραστεῖ ἀπὸ τοὺς νεώτερους συνεχιστὲς τοῦ ἔργου του.

Ἡ ἀνάληψη τῆς Γραμματείας τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τὸν Κουμανούδη τὸ 1859 καὶ ὁ θάνατος τοῦ Πιττάκη τὸ 1863 εἶναι δύο γεγονότα σημαντικὰ γιὰ τὴν ἐλληνικὴ

ἀρχαιολογία. Με τὸν θάνατο τοῦ Πιπτάκη κλείνει ὀριστικὰ μία ἐποχὴ ποὺ τὴν ἀρχὴ της ἀνάγει στὸν Ἀγώνα, στίς μέρες ποὺ ὁ Πιπτάκης φρόντισε νὰ δοθεῖ μολύβι γιὰ βόλια στοὺς πολιορκημένους Τούρκους στὴν Ἀκρόπολη, γιὰ νὰ μὴ χαλάσουν τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα ἀναζητώντας το. Με τὸν Κουμανούδη γραμματέα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀρχίζει ἡ ἀνοιχτὴ τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογίας. Νέοι ἄνθρωποι, σπουδασμένοι, δεινοὶ φιλόλογοι, γλωσσομαθεῖς, στραμμένοι πρὸς τὴν Εὐρώπη, τὸν περιστοιχίζουν. Ὁ Φίλιππος Ἰωάννου γίνεται πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας καὶ μέλη τοῦ συμβουλίου ὁ Λύσανδρος Καυταντζόγλους, ἀρχιτέκτων, ὁ Εὐθύμιος Καστόρχης, καθηγητὴς τῆς λατινικῆς φιλολογίας, ὁ Παναγιώτης Εὐστρατιάδης, ὁ διάδοχος τοῦ Πιπτάκη στὸ ἀξίωμα τοῦ Γενικοῦ Ἐφόρου, μαθητὴς τοῦ Boeckh, ὁ Σπυρίδων Φιντικλῆς, καθηγητὴς τῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας.

Ὑστερη κρίση τοῦ Κουμανούδη. Στὴ συνέλευση τῶν ἐταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῆς 10 Νοεμβρίου 1863 ὁ Σ.Α. Κουμανούδης ἔκαμε τὸν ἔπαινο τοῦ Πιπτάκη. Μποροῦσε ὁ νεώτερος ἀρχαιολόγος νὰ ἐκτιμήσει πλέον πλήρως τὸ ἔργο τοῦ Πιπτάκη, γιατί καὶ αὐτός, ὁ Κουμανούδης, ἀνῆκε πλέον σ' ἐκείνους ποὺ ἀσχολοῦνταν ἐνεργὰ μὲ τὰ ἀρχαῖα, τὰ ἔσωζαν ἀπὸ τὸν ἀφανισμό καὶ δὲν περιορίζονταν νὰ δείχνουν μόνον θεωρητικὸ γι' αὐτὰ ἐνδιαφέρον. Δὲν ἀνῆκε στοὺς Ἐφόρους ἀλλὰ αἰσθανόταν καὶ ἐνεργοῦσε ὅπως ἐκεῖνοι, γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἔπαινος τοῦ Πιπτάκη εἶναι ἀληθινός.

«Ἐν τοῖς ἀποβιώσασι συγκαταριθμοῦμεν πενθοῦντες καὶ τὸν πρό ὀλίγων ἡμερῶν ἀρπαγέντα ἀφ' ἡμῶν ἀντιπρόεδρον τῆς ἐταιρείας Κυριακὸν Πιπτάκην, ἄνδρα ὅχι τῶν σπανίων παρ' ἡμῖν, ἀλλ' ἀληθῶς μοναδικόν, δι' ἣν ἀγάπην καὶ ἐπιμέλειαν, ἥ μᾶλλον εἶπεν λατρείαν, ἔδειξε διὰ παντός τοῦ δραστηριωτάτου βίου του πρὸς τὰ ἀρχαῖα τῶν προγόνων ἡμῶν μνημεῖα. Τὰ μνημεῖα ταῦτα εἶναι μὲν, κύριοι, φύσει ἀξίεραστα καὶ ἀξιολάτρευτα, ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ τόσον εὐτυχῇ, ὥστε πανταχοῦ καὶ πάντοτε νὰ εὐρίσκωσιν ἐραστὰς καὶ λάτραις ἱκανούς, ὅσων

χρηρίζουσιν, ἂν μέλλουν νὰ ἐμφανισθῶσι καθ' ὅλον τὸ κάλλος των εἰς τὰ ὄμματα τῶν πολλῶν, ἢ νὰ μὴν ἐκλείψωσι πρὸ τοῦ εἰμαρμένου χρόνου ἐκ προσώπου τῆς γῆς. Εἶναι τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα ὡς τὰ φυτὰ τὰ ἔχοντα χρεῖαν πολλῆς θεραπείας καὶ περιποιήσεως ἐν κήποις καὶ ὑαλοσκεπέσι δόμοις, ἀνόμοια ἐκείνων τῶν ἄλλων, τῶν αὐτοφυῶν καὶ αὐτοσυντηρήτων, τῶν ἐν ἀγροῖς καὶ δρυμοῖς, καὶ εἶναι λυπηρόν, λυπηρότατον, ὅταν ἐκλείπη ἄνθρωπος θέλων καὶ δυνάμενος νὰ περιποιηθῇ τὰ ἀρχαῖα, μάλιστα δ' ἐν ἡμῖν, οἵτινες, ἐν ᾧ ἔχομεν καθῆκον ἐθνικὸν νὰ φροντίζωμεν περὶ αὐτῶν, δὲν ἔχομεν ὅμως, διὰ τὴν ἐν γένει ἀσθένειαν ἢ τὸ ἀνανάπτυκτον εἰσέτι τῶν ἐθνικῶν μας κλίσεων καὶ δυνάμεων, καὶ ἱκανοὺς ἄνδρας περὶ ταῦτα ἀσχολουμένους. Ὅθεν καὶ ὁ πόθος καὶ ἡ μνήμη τοῦ Κυριακοῦ Πιττάκη θέλουσι μένει ἐπὶ μακρὸν ἰσχυρότατοι, διότι μεταστὰς εἰς τὸν ἄλλον βίον, δυσαναπλήρωτον κενὸν ἄφησεν, ἀφοῦ εἶναι ὁμολογούμενον, ὅτι καὶ ὡς γενικὸς ἔφορος τῶν τοῦ κράτους ἀρχαιοτήτων καὶ ὡς πολυχρόνιος συντάκτης καὶ ἐκδότης τῆς ἐνταῦθα ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος καὶ ὡς γραμματεὺς ἢ ἀντιπρόεδρος τῆς ἐταιρείας ταύτης ἀκάματος πάντοτε ἀνεδείχθη»⁶.

Ἐπίλογος. Ὁ Πιττάκης γνώριζε λίγα πράγματα γιὰ τὸν ἀρχαῖο ἐλληνικὸ κόσμον. Οἱ σπουδές του ἦσαν ἄτακτες καὶ ἄνισες. Ὑπέπεσε σὲ ἐπιστημονικὰ λάθη γιὰ τὰ ὁποῖα ὁ Ross τὸν κατηγόρησε. Ὁ Πιττάκης μὲ πολλὴν ἀφέλεια τὰ ἀπέδωσε σὲ ἑλλειψη βοηθημάτων. Γιὰ τὰ ἀρχαῖα εἶχε πάθος τὸ ὁποῖο ἐκφράζει πολὺ συχνά. Θεωρεῖ τὸ ἔργο του ἐθνικό, καὶ εἶχε δίκιο, καὶ ἔχει συναίσθηση αὐτοῦ πού ἔκαμε. Παρὰ τίς ἐλλείψεις στὶς γνώσεις του καὶ στὴ μέθοδό του, ἐνεργεῖ μὲ ἐπιστημονικὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖο δὲν τὸν ἐγκαταλείπει ποτέ. Ἐργαζόταν γιὰ τοὺς ἄλλους, γιὰ τοὺς σοφοὺς τῆς Εὐρώπης, γιὰ νὰ τοὺς δώσει νέο ὕλικὸ γνώσης τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἡ ἔκδοσις

6. Δύω Γενικαὶ Συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας συγκροτηθεῖσαι τῇ 10 καὶ τῇ 17 Νοεμβρίου 1863, 4.

τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος, παρὰ τὰ ἐμπόδια πού συνάντησε, δὲν ἦταν ἔργο προσωπικῆς προβολῆς. Δὲν φαίνεται πούθενά κάτι τέτοιο, παρὰ τὴν τάση του νὰ προβάλλει ὑπηρεσίες του πρὸς τὸν τόπο κατὰ τὰ χρόνια τοῦ Ἀγώνα. Εἶναι φυσικό· αὐτὰ τὰ χρόνια ἔμειναν μέσα του ἄσθηστα, ὅπως σὲ ἀνθρώπους τῆς γενιᾶς πού σήμερα φεύγει μένουν ἄσθηστα στὴ μνήμη τους τὰ χρόνια τοῦ Πολέμου καὶ τῆς Κατοχῆς.

Θεωροῦσε καθήκον του νὰ δημοσιεύει τὰ εὐρήματά του καὶ τὴν αἴσθησή τοῦ καθήκοντος αὐτοῦ τὴν ἔχουν ὅσοι κινοῦνται ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας. Μεταγενέστεροι Ἔφοροι, μὲ ἄλλες σπουδὲς καὶ γνώσεις, προτίμησαν τὴν ἀνετη ζωὴ τῆς ἀπραξίας, ἀφήνοντας στοὺς διαδόχους τους τὴ φροντίδα τῆς δημοσίευσης ὧσων αὐτοὶ εἶχαν βρεῖ καὶ παραπετάξει.

Τό «πολύκροτον ἐκεῖνο καὶ ὀγκῶδες ὀνομαστικόν του» γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Κουμανούδης τὸν κοροϊδεύει, εἶναι μία ἀκόμη ἀπόδειξη ὅτι τὸν Πιττάκη ἀπασχολοῦσαν τὰ ἐπιστημονικὰ ζητήματα. Κατὰ τὴν περιγραφὴ τοῦ Δημ. Γ. Καμπούρογλου «ἡ σειρά ἐπιγράφεται Πίναξ Μνημοσύνης καὶ εἶναι ἀλφαβητικὸν εὐρετήριον ὀνομάτων καὶ πραγμάτων, ἀναγομένων εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς κατόπιν χρόνους». Ἀποτελεῖται ἀπὸ εἴκοσι καὶ ἓνα κώδικες, οἱ ὁποῖοι εἶχαν δοθεῖ εἰς τὸν Καμπούρογλου ἀπὸ τὴν ἐγγονὴ τοῦ Πιττάκη Ἑλπινίκη Ἰω. Νοταρᾶ, κόρη τοῦ Προκοπίου Πιττάκη. Ὁ Καμπούρογλου τοὺς κατέθεσε στὴν Ἀκαδημία, ὅπου δὲν ἔχουν ἀκόμη βρεθεῖ.

**Βασική βιβλιογραφία για τὸν Κυριακὸ Σ. Πιττάκη
καὶ τὴν ἀρχαιολογία τῶν χρόνων του**

- Γεωργίου Φαρμακίδη, Ὁ ζωγράφος Ἀθανάσιος Ἰατρίδης, 1799-1860 (1960).
- Ἐμμανουὴλ Πρωτοψάλτη, Ἱστορικά ἔγγραφα περὶ ἀρχαιοτήτων καὶ λοιπῶν μνημείων τῆς ἱστορίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ Καποδίστρια (1967).
- Ἀθηνᾶς Γ. Καλογεροπούλου - Μαρίας Προῦνη Φιλίπ, Ἀρχαιολογική Ἐφημερίς, Εὐρετήριο πρῶτης καὶ δευτέρας περιόδου, 1837-1874, τόμος πρῶτος (1973).
- Ἀγγελικῆς Κόκκου, Ἡ μέριμνα γιὰ τὶς ἀρχαιότητες στὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ πρῶτα μουσεῖα (1977).
- Βασιλείου Χ. Πετράκου, Δοκίμιο γιὰ τὴν ἀρχαιολογικὴ νομοθεσία (1982).
- Τοῦ ἰδίου, Ἡ Ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία. Ἡ ἱστορία τῶν 150 χρόνων της, 1837-1987 (1987).
- Τοῦ ἰδίου, Ἰδεογραφία τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ΑΕ 1987, 25-197.

Δημοσιεύματα στὸν Μέντορα γιὰ τὸν Κυριακὸ Σ. Πιττάκη

- Παρωχημένη ἐπικαιρότης. Ὁ Κυριακὸς Πιττάκης καὶ τὰ ἀρχαῖα τῆς Ἑλλάδος. Οἱ τελευταῖες ἡμέρες τοῦ Πιττάκη, 6 (1989) 22-26.
- Παρωχημένη ἐπικαιρότης (II). Ἡ ἱστορικὴ πλαστογραφία τοῦ Πιττάκη, 12 (1990) 120-121.
- Πράξεις παράλληλοι: Ἰω. Γ. Γεννάδιος - Κ. Σ. Πιττάκης, 16 (1991) 99-100.
- Ἡ διοίκηση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, 24 (1993) 29-36.
- Βιβλιογραφία περὶ τοῦ Κ. Σ. Πιττάκη, 27 (1993) 126-127.
- Φιλίππου Ἰωάννου, Ἐπικήδειος Λόγος, αὐτόθι 127-130.
- Ἀλεξάνδρου Ρ. Ραγκαβῆ, Λόγος Ἐπικήδειος, αὐτόθι 130-132.
- Νεκρολογία τῆς Χρυσολίδος, αὐτόθι 133.
- Νεκρολογία τῆς Ἐφημερίδος τῶν Φιλομαθῶν, αὐτόθι 133-134.
- Νεκρολογία τῶν Παναθηναίων, αὐτόθι 134-135.
- Ὁ ὄρκος τοῦ Πιττάκη, αὐτόθι 135.
- Κυριακοῦ Σ. Πιττάκη, [Ἔργασίαι εἰς τὴν Ἀκρόπολιν] Α' Δεκεμβρίου 1837, 44 (1997) 75-77.

Ἔργα καὶ ἡμέραι

Ἡ Σχολὴ Διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης

Συνεχίζεται γιὰ δέκατη χρονιά ἡ λειτουργία τῆς Σχολῆς Διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης. Τὰ μαθήματα ἀρχίζουν τὴν 4 Νοεμβρίου 1998 καὶ χωρίζονται σὲ δύο κύκλους:

α) Νεώτερη ἐλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ (σὲ 10 μαθήματα), ποὺ θὰ διδάξουν ὁ καθηγητὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσόβιου Πολυτεχνείου κ. Ν. Χολέβας, οἱ ἀναπλ. καθηγητὲς κυρία Α. Ἀγοροπούλου-Μπιρμπίλη καὶ κ. Μ. Μπίρης καὶ ὁ ἐπικ. καθηγητὴς κ. Γ. Προκοπίου:

Τετάρτη 4 Νοεμβρίου 1998

Ν. ΧΟΛΕΒΑΣ

Γενικὴ ἐπισκόπηση τῆς νεώτερης ἐλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Τετάρτη 11 Νοεμβρίου 1998

Γ. ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ

Ἑλληνικὴ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ.

Τετάρτη 18 Νοεμβρίου 1998

Α. ΑΓΟΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΙΡΜΠΙΛΗ

Ἀρχιτεκτονικὴ στὰ Ἰόνια νησιά καὶ τὴν Κρήτη.

Τετάρτη 25 Νοεμβρίου 1998

Μ. ΑΔΑΜΗ

Ἀρχιτεκτονικὴ τῆς καποδιστριακῆς περιόδου.

Τετάρτη 2 Δεκεμβρίου 1998

Μ. ΜΠΙΡΗΣ

Νεοκλασικὴ ἀρχιτεκτονικὴ στὴν Ἑλλάδα.

Τετάρτη 9 Δεκεμβρίου 1998

Ν. ΧΟΛΕΒΑΣ

Ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ ἐκλεκτικισμοῦ καὶ τῆς μεταβατικῆς περιόδου.

Τετάρτη 16 Δεκεμβρίου 1998

Ν. ΧΟΛΕΒΑΣ

Ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ μοντέρνου κινήματος
στὴν Ἑλλάδα τοῦ Μεσοπολέμου (Ι).

Τετάρτη 13 Ιανουαρίου 1999

N. ΧΟΛΕΒΑΣ

*Αρχιτεκτονική του μοντέρνου κινήματος
στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου (II).*

Τετάρτη 20 Ιανουαρίου 1999

N. ΧΟΛΕΒΑΣ

Μεταπολεμική ελληνική αρχιτεκτονική.

Τετάρτη 27 Ιανουαρίου 1999

N. ΧΟΛΕΒΑΣ - Γ. ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ - Α. ΑΓΟΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΗΡΜΠΙΛΗ -

M. ΑΔΑΜΗ - Μ. ΜΠΙΡΗΣ

Επιστημονική συζήτηση.

6) Γραμμική Γραφή Β και μυκηναϊκός κόσμος (σέ 8 μαθήματα),
που θα διδάξει ο αρχαιολόγος έρευνητής του Κέντρου Έρευνας της
Αρχαιότητας της Ακαδημίας Αθηνών κ. Χ. Μπουλώτης:

Τετάρτη 3 Φεβρουαρίου 1999

*Η επινόηση της γραφής -Μορφή, τροπές και εφαρμογές της
από την προανακτορική Κρήτη έως τον έκπνέοντα 13ο αι. π.Χ.*

Τετάρτη 10 Φεβρουαρίου 1999

Η Γραμμική Β γραφή των Μυκηναίων:

Περιπέτεια μιας αποκρυπτογράφησης. Τα αρχαιότερα ελληνικά κείμενα.

Τετάρτη 17 Φεβρουαρίου 1999

Διοίκηση και οικονομία: Από τον άνακτα στον άρτοποιό.

Τετάρτη 24 Φεβρουαρίου 1999

Παραγωγή και έμπόριο λαδιού:

Η έμπορική άκτινοβολία του μυκηναϊκού κόσμου.

Τετάρτη 3 Μαρτίου 1999

*Μυκηναϊκή θρησκεία και γραφή: Πάνθεον, θεσμοί, ιερά
και λατρευτικές πράξεις. Αποκλίσεις και συγκλίσεις
με τη θρησκευτική έκφραση των ιστορικών χρόνων.*

Τετάρτη 10 Μαρτίου 1999

Δύο επώνυμες ιέρειες της Πύλου: E-ni-ta και Ka-ra-wi-ro-ro.

Τετάρτη 17 Μαρτίου 1999

Στοιχεία του ύλικού πολιτισμού: Έπιπλα, όπλα, άγγεϊα.

Τετάρτη 24 Μαρτίου 1999

Από την εξαφάνιση της Γραμμικής Β στην εμφάνιση του άλφαβήτου.

ΠΕΝΘΗ

Τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας
 μὲ λύπη γνωστοποιεῖ στοὺς ἐταίρους τὸν θάνατο τῆς Εὐρυ-
 δίκης Ν. Κοντολέοντος († Κυριακὴ 10 Αὐγούστου 1998)
 καὶ τοῦ τέως Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων Εὐθυμίου Μα-
 στροκώστα († Πέμπτη 20 Αὐγούστου 1998).

ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

- Ernst Buschor, *Τὸ ἑλληνιστικὸ πορτραῖτο*. Μετάφραση Γεωργίου Σ. Δοντᾶ
 Βασιλείου Πετράκου, *Μαραθῶν: Ἀρχαιολογικὸς ὁδηγὸς*
 Χρήστου Καρούζου, *Μικρὰ κείμενα*
 Βασιλείου Πετράκου, *Ἡ περιπέτεια τῆς ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογίας στὸν βίو τοῦ*
Χρήστου Καρούζου
 Θεοδοσίας Στεφανίδου-Τιβεριίου, *Τὸ μικρὸ τόξο τοῦ Γαλερίου στὴ Θεσσαλονίκη*
 Ντόρας Βασιλικού, *Ὁ μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς*
 Μαρίας Παντελίδου-Γκόφα, *Ἡ νεολιθικὴ Νέα Μάχη: Ἡ κεραμεικὴ*
 Βασιλείου Πετράκου (ἐκδ.), *Οἱ ἑλληνικὲς ἀναστηλώσεις*
 Basil Petrakos, *Marathon: An Archaeological Guide*
 Ἀλκμήνης Σταυρίδου, *Τὰ γλυπτὰ τοῦ Μουσείου Τεγέας: Περιγραφικὸς κατάλογος*
 Θεοδοσίας Στεφανίδου-Τιβεριίου, *Τὸ μικρὸ τόξο τοῦ Γαλερίου στὸ Ἀρχαιολογικὸ*
Μουσεῖο Θεσσαλονίκης
 Ἑλένας Walter-Καρύδη, *Τὸ ἑλληνικὸ σπίτι. Ὁ ἐξευγενισμὸς τῆς κατοικίας στὰ*
ὑστεροκλασικὰ χρόνια
 Wolfgang Schürmann, *Das Heiligtum des Hermes und der Aphrodite in Syme Viannou. II.*
Die Tierstatuetten aus Metall
 Massimo Vitti, *Ἡ πολεοδομικὴ ἐξέλιξη τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὴν ἰδρυσὴ της ἕως*
τὸν Γαλέριο
 Τάσου Τανούλα, *Τὰ προπύλαια τῆς ἀθηναϊκῆς ἀκρόπολης κατὰ τὸν μεσαῖωνα*
 Ντόρας Βασιλικού, *Μυκηναϊκὰ σφραγιστικὰ δακτυλίδια*
 Μαρίας Παντελίδου-Γκόφα, *Ἡ νεολιθικὴ Ἀττική*
 Ἐπαινος Ἰωάννου Κ. Παπαδημητρίου
 Humfry Payne - Gerard Mackworth Young, *Ἀρχαίκη μαρμάρινη πλαστικὴ ἀπὸ τὴν*
Ἀκρόπολη. Μετάφραση Μαρίας Σ. Μπούσκαρη.
 Ἀναστασίου Ὁρλάνδου, *Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσο-*
γειακῆς λεκάνης (ἀνατύπωση σὲ ἓναν τόμο)
 Ἀναστασίου Ὁρλάνδου, *Τὰ ὑλικά δομῆς τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ οἱ τρόποι*
ἐφαρμογῆς αὐτῶν κατὰ τοὺς συγγραφεῖς, τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ
μνημεῖα (ἀνατύπωση σὲ ἓναν τόμο)
 Ἀναστασίου Ὁρλάνδου, *Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Παρθενῶνος (ἀνατύπωση σὲ ἓναν*
τόμο, μὲ πτυκτοὺς πίνακες σὲ ξεχωριστὸ κάλυμμα)
 Ἰωάννου Γενναίου, *Ὁ λόρδος Ἑλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς*
Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1440-1837 (ἀνατύ-
πωση)

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

2126^{κγ}

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρὸς τοὺς ἐταίρους: Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Κεραμεικοῦ, 117

Ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογίας:

Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Κεραμεικοῦ ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, 119-145·

Ἡ παραχώρησις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Κεραμεικοῦ

στὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο, 146-149·

Βιβλιογραφία τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας στὸν Κεραμεικὸ, 150-162·

Μερικὲς ἀρχαῖες μαρτυρίαι γιὰ τὸν Κεραμεικὸ καὶ τὸ Δημόσιον Σῆμα, 163-167·

Ὁ Κεραμεικὸς στὴν ποίησι, 168-171·

Οἱ νεώτερες τύχαι τοῦ Κεραμεικοῦ, 172-205·

Ὁ Κεραμεικὸς σήμερα, 206-207

Ὁ Μέντωρ, Χρονογραφικὸ καὶ Ἱστοριοδικτικὸ Δελτίο τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας,

ἐκδίδεται τὸν Ἀπρίλιο, Ἰούνιο, Ὀκτώβριο καὶ Δεκέμβριο κάθε ἔτους

μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως.

Ἐκδοτικὴ ἐπιμέλεια Ἀντωνίου Χριστοδούλου

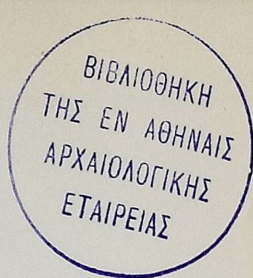
© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 106 72 Ἀθήναι, Fax (01) 3644 996

ISSN 1105-7181

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΕΝΔΕΚΑΤΟ • ΤΕΥΧΟΣ 48 • ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1998

Πρὸς τοὺς ἐταίρους

Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΥ

Ἀπὸ τὶς 27 μέχρι 31 Ἰανουαρίου 1999 θὰ γίνῃ στὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο τῶν Ἀθηνῶν, Συμπόσιο, κατὰ τὴ διάρ-
κεια τοῦ ὁποίου θὰ ἀνακοινωθοῦν τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστημονικῆς
ἐρευνας τοῦ Κεραμεικοῦ τῶν τελευταίων χρόνων.

Ἡ ἀποκάλυψη τῆς κύριας ἀθηναϊκῆς νεκρόπολης, τῆς ὁποίας
τὴν ἀνασκαφὴ διενεργεῖ ἀπὸ τὸ 1913, μὲ ἐξαίρετα ἐπιστημονικὰ
ἀποτελέσματα, τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο, ὑπῆρξε
ἓνα ἀπὸ τὰ μεγάλα ἔργα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πού συντε-
λέστηκε σὲ σειρὰ ἐτῶν. Δὲν ἔγινε ὅμως ἡ πρέπουσα δημοσίευση τῶν
εὐρημάτων, καὶ ἡ συμβολὴ τῆς Ἑταιρείας στὴν ἀποκάλυψη τοῦ
Κεραμεικοῦ μὲ τὸν καιρὸ σκιάστηκε καὶ ξεχάστηκε, πράγμα φυσικό.
Στὴν ἀρχαιολογία ὡς ἐπιστῆμη τὴν κύρια σημασία δὲν ἔχει ἡ εὕρεση
σημαντικῶν ἀρχαίων ἀλλὰ ἡ ὀρθὴ δημοσίευσή τους. Οἱ ἀνασκαφεῖς
ξεχνιοῦνται πολλὰς φορές ἐνῶ βρίσκονται ἀκόμη στὴ ζωὴ. Τὰ γρα-
πτὰ τους, ὅταν εἶναι γνήσια ἔργα ἐπιστήμης, μένουν εἰς τὸ διηνεκές.

Μὲ τὸ τεῦχος τοῦτο ἡ Ἑταιρεία ἐκθέτει σύντομα τὶς προσπά-
θειες πού ἔγιναν ἀπὸ τοὺς προκατόχους μας γιὰ τὴ διάσωση τοῦ με-
γάλου ἱστορικοῦ καὶ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Ἀθήνας, τὶς προσπά-
θειες τὶς μέχρι τοῦ 1910.

Β.Χ.Π.

2126 ΚΓ

Ἡ ταφικὴ ὁδὸς
τοῦ Κεραμικοῦ
πρὸ τῆς πλήρους
ἀνασκαφῆς του.

Οἱ φωτογραφίες τοῦ Κεραμικοῦ προέρχονται ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἑταιρείας
καὶ ἀνήκουν στὴ φωτογράφιση πού εἶχε γίνει κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ (1909) τοῦ Α. Brückher.

Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Ἡ μεταβολή τοῦ τοπίου. Ὁ ἀρχαιολόγος πού ἔχει διενεργήσει μεγάλη ἀνασκαφή, ἡ ὁποία ἐκτείνεται σέ μακρὰ ἔτη, ἀνακαλύπτει κατὰ τὴν πορεία της ὅτι ἐρευνᾷ σέ τόπο διάφορο ἐκείνου, ὅπου ξεκίνησε ἡ ἐρευνά του. Ἐχει μέσα στὰ χρόνια ἀλλάξει μὲ τὴν ἀνασκαφή του τὸ τοπίο της, τὸ ὁποῖο εἶναι ἄλλο, ἐντελῶς διάφορο τοῦ ἀρχικοῦ. Χωρὶς νὰ φανεῖ παράδοξο, δὲν μπορεῖ πλέον οὔτε ὁ ἀνασκαφέας νὰ ἀνασυστήσῃ τὴν ἀρχικὴ μορφή τοῦ τόπου τῆς ἀνασκαφῆς, ὅσο καὶ νὰ προσπαθεῖ. Ἡ νέα μορφή σκεπάζει ἐντελῶς καὶ ὀριστικῶς τὴν παλιά.

Ἡ ἀλλαγὴ πού κάνει ὁ ἀρχαιολόγος δὲν εἶναι καταστρεπτικὴ, ὅπως ἐκεῖνες πού προκαλοῦνται ἀπὸ τὴν ἐκτέλεση δημοσίων ἔργων, ἀεροδρομίων, δρόμων, κάλυψης ποταμῶν. Εἶναι ἓνα ταξίδι στὸ παρελθόν. Ἀπομακρύνοντας τὶς ἐπιχώσεις πού συσσωρεύτηκαν ἐπὶ αἰῶνες, ξαναγυρίζει τὴ μορφή τοῦ τόπου τῆς ἀνασκαφῆς του στὴν ἀρχικὴ, ὅπως ἦταν περίπου σέ κάποια στιγμή τῆς ἱστορίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ δημιουργεῖ νησίδες τοῦ παρελθόντος μέσα σ' ἓναν τόπο ἀδιάφορο, ἐχθρικό. Τοῦτο εἶναι φανερὸ στὶς μεγάλες ἱστορικὲς πόλεις, Ἀθήνα, Ρώμη. Ἄν ὑπάρχει φροντίδα γιὰ τὰ ἀρχαῖα πού ἀποκαλύφθηκαν, ἡ ζημιὰ εἶναι μικρότερη. Ὅταν ὅμως ἐγκαταλείπονται στὴν τύχη τους, τότε τὰ μνημεῖα πεθαίνουν γιὰ ἄλλη μιὰ φορά, ἀλλὰ ἀργὰ καὶ ἐξευτελιστικά.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Κεραμικοῦ ἀποτελεῖ μιὰ γιγάντια μεταβολὴ τοῦ τοπίου τῆς Ἀθήνας, τοῦ τοπίου πού εἶχε σχηματιστεῖ ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα χρόνια ἕως τὸν 19ο αἰῶνα. Ὅσοι περιδιαβαίνουν στὸν γαλῆνιο χῶρο του, τὸν τριγυρισμένο ἀπὸ δρόμους γεμάτους βάνανυσ, κατὰ τὴν παλιά ἔκφραση, δραστηριότητα δὲν γνωρίζουν τί ὑπῆρχε στὸν σήμερα περιφραγμένο χῶρο, τὰ περιβόλια, τὰ καμίνια, τὶς πληγὲς τῆς ἀμμοληψίας, χωρὶς κανένα φανερὸ ἀρχαῖο.

Τὸ μνημεῖο τοῦ Ἀριστοναύτου. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Κεραμικοῦ ἀρχίζει μετὰ τὴ διαμόρφωσιν τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς. Στὶς 20 Δεκεμβρίου 1861 βρέθηκε εἰς τὸ δυτικονότιον τοῦ Διπύλου ὁ ἐπιτύμβιος ναῖσκος τοῦ Ἀριστοναύτου¹, ὁ ὁποῖος δημοσιεύτηκε μετὰ δύο πίνακες τοῦ Ι. Δ. Δούκα (Εἰκ. 1). Μαζὶ εἶχαν βρεθεῖ καὶ ἄλλα σήματα τὰ ὁποῖα μεταφέρθηκαν στὸ Θησεῖο.

Ὁ Ἀθανάσιος Ρουσόπουλος (1823-1898), καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιον καὶ σύμβουλος τῆς Ἑταιρείας (1863-1867), διηγεῖται τὴν ἀρχὴν τῆς συστηματικῆς ἀνασκαφῆς· βρισκόμαστε στὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1863. Ὁ Κεραμικὸς εἶναι γνωστὸς στοὺς ἱστορικοὺς καὶ τοὺς ἀρχαιολόγους μόνο ἀπὸ τὶς μνηεῖς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, κυρίως τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Πausanias. Ἡ γνώση τῆς τοπογραφίας τῆς Ἀθήνας ἦταν, στὰ χρόνια ἐκεῖνα, σὲ νηπιακὸ στάδιον. Ἡ μόνη στερεὰ τοπογραφικὴ ἔνδειξις ἦταν ἡ Ἀκρόπολις μετὰ τὰ μνημεῖα τῆς καὶ τὸ Ὡδεῖον τοῦ Ἡρώδου. Τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου διαγραφόταν τὸ κοῖλον ἀλλὰ μόλις τότε, τὸ 1860, ὁ Γερμανὸς ἀρχιτέκτων Ζ. Η. Strack πιστοποιήσας μετὰ ἀνασκαφικῶν δοκιμῶν καὶ τὴν ὑπαρξὴν ἐδωλίων.

Ὁ περίβολος τοῦ Ἀγάθωνος. Διηγεῖται λοιπὸν ὁ Ρουσόπουλος² ὅτι «Τύχη τινὶ ἐξῆλθαν εἰς φῶς ἀπὸ τῆς 26 Ἀπριλίου μέχρι τῆς 26 Μαΐου τοῦ ἔτους τούτου σπουδαῖα πράγματα διὰ τὴν τοπογραφίαν καὶ ἱστορίαν τῶν Ἀθηναίων. Τῶν ἀμμοφόρων τις δηλαδὴ ἐκεῖνων, οἵτινες ἐκ τῶν ρευμάτων πληροῦντες τὰ ἀμάξια τῶν ἄμμου φέρουσι τοῖς οἰκοδόμοις πρὸς παρασκευὴν ἀμμοκονίας, ἐννοήσας ὅτι ὁ λόφος τῆς ἁγίας Τριάδος εἶνε ἀμμόδης, προσερχόμενος καὶ ἀνορύττων ἐγέμμιζεν εὐμαρῶς τὸν φόρτον του, ὅτε παρόντος τινὸς θεατοῦ προσέκρουσεν εἰς μάρμαρον, κοσμήματα φέρον· οὗτος δ' ἀπελθὼν ἐμήνυσεν τῷ κυρίῳ τοῦ χωρίου, ὅτι ἀγάλματα εὗρέθησαν. Ὁ κύριος προσελθὼν καὶ ἀνασκάψας ἔφερεν εἰς φῶς στήλην μακρὰν ἱσταμένην, ἣ ὁποία ὑπὸ

1. Κ. Σ. Πιττάκης, ΑΕ 1862, 21.

2. ΑΕ 1863, 279.

τὸ πολυτελὲς ἀνθέμιον καὶ τὸν λοιπὸν ἀρχιτεκτονικὸν κόσμον ἔφερε
τὴν ἐπιγραφὴν

ΑΓΓ Α Θ Ω Ν
ΑΓΓΑΘΟΚΛΕΟΥΣ
ΗΡΑΚΛΕΩΤΗΣ
ΣΩΣΙΚΡΑΤΗΣ
ΑΓΑΘΟΚΛΕΟΥΣ
ΗΡΑΚΛΕΩΤΗΣ »

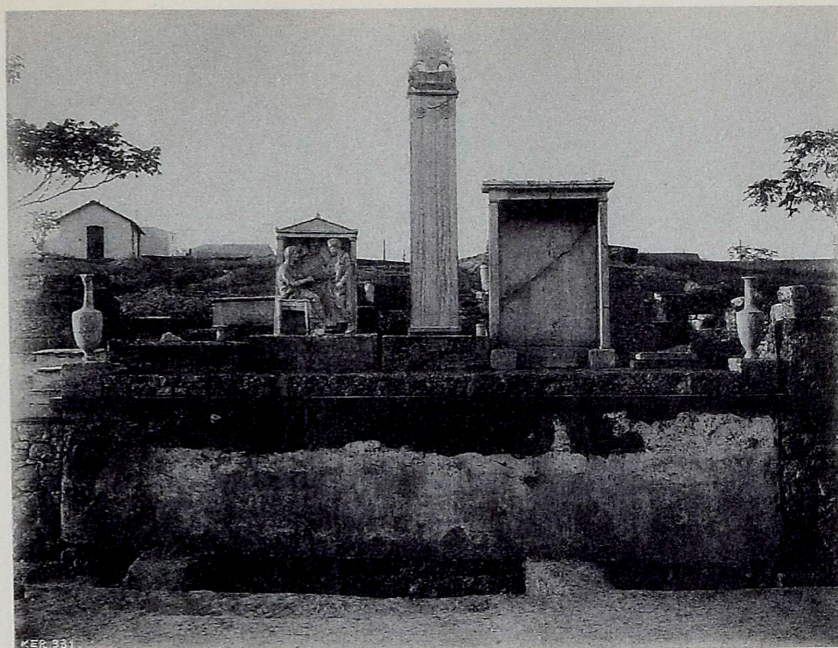
Περιγράφει κατόπιν ὁ Ρουσόπουλος τὴν εὔρεση καὶ τῶν ἄλλων
σημάτων τοῦ οἰκογενειακοῦ τάφου (περιβόλου) τοῦ Ἀγάθωνος
Ἡρακλεώτου (Εἰκ. 2, 3, 4) καὶ κάνει ὑποθέσεις γιὰ τὴν ταύτιση
τοῦ Ἀγάθωνος μὲ ἱστορικὰ πρόσωπα.

Ἡ συγκομιδὴ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἀνασκαφῆς ποὺ ἔκαμε ὁ
ἰδιοκτήτης τοῦ χωραφιοῦ Σταῦρος Μεταξᾶς, ὁ καὶ Ὑψηλάντης³,
παρακίνησαν σὲ ἀνασκαφὴ τὸν γείτονά του Παντελῆ Καζαντζῆ, ὁ
ὁποῖος ἐπιδόθηκε μὲ ζῆλο στὴν εὔρεση ἀρχαίων. Πολὺ γρήγορα βρέ-
θηκε ὁ ναῖσκος τοῦ Διονυσίου Ἀλφίνου Κολλυτέως μὲ τὴ γραπτὴ
διακόσμηση καὶ τὸ ἐπιτύμβιο ἐπίγραμμα.

Ὁ περίβολος τοῦ Δεξιλέω (Εἰκ. 3, 4). Ἡ ἀνασκαφὴ ποὺ γινόταν
στὸν ἀταύτιστο ἀκόμη Κεραμεικὸ ἦταν ἰδιωτικὴ. Ὁ Ρουσόπουλος
σημειώνει καὶ περιγράφει ὅ,τι μπορεῖ. Ὁ ἰδιοκτήτης ὅμως τοῦ κτή-
ματος βλέποντας τὸ ἐνδιαφέρον του καὶ ἔχοντας εὐνόητους σκοποὺς
ἐμποδίζει μὲ φράγμα ἀπὸ σανίδες καὶ χῶμα τὴ συνέχιση τῆς μελέ-
της⁴. Ὁ Ρουσόπουλος ξαναγυρίζει στὴν ἀνασκαφὴ ποὺ κάμνει ὁ
Ὑψηλάντης, τοῦ ὁποῖου «ἐδιπλασιάσθη ἡ προθυμία ἀποδυσθέντος εἰς
τὴν ἀνασκαφὴν καὶ τοῦ ἐτέρου συνιδιοκτήτου Δημητρίου Βάβαλη».
Καὶ οἱ δύο ἔσκαβαν καὶ ἔβρισκαν λείψανα τάφων ποὺ δὲν τοὺς ἐνδιέ-
φεραν. Ὁ Ρουσόπουλος ποὺ παρακολουθεῖ τὴν ἀνασκαφὴ λέγει ὅτι
«ἀνατολικώτερον δὲ κατὰ τὴν τοῦ τειχίου φορὰν γενομένης νέας δο-
κιμῆς, ὑπεφάνη ἕτερον ἀνάγλυφον, μετατοπισμένον ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς

3. Αὐτόθι 282.

4. Αὐτόθι 283.

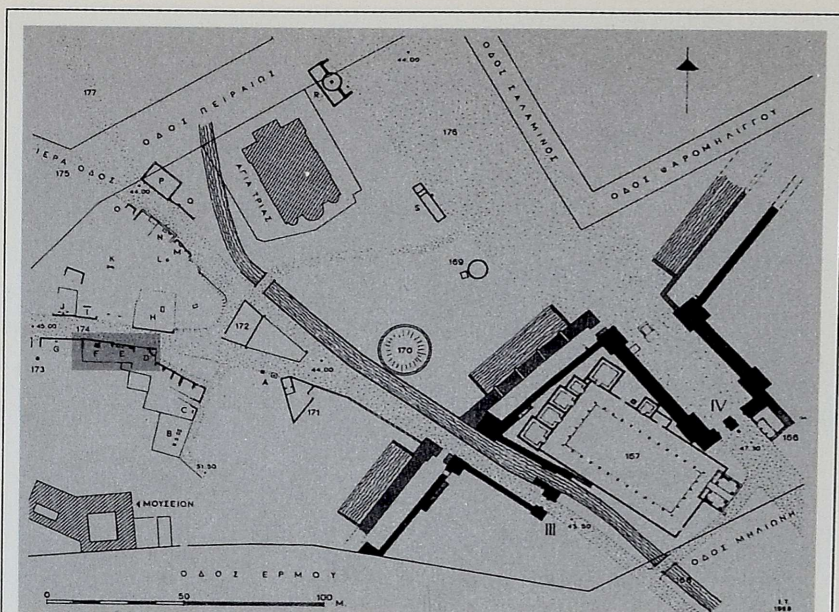

Εἰκ. 2. Ὁ ταφικὸς περίβολος
τοῦ Ἀγάθωνος Ἡρακλεώτου.

του θέσεως, καλῆς τέχνης καὶ ἐξεργασίας ἐκ πεντελικοῦ μαρμάρου, καὶ φανερώτερον γενόμενον ἔδειξεν ἵππεά νέον ἀγένειον ἐπὶ γαύρου καθήμενον ἵππου ἐν τῇ στιγμῇ καθ' ἣν μέλλει νὰ λογχίσῃ κατὰ τὴν σφαγὴν τὸν ὑπὸ τοὺς ἐμπροσθίους πόδας τοῦ ἵππου κεκλιμένον ἐπὶ τῆς μεγάλης του στρογγύλης ἀσπίδος καὶ πρὸς τὰ ἄνω ἀτενίζοντα τὸ πρόσωπον ἐχθρόν». Πρόκειται γιὰ τὸ ἐξαίρετο ἀναγλύφο τοῦ Δεξιλέω πὺν βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Κεραμεικοῦ. Εὐχαριστεῖ τὸν Ρουσόπουλο ἢ εὔρεσή του ἀλλὰ ἐκεῖνο πὺν τὸν ἐνθουσιάζει εἶναι ἡ ἐπιγραφή τῆς βάσης τοῦ ἀναγλύφου⁵:

Δεξιλέως Λυσανίῳ Θορίκιος
ἐγένετο ἐπὶ Τεισάνδρῳ ἄρχοντος
ἀπέθανε ἐπ' Εὐβολίδῳ
ἐγ Κορίνθῳ τῶν πέντε ἱππέων

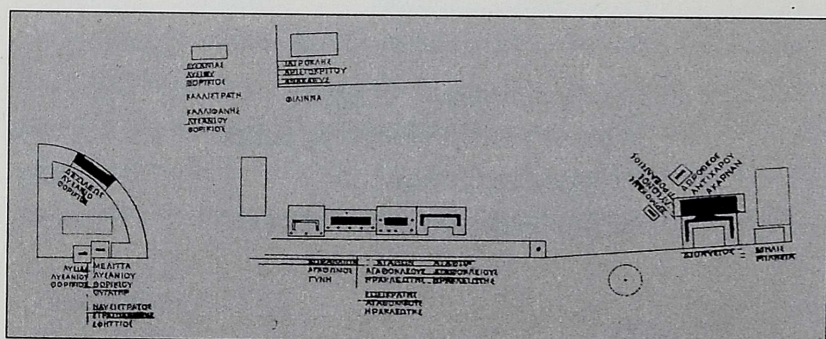
5. IG II² 5222.

A. Τάφος τῶν Κερκυραίων προξένων. B. Ταφικὸς περίβολος Φιλοξένου Μεσσηγίου. C. Ἐπιτύμβια ἀνάγλυψη στήλη τῆς Δημητριάς καὶ τῆς Παμφίλης. D. Μνημεῖο Δεξιλέω. E. Ταφικὸς περίβολος τοῦ Ἀγάθωνος καὶ τοῦ Σωσικράτους ἀπὸ τῆν Ἡράκλεια τοῦ Πόντου. F. Ταφικὸ μνημεῖο τοῦ Διονυσίου Κολλυτέως. G. Ταφικὸς περίβολος Λυσισμαχίδου Ἀχαρνέως. H. Ἐπιτύμβιος θωμὸς τῆς Ἰππαρέτης. I. Ἐπιτύμβια ἀνάγλυψη στήλη τῆς Ἡγησοῦς. J. Μνημεῖο Βίωνος. K. Ἐπιτύμβια στήλη Εὐκολίνης L. Λουτροφόρος τοῦ Ὀλυμπίχου Σκαμβωνίδου. M. Ἡ στήλη τῆς Ἀντιδόσεως. N. Ἡ λήκυθος τῆς Ἀριστομάχης. O. Οἰκογενειακὸ ταφικὸ μνημεῖο P. Ταφικὸς περίβολος. Q. Οἰκογενειακὸ ταφικὸ μνημεῖο. R. Ἐπίσημο ταφικὸ μνημεῖο. S. Τάφος τῶν Λακεδαιμονίων.

166. Κρήνη Διπύλου. 167. Πομπείων. 168. Ἡριδανὸς π. 169. Κυκλικὸ λουτρό. 170. Κυκλικὸ ταφικὸ μνημεῖο. 171. Ἱερὸ ἄγνωστης θεότητος. 172. Ἱερὸ τῶν Τριτοπατρέων. 173. Ἱερὸ τῆς Ἑκάτης. 174. Ταφικὴ ὁδός. 175. Ἱερὰ ὁδός. 176. Ὀδὸς πρὸς τὴν Ἀκαδημία μὲ τάφους ἐξεχόντων ἀνδρῶν ἐκατέρωθεν τὸ Δημόσιον Σῆμα. 177. Ἀμαξιτὴ ὁδὸς πρὸς τὴν Ἀκαδημία.

Εἰκ. 3. Κάτοψη τοῦ Κεραμεικοῦ κατὰ τὸν Ἰωάννη Τραυλό.

Εἰκ. 4. Κάτοψη τμήματος τῆς ταφικῆς ὁδοῦ τοῦ Κεραμεικοῦ (Δύο Γενικαὶ Συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1869, ἐκτὸς χειμένου).

Τὸν ἐνθουσιασμό του ὁ Ρουσόπουλος τὸν ἐκφράζει μὲ τοῦτα τὰ λόγια: «ἀλλ' ὁπόση ὑπῆρξεν ἡ χαρά μου, ὅταν καθαρισθέντος τοῦ ὀπισθεν τοῦ ἀναγλύφου ἀνεστραμμένως κειμένου μαρμάρου ἀντέγραψα τὴν ὑποκάτω ὑπ' ἀριθμὸν 343 κειμένην ἐπιγραφὴν, μεγάλα καὶ καλὰ γράμματα ἔχουσιν, συναισθάνονται οἱ γνωρίζοντες τὴν ἐλληνικὴν ἱστορίαν καὶ κατανοοῦσιν οἱ ἀναγνῶσται τοῦ Πausανίου καὶ ἐξετασταὶ τῆς τοπογραφίας τῶν Ἀθηνῶν»⁶. Τὸ πρόβλημα τῆς εὑρεσης τοῦ Κεραμεικοῦ ἀπασχολοῦσε τὸν Ρουσόπουλο. Προσπαθοῦσε νὰ τοποθετήσῃ τοπογραφικῶς τὰ εὐρήματα τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς τοῦ 1861 τὰ ὁποῖα ἔμεναν ἀνερμήνευτα: «Ἦδη πρὸ δύο ἐτῶν ἔτρεφα τὴν ἰδέαν, ἣν ἐκ τῶν αὐτόθι τότε χάριν τῆς ὁδοποιΐας γενομένων ἀνασκαφῶν, συνέλαβον, καὶ πολλοῖς εἶπα, νῦν δὲ ἔχομεν καὶ ἀπόδειξιν ἐκ τῆς παρούσης ἐπιγραφῆς, συσχετισμένης μετὰ τριῶν τοῦ Πausανίου χωρίων, ὅτι ἐνταῦθα ἐν τῇ Κεραμεικῇ ἔσμέν· νῦν διευκολύνεται ἡ ἐρμηνεία τοῦ Περιγητοῦ, διαφωτίζεται δὲ καὶ ἡ τῶν Ἀθηνῶν τοπογραφία, ἥς παρὰ τὴν θέσιν τῆς Ἀκροπόλεως τῶν δύο θεάτρων, τοῦ Ὀλυμπίου, τοῦ Ἰλισσοῦ, τοῦ σταδίου, καὶ παρέργων τινῶν οὐκ οἶδα τί μέχρι τοῦδε ἦν ἀσφαλὲς καὶ ἀναμφισβήτητον, ἀφοῦ, ὡς γνωστὸν καὶ τὸ φανερώτατον μνημεῖον, τὸ Θησεῖον, ἐν ἀμφιβολίᾳ κεῖται»⁷.

Ὁ Δεξίλεως ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς πέντε ἱππεῖς ποὺ σκοτώθηκαν στὸν Κορινθιακὸ πόλεμο τοῦ 394 π.Χ. Ἡ Ἀθήνα γιὰ νὰ τοὺς τιμήσῃ ἱδρύσῃ ἰδιαίτερο μνημεῖο, ξέχωρα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ κατασκεύασαν οἱ οἰκογένειες τῶν πεσόντων, ὅπως τοῦ Δεξίλεω.

Ἡ ἐπίστεψη τοῦ μνημείου αὐτοῦ, σήμερα στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο (ἀρ. 754), βρέθηκε στὴν ἀρχὴ τῆς ἀνασκαφῆς: «μνημα ἐν δημοσίᾳ ἱδρυμένον ποτέ, τὸ ἐπὶ τῶν ἐν Κορίνθῳ πεσόντων ἱππέων ἐν ἔτει 394 πρὸ Χρ. ὅπερ εἶδεν ὁ Πausanias ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς εἰς Ἀκαδημίαν καὶ ἀναφέρει. Ἀνεσώθη δὲ τοῦτο ὑπὸ τῆς ἐταιρίας εὐθὺς κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῶν ἀνασκαφῶν, καὶ τὸ ἀναφέρομεν ἐνταῦθα ὅχι μόνον διότι τὸ ἀνέσωσεν ἡ ἐταιρία, ἀποζημιώσασα τὸν κατέχοντα αὐτό, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ ἀνακάλυψις του ὀφείλεται εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ταύ-

6. AE 1862, 284.

7. Αὐτόθι.

την. *Αν αὕτη δὲν ἐγίνετο, δὲν θὰ ἐγίνετο καὶ συνομιλία τῶν γειτόνων τῆς ἀγ. Τριάδος μετὰ τοῦ ἀπομάχου φύλακος τῆς ἀνασκαφῆς περὶ τοιούτων πραγμάτων, ὡς ἐγένετο ὄντως, καὶ οὕτω εἰς τούτων λαβὼν ἀφορμὴν, ὁ κεραμεὺς ὁ ἀνασκάψας αὐτὸ πρὸ 9 ἔτων ἐν τῷ κτήματί του, τὸ ἐδήλωσεν εἰς μέλη τοῦ συμβουλίου τῆς ἐταιρίας, οὗτοι δὲ τὸ ἀνεγνώρισαν πρῶτοι»⁸. Στὰ λόγια τοῦ Κουμανούδη διαφαίνεται ἡ ἰδέα μιᾶς μυστικῆς ἀλληλουχίας γεγονότων ποὺ ὁδήγησαν στὴ διάσωση τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ μνημείου, ποὺ εἶδε καὶ μνημονεύει ὁ Πausanias σὲ περισσότερα σημεῖα τοῦ ἔργου του. Μακρηγόρησα στὴν ἐξιστόρηση τῆς εὑρεσης τοῦ μνημείου τοῦ Δεξίλειω διότι εἶχε μεγάλη σημασία γιὰ τοὺς τότε ἐρευνητὲς οἱ ὁποῖοι πατοῦσαν πλέον στὸ στερεὸ ἔδαφος τῆς ἱστορικῆς καὶ τοπογραφικῆς βεβαιότητος.

Ὁ περίβολος τοῦ Διονυσίου Κολλυτέως. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Κεραμεικοῦ, ἄτακτη, μὲ διακοπές, μὲ λίγα χρηματικὰ μέσα, μὲ ἐμπόδια ἀπὸ τίς δημόσιες ἐπιχειρήσεις, τὸν δῆμο, τὸ κράτος καὶ τοὺς ἰδιῶτες, θὰ συνεχιστεῖ τὴν ἴδια χρονιά σὲ μικρότερη ἔκταση διότι «ἐν τῇ ἀγίᾳ Τριάδι ἐξηκολούθησε μόνον ὁ κύριος Παντελῆς Καζαντζῆς τὴν ἀνασκαφὴν του, ἀλλὰ κατ' ἐπιπολὴν μόνον. ἔσκαψε δηλαδὴ τάφρον κατὰ τὴν φορὰν τῶν μνημείων ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς μέχρι τῆς θέσεως, ὅπου ἄλλοτε εὑρέθη τὸ μνημεῖον Ἀριστοναύτου, καὶ ἐξέφερεν εἰς φῶς ὅλον τὸ μνημεῖον τοῦ Διονυσίου, καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ ὀπισθεν αὐτοῦ τετραγωνικοῦ ὑψηλοτέρου τοῦ διονυσιακοῦ, μεγάλους λίθους, σιδηραῖς ἀγκύλαις συνδεδεμένοι, ἐκτισμένοι, καὶ πάντοθεν καλῶς ἄλλοτε ἀλειμμένοι, ὡς ἴχνη βέβαια μαρτυροῦσι. ἄνω δὲ καλύπτεται ὑπὸ μιᾶς μαρμαρίνης πλακὸς μεγάλῃς, κοιλότητα ἐν τῷ μέσῳ ἐχούσης. ὀπισθεν ταύτης εὑρέθη ῥιμμένος ταῦρος γενναῖος λίθου πεντελικοῦ μονοκόμματος εἰς φυσικὸν μέγεθος· λείπουν δ' αὐτοῦ τὰ ἄκρα τῶν ποδῶν καὶ ἡ οὐρά· ἡ δὲ κεφαλὴ, ἥς τὸ μέτωπον ἀκατάξεστον ἀφέθη, κεκλιμένη πρὸς τὸν ἐμπροσθινὸν δεξιὸν πόδα, καὶ ἡ θέσις τῶν ποδῶν καὶ τοῦ σώματος ἱκανῶς δηλοῦσιν ὅτι εἰς μά-

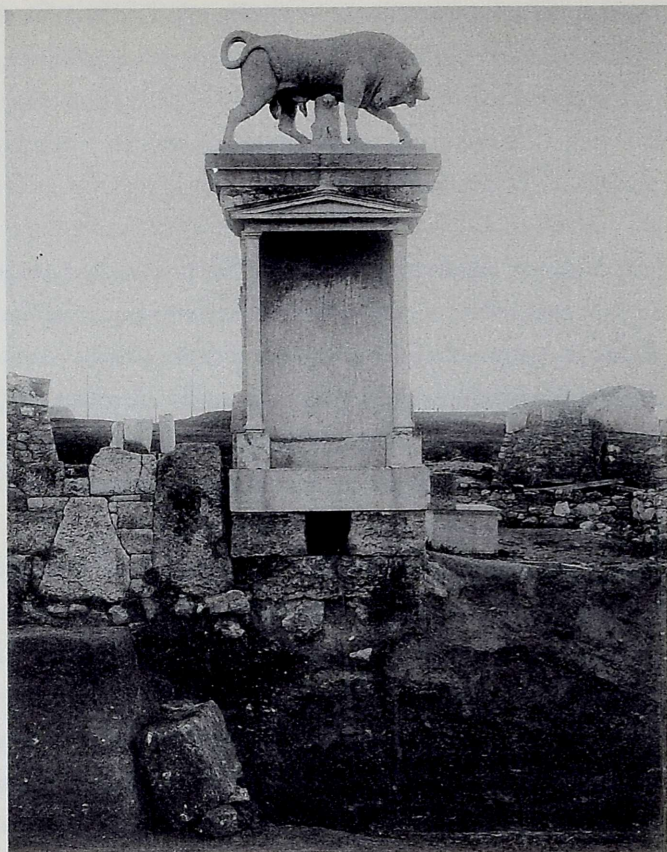
8. Σ. Α. Κουμανούδης, *Δύο Γενικαὶ Συνελεύσεις τῶν ἑταίρων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας συγκροτηθεῖσαι τῇ 14 καὶ τῇ 21 Ἰουνίου 1870*, 10.

χην ἦν ἔτοιμος, ἴστατο δὲ πιθανῶς ἐπὶ τοῦ μνημείου, τοῦ ὀπισθεν τοῦ διονυσιακοῦ σηκοῦ ἵσταμένου, συσχετιζόμενος μετὰ τοῦ Διονυσίου ἢ τοῦ ὀνόματος ἔνεκεν ἢ τῆς τέχνης ἢ καὶ ἀμφοτέρων· ὁ γὰρ ταῦρος σύμβολον ἦν τοῦ Διονύσου, ὃς καὶ Ταῦρος ἐπεκαλεῖτο καὶ ταυρόμορφος ἐπλάττετο»⁹ (Εἰκ. 5, 6).

Ἀκόμη ὑπάρχει ἀβεβαιότης. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Κεραμεικοῦ θὰ ἐπαναληφθεῖ σὲ μερικὰ χρόνια, τὸ 1870. Αἰτία τῆς μακρᾶς διακοπῆς ἦταν ἡ ἔλλειψη χώρου ἐκεῖ ἰδιοκτησίας τοῦ Δημοσίου. Ἀγοράστηκαν ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ ἀρκετὰ χωράφια καὶ ἡ Ἑταιρεία ἄρχισε τίς συστηματικὰς ἀνασκαφάς. Ἡ ἀβεβαιότητα γιὰ τὴν ὀνομασία τοῦ χώρου ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει καὶ ὁ Κουμανούδης τὸ τονίζει¹⁰: «Ἡ δὲ τρίτη ἀνασκαφὴ ἡ μείζων, ἡ καὶ διαρκοῦσα εἰσέτι, ἤρξατο τῇ 25 Φεβρουαρίου ἐνεστῶτος ἔτους ἐν τῷ ἔξω Κεραμεικῷ, ἢ ἐπειδὴ τινες δὲν νομίζουν ἀσφαλές τὸ ὄνομα τοῦτο διὰ τὸν τόπον ὃν νοοῦμεν, ἃς εἵπωμεν, πρὸς δυσμὰς τῆς πόλεως παρὰ τὸ ἐκκλησιδίων τῆς ἀγ. Τριάδος ἐνθα πρὸ ἐτῶν ὀκτὼ ἰδιωταὶ τινες καὶ ἡ κυβέρνησις ἀνασκάψαντες μέρος τοῦ γνωστοῦ τοῖς πᾶσι γηλόφου ἀνέδειξαν πολλὰ μνήματα ἄξια λόγου κατὰ χώραν ἰδρυμένα καὶ ἐν γραμμῇ ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, οὐ παραλλατούση πολὺ τῆς εὐθείας. Ἐφέτος δὲ πρῶτην φοράν ἐπελήφθη καὶ ἡ ἐταιρία τοῦ ἐκεῖ ἔργου. Ἀφοῦ δηλαδὴ τὸ συμβούλιον ἐπληροφορήθη, ὅτι οὐ μικρὸν μέρος τοῦ γηλόφου, τοῦ ὑποτιθεμένου εὐλόγως ὅτι καλύπτει ὅμοια ἄλλα μνήματα, περιῆλθεν εἰς τὴν κυριότητα τοῦ δημοσίου, ἐπεχείρησε τὴν ἀνασκαφὴν, ἐλπίζον, ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι ἰδιωτικοὶ αὐτόθι τόποι ὁμοίως ἀγοραζόμενοι ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως θὰ παρεῖχον εἰς τὴν ἐταιρίαν τὴν εὐκολίαν τοῦ νὰ ἐξακολουθήσῃ καὶ φέρῃ τῷ χρόνῳ εἰς τέλος τὴν ὅλην ἀνασκαφὴν. Τὸ πρᾶγμα ἤξιζε τὸν κόπον καὶ τὴν δαπάνην. Νεκρόπολις, οἷα οὐδαμῶς τῆς Ἑλλάδος εἶναι γνωστὴ ὑπάρχουσα, εἶχεν ἐκεῖ ἐν μέρει ἤδη πρότερον ἀναφανῇ, καὶ ἐλπίδες ἦσαν μεγάλαι, ὅτι ἡδύνατο ν' ἀνευρεθῇ ὁδὸς τις ἐκεῖ που ἀρχαία, ἢ ἡ εἰς Ἑλευσῖνα, ἢ ἡ εἰς Ἀκαδημίαν

9. Ἀθ. Ρουσόπουλος, ΑΕ 1862, 295.

10. Σ. Α. Κουμανούδης ὁ.π. 8 κέ.

Εἰκ. 5. Ὁ ταῦρος τοῦ μνημείου
τοῦ Διονυσίου Κολλυτέως
συμπληρωμένος
καὶ ἀναστηλωμένος
ἀπὸ τὸν Λάζαρο Φυτάλη.

ἄγουσα, ἐπομένως καὶ μνήματα δημοσίᾳ ἰδρυμένα ὑπὸ τῶν πάλαι Ἀθηναίων, ὅσα ὁ Πausanias καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι ἀναφέρουσιν, οὕτω δὲ καὶ τὰ τῆς Ἀθηναϊκῆς τοπογραφίας γενικώτερον νὰ διαφωτισθῶσι. Καὶ λοιπὸν πρῶτον, ἀπὸ τοῦ ἀνατολικωτάτου ἐμφανοῦς ἄκρου τοῦ ἐκεῖ ὕδραγωγείου ἀρχῆς γενομένης, ἀνοίχθη εὐρεῖα τάφος πρὸς νότον, παραμείβουσα τὴν δυτικὴν στοὰν τοῦ ἐκκλησιδίου καὶ φθάνουσα ἕως ἀντικρὺ περίπου τοῦ γνωστοῦ μνήματος τοῦ ἵππέως Δεξίλεω, εἴτα δὲ ἄλλης ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τοῦ δυτικωτάτου ἄκρου τοῦ γηλόφου εὐρύνθη ἐπὶ πλέον ἢ πρῶην ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἀνοιχθεῖσα τάφος, καὶ ἐχώρησε νῦν ἡ σκαφή πρὸς ἀνατολὰς καὶ πολὺ ἐπέκεινα τοῦ μνήματος τοῦ Δεξίλεω. Μετὰ ταῦτα ἀπεκομίσθη καὶ ὅλον τὸ πρὸς βορρᾶν τοῦ ἡμίσεος τῆς ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς τάφρου ἀπομένον τριγωνικὸν μέρος τοῦ γηλόφου, τὰς τελευταίας δὲ ταύτας

Εἰκ. 6. Ἡ ταφικὴ ὁδὸς
μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν
τοῦ Α. Brückner.

ἡμέρας εὐρύνεται ἐπὶ πλέον ἢ μνησθεῖσα μεγάλη τάφρος, ἀποκομιζομένων χωμάτων ἐκ τοῦ ὄχθου αὐτῆς τοῦ ἀριστεροῦ τοῖς πρὸς ἀνατολάς χωροῦσι, καθὼς πρότερον εὐρύνθη κατὰ τὸν δεξιόν της ὄχθον, ὅτε, ὡς εἵπομεν, ἐχώρησεν ἡ σκαφή καὶ ἐπέκεινα τοῦ μνήματος τοῦ Δεξίλειω. Τούτων δὲ οὕτω γενομένων, μέρος σημαντικὸν τοῦ ὅλου λόφου ἐξέλιπε, τὰ μνήματα τὰ ὀρθὰ ἔγιναν κατὰ τὸ πλεῖστον περιφαντα καὶ ἡ φυσιογνωμία τῶν τόπων ἱκανῶς ἥλλαξεν. Ἀπεκομίσθησαν δὲ μέχρι τοῦδε χώματος κυβικὰ μέτρα 6855».

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐρευνήθηκαν πολλοὶ τάφοι, λάρνακες, ἀγγεῖα μὲ τὰ καμένα ὅστὰ τῶν νεκρῶν. Βρέθηκε πλῆθος μικροευρημάτων τὰ ὅποια σύντομα ὁ Κουμανούδης ἀναφέρει, ὅχι ὅμως ἐπιτύμβιες στῆλεις καὶ ἀνάγλυφα. Ἡ ἔκθεσι συνοδεύεται ἀπὸ τοπογραφικὸ σχέδιο ὅπου δηλώνονται σχηματικὰ οἱ τάφοι ἢ οἱ περίβολοι καὶ ἀναγράφονται στὸν καθένα τὰ κείμενα τῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν, ἐξηγήσεις πρωτότυπες καὶ διαφωτιστικές. Τὸ σχεδιογράφημα ἦταν ἔργο τοῦ καθηγητοῦ τῶν μαθηματικῶν στὸ Πανεπιστήμιον Ἰωάννου Παπαδάκη, συμβούλου τῆς Ἑταιρείας (1863-1877). Κατὰ τὸ ὑπόμνημα¹¹ στὸ σχέδιο εἶχαν περιληφθεῖ καὶ μνημεῖα ποὺ εἶχαν βρεθεῖ μετὰ τὴ λογοδοσίᾳ τοῦ Κουμανούδη.

11. Σ. Α. Κουμανούδης ὁ.π. 12.

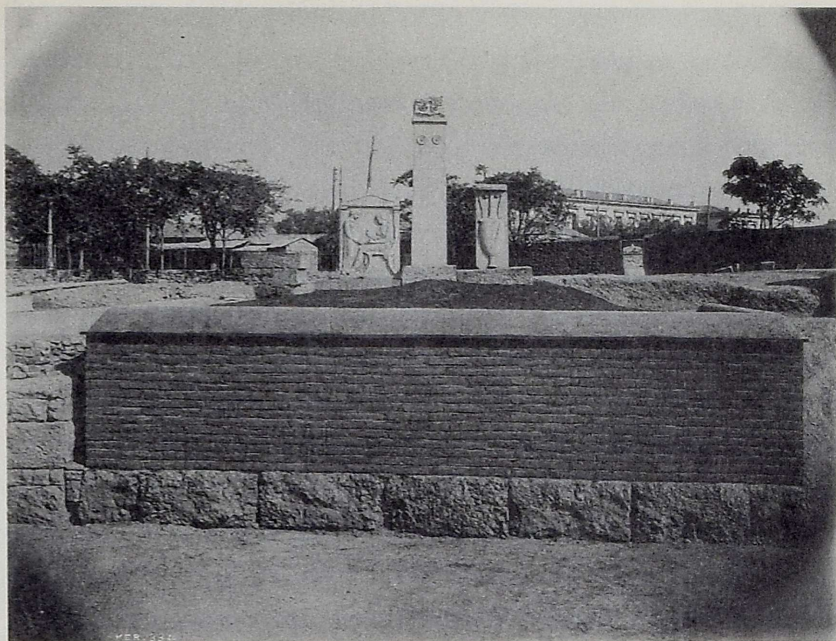
Ἡ στήλη τῆς Ἠγησοῦς. Τὸ διασημότερο μνημεῖο τοῦ Κεραμεικοῦ, ἡ στήλη τῆς Ἠγησοῦς (Εἰκ. 7) (IG I³ 1289, EAM 3624), βρέθηκε στὶς 30 Ἀπριλίου 1870. Δηλώνεται ἡ θέση της στὸ τοπογραφικὸ σχέδιο τοῦ Παπαδάκη ἀλλὰ δὲν μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Κουμανούδη στὴ λογοδοσία του τῆς 14 Ἰουνίου. Ἡ εὕρεση τῆς στήλης ἀνακοινώθηκε ἀπὸ τὸν Ρουσόπουλο, ὁ ὁποῖος τὴν χαρακτήρησε ὡς ἀνάγλυφο ἀξιολογώτατο¹².

Ἀποκαλύπτεται μέρος τοῦ Δημοσίου Σήματος. Ἡ ἀνασκαφὴ συνεχίστηκε μέχρι τέλους Δεκεμβρίου σὲ χώρῳ ἀγορασμένο καὶ διακόπηκε ὅταν ἡ ἔρευνα τοῦ χώρου αὐτοῦ ὁλοκληρώθηκε. Ἡ περίοδος αὐτὴ εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικὴ γιατί ἀνασκάφηκε μέρος τοῦ Δημοσίου Σήματος, τοῦ χώρου ὅπου θάπτονταν ἐπιφανεῖς πολῖτες ἢ ξένοι μὲ ἔξοδα τῆς πολιτείας. Βρέθηκαν λοιπὸν ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Πυθαγόρου, προξένου τῆς Ἀθήνας στὴν πατρίδα του Σηλυμβρία τῆς Προποντίδος (IG I² 1034) καὶ ἡ ὠραία ἀετωματικὴ καὶ πολὺ μεγαλύτερη, σὲ δίβαθμη βάση, στήλη τῶν δύο Κερκυραίων πρεσβευτῶν, τοῦ Θερασάνδρου καὶ τοῦ Σιμύλου, ποὺ πέθαναν στὴν Ἀθήνα τὸ 373 π.Χ. (IG II² 5224). Σὲ μικρὴ ἀπόσταση πρὸς τὰ ΝΔ βρέθηκε τὸ ταφικὸ μνημεῖο τοῦ δεύτερου μισοῦ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. τῆς Δημητρίας καὶ τῆς Παμφίλης (IG II² 11797). Στὰ ΒΔ τοῦ μνημείου τῶν Κερκυραίων πρεσβευτῶν βρέθηκε ἡ ἐπιτύμβια τράπεζα τῆς Ἰππαρέτης Ἀλκιβιάδου Σκαμβωνίδου, ἐγγονῆς τοῦ μεγάλου Ἀλκιβιάδου (IG II² 7400).

Τὸ Δίπυλον· ὁ ὅρος Κεραμεικοῦ. Τὴν ἐπόμενη χρονιά 1872 ἡ Ἐταιρεία συνέχισε τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Κεραμεικοῦ στὰ ΒΑ τῆς Ἀγίας Τριάδας, ὅπου κάποτε βρισκόταν ἡ μικρὴ στακτοθήκη¹³. Ἡ στακτοθήκη ἦταν λόφος ποὺ σχηματίστηκε ἀπὸ τὴν ἀπόθεση τῆς

12. Ἐφημερίς τῶν Φιλομαθῶν, 30 Μαΐου 1870.

13. Σ.Α.Κουμανούδης, ΠΑΕ 1871/72, 8-11.

Εἰκ. 7. Ὁ ταφικὸς
περίβολος
τοῦ Κοροΐου Μελετίως
καὶ τῆς Ἥγησους
μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν
τοῦ Brückner.

στάχτης τῶν σαπωνοποιείων¹⁴. Σκέφθηκε τὸ Συμβούλιο τῆς Ἑταιρείας «ὅτι κατ' εὐθεΐαν οὕτω χωροῦν πρὸς τὴν νῦν πόλιν, ἥθελεν ἔλθει κατ' ἀνάγκην καὶ προσαράξει, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὸν περίβολον τοῦ ἄστεος, ἴσως καὶ εἰς αὐτὸ τὸ τεθρυλημένον Δίπυλον». Δὲν διαψεύστηκε στὶς ἐλπίδες του γιατί ἀποκαλύφθηκε μέρος του καὶ στὴ θέση του ὁ γνωστὸς ἀμφίγραφος ὅρος μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ὅρος Κεραμικοῦ, δυτικὰ τοῦ ΒΔ πύργου τοῦ Διπύλου (IG II² 2617).

Τοπογραφικὲς δυσχέρειες. Τὴ δυσχέρεια τῆς ταύτισης τῶν ἀρχαίων πού βρίσκονταν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ ἐκθέτει ὁ Κουμανούδης στὴ συνέχεια τοῦ λόγου του¹⁵: «Εἶναι ὁ ὅρος οὗτος ἐκ τῶν πολλῶν ποτε ὁμοίων ἐν διαφοροῖς τῆς πόλεως μέρεσιν ἀνεστηλωμένων ὁ

14. Κ. Μπέρη, *Αἱ τοπωνυμίας τῆς πόλεως καὶ τῶν περιχώρων τῶν Ἀθηνῶν* (1971), 101.

15. ΠΑΕ 1871/72, 9.

πρῶτος ἀνευρεθεὶς ὀρθός, καὶ ὡς τοιοῦτος παρέχει ἡμῖν ἐλπίδας ἀνακαλύψεως εἰς τὸ μέλλον καὶ ἄλλων, ἵνα λάβῃ ποτὲ οὕτω σύστασιν ἐδραϊάν ἢ γνῶσις τῆς Ἀθηναϊκῆς τοπογραφίας καὶ μὴ κυμαίνεται κατὰ τὰ ἀνεμοφυσήματα τῶν εὐχερῶς πάνυ τοπογραφούντων. Δὲν θέλομεν νὰ εἴπωμέν τι δυσχερὲς κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ βαρυθυμήσῃ τις, ἐνθυμούμενος μόνον τὸ ποσάκις καὶ ποσαχῶς κατὰ τὰς τρεῖς τελευταίας δεκαετηρίδας μετετοπίσθη ἐν τοῖς βιβλί-οις καὶ τοῖς χάρταις ἢ τῶν πάλαι Ἀθηνῶν ἀγορά. Ἀλλ' ἡ σπουδαιότης τοῦ ὑπὸ τῆς Ἑταιρίας ἡμῶν εὐρεθέντος ὅρου τότε θὰ ὁμολογηθῇ ἀληθινή, ὅταν θεβαιωθῇ, ὅτι εἶναι, ὅπως φαίνεται, ἀραρότως ἰδρυμένος, ἐφ' ἧς ποτὲ ἐτέθη θέσεως. Τοῦτο δ' ἐλπιζόμενον εἶναι προσεχῶς νὰ γίνῃ, ὅταν ὁ περίξ τόπος ἐντελῶς καθαρισθῇ. Τότε δὲ καὶ ἡ νῦν διὰ τὴν τοπογραφίαν ὑποσκότεινος ἔννοια τῶν γραμμάτων τοῦ ὅρου, γεγραμμένων οὕτως, ὅπως εἴπομεν, θέλει γίνεῖ, ἐλπίζομεν, σαφεστέρα, ἂν μάλιστα πρὸς δυσμὰς εἰς ἀπόστασιν μετρίαν εὐρεθῇ καὶ ἄλλος τοιοῦτος ὡσαύτως ἐπιγεγραμμένος κατὰ τὰ δύο του πρόσωπα, ὅτε θέλομεν λέγει, ὅτι ἔχομεν ἐν τῇ γραμμῇ ταύτῃ τὰ πρὸς βορρᾶν ὅρια τοῦ ἔξω Κεραμικοῦ καὶ θέλομεν ἀποδέχεσθαι εὐκόλως τὴν ἐρμηνείαν, ἣν ἤδη τις ἡμῶν συνάδελφος καὶ τοῦ ἐνός τούτου καὶ μόνου ἔδωκεν ὅρου λέγων, ὅτι διὰ τοῦτο εἶναι οὕτως ἐπιγεγραμμένος, ἵνα τοὺς ἔξω παρὰ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως βαδίζοντας διδάσκῃ τοὺς μὲν ἀπ' ἄρκτου καὶ ἀνατολῶν ἐρχομένους, ὅτι ἐδῶ ἄρχεται ὁ Κεραμικός, τοὺς δὲ ἀπὸ νότου καὶ δυσμῶν, ὅτι ἐδῶ λήγει».

Πραγματικὲς δυσχέρειες. Οἱ μεγαλύτερες δυσκολίες πού συναντοῦσε ἡ Ἑταιρεία κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν δὲν ἦσαν οἱ ἐπιστημονικὲς ἀλλὰ ἐκεῖνες πού δημιουργοῦσαν οἱ ἄνθρωποι, οἱ ὑπηρεσίες. Τὸ Συμβούλιο, καὶ κυρίως ὁ Κουμανούδης, δὲν ἀπογοητεύονταν, παρὰ τὸ ὅτι ἐγκατέλειπαν, ἐξ αἰτίας τῶν δυσκολιῶν, τὴ μιά θέση γιὰ νὰ ἐρευνήσουν ¹⁶ ἄλλῃ: «Δι' ὅλου τοῦ ἔτους, ἐκτὸς μικρῶν διαλειμμάτων, ἐξηκολούθησεν ἐνταῦθα ἡ ἀνασκαφὴ ἢ ἀπὸ πέρυσι γενομένη πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ Διπύλου, κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς πόλεως. Κατὰ τὴν

ἀνασκαφήν ταύτην ἀπήντησε τὸ Συμβούλιον, ὡς πάντοτε, μεγάλας δυσκολίας, καὶ ἔνεκα τούτων μετήχθησαν οἱ σκαφεῖς ἡμῶν δις καὶ τρίς ἀπὸ ἐνὸς εἰς ἄλλο μέρος τοῦ ἐκεῖ ἀνασκαψίμου χώρου. Αἱ δυσκολίαι προήρχοντο ἢ ἐξ ὁδοῦ τινος αὐτόθι κεχαραγμένης καὶ θεωρουμένης κάπως χρησίμου, ἢ ἐξ ἰδιωτικῶν ἀγρῶν ἀκόμη ἀνεξαγοράστων ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ἢ ἐξ ὑπογείως τεθειμένων ἐκεῖ σωλῆνων καὶ ἀγωγῶν φωταερίου καὶ ὑδάτων».

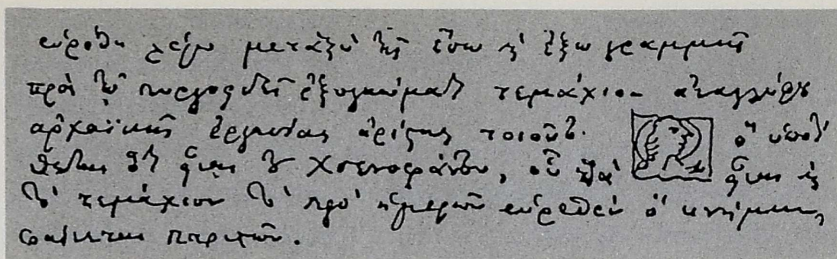
Ἡ ἀλλή δυσκολία ἣ ὁποία ἦταν δυνατόν νὰ ἔχει συνέπειες γιὰ τὴν υἰεΐα τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἐργάζονταν στὴν ἀνασκαφή ἦταν ὁ ἀνοιχτὸς ὁχετὸς ἀποχέτευσης τῶν ἀκαθάρτων τῆς Ἀθήνας, ὁ ὁποῖος κατέληγε ἐκεῖ, στὴν ἀνασκαφή. Τὰ λόγια τοῦ Κουμανοῦδῃ ἀμυδρῇ εἰκόνα μόνο μποροῦν νὰ δώσουν τῶν συνθηκῶν ἐργασίας: «Ὅχι δὲ μικρὰν ἐνόχλησιν ἐπροξένησε τῇ ἀνασκαφῇ καὶ εἰς ἔξοδα σημαντικὰ ὑπέβαλε τὴν Ἑταιρίαν καὶ ὁ αὐτόθι ποὺ ἀσκέπαστος ὁχετὸς τῶν ἀκαθάρτων ὑδάτων τῆς πόλεως, περὶ οὗ εὐκταῖον ἦτο νὰ ληφθῇ πρόνοιά τις ὑπὸ τῆς δημοτικῆς ἀρχῆς, ἵνα καὶ τῆς πολλῆς δυσωδίας ἀπαλλαχθῶσι τὰ πέριξ καὶ αἱ ἀνασκαφαὶ μὴ διακόπτονται ἐκεῖ εἰς μεγάλην ἔκτασιν. Ἀλλὰ τὰ κωλύματα τὰ ἄλλα, τὰ ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν ἐκεῖ ἀγρῶν ἢ οἰκοπέδων ἐμβαλλόμενα, εἶναι ἔτι μείζονα τῶν προειρημένων, καί, ἐν ὅσῳ δὲν εὐπορεῖ τὸ δημόσιον ταμεῖον, δυσκόλως, φοβούμεθα, θέλουσιν ἀρθῇ. Ἐδῶ ἐχρειάζετο νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπικουρίαν ἡ γενναιοῦτης εὐπόρων ὁμογενῶν, ἵνα παρασκευασθῇ εἰς τὴν Ἑταιρίαν ἐλεύθερος ὁ τόπος τῶν ἀρχαιολογικῶν ζητήσεων ἐπ' ὠφελεία τῆς ἐπιστήμης. Διότι ἡ Ἑταιρία ἔχει μὲν ὅπως οὖν ἐκ τῶν τακτικῶν τῆς πόρων τὰ χρηματικὰ μέσα ἵνα σκάπτῃ καὶ ἀνερευνᾷ, δὲν ἔχει δὲ καὶ τόσα ὥστε καὶ εἰς ἀγορὰν τόπων, τῶν αὐτῇ ἀναγκασιούτων νὰ δαπανᾷ. Ταῦτα εἵπομεν συντόμως περὶ τῶν κωλυμάτων, ἵνα μικρόν τι καὶ γινώσκῃ περὶ αὐτῶν καὶ τὸ κοινὸν καὶ μὴ νομίζῃ, ὅτι τὸ Συμβούλιον τῆς Ἑταιρίας ἐξ ἀψικορίας τινὸς καὶ χάριν τοῦ ἐκ τῆς ποικιλίας τερπνοῦ, ἢ, ὅπερ χεῖρον, ἐξ ἀνεπιστημοσύνης, μεταβιβάζει ἐκάστοτε τὰ ἔργα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ χωρὶς σχεδίου καὶ σκοποῦ».

Ἡ εὕρεση τοῦ δισκοφόρου. Ἐνα διάσημο καὶ σημαντικό μνημεῖο τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης βρέθηκε ἐκεῖ ποὺ χύνονταν τὰ ἀκάθαρτα τῆς

Ἀθήνας. Ἀξίζει νὰ παρατεθεῖ ἐγγραφή τοῦ Κουμανούδη, τῆς 7 Αὐγούστου 1873, στὸ ἡμερολόγιο τῆς ἀνασκαφῆς στὴν ὁποία μνημονεύει τὴν εὕρεση τοῦ δισκοφόρου ΕΑΜ 38: «Τῇ 7ῃ Αὐγούστου εὐρέθη πρὸς τῷ ὀχετῷ τῶν ἀκαθάρτων ὑδάτων, ὅπου ἡ γραμμὴ ἢ τε ἔξω καὶ ἢ ἔσω τοῦ περιβόλου ἀνεγνωρίσθη, ἡ ἔξω μάλιστα πλατυτάτη καὶ τελευτῶσα εἰς πυργοειδῆ ὄγκον ἔνθα καὶ γωνία. Εὐρέθη λέγω μεταξὺ τῆς ἔσω καὶ ἔξω γραμμῆς πρὸς τῷ πυργοειδεῖ ἐξογκώματι τεμάχιον ἀναγλύφου ἀρχαϊκῆς ἐργασίας ἀρίστης τοιοῦτο ὃ ὑποθέτω ὅτι εἶναι τοῦ Ξενοφάντου, οὗ θὰ εἶναι τὸ τεμάχιον τὸ πρὸ ἡμερῶν εὐρεθὲν ὃ κνήμην φαίνεται παριστῶν» (Εἰκ. 8).

Οὕτε τὴν ἐπόμενη χρονιά τὰ προβλήματα τῆς ἀνασκαφῆς λύθη-
καν. Ὁ Κουμανούδης μονότονα τὰ ἐκθέτει, σ' ἓνα ἀκροατήριον λίγων
ἀνθρώπων, μὲν εἰκοσι, βέβαιος ὅτι ἂν ποτὲ γίνῃ κάτι, δὲν θὰ εἶναι
γιατὶ τὸ ἐπιτάσσει τὸ συμφέρον τῶν ἀρχαίων καὶ τῆς ἐπιστήμης,
ἀλλὰ ἄλλα συμφέροντα, καθαρὰ χρηματικά, τρίτων¹⁷: «Αἱ δυσκο-
λίας τοῦ ἔργου, ἃς ἀπηριθμήσαμεν πέρυσιν ἐνώπιόν σας, δὲν ἐξέλιπον
ὅλως καὶ φέτος, ἰδίως δὲ ὁ μέγας ἀγωγὸς τοῦ φωταερίου, ὃ ἐκεῖθεν
ποθεν διερχόμενος εἶναι μέγιστον ἔτι κώλυμα. Ἐζητήσαμεν διὰ τοῦ
Ἵπουργείου τὴν κατὰ νόμον ἐκεῖθεν αὐτοῦ ἄρσιν καὶ περιμένομεν
ἐλπίζοντες ποτε νὰ ἐπιτύχωμεν, ὡς ἐπετύχομεν τέλος πάντων πρὸ
τεσσάρων μηνῶν τὴν διὰ δημοσίων ἐξόδων ἄρσιν τοῦ ὠσαύτως
ἐκεῖθεν ποθεν διερχομένου ὑδραγωγείου τῆς ἁγίας Τριάδος καὶ μέλ-
λομεν προσεχῶς νὰ ἐξακολουθήσωμεν τὴν ἐκεῖ μεταξὺ τῶν δύο βά-
σεων πύργων σκαφήν, ἣν εἵχομεν ποτε ἀναστείλει ἐξ ἀνάγκης. Ἐπε-
τύχομεν καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Δημοσίου ἀγορὰν ἐνὸς ἐκεῖ που ἰδιωτικοῦ
ἀγροῦ, προκαταβαλόντες ὅμως τὸ τίμημα ἐκ τῶν χρημάτων τῆς
Ἑταιρίας, ἵνα τὸ ἀπολάβωμεν ἐν καιρῷ. Ἀπομένουσι δ' ἕτερά τινα
ὄχι μικρὰ κωλύματα, τὰ μὲν ἐν τῇ θέσει τῆς μεγάλης Στακτοθήκης,
ἐνθα καὶ ἀπηγορεύθη ἡμῖν προχθὲς δικαστικῶς ἡ περαιτέρω σκαφή,
τὰ δὲ ἀντικρὺ αὐτῆς πρὸς νότον. Ἀλλὰ τὸ μέγιστον τῶν κωλυμά-
των, ὃ διὰ μέσων τῶν ἔργων ἡμῶν διερχόμενος ὀχετὸς τῶν ἀκαθάρ-
των τῆς πόλεως ὑδάτων, ὄντως Ἡρακλέους τινὸς δεῖται, ἵνα παρο-

17. ΠΑΕ 1873/74, 9-10.

Εἰκ. 8. Ἀπόσπασμα
τοῦ ἡμερολογίου
τῆς ἀνασκαφῆς
τοῦ Κεραμεικοῦ
τοῦ Σ. Α. Κουμανούδη.

χετευθῇ ἢ ἄλλως ἀβλαβῆς καταστῇ εἰς τὰς ἐπὶ τοῦ τόπου ἀνασκαφάς. Οὗτος δὲ ὁ Ἡρακλῆς δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλος ἢ ἡ Κυβέρνησις, ἀφοῦ ἡ Δημαρχία Ἀθηνῶν δυσκόλως θ' ἀποφασίσῃ ν' ἀναλάβῃ τὸ ἔργον, ἢ δ' Ἑταιρία δι' ὀλιγότητα τῶν χρηματικῶν τῆς μέσων, οὐδαμῶς. Καὶ ὅσα ἤδη εἰς τρεῖς καὶ τέσσαρας αὐτοῦ προσωρινὰς παροχετεύσεις ἐδαπάνησε, ἦσαν ὑπὲρ τὴν δύναμίν της».

Ἐπιστημονικὲς ἀμφιβολίες. Πιθανῶς ἡ ἀταξία τῆς ἀνασκαφῆς, πού ὀφειλόταν στὶς πρακτικὲς δυσκολίες πού ἀντιμετώπιζε ἡ Ἑταιρεία κάνει διστακτικὸ τὸν Κουμανούδη στὰ συμπεράσματά του¹⁸ : «τὸ ζητούμενον Δίπυλον εἰσέτι δὲν εὑρέθη ἀριδῆλως, ἢ εὑρεθὲν παρ' ἡμῶν δὲν ἀνεγνωρίσθη δι' ἔλλειψιν τόλμης ἢ σοφίας». Στὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1873/74 βρέθηκαν χτισμένα στὸ τεῖχος ἐκτὸς ἀπὸ τὰ θραύσματα τῆς ἀρχαϊκῆς ἐπιτύμβιας στήλης τοῦ δισκοφόρου τοῦ Διπύλου¹⁹ καὶ βωμὸς τοῦ Διὸς Ἐρκείου, τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τοῦ Ἀκάμαντος (IG II² 4983). Βρέθηκε ἀκόμη καὶ τὸ γεωμετρικὸ νεκροταφεῖο τοῦ Διπύλου ἀπὸ τὸ ὁποῖο πῆρε τὸ ὄνομα ὁ ρυθμὸς. Θὰ ἀσχοληθεῖ ὅμως ἡ Ἑταιρεία ἀρκετὰ χρόνια ἀκόμη μὲ τὴν ἀνασκαφὴ αὐτὴ καὶ τοῦ Κεραμεικοῦ χωρὶς νὰ φέροι σὲ πέρας τὸ μεγάλο ἔργο.

Οἱ δυσχέρειες δὲν ἐξαλείφονται. Ἡ μικρὴ κοινωνία τῆς Ἀθήνας τοῦ 1874 δὲν φαίνεται νὰ ἐνδιαφερόταν γιὰ τὰ δυσάρεστα τῆς ἀνασκαφῆς, τὰ ὁποῖα ἔβλαπταν καὶ αὐτὴν. Ἐπανερχεται ὁ Κουμανού-

18. Αὐτόθι 10.

19. AE 1874, τευχ. IZ', πίν. 71.

δης στις 20 Ιανουαρίου 1876 στὰ τρία κεφαλαιώδη προβλήματα τῆς ἀνασκαφῆς. Τὰ ὅσα λέγει τὰ ἀπευθύνει²⁰ σὲ εἴκοσι τρεῖς μόλις ἐταίρους, τὸ σύνηθες κοινὸ αὐτοῦ τοῦ εἵδους τῶν συγκεντρώσεων: «Ἐν τῇ προτέρᾳ θέσει ἐξηκολούθησαν αἱ ἐκ τοῦ παρελθόντος ἔτους σκαφαὶ καὶ χωρὶς νὰ ἀρθῶσιν ἐκ μέσου τὰ μεγάλα τρία κωλύματα, ἅπερ ἦδη οἱς καὶ τρεῖς ἐν ταῖς ἐπετείοις ἡμῶν λογοδοσίαις δεινολογούντες ἐμνημονεύσαμεν. Οὔτε τὸ ὑδραγωγεῖον δηλαδὴ οὔτε οἱ τοῦ φωταερίου σωλῆνες οὔτε ὁ τῶν ἀκαθάρτων τῆς πόλεως ὑδάτων ὄχετος εἶχον μετατεθῇ ἢ ἄλλως οἰκονομηθῇ, ὅτε μετὰ τὴν ἐν μηνὶ Ἰουνίῳ τοῦ 1874 λογοδοσίαν μας ἐκόντες ἄκοντες ἤρχισαμεν πάλιν αὐτόθι τὰ σκαφὰς τὰς ζητητικὰς τοῦ Διπύλου, ἐλπίζοντες, ὅτι ὁ μέλλον χρόνος, ἴσως δὲ καὶ μέγα τι ἀρχαιολογικὸν εὔρημα, ὥς τις θεὸς ἀπὸ μηχανῆς ἐπιφαινόμενος ἤθελεν φέρεи τὴν εὐκταίαν λύσιν τῶν δυσχερειῶν, κινῶν καὶ τὰς νωθρευομένας διοικητικὰς ἀρχὰς πρὸς ἐνέργειαν τελεσφόρον, ἐξ ἧς ἅμα μὲν εἰς τὴν ἀρχαιολογίαν, ἅμα δὲ καὶ εἰς τὴν ὑγείαν καὶ τὴν εὐπρέπειαν τῆς πρωτευούσης ὄφελος ἤθελε προέλθει· ἀλλὰ θαύματα πρὸς ἐκπλήξιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐξέγερσιν τῶν δυνάμεών του δὲν γίνονται καθ' ἐκάστην, μᾶλλον δὲ ὁ κλῆρος τῆς ἀνθρωπότητος φαίνεται ὅτι εἶναι νὰ κάμνη μικρὰ καὶ ἐπίπονα βήματα πρὸς τὴν ἀνάντη ὁδὸν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐπιστήμης».

Ἀπομάκρυνση τοῦ ὄχετος. Κατὰ τὸν ἀπολογισμὸ τοῦ 1876 ποὺ ἔγινε στὶς 9 Ἰανουαρίου 1877, μπροστὰ σὲ περισσότερους ἐταίρους, εἴκοσι πέντε, ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἑταιρείας ἔχει νὰ ἀνακοινώσῃ²¹ καὶ τὸ εὐχάριστο γεγονὸς τῆς ἀπομάκρυνσης τοῦ ὄχετος τῶν ἀκαθάρτων τῆς Ἀθήνας. Ἀπὸ τὰ ἄλλα ὅμως ἐμπόδια προκλήθηκε διακοπὴ τῆς ἀνασκαφῆς: «καὶ οὐχ ἥμισυ ἔνεκα τοῦ φωταερίου μεγάλων σωλῆνων, περὶ ὧν πολλὰ πολλάκις εἰπόντες ἄλλοτε δὲν κρίνομεν πλέον σκόπιμον ἐνταῦθα νὰ παλιλλογήσωμεν. Μόνον δὲ ὅταν αἱ

20. ΠΑΕ 1874/75, 13-14.

21. ΠΑΕ 1876, 10.

ἀρχαὶ τοῦ Κράτους, εἰς ἃς ὅχι ἅπαξ ἀνεφέρθημεν, θελήσωσι νὰ ἐμπεδώσωσι τοὺς καλῶς κειμένους ἀστυνομικοὺς νόμους, τοὺς ὀρίζοντας ποῦ καὶ πῶς κατατίθενται ἐν τῇ γῇ οἱ τοιοῦτοι σωλῆνες θέλουσιν ἀρθῇ τὰ εἰς τὰς ἀρχαιολογικὰς ἐργασίας ἐπιπροσθούντα κωλύματα καὶ αἱ τῶν τόπων ἐκείνων ἀσχημίαι, δι' ἃς ἀδίκως τινὲς τὴν ἡμετέραν Ἑταιρίαν μέμφονται, θέλουσιν ἐκλείψει. Ἐν τούτοις ἐγένετό τις βελτίωσις ὥς πρὸς τὰ πολλὰ λιμνάζοντα ἐν τοῖς ἐκεῖ λάκκοις ὕδατα, ἀφοῦ ἡ Κυβέρνησις κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ ἔτους 1876 κατεσκεύασεν ὑπογείως ὀχετὸν θολωτὸν δεχόμενον τὰ ἐκ τῆς πόλεως ἐκρέοντα ἀκάθαρτα ὕδατα ὥς καὶ τινὰ τῶν ἄλλως συναγομένων ἐν τοῖς ἀνορυχθεῖσιν λάκκοις».

Ἡ συμβολὴ τοῦ σιδηροδρόμου στὴν ἀνασκαφή. Γιὰ τὴ διενέργεια ἀνασκαφῆς στὸν Κεραμεικὸ κατὰ τὸ 1879 ὑπῆρξε ἓνας πολὺ ἰσχυρὸς οἰκονομικὸς λόγος· ἡ ἀποκομιδὴ τῶν χωμάτων ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία τοῦ σιδηροδρόμου Ἀθηνῶν - Πειραιῶς²²: «Ἐπεχειρήθη ἡ ἀνασκαφὴ αὕτη ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς προτέρας διὰ δύο μάλιστα λόγους· α. διότι ἐγένετο ὀλιγοδαπανωτέρα ἢ ἐντεῦθεν ἀποκόμισις τῶν χωμάτων, ὑπαρχούσης εὐκολίας νὰ δέχεται αὐτὰ ὁ πλησίον σιδηρόδρομος, ἔχων αὐτῶν χρεῖαν, καὶ β. διότι ἤθελεν τὸ Συμβούλιον ἅμα τῇ ἀνασκαφῇ νὰ ἀσχοληθῇ καὶ εἰς τακτοποιήσιν τινα, ἰδίως περιφραξίν τοῦ ἥδη πρὸ ἐτῶν ἀνεσκαμμένου χώρου τῆς νεκροπόλεως, πρὸς δὲ καὶ νὰ παρεκτείνῃ τὸ ἐκεῖ ξύλινον παράπηγμα, τὸ πρὸς ἀπόθεσιν ἀρχαίων χρησιμεῦον, ἃ ἔργα καὶ ἐν μέρει ἐξετέλεσε νῦν. Ἦτο δὲ καὶ τις ἐλπίς, ὅτι ἐκτείνεται ἔτι καὶ εἰς τοῦτο τὸ μέρος ἐπὶ ποσὸν ἡ νεκρόπολις καὶ πιθανὸν νὰ εὕρισκετο καὶ ἄλλο κἀνὲν δημόσιον μνημεῖον, οἷα τὰ τῶν πρέσβων Κερκύρας καὶ τοῦ προξένου Σηλυβρίας. Ἀλλ' ἀφοῦ ἤρξαντο αἱ σκαφαὶ, ἐπροχώρουν ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐπιεικῶς ἄκαρποι· τὸ ἐπισωρευθὲν ἀπ' αἰώνων χῶμα ἦτο πολὺ, περὶ τὰ δέκα ἐνιαχοῦ μέτρα ὑψούμενον, ὅπερ ἔδει ν' ἀποκομισθῇ, ἕως οὗ φανῇ ἡ ἀρχαία ἐπιφάνεια τῆς γῆς ἢ τὸ φυσικὸν ἔδαφος».

22. ΠΑΕ 1879, 7-8.

Οἱ ποσότητες τοῦ χώματος, κατὰ τὴν περιγραφὴ τοῦ Κουμανούδη, ἦσαν μεγάλες καὶ ἡ ἀπομάκρυνσή τους ἀπαιτοῦσε ὑπέρογκη δαπάνη. Ἡ Ἑταιρεία τοῦ σιδηροδρόμου τὰ μεταχειρίστηκε γιὰ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἐδάφους μετὰ τὸν σταθμὸ τοῦ Θησείου πρὸς Πειραιά. Κατὰ μῆκος μάλιστα τοῦ ἐργοστασίου Πουλοπούλου ἴσως ἡ τεχνιτὴ ἐπίχωση ἔχει τὸ μεγαλύτερο ὕψος, γιὰτὶ καὶ γέφυρα κατασκευάστηκε ἐκεῖ κάτω ἀπὸ τὴν ὁποία περνοῦν καὶ ὑψηλὰ ὀχήματα.

Προσωρινὴ διακοπὴ τῆς ἀνασκαφῆς. Ἡ συστηματικὴ ἔρευνα τοῦ χώρου γίνεται ἐπὶ δύο δεκαετίες σχεδόν, τὰ ἐμπόδια ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν, ἡ Ἑταιρεία ἐπεκτείνει συνεχῶς τὴ δραστηριότητά της. Κατὰ τὸ 1880 ἡ διάρκεια τῆς ἀνασκαφῆς εἶναι μικρὴ, μόλις ἑνὸς μηνός. Ὁ χώρος ὅπου γίνεται εἶναι τὸ Δίπυλο. Περιγράφει ὁ Κουμανούδης τὰ κατὰ χώραν κτίσματα ποὺ βρῆκε ἀλλὰ διστάζει νὰ διατυπώσῃ²³ συμπεράσματα: «Ταῦτα εἶναι τὸ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης οὐσιῶδες κέρδος, ὅπερ προσηκόντως θέλει ἐκτιμηθῇ τότε ὅταν ἀρχαιολόγος τις ἰδῶν τῆς ὀχυρωματικῆς τῶν ἀρχαίων ἐξέτασιν τὸ σύνολον τῶν ἀπὸ ἐτῶν ἀποκεκαλυμμένων τούτων ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας τειχῶν, διδακτικωτάτων ὄντως διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως. Τοῦτο καὶ πέρυσιν ἐν τῇ λογοδοσίᾳ ἠυχῆθημεν. Ἀλλὰ πότε θέλει γίνεαι; Ὅχι πρὶν ἢ οἱ πέριξ τόποι ὅλοι προσκτηθῶσι τῷ δημοσίῳ, ἀρθῶσι δ' ἐκεῖθεν οἱ τοῦ φωταερίου ἀγωγοὶ σωλῆνες (περὶ ὧν τοσάκις τόσα εἵπομεν ματαίως), καὶ τελειώσῃ ἡ ἀνακάθαρσις τῶν τόπων, ὅτε θέλει εἶναι δυνατὴ καὶ ἡ περίφραξις αὐτῶν ἢ χάριν καθαριότητος ἀναγκαία καὶ ἵνα μὴ ἐμπίπτωσιν εἰς αὐτοὺς ζῶα ἢ ἄνθρωποι. Νῦν δὲ ἀδυνατοῦν νὰ ποιήσῃ ταῦτα τὸ Συμβούλιον ἀπεχώρησεν ἀθύμως τοῦ τόπου τούτου».

Τέσσερα χρόνια μετὰ ἐπαναλήφθηκε ἡ ἀνασκαφὴ γιὰ τὴν εὔρεσιν τῶν δημοσίων μνημάτων στὸν δρόμο ἀπὸ τὸν Κεραμεικὸ στῆν Ἀκαδημία, στὴ νεοχαραγμένη ὁδὸ τῶν ἐλαιοτριβείων, γιὰτὶ τὸ 1876 εἶχε βρεθῇ παρὰ τὸ ὀγκῶδες ἐκεῖνο ἀσβεστόκτιστον καὶ δυσώνυμον ἐρείπιον τὸ ἐπίθημα IG II² 5222 τοῦ μνημείου τῶν νεκρῶν ἱππέων τοῦ

23. ΠΑΕ 1880, 8.

Κορινθιακοῦ πολέμου. Οἱ τάφροι ποὺ ἀνοίγονταν καὶ ξαναγεμίζονταν δὲν ἀπέδωσαν σημαντικὰ εὐρήματα. Ἄλλες δοκιμὲς στὴν ὁδὸ Πειραιῶς, κοντὰ στὸ ἐργοστάσιο τοῦ φωταερίου ἀπέδωσαν τάφους, στῆλεις καὶ ἀνάγλυφα²⁴. Τὴ χρονιά αὐτὴ τὸν Κουμανούδη βοηθοῦσαν στὴν ἐπίβλεψη τῆς ἀνασκαφῆς ὁ γιὸς του Ἀθανάσιος, Ἐπιμελητὴς τῶν Μουσείων καὶ ὁ Ἀντιπρόεδρος τῆς Ἑταιρείας Σπυρίδων Φιντικλῆς.

Ἐπανάλληψη καὶ διακοπὲς τῆς ἀνασκαφῆς. Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1890 ἡ Ἑταιρεία, μὲ διευθυντὴ τῆς ἀνασκαφῆς τὸν σύμβουλο Κυριάκο Μυλωνᾶ, ἐρεύνησε καὶ πάλι τὸν Κεραμεικό²⁵. Στὴν ἔκθεσιν τοῦ Μυλωνᾶ ἐκφράζεται ἡ ἀπογοήτευση τοῦ ἀνασκαφέως γιὰ τὰ πενιχρὰ ἀποτελέσματά της, ὡς πρὸς τὴ σημασία τῶν εὐρημάτων. Σημαντικὸ εἶναι τὸ γενικὸ τοπογραφικὸ ποὺ συνοδεύει τὴν ἔκθεσιν, στὸ ὁποῖο φαίνεται μὲ σαφήνεια ὁ χώρος τὸν ὁποῖο εἶχε, ἕως τότε, ἐρευνήσει ἡ Ἑταιρεία (Εἰκ. 9).

Ὁ Στέφανος Α. Κουμανούδης ἀπεχώρησε ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1894. Ἡ Ἑταιρεία ἐπανελάβε τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Κεραμεικοῦ τὸ 1896 μὲ ἀνασκαφέα τὸν Βαλέριο Στάη²⁶, ὁ ὁποῖος ἐρεύνησε ἐπὶ ἓνα μῆνα τύμβο κοντὰ στὴν ἁγία Τριάδα. Πλησιόχωρη εἶναι καὶ ἡ ἀνασκαφὴ ποὺ ἔγινε μὲ τὴ διεύθυνση τοῦ Ἀντωνίου Οἰκονόμου, ὑφηγητοῦ τῆς ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο, μὲ σκοπὸ νὰ βρεῖ τὸν δρόμο ποὺ ὠδηγοῦσε ἀπὸ τὸ Δίπυλο στὴν Ἀκαδημία, δηλαδὴ γιὰ νὰ βρεῖ τὸ Δημόσιον Σῆμα. Σημαντικὸ εὖρημα ἦταν στήλη μὲ τιμητικὸ ψήφισμα γιὰ τὸν Ἀντίδωρο, ἱερέα τῆς Καλλίστης. Ἡ θέσις τοῦ ἱεροῦ τῆς Καλλίστης προσδιορίζοταν πλέον γενικᾶ.

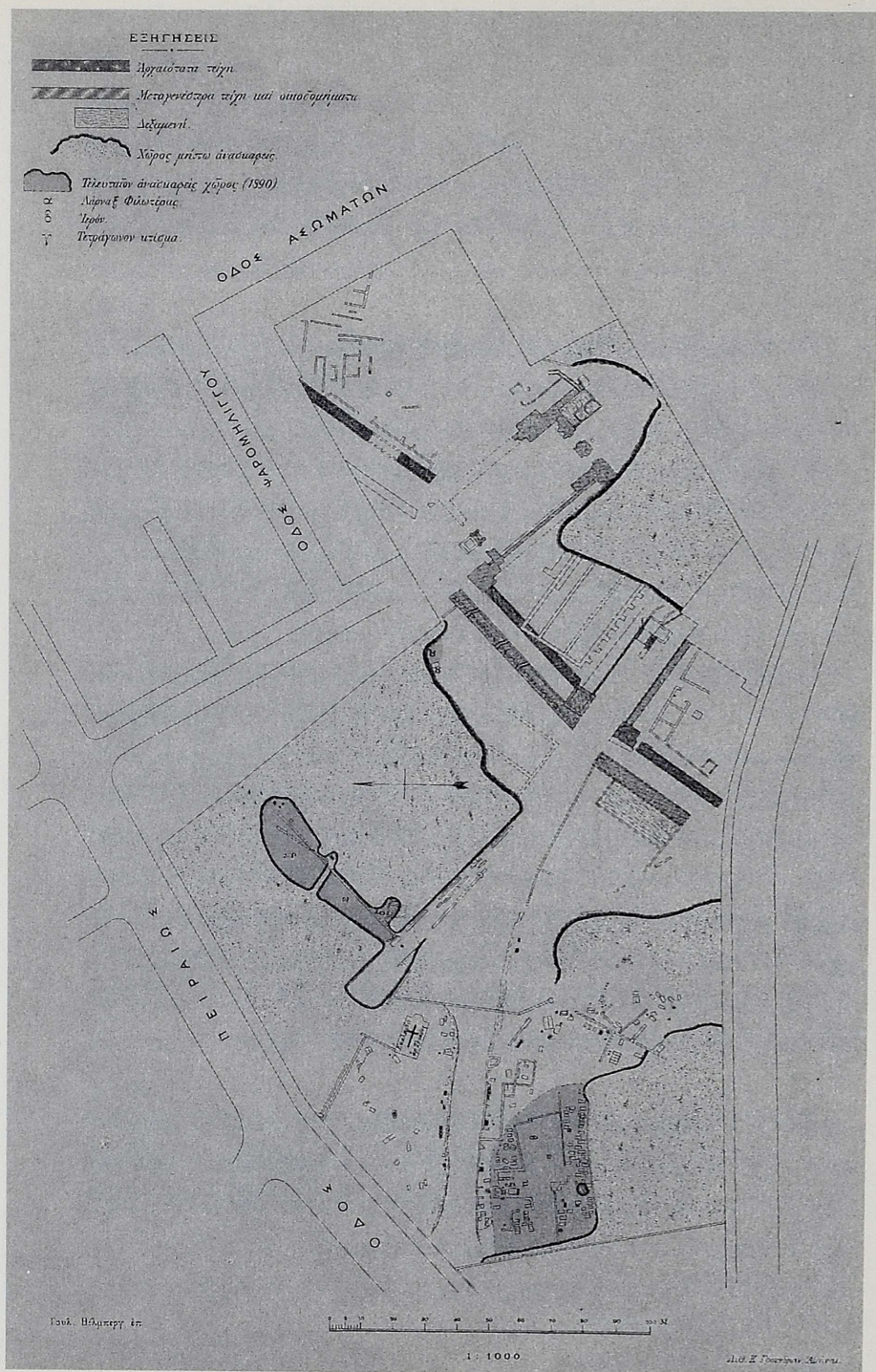
Ἡ τελευταία περίοδος τῆς ἀνασκαφῆς. Ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Στάη καὶ τοῦ Ἀν. Οἰκονόμου, τὸ 1907, μὲ ἀφορμὴ τὶς μελέτες τοῦ Alfred Brückner ὁ ὁποῖος ἐπιθυμοῦσε τὴ δι-

24. ΠΑΕ 1884, 17-21.

25. ΠΑΕ 1890, 19-25.

26. ΠΑΕ 1896, 22-23.

Εἰκ. 9. Γενικὸ
τοπογραφικὸ
σχέδιο
τῶν ἀνασκαφῶν
τοῦ Κεραμικοῦ
ἀπὸ τὴν
Ἀρχαιολογικὴ
Ἑταιρεία
(IIAE 1890 πίν. Β').

ευκρίνιση ζητημάτων που δημιουργούνταν από την ήμιτελή ανασκαφή του νεκροταφείου τα παλιότερα χρόνια, ή Ἑταιρεία ανέθεσε στὸν Ἀνδρέα Σκιαῦ τὴ νέα ἔρευνα, σὲ συνεργασία μὲ τὸν Brückner, ὁ ὁποῖος ἐργαζόταν τότε γιὰ λογαριασμὸ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου στὴ συμπλήρωση τοῦ μεγάλου ἔργου τοῦ Alexander Conze γιὰ τὰ ἀττικά ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα. Μὲ τίς νέες ἔρευνες φάνηκαν οἱ περιβόλοι καὶ ἡ νεκρόπολη ἄρχισε νὰ παίρνει τὴν πραγματικὴ της μορφή, μὲ τοὺς δρόμους στὸ ἀρχικὸ τους ἐπίπεδο.

Ἡ τελευταία ἀνασκαφὴ τῆς Ἑταιρείας στὸν Κεραμεικὸ. Ἡ ἔρευνα τοῦ 1907 ἦταν ἡ ἀρχὴ τῆς μεταβίβασης τῆς ἀνασκαφῆς ἐκ μέρους τῆς Ἑταιρείας στὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο. Λόγοι πολιτικοί, καὶ κυρίως ἡ βασιλικὴ ἐπιτροπὴ στὰ πράγματα τῆς Ἑταιρείας, συνετέλεσαν ὥστε ἡ μεταβίβαση αὐτὴ νὰ γίνεи ἀνεπιστήτως. Δὲν ὑπῆρξαν ἀποφάσεις στὴν Ἑταιρεία, δὲν δημοσιεύτηκαν ἔγγραφα. Κατὰ τὸν Γραμματέα τῆς Ἑταιρείας Παναγιώτη Καβάδια καὶ συνδεδεμένο μὲ τὰ Ἀνάκτορα, ἡ ἀνασκαφὴ στὸν Κεραμεικὸ κατὰ τὸ 1907 ἔγινε²⁷ διότι ὁ Brückner «ἐξεδήλωσε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἐνεργήσῃ μικρὰς τινὰς ἀνασκαφὰς ἐν τῷ παρὰ τὴν ἁγίαν Τριάδα νεκροταφείῳ πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν περιβόλων τῶν ἐκεῖ ἐπιτυμβίων μνημείων». Ἡ ἀνασκαφὴ ἔγινε καὶ οἱ Γερμανοὶ τοῦ Βερολίνου κατὰ τὴν ἐτήσια συνεδρία τους «ἐπὶ τῇ ἐπετελείῳ τοῦ Βίνκελμαν, λόγου γενομένου περὶ τῶν πορισμάτων τῆς ἀνασκαφῆς, συνεχάρησαν τηλεγραφικῶς τὴν ἡμετέραν Ἑταιρείαν ἐπὶ τῇ ἐκτελέσει τῆς ἐργασίας ταύτης, ἥτις λαμπρὰ ἔσχεν ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης ἀποτελέσματα».

Ὁ Σκιαῦ στὴν ἔκθεσιν τῆς ἀνασκαφῆς ἀφήνει νὰ διαφανεῖ ὅτι ἡ πρόθεσιν τῶν Γερμανῶν ἦταν νὰ ἀναλάβουν τὴ συνέχισή της: «Ἡ ἀνασκαφὴ, ἣν ἐνήργησα κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος ἐν τῷ Κεραμεικῷ, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς προοίμιον ἄλλης γενικωτέρας ἀνασκαφῆς μελλούσης νὰ συμπληρώσῃ καὶ ἀποπερατώσῃ τὰς ἀπὸ πολλῶν ἡδὴ ἐτῶν πολλάκις ἐκτελεσθείσας αὐτόθι ἀνασκαφικὰς ἐργασίας τῆς

27. ΠΑΕ 1907, 57-58· 99-107.

Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἡ ἐν Βερολίνῳ Ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν προλαμβάνουσα τὴν μελετωμένην ἐργασίαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐζήτησε παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὴν ἄδειαν νὰ ἐνεργήσῃ ἐν τῷ Κεραμεικῷ διὰ τοῦ καὶ ἐξ ἄλλων ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν ἐγνωσμένου ἀρχαιολόγου Ἀλφρέδου Brückner μικράς τινας ἀνασκαφικὰς ἐρεῦνας, ἵνα συνταχθῇ ἀκριβὲς τοπογραφικὸν σχέδιον τοῦ αὐτόθι ἀρχαίου νεκροταφείου καὶ ἐξακριβωθῇ ἀσφαλῶς εἰς τίνας ἐκ τῶν ὑπαρχόντων περιβόλων ἀνήκουσιν οἱ ἀνακαλυφθέντες τάφοι, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐδήλωσεν ὅτι εἶνε πρόθυμος νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἑναρξιν τῆς ὑπ' αὐτῆς μελετωμένης ἀνασκαφῆς καὶ ἀναλαμβάνει νὰ ἐκτελέσῃ αὐτὴ ἰδίᾳ δαπάνη τὸ ὑπὸ τῆς ἐν Βερολίνῳ Ἀκαδημίας ζητούμενον, ἐπιφυλαττομένη νὰ ἐξακολουθήσῃ κατόπιν τὴν περαιτέρω ἐξερεύνησιν. Ἀποδεκτῆς γενομένης τῆς προτάσεως ταύτης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀνετέθη εἰς ἐμὲ νὰ ἐκτελέσω καθ' ὑπόδειξιν τοῦ κ. Brückner ὅσας οὗτος ἐθεώρει ἀναγκαίᾳς ἀνασκαφικὰς ἐρεῦνας πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ὑπὸ τῆς ἐν Βερολίνῳ Ἀκαδημίας ἀνατεθειμένης αὐτῷ ἐντολῆς».

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Alfred Brückner. Τὸ 1909 τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Κεραμεικοῦ ἔκαμε ὡς διευθυντῆς ὁ Brückner μὲ βοήθον τὸν Γεώργιο Οἰκονόμου. Τὴν ἔκθεσιν τῆς ἀνασκαφῆς συνέταξε ὁ Brückner²⁸, ὁ ὁποῖος ρητῶς λέγει ὅτι ἐπειδὴ μὲ τίς ἐργασίαι τοῦ 1907 «εἶχε φανῇ ὅτι αἱ πρότερον γενομένα ἐργασία δὲν εἶχαν φθάσει τὸ ἔδαφος τῶν κτισμάτων τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., ἐπ'ἀνάγκης ἦτο νὰ ἐξερευνηθῇ περαιτέρω καὶ ἐπ'ἀνέλθῃ ἡ ἐν τῷ 4ῳ αἰῶνι κατὰστασις ἐν τε τῷ νεκροταφείῳ καὶ ἐν τῷ πρὸ τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως χώρῳ. Κατόπιν τιμητικῆς ἐντολῆς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐπιτραπείς τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου καὶ τὴν φροντίδα περὶ τελειωτικῆς δημοσιεύσεως τοῦ χώρου, ἐξετέλεσα ἀπὸ τῆς 1ης Ὀκτωβρίου τρέχ. ἔτους μέχρι 30ῆς Νοεμβρίου μετὰ τοῦ Δ^{ρος} κ. Γ. Π. Οἰκονόμου τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ἔργου».

28. ΠΑΕ 1909, 105-112.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1909, ὁ Brückner ἐργάστηκε μὲ μισθό, ὡς ὑπάλληλος τῆς Ἑταιρείας, ἀφοῦ ζητήθηκε ἀπὸ τὴν Γερμανικὴ Κυβέρνηση ἢ ἀναγκαίᾳ ἄδειά μέσω τοῦ Ἑλλήνου πρεσβευτοῦ στὸ Βερολίνο Κλέωνος Ραγκαβῆ, γιοῦ τοῦ πρώτου Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας Ἀλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβῆ. Δημοσιεύματα τῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων δυσμενῆ γιὰ τὴ συνεργασία Ἑταιρείας - Brückner ἀνάγκασαν τὸν τελευταῖο νὰ ἐρωτήσῃ τὴν Ἑταιρεία, μέσω τοῦ Καββαδία, ἂν ἰσχύει ἡ συμφωνία συνεργασίας ἐπὶ μισθῷ. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Brückner δὲν ὑπάρχει στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἑταιρείας. Τὸ Συμβούλιο ὅμως εἶχε γνώση τῆς διότι στὴν ἀπάντησή του²⁹ τοῦ λέγει ὅτι «ἀνταποκρινόμενοι εἰς τὴν πρὸς τὸν γραμματέα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὑμετέραν ἐπιστολήν, γνωρίζομεν ὑμῖν ὅτι ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐμμένουσα εἰς τὰ ἤδη συμπεφωνημένα παρακαλεῖ νὰ ἐξακολουθήσητε τὸ ἔργον, ὅπερ ἀνελάβετε, οὐδόλως λαμβάνοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ ἐν ταῖς ἐφημερίσι γραφέντα, ἅτινα καὶ τὸ Συμβούλιον μετὰ λύπης ἀνέγνω».

Συμφωνία Καββαδία-Brückner. Ποιὰ ἦταν ὅμως ἡ συμφωνία πού εἶχε γίνει μὲ τὸν Καββαδία, τὴν ἀποκαλύπτει ὁ ἴδιος ὁ Brückner σὲ μακρὰ ἀπάντησή του³⁰ πρὸς τὴν Ἑταιρεία, γραμμένη ἀπὸ τὸν Γεώργιο Οἰκονόμο. Ἀφοῦ ἐξιστορήσῃ τὰ τῆς ρυθμίσεως, μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ πρεσβευτοῦ Κλέωνος Ραγκαβῆ, τῶν ὑπηρεσιακῶν τοῦ ζητημάτων στὴ Γερμανία, περιγράφει τίς συνεννοήσεις του μὲ τὸν Καββαδία: «Ἐπὶ τούτοις ὁ κ. Καββαδίας ἐν τῇ ιδιότητι αὐτοῦ ὡς Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας μοι ὑπεσχέθη τὴν καταβολὴν τῶν ἐκ 2×450=900 δρ. ὁδοιπορικῶν μου ἐξόδων καὶ μηνιαίαν ἀποζημίωσιν ἐκ δρ. τριακοσίων. Ὡσαύτως μοι ἐξησφαλίσθη ἄδεια ἀπουσίας κατὰ τοὺς μῆνας Δεκεμβρίου καὶ Ἰανουάριον, καθ' οὓς ὑπεχρεοῦμην νὰ ἀσχολοῦμαι περὶ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν πορισμάτων τῶν ἀνασκαφῶν.

29. ΑΑΕ 288/13 Νοεμβρίου 1909.

30. ΑΑΕ 293/16 Νοεμβρίου 1909.

Ἔθηκε δὲ ὁ κ. Καββαδίας ὡς σκοπὸν τῆς ἐργασίας, ὅστις ἔδει νὰ ἐκπληρωθῇ ἐντὸς τοῦ ἔτους, τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ὁδοῦ καὶ τῶν παρακειμένων αὐτῇ τάφων ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς εἰς δυνατόν μέχρι τοῦ Διπύλου. Ἐπειδὴ ἐν τούτοις ἐφάνη ἀμφίβολον ἂν ἡδύνατο ἕως τότε νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ ἐργασία αὕτη, περιορίσθη εἰς τὴν πρὸς νότον τοῦ Ἡριδανοῦ χώραν καὶ ἀνετέθη μοι ὡς πρῶτον τμήμα τοῦ ἔργου, ἐφ' ὅσον ἡ Ἁγία Τριάς μένει ἀκόμῃ ἐν τῇ παλαιᾷ αὐτῆς θέσει, ἡ τελεία ἐξερεύνησις τῆς κυρίας ὁδοῦ καὶ τῶν πρὸς νότον αὐτῆς κτισμάτων. Ὡς πρὸς δὲ τὴν δημοσίευσιν τῶν πορισμάτων ὁ κ. Καββαδίας μοι ἔδωκε τὴν ἐντολὴν νὰ προνοήσω περὶ ἔργου γενικοῦ καὶ λεπτομερῶς πραγματευομένου περὶ τοῦ χώρου τοῦ νεκροταφείου, μέλλοντος δὲ νὰ ἐκδοθῇ ἐν ἐλληνικῇ γλώσσῃ. Διὰ τὰ Πρακτικὰ τοῦ 1909 ἀνέλαβον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὑποβάλω βραχεῖαν περιληπτικὴν ἔκθεσιν.

Εἰς διαφώτισιν τῆς πορείας τῆς ἐργασίας ταύτης ἤθελε συντελέσει τὸ Συμβούλιον ἂν παρεῖχε τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν Συνεργάτην μου Δ^ρ κ. Οἰκονόμον καὶ εἰς ἐμὲ νὰ ἐκθέσωμεν τὰ κατ' αὐτὴν ἐπὶ τόπου».

Ταραχὴ στὴν Ἑταιρεία. Ὁ Νοέμβριος τοῦ 1909 ἦταν ἀπὸ τίς πλέον ταραχώδεις περιόδους τῆς ἱστορίας τῆς Ἑταιρείας, τὴν ὁποία ἔχω διηγηθεῖ μὲ συντομίαν³¹. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Γουδῆ (15 Αὐγούστου 1909) ἀναγκάζει τὸν Καββαδίαν σὲ παραίτησιν ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ Γραμματέως (10 Νοεμβρίου) καὶ τὸν ἀπομακρύνει ἀπὸ τίς κρατικὲς θέσεις του. Γραμματεὺς γίνεται ὁ Γεώργιος Παπαβασιλείου. Στις 11 Νοεμβρίου παραιτεῖται ὁ β' Ἀντιπρόεδρος τοῦ Συμβουλίου Ὁθων Lüders, στίς 18 Νοεμβρίου παραιτεῖται μὲ τὴν σειράν του ὁ Παπαβασιλείου καὶ στὴ θέσιν του ἐκλέγεται ὁ Χρῆστος Τσουντας. Στις 27 Νοεμβρίου παραιτεῖται ὁ α' Ἀντιπρόεδρος Δημοσθένης Τσιβανόπουλος καὶ τὴ θέσιν του καταλαμβάνει ὁ Γεώργιος Μιστριώτης.

Μέσα στὴν ταραγμένη γιὰ τὴν Ἑταιρεία περίοδο ὑποβάλλεται στὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας, σύμφωνα μὲ τὸν νόμον 3392 τῆς 24

31. Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία (1987) 108-111.

Ὁκτωβρίου 1909 ὁ προϋπολογισμὸς γιὰ τὶς ἐργασίες τοῦ 1910. Μὲ τὸν νόμο αὐτὸν εἶχαν ἅφ' ἑνὸς μειωθεῖ οἱ εἰσπράξεις τῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τὸ Λαχεῖο, ἀπὸ 300.000 σὲ 200.000 ἐτησίως, ἐνῶ συγχρόνως τῆς εἶχαν ἀνατεθεῖ πρόσθετες, ἐπαχθεῖς χρηματικὲς ὑποχρεώσεις. Στὸ διαβιβαστικὸ τοῦ προϋπολογισμοῦ ἔγγραφο³² λέγεται ὅτι «δι' ἀνασκαφὰς δὲ ἀνέγραψε μὲν 30.000 δρ., ἀλλὰ τὸ ἥμισυ τοῦλάχιστον τοῦ ποσοῦ τούτου θὰ δαπανηθῇ εἰς τὴν ὑπὸ τὸν γερμανὸν καθηγητὴν κ. Brückner διευθυνομένην ἀνασκαφὴν τοῦ Κεραμικοῦ κατὰ συμφωνίαν γενομένην μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Γεν. Ἐφόρου κ. Καββαδία, ἣν συμφωνίαν τὸ Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας ἐνόμισε ὅτι ὤφειλε νὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ ἐπικυρώσῃ».

Τῇ λήξει τῆς δραστηριότητος τῆς Ἑταιρείας στὸν Κεραμικὸ σημαίνει ἡ δημοσίευση στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίδα τοῦ 1910 διεξοδικῆς ἔκθεσης τοῦ Brückner γιὰ τὶς ἐργασίες του κατὰ τὸ 1907 καὶ 1909.

Ἡ ἀνασκαφὴ γίνεται γερμανικῇ. Κατὰ τὶς ἀρχαιρεσίες τῆς 15ης Ἰανουαρίου 1912 ὁ Καββαδίας ἐκλέχτηκε καὶ πάλι Γραμματεὺς τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας. Στὰ ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῶν μετὰ τὸ 1909 ἐτῶν δὲν ὑπάρχει κανένα τὸ ὁποῖο ἀφορᾷ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Κεραμικοῦ. Ἀπὸ τὸ 1913 ἀναλαμβάνει τὴ συνέχιση τῆς ἔρευνας καὶ τῆς μελέτης τῆς μεγάλης νεκρόπολης τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο. Ἡ παραχώρηση τῆς ἀνασκαφῆς στοὺς Γερμανούς, χωρὶς τὴ γραπτὴ συγκατάθεση τῆς Ἑταιρείας, ἐγίνε ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας. Κατὰ τὰ ἔτη 1911-1914 διευθυντὴς τῆς Ὑπηρεσίας (τμηματάρχης) ἦταν ὁ Βασίλειος Λεονάρδος καὶ ὑπουργοὶ στὴν Κυβέρνηση τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, ἀπὸ τοῦ Ὁκτωβρίου τοῦ 1910 μέχρι Φεβρουαρίου τοῦ 1915 ὁ Ἀπόστολος Ἀλεξανδρῆς, ὁ Λάμπρος Κορομηλᾶς καὶ ὁ Ἰωάννης Τσιριμῶκος.

32. ΑΑΕ 361/29 Δεκεμβρίου 1909.

Η ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ ΤΟΥ ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΥ ΣΤΟ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Τὸ τεῦχος τοῦτο ἔπρεπε νὰ κυκλοφορηθεῖ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1998, ὅπως ἀναγράφεται στὸν τίτλο του. Ἡ καθυστέρηση ὀφείλεται στὴν προσωρινή, ἐλπίζω, ἀδυναμία ἔρευνας σὲ ἐλληνικὰ ἀρχεῖα, γιὰ τὴν εὔρεση στοιχείων τὰ ὁποῖα θὰ μᾶς διαφώτιζαν πλήρως ὡς πρὸς τὴ διαδικασία τῆς παραχώρησης τῆς ἀνασκαφῆς στὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο. Χάρη στὴ βοήθεια τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἰνστιτούτου κ. Klaus Fittschen καὶ τοῦ κ. Martin Kreeb, βρέθηκε ἡ ἀγγελία τῆς ἀνάληψης ἐκ μέρους τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς συνέχισης τῆς ἀνασκαφῆς, δημοσιευμένη στὴν *Deutscher Reichsanzeiger und königlich preussischer Staatsanzeiger* 178, 30. Juli 1913, ἡ ὁποία ἀναδημοσιεύεται ἐδῶ στὸ πρωτότυπο κείμενο καὶ μεταφρασμένο στὰ ἐλληνικά:

KUNST UND WISSENSCHAFT

Dem Kaiserlich Deutschen Archäologischen Institute zu Athen ist von dem Königlich griechischen Unterrichtsministerium-gemäß Beschluß seines archäologischen Symvulations vom 16. d. M.- die Ermächtigung zugesichert worden, die Aufdeckung des Kerameikos von Athen mit deutschen Mitteln zu vollenden. Es handelt sich um das wichtige Gebiet der alten Stadt bei ihrem Haupttore, dem Dipylon. Dort waren durch die griechische Archäologische Gesellschaft seit 1863 der Verlauf der Stadtmauer und Reste der besterhaltenen Gräberstraße bereits erschlossen. Seit 1906 sind dank dem Entgegenkommen und den Unterstützungen, welche die griechischen Staatsbehörden und die griechische Archäologische Gesellschaft den Studien angedeihen ließen, deutsche Gelehrte, der Universitätsprofessor F. Noack - Tübingen und dann in mehrjährigen Arbeiten der

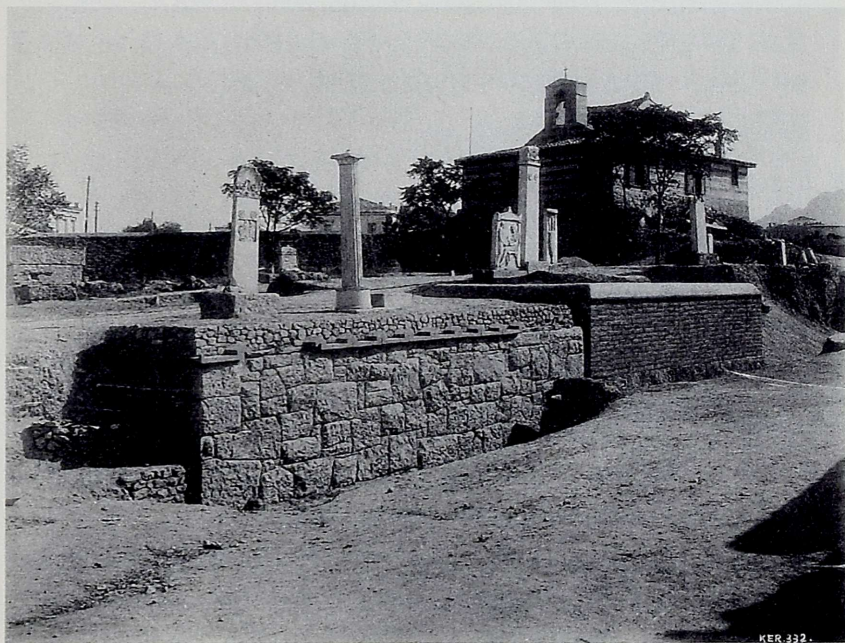
Professor A. Brueckner, Oberlehrer am Königlichen Prinz Heinrichs-Gymnasium in Schöneberg, immer tiefer in die Probleme eingedrungen, welcher der Ort stellt; jener hat die Geschichte der Stadtmauer von Themistokles an, dieser den Anlageplan des Gräberfeldes und das System der Wasserverteilung vor der Stadt zunächst durch Teilgrabungen festgestellt. Das Deutsche Archäologische Institut übernimmt nun, indem es an diese Vorarbeiten anknüpft, die Aufgabe der völligen Aufdeckung der in einer Ausdehnung von etwa 45000 qm bereits von der griechischen Regierung exproprierten Gebietes. Es erlangt damit die Möglichkeit, mit ihm im Zusammenhang arbeitenden Gelehrten ein reiches, frisches Studienmaterial zu gewähren. Es erwächst ihm aber auch die Aufgabe, für die Bergung und den Aufbau der Funde zu sorgen, das Ruinenfeld würdig auszugestalten und so an eindrucksvoller Stelle in der Hauptstadt zugleich für die Gastfreundlichkeit zu danken, welche die Deutschen aller Kreise in Hellas genießen. Das Institut darf hoffen, wenn es voraussichtlich im nächsten Frühjahr mit seinen Grabungen beginnen wird, dabei durch Zuwendungen deutscher Freunde der Sache unterstützt zu werden, wie solche bereits zu den Arbeiten des Professors Brueckner zur Wiederherstellung einiger Denkmäler der Gräberstraße und zur der Planaufnahme in der erfolgreichsten Weise beigetragen haben.

«ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Τὸ Ἑλληνικὸ Βασιλικὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας, σύμφωνα μὲ τὴν ἀπόφαση τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ του Συμβουλίου στὶς 16 τοῦ μηνὸς αὐτοῦ, ἐξουσιοδότησε τὸ Αὐτοκρατορικὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο στὴν Ἀθήνα νὰ ὁλοκληρώσει μὲ γερμανικὰ μέσα τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Κεραμικοῦ τῆς Ἀθήνας. Πρόκειται γιὰ σημαντικὴ περιοχὴ τῆς

ἀρχαίας πόλης κοντὰ στὴν κύρια πύλη της, τὸ Δίπυλο. Ἐκεῖ ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία εἶχε ἤδη ἀπὸ τὸ 1863 ἀποκαλύψει τὴν πορεία τοῦ τείχους τῆς πόλης καὶ ὑπολείμματα τοῦ καλύτερα διατηρημένου τμήματος τῆς ταφικῆς ὁδοῦ. Χάρη στὴν εὐγένεια καὶ στὴν ὑποστήριξη τῶν ἐλληνικῶν δημοσίων ἀρχῶν καὶ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ὑπεισῆλθαν, ἀπὸ τὸ 1906 καὶ πέρα, ὅλο καὶ περισσότερο στὰ προβλήματα ποὺ θέτει ὁ χώρος Γερμανοὶ ἐπιστήμονες, ὁ F. Noack, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου στὸ Tübingen, καὶ ἀργότερα, μὲ πολυετεῖς ἐργασίες, ὁ A. Brueckner, καθηγητῆς στὸ Γυμνάσιο Prinz Heinrich στὸ Schöneberg. Ὁ πρῶτος ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ἱστορία τοῦ τείχους τῆς πόλης ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ ἐξῆς, ὁ δεῦτερος ἐντόπισε μὲ δοκιμαστικὰ ἀνασκαφὰς τὸ σχέδιο διευθέτησης τοῦ νεκροταφείου καὶ τὸ σύστημα διανομῆς τοῦ νεροῦ ἐξω ἀπὸ τὴν πόλη. Τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο, λοιπὸν, συνδέοντας αὐτὲς τὶς προεργασίες, ἀναλαμβάνει τὸ ἔργο τῆς ὁλοκληρωτικῆς ἀποκάλυψης τοῦ χώρου τῶν 45.000 τετραγωνικῶν μέτρων ποὺ ἔχουν ἤδη ἀπαλλοτριωθεῖ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση. Προέκυψε ἔτσι, σὲ συνάρτηση μὲ τοὺς ἐπιστήμονες ποὺ ἐργάζονται ἐκεῖ, ἡ δυνατότητα τῆς παροχῆς πλούσιου καὶ νέου ὕλικου γιὰ μελέτη. Ἀναλαμβάνεται ὁμως ἐπίσης καὶ ἡ ὑποχρέωση τῆς φροντίδας γιὰ τὴ διαφύλαξη καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῶν εὐρημάτων, τῆς ἀντάξιας δηλαδὴ διαμόρφωσης τοῦ χώρου τῶν ἐρειπίων σὲ μιὰ σημαντικὴ θέση τῆς πρωτεύουσας, ὡς εὐχαριστία ταυτόχρονα γιὰ τὴν φιλοξενία ποὺ ἀπολαύουν οἱ Γερμανοὶ στὴν Ἑλλάδα. Τὸ Ἰνστιτούτο ἐλπίζει ὅτι ἐάν, κατὰ τὰ φαινόμενα, ἀρχίσει τὶς ἀνασκαφὰς τὴν ἐπόμενη ἀνοιξη, στίς ἐργασίες αὐτὲς θὰ ἔχει τὴν ὑποστήριξη Γερμανῶν φίλων τοῦ ἔργου, ὅπως ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἤδη κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τοῦ καθηγητῆ Brueckner γιὰ τὴν ἀναστήλωση μερικῶν μνημείων τῆς ταφικῆς ὁδοῦ καὶ γιὰ τὴν ἐκπόνηση τοῦ σχεδίου, συνεισέφεραν μὲ τὸν καλῶτερο τρόπο».

Ἀπὸ τὸ κείμενο προκύπτει ὅτι τὸ Ἀρχαιολογικὸ Συμβούλιο εἶχε ἐγκρίνει, στὶς 16 Ἰουλίου 1913, τὴν παραχώρηση τῆς ἀνασκαφῆς στοὺς Γερμανούς, πράγμα τὸ ὁποῖο δὲν ἀνακοινώθηκε γραπτῶς στὴν Ἑταιρεία οὔτε τὸ Συμβούλιό της συζήτησε ποτέ. Μὲ τὴ γερμανικὴ ἀγγελία δὲν διαφωτίζεται πλήρως τὸ σημαντικὸ ζήτημα. Ἐλπίζω ὅτι σὲ προσεχὲς τεῦχος θὰ παρουσιασθοῦν νέα καὶ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα.

Ἡ Ἁγία Τριάς
τοῦ Κεραμεικοῦ
καὶ τὰ ταφικὰ μνημεῖα
τῆς Β πλευρᾶς
τῆς ταφικῆς ὁδοῦ
(φωτ. 1912).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΣΤΟΝ ΚΕΡΑΜΕΙΚΟ

- Κ. Σ. Πιπτάκης, *Ἐφημερίς Ἀρχαιολογική* 1860, 2102.
- P. Pervanoglu, *Bolletino dell'Istituto* 1861, 140. 1862, 87.
- Κ. Σ. Πιπτάκης, *Ἀρχαιολογική Ἐφημερίς* 1862, 17-32 πίν. Η' α-Η' ε.
- Ἰ. Α. Ρουσόπουλος, *Ἀρχαιολογική Ἐφημερίς* 1863, 279-284· 295-301· 312 πίν. ΜΓ', ΜΔ' 3.
- A. S. Rhousopoulos, *Bolletino dell'Istituto* 1863, 161 κέ. 1864, 40 κέ.
- Ant. Salinas, *I monumenti sepolcrali scoperti nei mesi di maggio, giugno et luglio 1863 presso la chiesa della Santa Trinità in Atene* (Torino 1863).
- Ἰ. Α. Ρουσόπουλος, *Ἐφημερίς τῶν Φιλομαθῶν* 1870 ἀρ. φύλ. 736-744.
- Σ. Α. Κουμανούδης, *Δύω Γενικαὶ Συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς ἐν Ἀθή-
ναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρίας συγκροτηθεῖσαι τῇ 14 καὶ 21 Ἰουνίου
1870* (1870) 8-11, πίν.
- C. Curtius, *Archäol. Zeitung* 29, 1871, 12 κέ., πίν.
- Σ. Α. Κουμανούδης, *ΠΑΕ* 1870/71, 9· *Ἀθήναιον* 1, 1872, 165 κέ·
ΠΑΕ 1872/73, 19· *ΠΑΕ* 1874/75, 17· *ΠΑΕ* 1875/76, 10· *ΠΑΕ*
1879/80, 7· *ΠΑΕ* 1880/81, 7· *ΠΑΕ* 1884, 19-21.
- Κ. Μυλωνᾶς, *ΠΑΕ* 1890, 19-25, πίν.
- Β. Στάης, *ΠΑΕ* 1896, 22.
- Ἄντ. Οἰκονόμου, *ΠΑΕ* 1896, 20-22.
- R. Delbrueck, *AM* 1900, 292 κέ., 311.
- Π. Καββαδίας, *ΠΑΕ* 1907, 57-58.
- Ἰ. Α. Σκιᾶς, *ΠΑΕ* 1907, 99-107.
- A. Brückner, *ΠΑΕ* 1909, 105-112.
- A. Brückner, *AE* 1910, 95-143.
- A. Brückner, *Der Friedhof am Eridanos* (Berlin 1909).

Η ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΤΟΥ ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΥ
(Στοιχεῖα ἐκ τῶν Προγραμμάτων ΑΡΜΑ καὶ ΣΕΜΑ)

ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ΠΡΙΝ ΓΙΝΟΥΝ ΟΙ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ

1. *CIG* 36 (Rangabé 5· *Ross, Arch. Aufs.* I (1855) 33· *AEE* 3345· *IG* I³ 1195)
2. *CIG* 620b (*AEE* 407· *IG* II² 5956/5960):
3. *CIG* 668b (*AEE* 720· *IG* II² 6605):
4. *CIG* 854 (*AEE* 1834· *IG* II² 8899):
5. *CIG* 862 (*AEE* 1918· *IG* II² 9095):
6. *CIG* 863 (*AEE* 1925· *IG* II² 9118):

ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΤΟΥ ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΥ

ΠΟΥ ΒΡΕΘΗΚΑΝ ΣΤΙΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Κ. Σ. Πιττάκης, *AE* 1862 (τεῦχ. Α', Ἰανουαρίου) σ. 5, ἀρ. 7, πίν. Β' (*IG* II² 5731)· σ. 5, ἀρ. 8, πίν. Β' (*IG* II² 10241)· σ. 5, ἀρ. 9, πίν. Γ' (*IG* II² 8261)· σ. 6, ἀρ. 10, πίν. Γ' (*IG* II² 8605)· σ. 6, ἀρ. 11, πίν. Γ' (*IG* II² 12741)· σ. 6, ἀρ. 12, πίν. Γ' (*IG* II² 6737)· σ. 6, ἀρ. 13, πίν. Γ' (*IG* II² 9013)· σ. 6, ἀρ. 14, πίν. Γ' (*IG* II² 11182)· σ. 7, ἀρ. 15, πίν. Γ' (*IG* II² 5721)· σ. 7, ἀρ. 16, πίν. Γ' (*IG* II² 7927)· σ. 7, ἀρ. 17, πίν. Γ' (*IG* II² 10763)· σ. 7, ἀρ. 18, πίν. Δ' (*IG* II² 9392)· σ. 8, ἀρ. 19, πίν. Δ' (*IG* II² 8604)· σ. 8, ἀρ. 20, πίν. Δ' (*IG* II² 8676)· σ. 8, ἀρ. 21, πίν. Δ' (*IG* II² 6730)· σ. 9, ἀρ. 22, πίν. Δ' (*IG* II² 5691)· σ. 9, ἀρ. 23, πίν. Δ' (*IG* II² 7803)· σ. 7, ἀρ. 24, πίν. Δ' (*IG* II² 8520)· σ. 9, ἀρ. 25, πίν. Ε' (*IG* II² 6712).

Κ. Σ. Πιττάκης, *AE* 1862 (τεῦχ. Β', Φεβρουαρίου), σ. 18, ἀρ. 29, πίν. ΣΤ' (*IG* II² 12225)· σ. 20, ἀρ. 36, πίν. ΣΤ' (*IG* II² 9223)· σ. 20 (καὶ σ. 62), ἀρ. 38, πίν. ΣΤ' (*IG* II² 9713)· σ. 21, ἀρ. 39, πίν. Ζ' (*IG* II² 11425)· σ. 21, ἀρ. 40, πίν. Η' α, Η' β (*IG* II² 5462).

Ἀθ. Σ. Ρουσόπουλος, *AE* 1862 (τεῦχ. ΙΑ', Νοεμβρίου), σ. 279 καὶ 297, ἀρ. 345 πίν. ΜΓ', ἀρ. 2-4 (*IG* II² 8551)· σ. 280 καὶ 297, ἀρ. 346, πίν. ΜΔ', ἀρ. 1-2 (*IG* II² 8550)· σ. 280 καὶ 297, ἀρ. 344, πίν. ΜΓ',

ἀρ. 1 (IG II² 11891)· σ. 282 (IG II² 5365)· σ. 284 καὶ 296, ἀρ. 343 (IG II² 6217)· σ. 282, 295 καὶ 298, ἀρ. 347-348 (IG II² 11169)· πίν. MB', ἀρ. 1, ΜΓ', ἀρ. 5, ΜΔ', ἀρ. 3.

Ἀθ. Σ. Ρουσόπουλος, AE 1862 (τεῦχ. IB', Δεκεμβρίου), σ. 298, ἀρ. 349, πίν. ΜΔ', ἀρ. 4 (IG II² 12141)· σ. 299, ἀρ. 350, πίν. ΜΔ', ἀρ. 5 (IG II² 9768)· σ. 299, ἀρ. 351 [1], πίν. ΜΔ', ἀρ. 6 (IG II² 9767)· σ. 299, ἀρ. 351 [2] (IG II² 7050)· σ. 299, ἀρ. 351 [3] (IG II² 8536)· σ. 299, ἀρ. 351 [4] (IG II² 7950)· σ. 300, ἀρ. 351 [5] (IG II² 12696).

Bull. d. Inst. d. R. 1861 (P. Pervanoglou), σ. 141 (IG II² 5376).

Ann. dell' ist. 1861 (Henzen-Gildemeister), σ. 321 κέ. (IG II² 8388).

Bull. d. Inst. d. R. 1864 (A. S. Rhousopoulos), σ. 40 (IG II² 6626)· σ. 43 (IG II² 9141).

Bull. de l'éc. franç. d'Ath. τόμ. I σ. 214 (IG II² 7257, 7263)· σ. 215 (IG II² 6008, 6859)· σ. 217 (IG II² 6893)· σ. 218 (IG II² 6626, 7226)· σ. 219 (IG II² 5768)· σ. 220 (IG II² 5633)· σ. 221 (IG II² 10507, 10574, 12734)· σ. 223 (IG II² 8181, 9682)· σ. 224 (IG II² 6945, 7543, 7968, 8649, 10404)· σ. 225 (IG II² 9274, 11710).

Fr. Lenormant, *La Voie sacrée éleusienne* (Paris 1864), σ. 27 (IG II² 5796)· σ. 104 (IG II² 8352)· σ. 106 (IG II² 5645)· σ. 108 (IG II² 9322, 9760)· σ. 170 (IG II² 9262, 8788)· σ. 171 (IG II² 12551)· σ. 171 (AEE 3800).

Fr. Lenormant, *RhM* 21 (1866): Ἐπιγραφές πού ἀντέγραψε παρὰ τὸ Δίπυλον κατὰ τὴν περίοδο Δεκεμβρίου 1863 - Ἰανουαρίου 1864. Ὁ Κουμανούδης τίς εἶδε κατὰ χώραν. Ἀρ. 304 IG II² 6227· 305 IG II² 6230· 306 IG II² 2697· 307 IG II² 12192· 308 IG II² 10346· 309 IG II² 7774· 310 IG II² 8448a· 311 IG II² 12134· 312 IG II² 7997· 313 IG II² 7294· 314 IG II² 8922· 315 IG II² 5813· 316 IG II² 11411· 317 IG II² 10825· 318 IG II² 11841· 319 IG II² 12296.

«Νεολόγος» Ἀθηνῶν 5 Ἰανουαρίου 1875, *IG* II² 5756, 7331.

Παλιγγενεσία, 13 Αὐγούστου 1870, *IG* I³ 1154· 19 Ἰουνίου 1870, *IG* II² 7400· 2 Μαΐου 1870 *IG* I³ 1289· 6 Αὐγούστου 1870, *IG* II² 5224.

U. Koehler, *AM* 10, 1885, 362, *IG* I³ 1355, *IG* I² 1031· σ. 363, *IG* I³ 1333· σ. 367, *IG* I³ 1377· σ. 368, *IG* I³ 1378· σ. 369, *IG* I³ 1351· σ. 370, *IG* I³ 1307 bis.

Στ. Ἀθ. Κουμανούδη, Ἀττικῆς Ἐπιγραφαὶ Ἐπιτύμβιοι, ἐν Ἀθήναις 1871.

α) Ἀταύτιστες: 1292γ, 3665, 3713, 3735β, 3764, 3790, 3819, 3669(= Conze 796).

β) Ἐπιγραφές πού περιελήφθησαν στίς *IG*: *IG* III 3665, 3710, 3717· *IG* I³ 1352 (= *IG* II² 9156)· *IG* II² 2534, 5434, 5445, 5467, 5795, 6059, 6223, 6226, 6310, 6496, 6602, 6617, 6622, 6623, 6719, 6723, 6746, 6892, 7023, 7037, 7148, 7207, 7232, 7290, 7474, 7476, 7477, 7480, 7481, 7488, 7519, 7558, 7587, 7618, 7642, 7769, 7785, 7872, 7893, 7907, 7945, 7993, 8066, 8068, 8166, 8225, 8293, 8428, 8704, 8845, 8898, 8981, 9026, 9044, 9058, 9102, 9201, 9249, 9337, 9433, 9476, 9502, 9507, 9678, 9752, 9826, 9862, 9926, 9974, 10043, 10066, 10095, 10128, 10175, 10299, 10577, 10598, 10630, 10871, 10896, 10917a, 10952, 11020, 11088, 11089, 11138, 11158, 11169, 11245, 11259, 11337, 11445, 11552, 11569, 11598, 11715, 11720, 11733, 11775, 11797, 11806, 11817, 11905, 11959, 11984, 12083, 12179/80, 12316, 12653, 12721, 12754, 12755, 12793, 12954, 12955.

Στ. Ἀθ. Κουμανούδη, Ἀττικῆς Ἐπιγραφαὶ Ἐπιτύμβιοι. Προσθήκαι, ἐκδιδόμεναι ὑπὸ Σ. Ν. Κουμανούδη καὶ Α. Π. Ματθαίου, (BAE ἀρ. 132) Ἀθῆναι 1993.

α) Ἀταύτιστες: 2176, 363γ, 6896, 12266, 14806, 1531γ, 19256, 21816, 2250δ, 22606, 23286, 24706, 27286, 2803γ, 30976, 3142αγ, 33806, 36406, 36696, 36916, 37076, 37126, 37466, 3790γ, 3815γ, 38156, 38356, 38386.

6) Ἐπιγραφές πού περιελήφθησαν στίς IG: IG III 2137, 3234, 3436, 3462, 3463, 3468, 3486, 3488, 3517, 3688, 3692. IG I² 1072. IG I³ 1237 (= IG II² 11433), 1370, 1379. IG II² 2535, 2547, 5245, 5257, 5363, 5399, 5449, 5483, 5484, 5515, 5557, 5623, 5652, 5672, 5685, 5700, 5713, 5725, 5803, 5918, 5925, 5981, 5989, 6034, 6080, 6083, 6084, 6126, 6378, 6396, 6427/8, 6460, 6540, 6609, 6625, 6629, 6704, 6738, 6744, 6747, 6764, 6830, 6841, 6849, 6876, 6887, 6935, 6976, 6985, 7008, 7100, 7138, 7156, 7163, 7334, 7383, 7393, 7407, 7419, 7429/30, 7449, 7459, 7547, 7572, 7574/5, 7694, 7704, 7780, 7805, 7821, 7920, 7926, 7988, 8038, 8057, 8084, 8187, 8195, 8211, 8224, 8239, 8256, 8301, 8337, 8406, 8451, 8474, 8505, 8515, 8565, 8614, 8635, 8641, 8741/2, 8794, 8809, 8856, 8876, 8906, 8920, 8929, 8949, 8953, 8969, 9019, 9043, 9056, 9062, 9077, 9097, 9183/4, 9250, 9280, 9317, 9343, 9347a, 9347b, 9347c, 9463, 9488, 9560, 9651, 9668, 9686, 9729, 9784, 9846, 9874/5, 9903, 10006, 10033, 10107, 10147, 10154, 10190, 10280, 10352, 10393, 10398, 10455, 10588, 10678, 10717, 10816, 10873, 10918, 10999, 11032, 11110, 11137, 11142, 11178, 11230 ἢ 8638, 11313, 11471, 11481, 11488, 11517, 11525, 11537, 11611, 11623, 11685, 11703, 11748, 11899, 11921/2, 11923, 11930, 11941, 12024, 12051, 12060, 12062, 12080, 12234, 12311, 12323, 12347, 12398/9, 12406, 12452, 12545, 12548, 12611, 12622, 12677/8, 12722, 12829, 12837, 12900, 12919, 12941, 12979a, 12988, 13006, 13007, 13055, 13092.

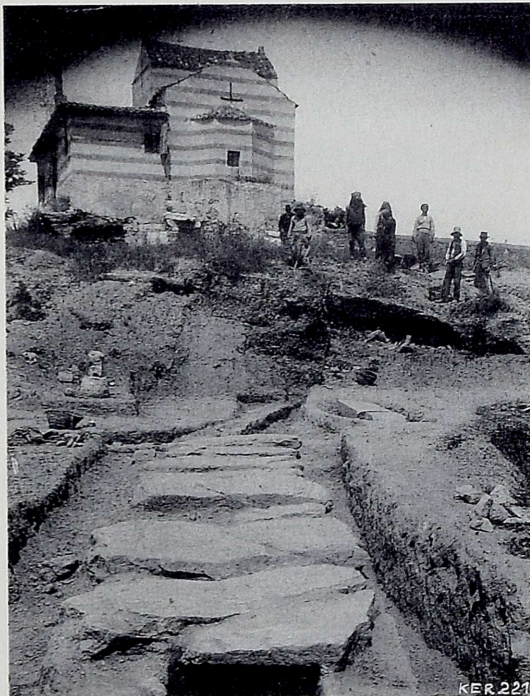
γ) Ἄλλες δημοσιεύσεις: Peek, *Kerameikos* III, 18, ἀρ. 15· *Hesperia* 16, 1947, 264, ἀρ. 15· Peek, *AttGrab* II, σ. 27, ἀρ. 81· Peek, *AttGrab* II, σ. 32, ἀρ. 102· Sironen 76, 77, 183.

Β. Στάης, *Δελτ. Ἀρχ.* 6, 1890, 136-138 (IG II² 9473, 9930, 10890, 11549, 5303, 9761, 9386).

Κ. Δ. Μυλωνᾶς, *Ἐφημερίς Ἀρχαιολογική* 1893, 59 (IG II² 4695) καὶ 171-224 (IG II² 5609, 5770, 5879, 9535, 9471, 9975, 6734, 12274, 7724, 9734, 11870, 5981, 7761, 5763, 7719, 7157, 5551, 5512, 6289, 6801, 5801, 10042, 7446, 9789, 8221, 8487,

8485, 7260, 6545, 6011, 9341, 6590, 9251, 10195, 9575, 8163, 8091, 8987, 8475, 5581, 9489, 8983, 7951, 11043, 11074, 10197, 12758, 9573, 8063, 8064, 12227, 9364, 9126A, 5587, 6386, 5646, 12106, 9179, 10016, 9578, 8013, 9705, 10048).

A. Brückner, *Der Friedhof am Eridanos* (Berlin 1909), σ. 115, IG II² 12190· 118, 11260· 118, 10617· 119, 8024 (A)· 33, 12918· 40, 2566· 47, ὑποσ. 2, 1, 10400· 47, ὑποσ. 2, 10, 5872· 47, ὑποσ. 2, 11, 9508· 47, ὑποσ. 2, 12, 10094· 47, ὑποσ. 2, 138361a Add. 47, ὑποσ. 2, 14, 9270· 47, ὑποσ. 2, 15, 6608· 47, ὑποσ. 2, 16, 9895· 47, ὑποσ. 2, 17, 10252· 47, ὑποσ. 2, 18, 9075· 47, ὑποσ. 2, 19, 9017· 47, ὑποσ. 2, 2, 11368· 47, ὑποσ. 2, 20, 9086· 47, ὑποσ. 2, 21, 8189· 47, ὑποσ. 2, 22, 8503a Add. 47, ὑποσ. 2, 23, 8625· 47, ὑποσ. 2, 24, 8125· 47, ὑποσ. 2, 3, 9842· 47, ὑποσ. 2, 4, 10157· 47, ὑποσ. 2, 5, 11032· 47, ὑποσ. 2, 6, 8791· 47, ὑποσ. 2, 7, 8486· 47, ὑποσ. 2, 8, 7379· 47, ὑποσ. 2, 9, 8693.

Ἀποχετευτικός ἀγωγὸς
κατὰ μῆκος
τῆς Β πλευρᾶς
τοῦ ἱεροῦ
τῶν Τριτοπατρίων·
ὑψηλότερα, ἡ ἐκκλησίᾳ
τῆς Ἀγίας Τριάδος.

ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΣΤΟΝ ΚΕΡΑΜΕΙΚΟ
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ΣΤΟ ΑΘΗΝΑΙΟΝ
ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΩΝ ΦΙΛΟΜΑΘΩΝ

Στ. Αθ. Κουμανούδης, Ἐπιγραφαὶ Ἀττικῆς ἀνέκδοτοι, Ἀθήναιον 1, 1872, 164-172.

σ. 165/6, ἀρ. 1: IG II² 3162· σ. 167/8, ἀρ. 2: IG II² 13136 (EAM 3315)· σ. 168/9, ἀρ. 3: IG II² 3331 (EM 10372).

Στ. Αθ. Κουμανούδης, Ἀρχαιολογικαὶ εἰδήσεις καὶ ἐπιγραφαὶ Ἀττικῆς ἀνέκδοτοι, Ἀθήναιον 1, 1872, 395-403.

σ. 395 (καὶ Ἀθήναιον 2, 1873, 135): IG II² 4689 (EM 9038)· σ. 397/8: IG II² 5484· σ. 401, α': IG II² 3226 (EM 1849)· σ. 401/3, α': IG II² 1941 (EM 8094)· σ. 403, β' (καὶ Ἀθήναιον 2, 1873, 135): IG II² 4789 (EM 8421).

Στ. Αθ. Κουμανούδης, Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι ἐκ Δήλου καὶ Ἀθηνῶν, Ἀθήναιον 2, 1873, 131-138.

σ. 136: IG II² 4865· σ. 136/7: IG I³ 1211 (EM 10642).

Στ. Αθ. Κουμανούδης, Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι Μεγαρίδος καὶ Ἀττικῆς, Ἀθήναιον 2, 1873, 479-489.

σ. 487/8: IG II² 900a (EM 7407)· σ. 488/9: IG II² 849 (EM 7507).

Στ. Αθ. Κουμανούδης, Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Διπύλου, Ἀθήναιον 3, 1874, 267-273.

σ. 267/8: IG II² 13211· σ. 268: IG II² 3206· σ. 269: IG II² 6323· σ. 270: IG II² 2797 (EM 10033 + 10032)· σ. 271: IG II² 875· σ. 272: IG II² 4339 b (EM 4353)· σ. 272: IG II² 5194.

Στ. Αθ. Κουμανούδης, Ἀρχαιολογικαὶ εἰδήσεις καὶ ἐπιγραφαὶ ἐξ Ἀθηνῶν, Ἀθήναιον 3, 1874, 594-599.

σ. 595: IG II² 7393 (EAM 2606)· σ. 598/9 (ἀνατύπωση ἄρθρου του ἀπὸ τὴν Παλιγγενεσία, 9/12/1874): IG I³ 1095.

Στ. Αθ. Κουμανούδης, Ἐπιγραφαὶ Ἀττικῆς, Ἀθήναιον 4, 1875, 216-219.

σ. 218, ἀρ. 1: *IG II² 1707*.

Στ. Ἀθ. Κουμανούδης, Ἐπιγραφαὶ Ἀττικῆς ἀνέκδοτοι, Ἀθήναιον 7, 1878, 478-487.

σ. 485-487, ἀρ. 5: χάραγμα σὲ ἀγγεῖο.

Στ. Ἀθ. Κουμανούδης, Ἐπιγραφαὶ Ἀττικῆς ἀνέκδοτοι, Ἀθήναιον 8, 1879, 138-144, 231-238, 288-297.

σ. 141, ἀρ. 4: ἐπιγραφή τιμητικὴ ρωμαϊκῶν χρόνων.

Στ. Ἀθ. Κουμανούδης, Ἀνασκαφὴ παρὰ τὸ Δίπυλον, Ἀθήναιον 8, 1879, 144-146.

Στ. Ἀθ. Κουμανούδης, Ἐπιγραφαὶ Ἀττικῆς ἀνέκδοτοι, Ἀθήναιον 8, 1879, 231-238.

σ. 234, ἀρ. 4: *IG II² 1205 (EM 7727)*· σ. 235-6, ἀρ. 5: *IG II² 1298 (EM 7847)*· σ. 237, ἀρ. 6: χάραγμα σὲ πῆλινο σκεῦος.

Δ. Φίλιος, Ἀνασκαφαὶ ἐν Ἀθήναις, Ἀθήναιον 8, 1879, 526-527.

σ. 526: *IG II² 6625*· σ. 526/7: *IG II² 5601*.

Ἀθ. Σ. Ρουσόπουλος, Ἐφημερίς τῶν Φιλομαθῶν, 10 Μαρτίου 1861, φ. 400, σ. 1600 καὶ φ. 402, σ. 1618 καὶ 1 Μαΐου 1870, φ. 736, σ. 2065, ἀρ. γ': *IG II² 8388 (EAM 1488)*. 1 Μαΐου 1870, φ. 736, σ. 2065-2072: *IG II² 5462 (EAM 738)*, *IG II² 5376 (EAM 737)*, *IG II² 11841*, *IG II² 12296*, *IG II² 10825*, *IG II² 11169*, *IG II² 9768*, *IG II² 8550*, *IG II² 7997*, *IG II² 7294 (EM 583)*, *IG II² 5645*, *IG II² 6226*, *IG II² 8551*, *IG II² 11891*, *IG II² 5813*, *IG II² 9760*, *IG II² 9322*, *IG II² 6217 (Μουσεῖο Κεραμεικοῦ)*. 14 Μαΐου 1870, φ. 737, σ. 2074-2080: *IG II² 6227*, *IG II² 6230*, *IG II² 7774*, *IG II² 7050*, *IG II² 5222 (EAM 754)*, *IG II² 6626*, *IG II² 12141 (EM 8856)*, *IG II² 2624 (EM 10186)*, *IG II² 6789*, *IG II² 5687*, *IG II² 6997*, *IG II² 8607*, *IG II² 11148*, *IG II² 12129 (EAM 765)*, *IG II² 8570*, *IG II² 11976*, *IG II² 7876 (EM 10976)*, *IG II² 9917 (EM 10446)*, *IG II² 12594*, *IG II² 8229*, *IG II² 7368*. 30 Μαΐου 1870, φφ. 739-740, σ. 2089-2103: *IG II² 9682 (EAM 1262)*, *IG II² 6945 (EAM 1193)*, *IG II² 41 frg. a*, *IG II² 11387*, *IG II² 11915 (EM 11092)*, *IG II² 9136 (EM 11003)*, *IG II² 10229 (EM 10535)*, *IG II² 8181*, *IG II² 9534*, *IG II² 11710 (EM 10895)*, *IG II² 5768 (EM 10432)*, *IG II² 5633 (EAM 764)*, *IG II² 7263*, *IG*

II² 7257, IG I³ 1289 (EAM 3624), IG II² 6001 (EM 10936), IG
 II² 6008, IG II² 6859, IG II² 6007, IG II² 8370. 19 Αὐγούστου
 1870, φ. 743, σ. 2124-2128: IG II² 11824, IG II² 8424, IG II²
 10506, IG II² 12682 (EM 11096), IG II² 9203, IG II² 5242, IG
 II² 5558, IG II² 5679, IG II² 8507 (EM), IG II² 7226 (EM 9140),
 IG II² 5837, IG II² 6273, IG II² 8533 (EM 9223), IG II² 5447, IG
 II² 11533, IG II² 11618, IG II² 12143, IG II² 5624/5, IG II²
 8316, IG II² 7524, IG II² 9229, IG II² 6893 (EM 10958). 9 Σε-
 πτεμβρίου 1870, φ. 744, σ. 2129-2133: IG II² 9087 (EM 9265),
 IG II² 8094 (EM 9197), IG II² 10054, IG II² 9151 (EM 8846), IG
 II² 10574 (EM 9313), IG II² 7543, IG II² 12551 (EM 8861/2),
 IG II² 10404 (EM 4840), IG II² 8649, IG II² 10507 (EM
 9308/9), IG II² 12734 (EM 9453), IG II² 7968 (EM 9192), IG II²
 9274, IG II² 11720, IG II² 12002c, IG II² 12002a, IG II² 12002b,
 IG II² 7400, IG II² 6722, IG II² 6723, IG II² 6719, IG II² 5434, IG
 II² 10952, IG II² 6746, IG III 3724.
 Σ. Λογιωτατίδης, Ἐφημερίς τῶν Φιλομαθῶν, 10 Ἰουνίου 1863, φ. 492,
 σ. 113-115, IG II² 8550, IG II² 11169, IG II² 8551, IG II² 11891,
 IG II² 6217 (Μουσεῖο Κεραμεικοῦ).

Ἐπίσης·

Ἐφημερίς 12-11-1874 καὶ 30-11-1874

Παλιγγενεσία 9-12-1874

Ἀνακατασκευὴ ὀψεως
 τοῦ περιβόλου
 τοῦ Κοροΐδου Μελιτέως.

ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΕΡΑΜΕΙΚΟ

Δημοσιευμένα στην Έφημερίδα Αρχαιολογική
τῆς Α΄ Περιόδου

Α) Κοντά στο Δίπυλο βρέθηκε τὸ 1820 ἡ IG II² 10451 (AE 1839, 346), τὸ 1828 οἱ IG II² 9152 καὶ IG II² 6612 (AE 1841, 616-7), στὶς 30-5-1833 δυτικὰ τοῦ Διπύλου βρῆκε ὁ Πιττάκης τὴν IG II² 8008 (AE 1853, σ. 984, 1693), στὶς 24-3-1833 νοτιοδυτικὰ τοῦ Διπύλου τὶς IG II² 7995, IG II² 5764, IG II² 6334, IG II² 10050 καὶ IG II² 8610 (AE 1853, σ. 988, 1712-6), στὶς 19-12-1836 τὶς IG II² 10130 καὶ IG II² 7228 (AE 1853, σ. 929, 1545-6), στὶς 11-3-1838 δυτικὰ τοῦ Διπύλου τὶς IG II² 5815 καὶ IG II² 8330 (AE 1854, 2211-2), τὸ 1842 βρῆκε παρὰ τὸ Δίπυλο τὴν IG I³ 1323 (AE 1853, σ. 927, 1537), τὸ 1853 τὴν IG II² 10307 (AE 1853, 1495).

Β) «ἀγνοοῦμεν διατὶ οἱ ξένοι οὔτοι, τοὺς ὁποίους ἀναφέραμεν εἰς τὰς ὑπ' ἀριθ. 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461 ἐπιγραφὰς εἶχον τοὺς τάφους των ἐντὸς τοῦ Κεραμεικοῦ, καὶ εἰς μέρος τὸ μᾶλλον συνεχέστερον τοῖς εἰσερχομένοις καὶ ἐξερχομένοις εἰς τὰς Ἀθήνας· διότι οἱ τάφοι οὔτοι ἦσαν ὡς ἀναφέραμεν πλησίον τοῦ Διπύλου ἐπὶ ὑψώματος τινὸς γῆς, κειμένου μεταξὺ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ καὶ τῆς εἰς Πειραιᾶ... Τὰς ἀναφερομένας στήλας, ἐφ' ὧν αἱ ῥηθεῖσαι ἐπιγραφαί, ἄφησα εἰς τὸ αὐτὸ μέρος ἔνθα εὐρέθησαν, ἥτοι ἔθεσα αὐτὰς πλησίον τοῦ Διπύλου, παρὰ τῇ ἐκεῖ ἐκκλησίᾳ τῆς ἁγίας Τριάδος, διότι οὕτω μένοντα τὰ μὴ ὑποκείμενα εἰς διαφθορὰν λείψανα τῆς ἀρχαιότητος, εἰς τὸ αὐτὸ μέρος ἔνθα εὐρέθησαν, συντείνουσιν εἰς τὴν ἀληθῆ τοπογραφίαν τοῦ μέρους.» (AE ἀρ. 461).

Τὸ 1838 βρέθηκε ἡ IG II² 6141 (AE 1840, 454), τὸ 1839 ἡ IG II² 6676 (AE 1840, 455), τὴν ἱερὰ ὁδὸ τὸ 1839 ἡ IG II² 11907, ἡ IG II² 6864, ἡ IG II² 10417, ἡ IG II² 12540 καὶ ἡ IG II² 8770 (AE 1840, 456-7, 459-61), παρὰ τὴν ὁδὸ Πειραιῶς ἡ IG II² 8407 (AE 1840, 458).

Γ) Δυτικὰ τοῦ Διπύλου, στὴν οἰκία Μισίου (ἔπειτα Φεράλδῃ) βρέθηκε καὶ στὶς 7 Ἰανουαρίου 1834 ἡ ἐπιτύμβιος τοῦ Ἀπολλοδώρου Ἀγαθο-

κλέους Σιδωνίου *IG II² 10265a* (*AE 1854*, σ. 1180, 2286), καὶ ἡ ἐπιτύμβια *AE 1854*, σ. 1180, ἀρ. 2286. Στις 20 Μαΐου 1858 βρέθηκαν οἱ *IG II² 8784*, *IG II² 8296*, *IG II² 5810*, *IG II² 12179/80* καὶ *IG II² 10673* (*AE 1858*, 3355-9).

Δ) «Ἐξία παρατηρήσεως εἶναι τὰ ἐν ταῖς νῦν ἀνασκαφαῖς, πρὸς πλά-
τυνσιν καὶ ἐπιπέδωσιν τῆς Πειραιϊκῆς ὁδοῦ, ἀνακαλυπτόμενα πρὸς τὸ
μέρος τοῦτο τοῦ Διπύλου, (ἦτοι τὸ πρὸς τὸ νοτιο-δυτικὸν μέρος αὐτοῦ),
τρία περίπου μέτρα κάτωθεν τῆς ἐπιφανείας τοῦ πρὸς τὸν ναὸν τῆς
Ἀγίας Τριάδος λόφου ἀνευρέθησαν ἐκεῖ στρώματα γῆς ψαμμώδους ποῖ
μὲν λεπτοτάτης, ὡς ἡ Φαληρικῇ, ποῖ δὲ ψάμμου τῶν ῥυάκων, ἐν ᾗ καὶ
χομμάτια πλεῖστα θραυσμάτων πηλίνων τορευμάτων καὶ λαβῶν
ἀρχαίων ἀγγείων, καὶ ἐν τισι μέρεσι ἀνεφάνη λατύπη λίθου Πεντελη-
σίου, καὶ ὅσπερ ἀνθρώπων ἐνταφιασμένων ἀπλῶς ἄνευ θηκῶν καὶ λαρ-
νάκων· καὶ πρὸς τὸ ἀνατολικὸν τούτων ἀνευρέθησαν λάρνακες ὀπτῆς
γῆς καὶ τις λίθου Πεντελησίου. Πρὸς τούτοις ἐνταῦθα εὐρέθησαν καὶ αἱ
στῆλαι ἀπὸ σημάτων, ἃς ἐδημοσιεύσαμεν, καὶ ἐξ ὧν ἐξάγεται, ὅτι οἱ
πλεῖστοι τῶν ἐνταῦθα ἐνταφιασμένων οὐκ ἦσαν Ἀθηναῖοι, τοῦτο δὲ
διότι παράμερον ἦν τὸ μέρος, καὶ ἴσως εἶναι αὐτὸ ἐκεῖνο, ὅπερ περιγρά-
φει ὁ Πλάτων «ὡς ἄρα Λεόντιος ὁ Ἀγλαίωνος ἀνιὼν ἐκ Πειραιεύς ὑπὸ
τὸ βόρειον τεῖχος ἐκτὸς αἰσθανόμενος νεκροὺς παρὰ τῷ δημείῳ κειμέ-
νους, ἅμα μὲν ἰδεῖν ἐπιθυμοῖ, ἅμα δ' αὖ δυσχεραίνει» κ.τ.λ. Πλάτ. πολιτ.
B. 4, τόμ. 2. Ἔστι δὲ ἡ θέσις αὕτη μεταξὺ τῆς Πειραιϊκῆς πύλης καὶ
τῆς Ἱερᾶς, ἦτοι τοῦ Διπύλου. Ὅρα Πλούτ. B. Σύλλα. Πρὸς δὲ τὸ νό-
τιον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Τριάδος ἀνευρέθη πληθὺς ἀνθρωπίνων ὀ-
στέων συσσωρευμένων, κεκαλυμμένων δὲ ψάμμῳ, εἰς ταῦτα πιθανῶς
λείψανα τῶν πτωμάτων τῶν δυστυχῶν ἐκείνων Ἀθηναίων, οὓς ὁ Σύλ-
λας, ὅτε φορικῶς εἰς τὰς Ἀθήνας εἰσῆλασεν, ἀγρίως καὶ σκληρῶς
ἐχρεοκόπει.» (*AE 1860*, σ. 2102, σημ.)

Κατὰ τοὺς μῆνες Φεβρουάριο - Μάρτιο τοῦ 1861 βρέθηκαν οἱ ἐπι-
γραφές *IG II² 6995*, *IG II² 5538*, *IG II² 9065*, *IG II² 7388*, *IG II² 5984*,
IG II² 7351, *IG II² 6033*, *IG II² 7348*, *IG II² 7386*, *IG II² 6050*, *IG II² 9144*,
IG II² 9819, *IG II² 9785*, *IG II² 12188*, *IG II² 10729*, *IG II² 9283*, *IG II² 7225*,
IG II² 10927, *IG II² 8142*, *IG II² 12656*, *IG II² 7975*, *IG II² 9644* (*AE 1860*, σ. 2091, 4109-10, 4112-
24 καὶ 4133-8).

Ἄγνωστο πότε — μᾶλλον ὅμως κατὰ τὶς ἐργασίες αὐτὲς — βρέθηκαν οἱ *IG II² 6592, IG II² 7133, IG II² 6787, IG II² 8703, IG II² 7380, IG II² 12301 καὶ IG II² 12649* (*AE* 1860, σ. 2101, 4147-8, 4150-1, 4155-6, 4158).

Ἀποψη
τῆς Ν πλευρᾶς
τῆς ταφικῆς ὁδοῦ.

ΓΛΥΠΤΑ ΠΟΥ ΒΡΕΘΗΚΑΝ ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΣΤΟΝ ΚΕΡΑΜΕΙΚΟ
δημοσιευμένα ὑπὸ Α. Conze, *Die attischen Grabreliefs*, Berlin 1893-1922

- Conze 157, T. 48 IG II² 12129 Ἐφημερίς τῶν φιλομαθῶν 14 Μαΐου
1870, φ. 737, σ. 2080
- Conze 313, T. 77 IG II² 12349 Εὐρ. Ἀρχ. Ἑτ., λίθ. 1942
- Conze 336 IG II² 12024 Εὐρ. Ἀρχ. Ἑτ., λίθ. 2086
- Conze 1062, T. 216 IG II² 5601
- Conze 1095, T. 223 IG II² 11984 Εὐρ. Ἀρχ. Ἑτ., λίθ. 1653
- Conze 1298 IG II² 11762 Εὐρ. Ἀρχ. Ἑτ., λίθ. 491
- Conze 1320, T. 272 IG I³ 1376
- Conze 1493, T. 310 IG II² 11704
- Conze 1856, T. 393 IG II² 5925 Εὐρ. Ἀρχ. Ἑτ., λίθ. 2085
- Conze 1937, T. 417 IG II² 9682 Εὐρ. Ἀρχ. Ἑτ., λίθ. 1613α
Ἐφημερίς τῶν φιλομαθῶν 30 Μαΐου 1870, 2089-2090δ
- Conze 1969, T. 423 IG II² 6945 Εὐρ. Ἀρχ. Ἑτ., λίθ. 1635
Ἐφημερίς τῶν φιλομαθῶν 30 Μαΐου 1870, 2090δ
- Conze 2042, T. 444 IG II² 7163 Εὐρ. Ἀρχ. Ἑτ., λίθ. 2134
- Conze 2085, T. 457 IG II² 7459 Εὐρ. Ἀρχ. Ἑτ., λίθ. 2080

Ὑδατοδεξαμενές
(φωτ. 1910).

ΜΕΡΙΚΕΣ ΑΡΧΑΙΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΕΡΑΜΕΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟΝ ΣΗΜΑ

Θουκ. II 34, 1-8:

Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ χειμῶνι Ἀθηναῖοι τῷ πατρίῳ νόμῳ χρώμενοι δημοσίᾳ ταφὰς ἐποιήσαντο τῶν ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ πρώτων ἀποθανόντων τρόπῳ τοιῷδε. τὰ μὲν ὅσῃ προτίθενται τῶν ἀπογενομένων πρότριτα σκηνήν ποιήσαντες, καὶ ἐπιφέρει τῷ αὐτοῦ ἕκαστος ἦν τι βούληται· ἐπειδὴν δὲ ἡ ἐκφορὰ ἤ, λάρνακας κυπαρισσίας ἄγουσιν ἄμαξαι, φυλῆς ἐκάστης μίαν· ἔνεστι δὲ τὰ ὅσῃ ἥς ἕκαστος ἦν φυλῆς. μία δὲ κλίνη κενὴ φέρεται ἐστρωμένη τῶν ἀφανῶν, οἳ ἂν μὴ εὗρεθῶσιν ἐς ἀναίρεσιν. ξυνεκφέρει δὲ ὁ βουλόμενος καὶ ἀστῶν καὶ ξένων, καὶ γυναῖκες πάρεις αἱ προσήκουσαι ἐπὶ τὸν τάφον ὀλοφυρόμεναι. τιθέασιν οὖν ἐς τὸ δημόσιον σῆμα, ὃ ἐστὶν ἐπὶ τοῦ καλλίστου προαστείου τῆς πόλεως, καὶ αἰεὶ ἐν αὐτῷ θάπτουσι τοὺς ἐκ τῶν πολέμων, πλήν γε τοὺς ἐν Μαραθῶνι· ἐκείνων δὲ διαπρεπῆ τὴν ἀρετὴν κρίναντες αὐτοῦ καὶ τὸν τάφον ἐποίησαν. ἐπειδὴν δὲ κρύψωσι γῇ, ἀνὴρ ἡρημένος ὑπὸ τῆς πόλεως, ὃς ἂν γνώμη τε δοκῇ μὴ ἀξύνετος εἶναι καὶ ἀξιῶσει προήκη, λέγει ἐπ' αὐτοῖς ἔπαινον τὸν πρέποντα· μετὰ δὲ τοῦτο ἀπέρχονται. ὧδε μὲν θάπτουσιν·

Ξενοφ. Ἑλλην. II, IV, 33:

ἐνταῦθα καὶ ἀποθνήσκει Χαίρων τε καὶ Θίβραχος, ἄμφω πολεμάρχῳ, καὶ Λακράτης ὁ ὀλυμπιονίκης καὶ ἄλλοι οἱ θαμμένοι Λακεδαιμονίων πρὸ τῶν πυλῶν ἐν Κεραμεικῷ.

Αἰσχ. Κατὰ Κτησιφῶντος 236:

οὐ γὰρ περιχαρὰ κώσαντα χρή τὰ τεῖχη οὐδὲ τὰς δημοσίας ταφὰς ἀνελόντα τὸν ὀρθῶς πεπολιτευμένον δωρεὰς αἰτεῖν, ἀλλ' ἀγαθοῦ τινος αἴτιον γεγεννημένον τῇ πόλει.

Λυκ. Κατὰ Λεωκράτους 43:

τὸν οὐδὲ συμπενηθῆσαι τὰς τῆς πατρίδος συμφορὰς τολμήσαντα, οὐδὲ συμβεβλημένον οὐδὲν εἰς τὴν [τῆς πόλεως καί] τοῦ δήμου σωτηρίαν, ὅθ' ἡ μὲν χώρα τὰ δένδρα συνεβάλλετο, οἱ δὲ τετελευτηκότες τὰς θήκας, οἱ δὲ νεῶ τὰ ὅπλα.

Παυσ. 1, 2, 4:

ἐσελθόντων δὲ ἐς τὴν πόλιν οἰκοδόμημα ἐς παρασκευὴν ἐστι τῶν πομπῶν, ἃς πέμπουσι τὰς μὲν ἀνὰ πᾶν ἔτος, τὰς δὲ καὶ χρόνον διαλείποντες.

Παυσ. 1, 3, 1:

τὸ δὲ χωρίον ὁ Κεραμεικὸς τὸ μὲν ὄνομα ἔχει ἀπὸ ἥρωος Κεράμου, Διονύσου τε εἶναι καὶ Ἀριάδνης καὶ τούτου λεγομένου.

Παυσ. 1, 29, 2:

Ἀθηναίοις δὲ καὶ ἔξω πόλεως ἐν τοῖς δήμοις καὶ κατὰ τὰς ὁδοὺς θεῶν ἐστὶν ἱερὰ καὶ ἡρώων καὶ ἀνδρῶν τάφοι· ἐγγυτάτῳ δὲ Ἀκαδημία, χωρίον ποτὲ ἀνδρὸς ἰδιώτου, γυμνάσιον δὲ ἐπ' ἐμοῦ. κατιοῦσι δ' ἐς αὐτὴν περίβολός ἐστιν Ἀρτέμιδος καὶ ξόανα Ἀρίστης καὶ Καλλίστης.

Παυσ. 1, 29, 3-8:

ἱερὰ μὲν σφισι ταύτῃ τοσαῦτά ἐστι, τάφοι δὲ Θρασυβούλου μὲν πρῶτον τοῦ Λύκου, ἀνδρὸς τῶν τε ὕστερον καὶ ὅσοι πρὸ αὐτοῦ γεγονάσιν Ἀθηναίοις λόγιμοι τὰ πάντα ἀρίστου —παρέντι δέ μοι τὰ πλείω τοσάδε ἐς πίστιν ἀρκέσει τοῦ λόγου· τυραννίδα γὰρ ἔπαυσε τῶν τριάκοντα καλουμένων σὺν ἀνδράσιν ἐξήκοντα τὸ κατ' ἀρχὰς ὀρμηθεὶς ἐκ Θηβῶν, καὶ Ἀθηναίους στασιάζοντας διαλλαγῆναι καὶ συνθεμένους ἔπεισε <τοῖς νόμοις ἐμ>μεῖναι—. πρῶτος μὲν ἐστὶν οὗτος τάφος, ἐπὶ δὲ αὐτῷ Περικλέους τε καὶ Χαβρίου

καὶ Φορμίωνος. ἔστι δὲ καὶ πᾶσι μνῆμα Ἀθηναίοις ὁπόσοις ἀποθανεῖν συνέπεσεν ἔν τε ναυμαχίαις καὶ ἐν μάχαις πεζαῖς πλὴν ὅσοι Μαραθῶνι αὐτῶν ἠγωνίσαντο· τούτοις γὰρ κατὰ χώραν εἰσὶν οἱ τάφοι δι' ἀνδραγαθίαν, οἱ δὲ ἄλλοι κατὰ τὴν ὁδὸν κεῖνται τὴν ἐς Ἀκαδημίαν, καὶ σφῶν ἐστᾶσιν ἐπὶ τοῖς τάφοις στήλαι τὰ ὀνόματα καὶ τὸν δῆμον ἐκάστου λέγουσαι. πρῶτοι δὲ ἐτάφησαν οὓς ἐν Θράικῃ ποτὲ ἐπικρατοῦντας μέχρι Δραβησκοῦ τῆς χώρας Ἡδωνοὶ φονεύουσιν ἀνέλπιστοι ἐπιθέμενοι· λέγεται δὲ καὶ ὡς κεραυνοὶ πέσσοιεν ἐς αὐτούς· στρατηγοὶ δὲ ἄλλοι τε ἦσαν καὶ Λέαγρος, ᾧ μάλιστα ἐπετέτραπτο ἡ δύναμις, καὶ Δεκελεὺς Σωφάνης, ὃς τὸν Ἀργεῖόν ποτε πένταθλον Νεμείων ἀνηρημένον νίκην ἀπέκτεινεν Εὐρυβάτην βοηθοῦντα Αἰγινήταις. στρατὸν δὲ ἔξω τῆς Ἑλλάδος Ἀθηναῖοι τρίτον τοῦτον ἔστειλαν· Πριάμῳ μὲν γὰρ καὶ Τρωσὶ πάντες Ἕλληνες ἀπὸ κοινοῦ λόγου κατέστησαν ἐς πόλεμον, Ἀθηναῖοι δὲ ἰδία μετ' Ἰολάου τε ἐς Σαρδῶ καὶ δεύτερον ἐς τὴν νῦν Ἰωνίαν ἐστράτευσαν καὶ τρίτον δὴ τότε ἐς τὴν Θράικην. ἔστι δὲ ἔμπροσθεν τοῦ μνηματος στήλη μαχομένους ἔχουσα ἵππεῖς· Μελάνωπός σφισὶν ἔστι καὶ Μακάρτατος ὀνόματα, οὓς κατέλαβεν ἀποθανεῖν ἐναντία Λακεδαιμονίων καὶ Βοιωτῶν τεταγμένους, ἔνθα τῆς Ἐλεωνίας εἰσὶ χώρας πρὸς Ταναγραίους ὄροι. καὶ Θεσσαλῶν τάφος ἐστὶν ἱππέων κατὰ παλαιὰν φιλίαν ἐλθόντων, ὅτε σὺν Ἀρχιδάμῳ Πελοποννήσιοι πρῶτον ἐσέβαλον ἐς τὴν Ἀττικὴν στρατιᾷ, καὶ πλησίον τοξόταις Κρησίν· αὐθις δὲ ἐστὶν Ἀθηναίων μνήματα Κλεισθένους, ᾧ τὰ ἐς τὰς φυλὰς αἱ νῦν καθεστᾶσιν εὐρέθη, καὶ ἱππεῦσιν ἀποθανοῦσιν ἡνίκα συνεπελάβοντο οἱ Θεσσαλοὶ τοῦ κινδύνου. ἐνταῦθα καὶ Κλεωναῖοι κεῖνται, μετὰ Ἀργείων ἐς τὴν Ἀττικὴν ἐλθόντες· ἐφ' ὧτι δέ, γράψω τοῦ λόγου μοι κατελθόντος ἐς τοὺς Ἀργεῖους. καὶ Ἀθηναίων δ' ἔστι τάφος, οἱ πρὶν ἢ στρατεῦσαι τὸν Μῆδον ἐπολέμησαν πρὸς Αἰγινήτας. ἦν δὲ ἄρα καὶ δῆμου δίκαιον βούλευμα, εἰ δὴ καὶ Ἀθηναῖοι μετέδοσαν δούλοις δημοσίαι ταφῆναι καὶ τὰ ὀνόματα ἐγγραφῆναι

στήλῃ· δηλοῖ δὲ ἀγαθοὺς σφᾶς ἐν τῷ πολέμῳ γενέσθαι περὶ τοὺς δεσπότας. ἔστι δὲ καὶ ἀνδρῶν ὀνόματα ἄλλων, διάφορα δὲ σφισι τὰ χωρία τῶν ἀγώνων· καὶ γὰρ τῶν ἐπ' Ὀλυνθον ἐλθόντων οἱ δοκιμώτατοι καὶ Μελήσανδρος ἐς τὴν ἄνω Καρίαν ναυσὶν ἀναπλεύσας διὰ τοῦ Μαιάνδρου. ἐτάφησαν δὲ καὶ οἱ τελευτήσαντες πολεμοῦντες Κασσάνδρῳ καὶ οἱ συμμαχήσαντές ποτε Ἀργείων.

Παυσ. 1, 29, 10-12:

οὗτός τε οὖν ἐνταῦθα τέθαπται καὶ Εὐβουλος ὁ Σπινθάρου καὶ ἄνδρες οἷς ἀγαθοῖς οὖσιν οὐκ ἐπηκολούθησε τύχη χρηστή, τοῖς μὲν ἐπιθεμένοις τυραννοῦντι Λαχάρει, οἱ δὲ τοῦ Πειραιῶς κατάληψιν ἐβούλευσαν Μακεδόνων φρουρούντων, πρὶν δὲ εἰργάσθαι τὸ ἔργον ὑπὸ τῶν συνειδόντων μηνυθέντες ἀπώλοντο. κεῖνται δὲ καὶ οἱ περὶ Κόρινθον πεσόντες· ἐδήλωσε δὲ οὐχ ἥκιστα ὁ θεὸς ἐνταῦθα καὶ αὐτῆς ἐν Λεύκτροις τοὺς ὑπὸ Ἑλλήνων καλουμένους ἀνδρείους τὸ μηδὲν ἄνευ Τύχης εἶναι, εἰ δὲ Λακεδαιμόνιοι, Κορινθίων τότε καὶ Ἀθηναίων, ἔτι δὲ καὶ Ἀργείων καὶ Βοιωτῶν κρατήσαντες, ὕστερον ὑπὸ Βοιωτῶν μόνων ἐν Λεύκτροις ἐς τοσοῦτον ἐκακώθησαν. μετὰ δὲ τοὺς ἀποθανόντας ἐν Κορίνθῳ στήλην ἐπὶ τοῖσδε ἐστάναι τὴν αὐτὴν σημαίνει τὰ ἐλεγεία, τοῖς μὲν ἐν Εὐβοίᾳ καὶ Χίῳ τελευτήσασιν, τοὺς δὲ ἐπὶ τοῖς ἐσχάτοις τῆς Ἀσιανῆς ἡπείρου διαφθαρῆναι δηλοῖ, τοὺς δὲ ἐν Σικελίᾳ. γεγραμμένοι δὲ εἰσιν οἱ τε στρατηγοὶ πλὴν Νικίου, καὶ τῶν στρατιωτῶν ὁμοῦ τοῖς ἀστοῖς Πλαταιεῖς· Νικίας δὲ ἐπὶ τῷδε παρείθη, γράφω δὲ οὐδὲν διάφορα ἢ Φίλιστος, ὃς ἔφη Δημοσθένην μὲν σπονδὰς ποιήσασθαι τοῖς ἄλλοις πλὴν αὐτοῦ καὶ ὥς ἡλίσκετο αὐτὸν ἐπιχειρεῖν ἀποκτείνειν, Νικίᾳ δὲ τὴν παράδοσιν ἐθελοντῇ γενέσθαι· τούτων ἕνεκα οὐκ ἐνεγράφη Νικίας τῇ στήλῃ, καταγνωσθεὶς αἰχμάλωτος ἐθελοντὴς εἶναι καὶ οὐκ ἀνὴρ πολέμῳ πρέπων.

Παυσ. 1, 29, 13-16:

εἰσὶ δὲ ἐπ' ἄλλῃ στήλῃ καὶ οἱ μαχεσάμενοι περὶ Θράικην καὶ ἐν Μεγάροις καὶ ἡνίκα Ἀρκάδας τοὺς ἐν Μαντινείαι καὶ Ἡλείους ἔπεισεν Ἀλκιβιάδης Λακεδαιμονίων ἀποστῆναι καὶ οἱ πρὶν ἐς Σικελίαν ἀφικέσθαι Δημοσθένην Συρακουσίων κρατήσαντες. ἐτάφησαν δὲ καὶ οἱ περὶ τὸν Ἑλλήσποντον ναυμαχήσαντες καὶ ὅσοι Μακεδόνων ἐναντία ἡγωνίσαντο ἐν Χαιρωνείαι καὶ οἱ μετὰ Κλέωνος ἐς Ἀμφίπολιν στρατεύσαντες, οἳ τε ἐν Δηλίῳ τῷ Ταναγραίων τελευτήσαντες καὶ ὅσους ἐς Θεσσαλίαν Λεωσθένης ἤγαγε καὶ οἱ πλεύσαντες ἐς Κύπρον ὁμοῦ Κίμωνι, τῶν τε σὺν Ὀλυμπιοδώρῳ τὴν φρουρὰν ἐκβαλόντων τριῶν καὶ δέκα ἄνδρες οὐ πλείους. φασὶ δὲ Ἀθηναῖοι καὶ Ῥωμαίοις ὁμορὸν τινα πολεμοῦσι πόλεμον στρατιὰν οὐ πολλὴν πέμπειν, καὶ ὕστερον ναυμαχίας Ῥωμαίων πρὸς Καρχηδονίους γινομένης τριήρεις πέντε Ἀττικαὶ παρεγένοντο· ἔστιν οὖν καὶ τούτοις ἐνταῦθα τοῖς ἀνδράσιν ὁ τάφος. Τολμίδου δὲ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ δεδηλωται μὲν ἤδη μοι τὰ ἔργα καὶ ὃν τρόπον ἐτελεύτησαν· ἴστω δὲ ὅτῳ φίλον κειμένους σφᾶς κατὰ τὴν ὁδὸν ταύτην. κεῖνται δὲ καὶ οἱ σὺν Κίμωνι τὸ μέγα ἔργον {ἐπὶ τῇ} πεζῇ καὶ ναυσὶν αὐθημερὸν κρατήσαντες. τέθαιπται δὲ καὶ Κόνων καὶ Τιμόθεος, δεύτεροι μετὰ Μιλτιάδην καὶ Κίμωνα οὗτοι πατήρ καὶ παῖς ἔργα ἀποδειξάμενοι λαμπρά. κεῖται δὲ καὶ Ζήνων ἐνταῦθα ὁ Μνασέου καὶ Χρύσιππος ὁ Σολεύς, Νικίας τε ὁ Νικοδήμου ζῶντα ἄριστος γράψαι τῶν ἐφ' αὐτοῦ, καὶ Ἀρμόδιος καὶ Ἀριστογείτων οἱ τὸν Πεισιστράτου παῖδα Ἱππαρχον ἀποκτείναντες, ῥήτορές τε Ἐφιάλτης, ὃς τὰ νόμιμα τὰ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ μάλιστα ἐλυμήνατο, καὶ Λυκοῦργος ὁ Λυκόφρονος.

Ο ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ

Τὴ μορφὴ τοῦ Κεραμεικοῦ, ὅπως εἶχε διαμορφωθεῖ μὲ τὶς ἀνασκαφὲς τῆς Ἑταιρείας ἕως τὸ 1890, εἶχε γνωρίσει ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς. Τὰ μνημεῖα τοῦ ἔκαμαν ἐντύπωση καὶ τὰ αἰσθήματα ποὺ τοῦ δημιούργησαν τὰ ἐξέφρασε μὲ ἐξαίσιους στίχους στὴ συλλογὴ *Τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου* ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1892. Ἐδῶ ἀναδημοσιεύονται, ἀπὸ τὸ τμῆμα τῆς συλλογῆς *Οἱ τάφοι τοῦ Κεραμεικοῦ*, ἀποσπάσματα τῶν ποιημάτων ποὺ ἀφιέρωσε ὁ ποιητὴς σὲ λίγα, φημισμένα σήμερα, μνημεῖα. Ἡ τέχνη τοῦ Παλαμᾶ τοὺς ἔδωσε νέα ζωή.

ΟΙ ΤΑΦΟΙ ΤΟΥ ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΥ

ΥΜΝΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Ὁ χρυσοστέφανος θεός, ὁ μέγας Ἥλιος βγαίνει
 κ' ὑψώνεται ὀλοφάνερος καὶ λάμπει καὶ ἀγναντεύει
 τὴ χαιδεμένη κόρη του, τὴν ἀκριβὴ τοῦ Ἀθήνα,
 καὶ μέσα στὴν ἀγκάλη του τὴ σφίγγει σὰν πατέρα
 καὶ τὴ χορταίνει μὲ φιλιὰ, καὶ μέσ' στὰ σωθικά της
 ἀφίνει ἀπὸ τὴ λαῦρα του λαῦρα, καὶ ἀπὸ τὸ φῶς του
 φῶς, αἶμα' ἀπὸ τὸ αἷμα του, πνοὴν ἀπ' τὴν πνοή του.
 Καὶ τὰ παιδιὰ τὰ νόθευτα τῆς θυγατέρας τοῦ Ἥλιου
 ποὺ μέσ' στοὺς κόρφους της ρουφοῦν τοῦ κόρφου της τὸ γάλα,
 ἄνθρωποι, δέντρ', ἀγρίμια, ἀνθοί, νερά, βουνά, λιθάρια,
 πάντοτε νοιώθουν μέσα τους, ἄλλος πολὺ, ἄλλος λίγο,
 ἓνα βαθὺ ἀνατρίχιασμα, μιὰ φλόγα, ἓνα μεθύσι,
 καὶ τὸ μεθύσι, ἡ φλόγ' αὐτὴ καὶ ἡ ἀνατριχίλα, ἐσ' εἶσαι
 ἀγάπη τῆς Ζωῆς, ἐσύ, σὰν πέλαγος μεγάλη!

Ω ΤΑΦΟΙ

Γιὰ νὰ χαρῶ τὸν ἥλιο μας καὶ γιὰ νὰ διαλαλήσω
 τὴ θεϊκὴ τὴ δόξα του καὶ τῆς ζωῆς τὴ δόξα,
 τί θέλω ἐδῶ στὰ μνήματα κ' ἐδῶ στὰ συντριμμένα
 λείψανα κόσμου παλαιοῦ καὶ κόσμου περασμένου;

Ἔρμα, γυμνὰ κι ἀσκέπαστα, ὅμοια τὰ βρίσκουν πάντα
 κ' οἱ λαῦρες τοῦ καλοκαιριοῦ κ' οἱ πάγοι τοῦ χειμῶνα·
 σέ περασμένην ἐποχὴ τοῦ Σύλλα ἡ ἀγριάδα
 τὰ σκόρπισεν ἀλύπητα· στὰ χρόνια μας μπροστά τους
 στέκει μ' εὐλάβεια κι ὁ σοφὸς καὶ συλλογιέται· καὶ ὅμως
 βαθύτερα κι ἀπ' ὅσα λέν στὸ νοῦ τοῦ διαβασμένου
 βαθύτερα, γλυκύτερα μιλοῦνε στὴν καρδιά μου.
 Στὸ μάρμαρο τοῦ Ὑμηττοῦ, στὴν πέτρα τῆς Πεντέλης,
 μισόσβυστα σκαλίσματα κ' εὐγενικὲς εἰκόνες,
 ἄνθη πελεκητά, χλωμὲς γραφές, λευκὲς νεραΐδες,
 δείγματ' ἀπλᾶ, σημάδια ἀγνὰ τῆς λύπης, τῆς ἀγάπης.
 Ἀρχαῖοι τάφοι, πιά κανεῖς δὲν ἔρχεται σιμά σας
 μὲ στέφανα ἀπὸ σέλινο, μὲ θλιβεροὺς ὑακίνθους,
 νὰ σᾶς ραντίσῃ μὲ κρασί, τὸ μέλι νὰ σᾶς φέρῃ.
 Ἀλλ' ὅμως, τάφοι ἀγνώριστοι, χαρὰ σ' ἐσᾶς! καντήλα
 καμμιὰ δὲν καίγει ἐπάνω σας, λιβάνι δὲ μυρίζει,
 γονατιστὸς ὁ ὑποκριτὴς μπροστά σας δὲ χτυπιέται,
 σωπαίνουν οἱ ἀναστεναγμοί, τὰ δάκρυα πιά δὲν τρέχουν,
 καὶ πανηγύρια ἀνέρα ποτὲ δὲ σᾶς ταραίζουν,
 καὶ σᾶς φυλάγει ἡ μοναξιά κ' ἡ σιγαλιὰ σᾶς ἔχει·
 δὲ σᾶς ἱσκιώνουν θλιβερά τὰ κυπαρίσσια, ὦ τάφοι,
 οὔτε λουλούδια ὁλόδροσα φυτρώνουν στὰ πλευρά σας,
 ὡς καὶ τὸ χόρτο σπάνιο κι ἀνάρια ἀνάρια βγαίνει,
 δυὸ τρία ἀγριοβότανα σᾶς συντροφεύουν μόνο,
 καὶ σὰ νὰ θέλουν νὰ σᾶς ποῦν πῶς ὁ καιρὸς καὶ ἡ φύση
 σκληρὰ γιὰ σᾶς, κρύβουν γιὰ σᾶς μονάχα καταφρόνια.

Χαίρετε, τάφοι ἐρημικοί, κ' εὐλογημένοι τάφοι!
 πολλὰ μοῦ φανερώνετε, περίσσια μοῦ ἐξηγᾶτε,
 ὅμως ἀνάμεσα σ' ἐσᾶς τρεῖς μοναχά, τρεῖς τάφοι
 μὲ τρεῖς εἰκόνες ζωντανὲς κ' οἱ τρεῖς σας πλουτισμένοι
 εἴστε παλιοί μου σύντροφοι καὶ ἀδελφία μου εἴστ' ἐγκάρδια!
 Καὶ καθεμία εἰκόνα σας αὐτὴ εἶναι κ' ἡ ψυχὴ σας
 κ' ἔχ' ἡ ψυχὴ τοῦ καθενὸς ξεχωρισμένη γλῶσσα.

ΔΕΞΙΛΕΩΣ

Κι ἀπὸ τὸ πρῶτο μάρμαρο κι ἀπὸ τὸ πρῶτο μνη̃μα
 ἀκούω φωνὴ πού χύνεται κι ἀκούω φωνὴ πού λέει:
 — Ἐμὲ Δεξιλέο μὲ λένε. Ἐγὼ εἶμαι τῆς Ἀθήνας
 τὸ λατρεμένο τὸ παιδί, τὰγένειο παλληκάρι.
 Μ' ἀνάθρεψαν τὰ βροντερὰ τραγούδια τοῦ Τυρταίου
 καὶ τάραξαν τὸν ὕπνο μου τὰ ὄνειρα τοῦ Αἰσχύλου.
 Ἐξω στὸ δρόμο, στὴ δουλειά, στοῦ κάμπου τὸν ἀέρα
 μοῦθρεψε ὁ ἥλιος τὸ κορμὶ καὶ τὰνοιξε σὰν ἄνθος
 καὶ στὸ Γυμνάσιον ὁ θεὸς πού τὰ βοηθάει τὰ νιάτα
 μοῦ τῶπλασεν ἁρμονικά, σφιχτό, χυτὸ καὶ ὠραῖο.

.....

ΑΓΑΘΩΝΟΣ ΓΥΝΗ

Κι ἀπ' τοῦ δευτέρου μνήματος τὸ μάρμαρο μιὰν ἄλλη
 φωνὴν ἀκούω γλυκὰ γλυκὰ:
 Ἐγὼ εἶμ' ἡ ἀγαπημένη
 γυναῖκα ἐγὼ τοῦ Ἀγάθωνα. Ἀπ' τὴ στιγμή τὴν πρώτη
 πού μ' ἔφερε μέσ' στὰ ἀγαθὰ τοῦ ἀρχοντικοῦ σπιτιοῦ του,
 μέσα σ' αὐτὰ μὲ θρόνιασε βασίλισσα, τὸ χέρι
 μὲ ἀγάπη μοῦ σφιχτόκλεισε στὸ χέρι του καὶ μοῦ εἶπε:
 Ἐγὼ θὰ τρέχω ὀλημερῆς, θὰ πολεμῶ, θὰ ἰδρώνω,
 οἱ λαῦρες θὰ μὲ ψένουμε, θὰ μὲ χτυποῦν τὰ χιόνια
 καὶ σὰ γυρνῶ στὴ θάλασσα καὶ στὴ στεριά ὅταν τρέχω,
 ὁ στρατιώτης εἶμ' ἐγὼ κι ὁ δουλευτὴς κι ὁ ἄντρας.

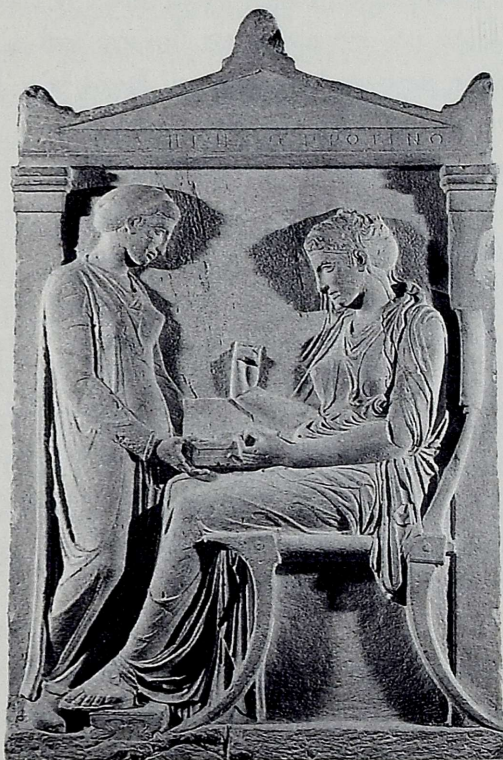
.....

ΗΓΗΣΩ

Κι ἀπὸ τὸ τρίτο μάρμαρο κι ἀπὸ τὸ τρίτο μνη̃μα
 ἀκούω φωνὴ πού χύνεται κι ἀκούω φωνὴ πού λέει:
 Ἐμὲ μὲ κράζουν Ἡγησώ· διαβάτη, ἐμπρός σου στέκει
 ἡ νέα παρθένα, τὸ λευκὸ μισανοιγμένο μόλις
 κρίνο πού χέρι ἀνθρώπινο δὲν ἄπλωσε σ' ἐκεῖνο,
 δὲν τὸ εἶδε μάτι ἀνθρώπινο καὶ τὰ φτερά τῆς αὖρας

καὶ τῆς αὐγῆς τὰ δάκτυλα μήτε κ' ἐκεῖνα ἀκόμα
 δὲν ἄγγιζαν τὰ φύλλα του· ἐγὼ εἶμ' ἡ ἀγνὴ παρθένα.
 Ἔτσι προβάλλει ἀπείραχτο τὸ λυγερὸ κορμί μου
 μέσ' ἀπ' τὸ φόρεμα ποὺ ἀπλὰ ραμμένο μὲ στολίζει.
 Τὰ δλόξανθά μου τὰ μαλλιά ποὺ σκόρπια ἐκυματοῦσαν
 στοὺς ὤμους μου καὶ χύνονταν σὰ φεῖδια στὸ λαιμό μου
 ἐγὼ τὰ χτένισα σεμνά. Μιὰ κόρη δὲν ταιριάζει
 ποτὲ νὰ σέρνῃ ἐπάνω τῆς τὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων
 μὲ ἀστόχαστα καμώματα καὶ χτυπητὰ στολίδια.
 Καὶ πρόσμενα καὶ πρόσμενα πάντα νάρθῃ μιὰ μέρα
 νὰ νοῖξω σπίτι, νὰ γενῶ γυναῖκα καὶ μητέρα,
 καὶ τότε στὴ μεγάλη μας θεά, μεγάλο τάμα,
 τὰ δλόξανθά μου τὰ μαλλιά νὰ τῆς τὰ πάω κομμένα.

.....

ΟΙ ΝΕΩΤΕΡΕΣ ΤΥΧΕΣ ΤΟΥ ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΥ

Τὸ τεῦχος τοῦτο τοῦ Μέντορος ἀπευθύνεται κυρίως στοὺς Ἑλλήνες ἀρχαιολόγους. Μὲ αὐτὸ γίνεται προσπάθεια νὰ δειχθεῖ ὅτι τὰ μεγάλα ἀρχαιολογικὰ ἔργα συντελοῦνται μόνο μὲ μεγάλες καὶ συνεχεῖς προσπάθειες διαδοχικῶν γενεῶν. Ὁ σημερινὸς Κεραμεικὸς εἶναι καὶ αὐτὸς ἀποτέλεσμα τῆς συνεχοῦς ἐργασίας πολλῶν Ἑλλήνων καὶ Γερμανῶν ἀρχαιολόγων. Τὸ ἔργο τους εἶναι ἄρρηκτα δεμένο. Τὸ ὅτι τῶν παλαιότερων εἶναι ξεχασμένο, δὲν μειώνει τὴν ἀξία του· ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιο τῆς σημερινῆς εἰκόνας τοῦ Κεραμεικοῦ.

Μὲ ὅσα προηγούνται σκιαγραφήθηκε ἡ προσπάθεια τῆς Ἑταιρείας, κυρίως τοῦ Σ. Α. Κουμανούδη, γὰρ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Κεραμεικοῦ. Προσπάθησα νὰ ἀνασυστήσω, μὲ τὰ λόγια τῶν ἀνασκαφῶν, τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ἐργασίας τους καὶ ὅχι τὴν εἰκόνα τῶν εὐρημάτων τους ἢ ὁποία σήμερα, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀνασκαφῆς τους, εἶναι σαφής. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ καὶ κοινωνικὴ πλευρὰ τοῦ ἐγχειρήματος ὑπῆρχε καὶ ἡ νομικὴ, ὅπου περιέχονται ἄλλες μεγάλες δυσκολίες τοῦ ἔργου τῶν Ἑλλήνων ἀνασκαφῶν. Τὴν πλευρὰ αὐτὴ τῶν προσπαθειῶν τῆς Ἑταιρείας καὶ τῆς Ὑπηρεσίας περιγράφει ὁ τότε, τὸ 1915, ἑφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων Ἀκροπόλεως καὶ Ἀττικῆς Ἀντώνιος Κεραμόπουλλος (1870-1960) σὲ ἔκθεσὴ του πρὸς τὸν Ὑπουργὸ Παιδείας. Ἡ ἔκθεσις ἔχει ἡμερομηνία 25 Φεβρουαρίου 1915. Εἶναι ἡ ἡμέρα ἀποχώρησης τοῦ ὑπουργοῦ Ἰωάννου Τσιριμώκου τῆς Κυβερνήσεως Ἐλευθερίου Βενιζέλου, καὶ ἀνάληψης τοῦ Ὑπουργείου ἀπὸ τὸν Χαράλαμπο Βοζίκη τῆς Κυβερνήσεως Δημητρίου Γούναρη. Διευθυντὴς τῆς Ὑπηρεσίας ἦταν ὁ Κωνσταντῖνος Κουруνιώτης (1872-1945). Τὴν ἔκθεσις αὐτὴ τύπωσε ὁ Κεραμόπουλλος τὸ 1916 σὲ φυλλάδιο, σπανιότατο σήμερα. Ἀναδημοσιεύεται στὶς ἐπόμενες σελίδες χωρὶς καμμία περικοπή.

ΕΦΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΑΤΤΙΚΗΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 25 Φεβρουαρίου 1915.

Ἀριθ. 76.

Πρὸς
τὸ Σεβαστὸν Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν
καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως.

Κύριε Ὑπουργέ,

Εἰς ἀπάντησιν τοῦ ὑπ' ἀριθ. $\frac{1080}{532}$ ἀπὸ 15 Ἰανουαρίου ἐ.ἔ. Ὑμετέρου ἐγγράφου, δι' οὗ μοι διεβιδάξετε τὰ ἐπιστρεφόμενα ὧδε συνημμένως ὠρισμένα ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὴν μεταξὺ τῆς Πουλχερίας Παντ. Καζαντζῆ καὶ τοῦ Δημοσίου δικαστικὴν διαφορὰν περὶ γηπέδου ἐν τῷ Κεραμεικῷ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐζητεῖτε ἐπειγόντως διαφόρους πληροφορίας σχετικὰς, λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἀναφέρω τὰ ἑξῆς:

(1860-2). Κατὰ τὸ 1860 ὁ μηχανικὸς τοῦ Δημοσίου «ὁδοποιὸς» Δανιὴλ ἀναφέρεται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. $\frac{2705}{2671}$ τῆς 18 Ἰανουαρίου ἐγγράφῳ τῆς Γενικῆς Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων, ὅτι κατασκευάζων τὴν νέαν ὁδὸν Πειραιῶς, ἐν ᾧ μέρει αὕτη παραθέει τὸ νῦν δυτικὸν περίφραγμα τοῦ Κεραμεικοῦ καὶ τῆς Ἀγίας Τριάδος, καὶ ἔχων ἀνάγκην ἐπιχωματώσεων τῶν ἐκεῖ κατὰ τοὺς παλαιότερους χάρτας τῆς πόλεως ταπεινῶν μερῶν καὶ ρευμάτων, ἀφῆρει χώματα ἐκ τοῦ παρακειμένου λόφου τοῦ Κεραμεικοῦ καὶ τῆς Ἀγίας Τριάδος, ὃν ἀμφισβητοῦσιν νῦν οἱ ἀντίδικοι τοῦ Δημοσίου, χωρὶς ὅμως τότε νὰ παρεμβῶσιν οὐδαμῶς.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Δανιὴλ κατέστρεφε καὶ τὸν ἀρχαιολογικὸν χώρον («τὸν ἐθνικὸν ὄχθον» ἐφ' οὗ ἡ Ἀγία Τριάς) καὶ ἀρχαῖα μνημεῖα πάμπολλα καὶ παντοῖα καὶ τάφους (πρβλ. ἀρχεῖον Γενικῆς Ἐφορείας

τῶν Ἀρχαιοτήτων 1861 Ἀπριλίου 18, ἀριθ. $\frac{2864}{2791}$, Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς 1862 σ. 5-9, 20-22, 35, 282 πίν. Ηα καὶ Ηβ, Φιλίστωρ 1861 σ. 462, 272. Bolletino dell' Istituto 1861 σ. 140 ἐξ. 1862, 87, Archäol. Zeitung 1862 σ. 4 ἐξ. 18 ἐξ.), ἡ Γενικὴ Ἐφορεία ὅχι μόνον ἐνδιαφέρεται καὶ διαμαρτύρεται, ἀλλὰ καὶ δαπανᾷ πρὸς μεταφορὰν τῶν κεκινημένων ἀρχαίων εἰς τὸ πρόχειρον τότε ἐν τῷ Θησείῳ μουσεῖον καὶ εἰς τὴν περίξ αὐτοῦ πλατεῖαν (ὅρα ἀρχεῖον Γενικῆς Ἐφορείας 1861 Ἀπριλίου 17 ἀριθ. $\frac{2861}{2760}$, καὶ Ἀπριλίου 26 ἀριθ. $\frac{2861}{2762}$, καὶ Μαΐου 2 ἀριθ. $\frac{2875}{2779}$, καὶ 22 Νοεμβρίου ἀριθ. 7340. Ἐφημερίς τῶν Φιλομαθῶν 1863 σ. 113.), ἀλλὰ καὶ πρὸς συναρμολόγησιν τῶν κεχωρισμένων μελῶν τοῦ ἀξιολόγου μνημείου τοῦ Ἀριστοναύτου (Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς 1862 σ. 35) χωρὶς πάλιν νὰ ἐμφανίζωνται οἱ νῦν ἀντίδικοι ὡς δικαιοῦχοι οὐδαμοῦ οὐδαμῶς.

Ἡ δὲ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἐνωρὶς ἤδη ὑπὸ τῶν ἀποκαλύψεων τοῦ Δανιὴλ παρακινήθεισα ἀπεφάσισεν ἐν τῇ συνεδρίᾳ τοῦ Συμβουλίου αὐτῆς τῇ 25 Φεβρουαρίου 1861 (οἱ χειρόγραφοι τόμοι τῶν πρακτικῶν τῶν συνεδριῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας εὗρηνται ἐν τῷ καταστήματι αὐτῆς, αἱ ἀποφάσεις δ' ἐκάστης συνεδρίας ὑπογράφονται ὑπὸ τῶν παραστάντων μελῶν τοῦ Συμβουλίου) νὰ ἐνεργήσῃ ἐκεῖ ἀνασκαφὰς διὰ τοῦ Γενικοῦ Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων Πιττάκη λαμβανομένης συγχρόνως προνοίας καὶ περὶ διορισμοῦ ἀπομάχου τινὸς ὡς φύλακος τῶν ἀνασκαφῶν, ἃς ὅμως ὁ Πιττάκης δὲν ἐνήργησεν «ἐπειδὴ σκάπτει ἐκεῖ ὁ ὁδοποιὸς Δανιὴλ καὶ δὲν θεωρεῖ ἀναγκαῖον τὸ περιπλέον» (χειρόγραφον πρακτικὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας 7 Ἀπριλίου 1861).

Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὸ ἄρθρον 103 τοῦ ἀπὸ 10/22 Μαΐου 1834 νόμου, ὅστις ἔσχυε μέχρι τοῦ 1899, ὅτε ἐψηφίσθη ὁ ἀρχαιολογικὸς νόμος ΒΧΜΣΤ' τῆς 24 Ἰουλίου 1899, ἐπὶ ἰδιοκτῆτου χώρου μόνον ὁ ἰδιοκτῆτης ἐδικαιοῦτο νὰ ἐνεργήσῃ ἀνασκαφὰς, κατ' ἀκολουθίαν δὲ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἐθεώρει τότε τὸν περὶ οὗ πρόκειται χώρον, καθ' ᾧ καὶ ἡ Γενικὴ Ἐφορεία, ὡς ἐθνικόν, ἀφ' οὗ προβαίνει εἰς ἀπόφασιν περὶ ἀνασκαφῶν ἄνευ οὐδεμιᾶς σκέψεως περὶ ἀπαλλοτριώσεως καὶ ἄνευ οὐδενὸς κωλύματος ὁποθενδήποτε προερχομένου.

Τὸ Συμβούλιον δὲ τῆς Ἑταιρείας ἐπανέρχεται εἰς τὴν σκέψιν περὶ ἀνασκαφῆς αὐτόθι ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 4 Νοεμβρίου 1861 διὰ λόγων ἀντιδιαστελλόντων τὸν χώρον τῆς Ἀγίας Τριάδος ὡς δημόσιον πρὸς ἄλλους ἀλλαχοῦ ἐν Ἀθήναις κειμένους ἰδιωτικούς, χωρὶς ὅμως νὰ λάβῃ νέαν τινὰ ἀπόφασιν ὀριστικὴν.

(1863). Τῷ 1863 (ὅρα τὴν τῷ 1863 τυπωθεῖσαν Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα τοῦ ἔτους 1862 σ. 279 ἐξ.) καρραγωγεὺς τις, ἀποκομίζων ἄμμον ἐκεῖθεν, προσέκρουσεν εἰς στήλην ἐπιτύμβιον καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς ὡς συνιδιοκτῆτας ἐμφανισθέντας, τὸν Σταῦρον Μεταξᾶν ἢ Ὑψηλάντην καὶ τὸν Δ. Βάβαλην ἢ Βάβαρην, νὰ ἀνασκάψωσιν ἐκεῖ καὶ ἀποκαλύψωσι τὸν οἰκογενειακὸν τάφον τοῦ Ἡρακλεώτου Ἀγαθωνος μέχρι καὶ τοῦ Θορικίου Δεξίλεω.

Ἡ ἐπιτυχία δὲ αὕτη παρώτρυνε τὸν Παντελῆν Καζαντζῆν (οὗτος τῷ μὲν 1862 εἰργάζετο διὰ τῶν κάρρων ὡς ἐκχωματωτῆς εἰς τὰς ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀνασκαφὰς τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου, τῷ δὲ 1864 εἰς τὰς ἐκχωματώσεις τοῦ Ὠδείου τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἀπὸ 2 Ὀκτωβρίου 1864 ἀναφορᾶς αὐτοῦ καὶ τοῦ συνεταίρου του Ἀναστ. Ἐρνέρη πρὸς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν ἀριθ. πρωτ. τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 90), ἵνα καὶ οὗτος ἐμφανιζόμενος ὡς ἰδιοκτῆτης τοῦ γειτονεύοντος δυτικῶς χώρου 15 Μαΐου καὶ ἐξῆς ἀνασκάψῃ τὸν τάφον τοῦ Κολλυτέως Διονυσίου μετὰ τοῦ μαρμαρίνου ταύρου, καὶ περαιτέρω, *ἐνθα ὁ Πιττάκης τῷ 1838 εἶχεν ἀνεύρει δύο ἐπιτυμβίους στήλας* (Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς 1854 σ. 1149 ἀριθ. 2211-2, Brückner, Der Friedhof am Eridanos σ. 84), τὸν τοῦ Ἀχαρνέως Λυσιμαχίδου μετὰ τοῦ μαρμαρίνου μολοσσοῦ κυνός, τοῦ λέοντος καὶ τοῦ Χαρωνείου ἀναγλύφου, καὶ τινων ἄλλων ἐπιτυμβίων ἐνεπιγράφων κιονίσκων ἢ μαρμάρων.

Ἄλλ' ἡ μὲν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία παρενέβη ἀμέσως καὶ διὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος Ἐρνέστου Τσίλλερ, ὅστις ζῇ καὶ δύναται νὰ μαρτυρήσῃ, ἐφρόντισε περὶ συντηρήσεως τῶν χρωμάτων τοῦ ἐπιτυμβίου σηκοῦ τοῦ Διονυσίου (Ἐφημερίς Ἀρχαιολογικὴ 1862 – τυπωθεῖσα τῷ 1863 – σ. 282, χειρόγραφον πρακτικὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρ-

χαιολογικῆς Ἑταιρείας 1863 Ἀπριλίου 29), ὑπὸ δὲ τῆς Κυβερνήσεως ἦτο ἡδὴ διωρισμένος τῶν ἐν τῷ μέρει τούτῳ ἀρχαιοτήτων φύλαξ ἔχων θεβαίως φυλακεῖον ἐνταῦθα, ὅστις τῇ 21 Μαΐου 1863 ἐπληρώθη ὑπὸ ἀτακτούντων στρατιωτῶν, οὓς ἡμπόδισε νὰ ἀσεβῶσι πρὸς τὰ ἀρχαῖα, ζητεῖται δὲ κατ' ἀκολουθίαν τούτου ἡ δι' ἀστυνομικῶν ὀργάνων ἐνίσχυσις τοῦ φύλακος (ἀρχεῖον Γενικῆς Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων 1863 ἀριθ. $\frac{3070}{2585}$ τῆς 22 Μαΐου).

Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ Κυβέρνησις εἶχε συλλάβει ὑπονοίας, ὅτι οἱ εἰρημένοι ιδιωταὶ ἅπαντες δὲν ἦσαν ἰδιοκτῆται τοῦ χώρου τούτου (ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 40 δις τῆς 14 Ἀπριλίου 1864 ἐγγράφῳ τῆς Γενικῆς Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων μνημονεύεται ἀναφορὰ ἰδιωτῶν ἐπιδοθεῖσα εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ὑπὸ χρονολογίαν 6 Μαΐου 1863 – ἀριθ. πρωτ. Ὑπουργείου 6031 – καταγγέλλουσα, ὅτι ὁ Μεταξᾶς καὶ ὁ Βάβαρης δὲν ἦσαν ἰδιοκτῆται τοῦ ὄν ἀνέσκαπτον χώρου καὶ ζητοῦσα τὴν παρέμβασιν τοῦ Ὑπουργείου καὶ τὴν διακοπὴν τῆς ἀνασκαφῆς), καὶ διὰ τοῦτο ἠρεῦνα, ἵνα θεβαιωθῇ περὶ τούτου. Τῇ 10 Σεπτεμβρίου δὲ ἀγγέλλει εἰς τὸν Γενικὸν Ἐφορον καὶ τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν καὶ τὴν Νομαρχίαν διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. $\frac{9693}{7584-5}$ (=ἀριθ. ἀρχείου Γενικῆς Ἐφορείας 3139, πρβλ. χειρόγραφον πρακτικὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1863 Σεπτεμβρίου 21), ὅτι ἐρεῦνης γενομένης εὐρέθη, ὅτι ὁ περὶ τὴν *Ἀγίαν Τριάδα* *χώρος*, *ἐνθα ἀτόπως εἶχον γίνεαι ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν ἀνασκαφαί, εἶναι δημόσιος καὶ διατάσσεται ὁ Γενικὸς Ἐφορος νὰ ἐνεργήσῃ ἀνασκαφὰς δημοσίᾳ δαπάνῃ*, ἡ δὲ Ἑταιρεία καὶ ἡ Νομαρχία νὰ βοηθήσωσιν αὐτῷ.

Αἱ ἀνασκαφαὶ ἤρχισαν κατὰ ταῦτα ὑπὸ τοῦ Πιττάκη τῇ 13 Σεπτεμβρίου (ἀρχεῖον Γενικῆς Ἐφορείας 1863 ἀριθ. $\frac{3141}{2618}$, πρβλ. Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα 1862 σ. 312, Bolletino dell'Istituto 1863 σ. 161 ἐξ., 1864 σ. 40 ἐξ.), οὐδαμῶς διεκδικησάντων ἐπὶ τοῦ τόπου κατοχὴν ἢ κυριότητα τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων πολιτῶν Μεταξᾶ, Βάβαρη καὶ Καζαντζῆ. Τὰ ἐγγράφα τοῦ ἀρχείου τῆς Γενικῆς Ἐφορείας τοῦ 1863 ὑπ' ἀριθ. $\frac{3145}{2322}$ τῆς 24 Σεπτεμβρίου, καὶ $\frac{3133}{2629}$ τῆς 12 Ὀκτωβρίου ἀφορῶσιν εἰς τὸν τρόπον τῶν ἐκχωματώσεων καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀποκομίσεως τῶν χωμάτων τῆς τοῦ Πιττάκη ἀνα-

σκαφῆς, τὰ δὲ ὑπ' ἀριθ. $\frac{3146}{2623}$ τῆς 28 Σεπτεμβρίου καὶ $\frac{5153}{263}$ τῆς 12 Ὀκτωβρίου ἀφορῶσιν εἰς καταστάσεις πληρωμῆς τῶν ἐργατῶν τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης, τὸ δὲ ὑπ' ἀριθ. $\frac{3148}{2625}$ τῆς 29 Σεπτεμβρίου ὑποβάλλει διάγραμμα καὶ προϋπολογισμόν τῶν ἀνασκαφῶν συνταχθέντα ὑπὸ ἀρχιτέκτονος. Τὰ ἀπὸ Σεπτεμβρίου - Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους τούτου εὑρεθέντα μικρὰ ἀρχαῖα μετηνέχθησαν κατὰ τὸ ἔτος 1864 εἰς τὸ γραφεῖον τῆς Γενικῆς Ἐφορείας ὃ δὲ πρωτόγραφος κατάλογος αὐτῶν ἐξ ἑξ φύλλων εὑρεται ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐταιρείᾳ νῦν. Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τῇ 30 Ὀκτωβρίου τοῦ 1863 ὁ Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων Εὐστρατιάδης ἐκ προνοίας περὶ τῆς κατοικίας τοῦ ἀπομάχου φύλακος τῆς ἀνασκαφῆς «ἠρώτησε τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐταιρείας, ἂν εἶνε διατεθειμένον νὰ συνδράμῃ τὴν Κυβέρνησιν ἐν τῇ κατὰ τὸν Κεραμεικὸν ἀνασκαφῇ καταβάλλον δραχ. 380 περίπου διὰ τὴν κατασκευὴν ἐνὸς κινητοῦ φυλακείου, **ἀφ' οὗ τὸ ὑπάρχον αὐτοῦ λιθόκτιστον χαλασθῇ** διὰ τὴν χρείαν τῆς ἀνασκαφῆς, καὶ καθ' ὅσον, λέγει, ἐν τῷ προϋπολογισμῷ τῷ ἐφετινῷ τοῦ Ὑπουργείου δὲν εἶνε ἐπαρκὲς ποσὸν σημειωμένον δι' ἀρχαιολογικὰ ἔργα», τὸ Συμβούλιον ὅμως τῆς Ἐταιρείας ἀποφασίζει νὰ συνδράμῃ ἐν ἀνάγκῃ τὸ ἔργον μόνον τῆς ἀνασκαφῆς.

(1864). Τῷ 1864 εὕρισκω δύο ἀπομάχους φύλακας τῶν ἀρχαιοτήτων ἐν Ἀγίᾳ Τριάδι (ἀρχεῖον Γενικῆς Ἐφορείας 1864 ἀριθ. $\frac{1}{1}$ τῆς 1ης Ἰανουαρίου).

(1865). Τῷ 1865 λαμβάνεται πρόνοια περὶ προκαλύψεως τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Δεξιλέω διὰ συρματοπλέγματος, ὡς ἦτο ἤδη ἐκ προτέρου προκεκαλυμμένον τὸ παρακείμενον ἀνάγλυφον (τῆς Κοραλίου βεβαίως) κατὰ πάσης βλάβης (ἔγγραφον τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας ἀριθ. $\frac{418}{195}$ ἀπὸ 18 Ἰανουαρίου 1865 πρὸς τὴν Γενικὴν Ἐφορείαν, ἀριθ. πρωτ. ταύτης 127).

(1866). Τῷ 1866 ἔσκαψεν ἡ Κυβέρνησις βορείως τῆς Ἀγίας Τριάδος ἐπὶ ἀνεξαγοράστου ἰδιωτικοῦ γηπέδου ἐν συνεννοήσῃ πρὸς τὸν ἰδιοκτήτην, τῷ δὲ 1872 ἡγόρασεν αὐτό (ἐντυπα Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας 1872 σ. 8).

(1867). Ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τῆς Γενικῆς Ἐφορείας εὑρεται ὑπ. ἀριθ.

439 ἀπὸ 3 Μαρτίου 1867 ὁ προϋπολογισμὸς τῶν μισθῶν τῶν κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο φυλάκων τῶν ἀρχαιοτήτων, ἐν οἷς εἷς τῆς Ἀγίας Τριάδος, ὑπὸ δὲ ἀριθ. 560 τῆς 9 Δεκεμβρίου λέγεται, ὅτι ἐν τῷ προϋπολογισμῷ ὑπῆρχε ποσὸν ἀναγεγραμμένον πρὸς ἀγορὰν ἰδιωτικοῦ τινος γηπέδου αὐτόθι.

(1869). Τῷ 1869 τὸ Δημόσιον ἡγόρασεν οἰκόπεδον τῆς Λουκίας χήρας Λουριώτου πρὸς δραχ. 2.50 τὸν πῆχυν (συνορεύει πρὸς Ν. καὶ Δ. μετὰ τὸ ἐπίσης ἀγορασθὲν γήπεδον τοῦ Γ. Τράστα) διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2302 τῆς 3 Ἀπριλίου συμβολαίου τοῦ συμβολαιογράφου Δημ. Μουραντίνου(;)· οὗ τὸ ἀρχεῖον ἔπειτα παρὰ τῷ Β. Κτενᾷ. Ἐν τῷ οἰκοπέδῳ τούτῳ τῆς Λουριώτου εὐρέθη ὁ τάφος τοῦ Μακαρέως, τοῦ Σηλυμβριανοῦ προξένου κλπ.

(1870). Τῷ 1870 πρὸς ἀποφυγὴν δικαστικοῦ ἀγῶνος συνεβίβασθη ἡ Κυβέρνησις ἀγοράσασα γήπεδον τῶν Μεταξᾶ καὶ Βάβαρη ὡς κληρονόμων τοῦ Μ. Θειάσπρα κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθ. 12743 τοῦ 1870 συμβόλαιον τοῦ συμβολαιογράφου Γ. Ἀφεντάκη καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 13750 τοῦ 1870 συμβόλαιον τοῦ συμβολαιογράφου Γ. Ἀντωνιάδου.

Ἀνασκάπτει δὲ τῷ 1870 ἡ ἐντολοδόχος τοῦ Ὑπουργείου Ἀρχαιολογικῆ Ἑταιρείας ἐπὶ 6 μῆνας ἐπὶ ἡγορασμένου ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἐδάφους πρὸς ἀνατολὰς καὶ βορρᾶν καὶ νότον καὶ **βορειοδυτικῶς τοῦ Δεξιλέω** ἀποκαλυφθέντων τῶν τάφων τῆς Ἰππαρέτης Ἀλκιβιάδου, τῶν πρέσβειων τῆς Κερκύρας καὶ τοῦ Σηλυμβριανοῦ προξένου, τῆς Δημητρίας καὶ Παμφίλης, **τῆς Ἥγησους, πολλῶν τάφων πρὸς Δ. καὶ Β. τῆς Ἥγησους** π.χ. XIX καὶ XX τοῦ χάρτου ἐν Brückner, Der Friedhof am Eridanos καὶ πλείστων ἄλλων τάφων τε καὶ κτερισμάτων, δαπανηθεισῶν δραχ. 10,629.15, ἐξαχθέντων 13,491 κυβικῶν μέτρων. **Τὰ ὑπ' ἀριθ. 6 καὶ 7 καταγραφόμενα ἀρχαῖα ἐν τῇ ἀπὸ 3 Μαρτίου 1912 αἰτήσῃ τῶν ἀντιδίκων** πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας (ἀριθ. πρωτ. 6575 τῆς 3 Ἀπριλίου 1912) **εὐρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἔτους τούτου 1870** καὶ κεῖνται εἰσέτι κατὰ χώραν (Ἐφημερίς τῶν Φιλομαθῶν 1870 ἀριθ. 736-744, Δύω γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1870 σ. 8-12, ἔντυπα Πρακτικά τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1871 σ. 6, 8 ἐξ.,

Archäol. Zeitung 1871 σ. 12 ἐξ., Ἀθήναιον 1872 σ. 397). ἔπομένως δ' οἱ ἀντίδικοι, ἰσχυριζόμενοι ὅτι μέχρι τοῦ 1900 ἐνέμοντο ἀνενοχλήτως τὸν ἀμφισβητούμενον χώρον, δὲν λέγουσιν ἀληθῆ, ἀφ' οὗ τὴν ἀνενόχλητον κατοχὴν καὶ νομὴν διανοίᾳ κυρίου καὶ καλῇ τῇ πίστει εἶχε τὸ Δημόσιον διατηροῦν καὶ τὸν ἀπόμαχον φύλακα τῆς ἀνασκαφῆς (Δύω γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ 1870 σ. 10). Πόσος τόπος ἦτο τότε ἀνεσκαμμένος καὶ πάντως ὑπὸ τὴν κατοχὴν καὶ φύλαξιν τοῦ Δημοσίου, φαίνεται ἐκ χαρτῶν προσηρητημένων εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο: Δύω γενικαὶ συνελεύσεις τοῦ 1870, καὶ ἐκ τῆς τοῦ Βερολίνου Archäol. Zeitung 1871 πίν. 42. Εἶνε δὴλ. ἅπας ὁ ὑπὸ τῶν ἀντιδίκων ἀμφισβητούμενος χώρος πρὸς βορρᾶν ἀπὸ τῆς τῷ 1863 ἀνασκαφείσης σειρᾶς τῶν τάφων Δεξιλέω, Ἀγάθωνος, Διονυσίου, Λυσιμαχίδου συμπεριλαμβανομένης. Τόσον μάλιστα εἶχε προχωρήσει ἡ ἀνασκαφὴ αὐτόθι, ὥστε γεννᾶται ἡδὴ ἡ σκέψις περὶ καθαιρέσεως τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Τριάδος (Δύω γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1870 σ. 9).

(1872). Τῷ 1872 ἀνέσκαψεν ἡ Ἑταιρεία βορειανατολικῶς τῆς Ἀγ. Τριάδος καὶ ἔφθασεν ἀποκαλύψασα τὸν «ὄρον Κεραμεικοῦ» καὶ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως μέχρι τῆς Στακτοθήκης (Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1872 σ. 8, χειρόγραφον πρακτικὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1872 Μαΐου 10, πρὸλ. 1874 Δεκεμβρίου 6 καὶ 19).

(1873). Τῷ 1873 εἰ καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Φίλιππος Ἰωάννου ἐπιμένει μέχρι παραιτήσεως νὰ ἀναστείλωσι τὰς ἐν τῷ Κεραμεικῷ ἀνασκαφάς, καὶ στρέψωσι τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος (χειρόγραφα πρακτικὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1873 Αὐγούστου 20 καὶ Νοεμβρίου 15) ἡ πρότασις αὐτοῦ δὲν γίνεται δεκτὴ, καὶ αἱ ἀνασκαφαὶ συνεχίζονται ἐπὶ τοῦ λόφου βορείως τῆς Ἀγίας Τριάδος ὡς καὶ πέραν πρὸς ἀνατολὰς παρὰ τὸν ὄρον Κεραμεικοῦ καὶ κατὰ τὸν δεῦτερον περίβολον τῆς πόλεως, καὶ παρὰ τὸν πρὸς τὴν θολωτὴν σήραγγα πύργον τοῦ τεύχους (Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑται-

ρείας 1873 σ. 19 ἐξ. μετὰ χάρτου τῶν ἐρειπίων τῶν τειχῶν, Ἀθήναιον 1872-3 σ. 395 ἐξ.), σκέπτεται δὲ καὶ περὶ περαιτέρω ἀπαλλοτριώσεων περὶ τὸν Κεραμεικὸν (χειρόγραφον πρακτικὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 15 Νοεμβρίου).

(1874). Τῷ 1874 ἀνεζήτησεν ἡ Ἑταιρεία τὸ Δίπυλον τοῦ τείχους ἀποκαλύψασα καὶ τὸ κρηναῖον κτίσμα μετὰ τοῦ πλακοστρώτου (πλησίον τοῦ νῦν μικροῦ μουσείου τοῦ Κεραμεικοῦ), ἡγοράσθησαν δὲ καὶ ἄλλοι ἀγροὶ πρὸς ἀνασκαφήν, καὶ ἐπιζητεῖται διὰ τῆς Κυβερνήσεως ἡ ἄρσις τοῦ ὕδραγωγείου τοῦ λεγομένου τῆς Ἀγίας Τριάδος (Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1874 σ. 9, χειρόγραφα πρακτικὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 8 Φεβρουαρίου καὶ 27 Ἀπριλίου 1874, καθ' ἃ ἡγοράσθησαν οἰκόπεδα τὸ τοῦ Μαντζαβίνου καὶ τὸ τοῦ ἱερέως Πονηροῦ πληρωθεισῶν δραχ. 2,840 διὰ πῆχεις τετραγωνικοὺς 851, συνταχθέντος τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1564 συμβολαίου τοῦ συμβολαιογράφου Ταμπακοπούλου). Ὑπῆρχε καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο φύλαξ τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Ἀγίας Τριάδος καὶ ἕτερος εἰδικῶς ἐπὶ τῆς γινομένης ἀνασκαφῆς (χειρόγραφον πρακτικὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1874 Ἰανουαρίου 10).

Πρὸς δυσμὰς κατ' εὐθειᾶν ἀπὸ τοῦ Χαρωνείου ἀναγλύφου πρὸς τὴν νῦν (νέαν τότε) ὁδὸν Πειραιῶς ὁ χῶρος, δοθείσης εὐκαιρίας, ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1874-5 σ. 19 δηλοῦται ὡς ἀνήκων εἰς τὸ Δημόσιον.

Φαίνεται δέ, ὅτι αὐτὸς τε καὶ ὁ πρὸς ἀνατολὰς αὐτοῦ συνεχόμενος, ὃν ἀμφισβητοῦσιν οἱ ἀντίδικοι, καὶ τὸ πρὸς δυσμὰς τῆς Ἀγίας Τριάδος «Ἐθνικὸν γήπεδον», περὶ οὗ «ὁ Ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης εἶπε *νά σπεύσωμεν νὰ σκάψωμεν*» πρὶν πωληθῇ *ὑπὸ τοῦ Δημοσίου* (χειρόγραφα πρακτικὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1875 Μαρτίου 11, καὶ Ἰουνίου 24) ὡς καὶ τὸ περὶ οὗ τὸ ὑπ' ἀριθ. 4073 ἔγγραφον τοῦ Οἰκονομικοῦ Ἐφόρου Ἀττικῆς πρὸς τὸν Δήμον Ἀθηναίων ἀπὸ 15 Μαΐου 1895 εἰς ἀπάντησιν ἐγγράφου τοῦ Δήμου ὑπ' ἀριθ. 3312 καὶ 3795 τοῦ 1895 (ὅρα ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τῆς Δημαρχίας φάκελλον εἰδικὸν περὶ τῆς Ἀγίας Τριάδος), ὅπερ οἰκόπε-

δον ἐν δικαστικῇ ἀμφισβήτησει τοῦ Δήμου πρὸς τὸ Δημόσιον εἶχεν ἐπιδικασθῇ ὀριστικῶς εἰς τὸ Δημόσιον, ἀπετέλουν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ συνεχὲς ἐθνικὸν γῆπεδον, οὗ τὰ τμήματα ἔσχον διαφόρους ἀλλήλων τύχας, δηλ. μέρος ἀνέσκαψεν ὁ Δανιήλ τῷ 1860-1, τὸ αὐτὸ ἐν μέρει μέρος κατεπάτησαν προσωρινῶς οἱ ἀντίδικοι τῷ 1863 ἐκβληθέντες ὑπὸ τοῦ Δημοσίου ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει, μέρος ἡμφισβήτησεν ἀνεπιτυχῶς ὁ Δήμος, μέρος κατέλαβεν ἡ ὁδὸς Πειραιῶς, καὶ μέρος παρέμεινεν ὡς περίβολος τῆς Ἀγίας Τριάδος.

(1875). Τῷ 1875 γίνεται ἀνασκαφὴ καὶ εἰς τὴν Στακτοθήκην κερδηθεῖσαν ἐν δικαστικῷ ἀγῶνι ὀριστικῶς ὑπὸ τοῦ Δημοσίου ὡς οὕσαν δημόσιον κτῆμα (χειρόγραφα πρακτικά τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1874 Μαΐου 10, καὶ Δεκεμβρίου 19, 1875 Ἰουνίου 24), εἶτα πρὸς Ν. τῆς «παρὰ τὴν Ἀγ. Τριάδα δεξαμενῆς», προσέτι κατὰ τὴν τότε ἀποκαλυφθεῖσαν λάρνακα τῶν ψελίων «Φιλωτέρας-Ἀμυμώνης» καὶ «πρὸς δυσμὰς τοῦ Χαρωνείου ἀναγλύφου κατ' εὐθείαν», εὗρεθέντων πολλῶν τάφων καὶ ἄλλων ἀρχαίων (καὶ δύο σειρῆνες). Ἐδαπανήθησαν δραχ. 25,569.20 καὶ προσέτι 3,741.60 (χειρόγραφον πρακτικὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 11 Μαρτίου 1875, Πρακτικά τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1875 σ. 13 ἐξ., 19). Ἀγοράζεται δὲ καὶ οἰκόπεδον τῆς Μονῆς Ἀνδρόου — ὅρα τὸ ἀπὸ 14 Αὐγούστου 1875 ἔγγραφον τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν (Τμήμα Δικαστικόν) ὑπ' ἀριθ. 75664.

(1876). Τῷ 1876 ἔσκαψεν ἡ Ἑταιρεία πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἀγίας Τριάδος, ἀλλὰ διέκοψε τὴν ἐργασίαν ἐμποδιζομένην ὑπὸ τοῦ μεγάλου σωλῆνος τοῦ φωταερίου, ὃν ματαίως ζητεῖ νὰ ἀπομακρύνωσιν ἐκ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου (Πρακτικά τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1876-77 σ. 10, χειρόγραφα πρακτικά τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1875 Μαρτίου 11, Ἀπριλίου 25, Μαΐου 6, Ἰουνίου 6 καὶ 1876 Μαΐου 2), σκέπτονται δὲ ἤδη, ἐν ᾧ ἡ Κυβέρνησις κατεσκεύαζεν ἀρξαμένη τῇ 6 Φεβρουαρίου τὴν ὑπόνομον τῶν ἀκαθάρτων ὑδάτων, νὰ σκάψωσιν καθ' ὅλην τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Τριάδος, «ἵνα οὕτως ἀπονησῶθῃ τρόπον τινα τὸ ναῖδριον» τοῦτο, ὃ δηλοῖ, ὅτι αἱ ἄλλαι πλευраὶ αὐτοῦ ἦσαν ἤδη

ἀνεσκαμμένα (χειρόγραφον πρακτικὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1876 Φεβρουαρίου 12). Τὸ ἡμερολόγιον τῆς κατὰ τὸ 1876 ἀνασκαφῆς τοῦ χώρου τῆς ὑπονόμου τῶν ἀκαθάρτων ὑδάτων συντεταγμένον ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Κουμανούδη σφύζεται ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἑταιρείᾳ (6 Φεβρουαρίου - 11 Μαΐου).

(1877). Τῷ 1877 ζητεῖται ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἡ βία ἔξωσις καφεπώλου τινὸς ἐγκαταστάντος παρὰ τὴν Ἀγίαν Τριάδα (χειρόγραφον πρακτικὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 19 Αὐγούστου), ἀγοράζεται δὲ ὑπὸ τοῦ Δημοσίου ἀντὶ δραχ. 3.50 τὸν πῆχυν τὸ γήπεδον τοῦ Γ. Τράστα διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 11424 τῆς 1ης Ἰουλίου συμβολαίου τοῦ συμβολαιογράφου Στεφ. Ταβανάκη ἀναπληροῦντος τὸν Γεώρ. Γρυπάρην· ἐν τῷ γηπέδῳ τούτῳ εὐρέθη ἡ Δημητρία καὶ ἡ Παμφίλη.

(1878). Τῷ 1878 σκέπτονται οἱ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας νὰ σκάψωσιν πρὸς βορρᾶν τῆς ἐκκλησίας μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς νεοκτίστου ὑπονόμου, ἀφ' οὗ θεβαιωθῶσιν ὅτι ὁ χώρος *εἶνε ἐθνικὸς ὄντως, ὡς ὑποτίθεται*, ὃ δεικνύει τὴν εὐλάβειαν πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν πολιτῶν (χειρόγραφον πρακτικὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1878 Νοεμβρίου 8), λαμβάνεται δὲ φροντίς *«πῶς ἡμπορεῖ νὰ περικλεισθῇ καὶ ὁ τόπος τῶν περὶ τὸ Δίπτυλον ἀνασκαφῶν ἐκ τῶν ἐνόντων, ἀφ' οὗ δὲν ἐτελείωσε τὸ ὅλον ἐκεῖ ἔργον, διότι καὶ τὰ ἀξιόλογα ἐκεῖ μνήματα καὶ τὰ ἄλλα κτίσματα δέονται πλείονος φρουρήσεως καὶ καθαριότητος»* (χειρόγραφον πρακτικὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1878 Νοεμβρίου 29).

Τὰ «ἀξιόλογα μνήματα» τοῦ Κεραμεικοῦ εἶνε ἀναμφιβόλως τὰ ἐν τῷ διαμφισθητουμένῳ ὑπὸ τῶν ἀντιδίκων χώρῳ ὡς καὶ τὰ ἐν συνεχείᾳ πρὸς ἀνατολὰς αὐτῶν κείμενα.

(1879). Τῷ 1879 ἀπεφασίσθη νὰ ἀνασκάψωσιν εἰς τὸν νεωστί (διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 23932 τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1878 συμβολαίου τοῦ συμβολαιογράφου Ἀφεντάκη - τὸ διάγραμμα συνταχθὲν τῷ 1864 ἐστάλη πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 7449 ἐγγράφου τῆς Γενικῆς Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων) ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἀγορασθέντα ἀγρὸν τοῦ Καρδαμίτση ἔξω τοῦ κυρίως

Διπύλου, ἀλλ' ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς ἀνασκαφῆς νὰ περιτειχισθῇ καὶ ὁ τῆς ἀνασκαφῆς χώρος, ὅπου εἶνε δυνατόν. Νὰ φροντίσουν δὲ καὶ διὰ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ παρόντος παραπήγματος ἢ τὴν κατασκευὴν ἄλλου, ὅπου κριθῇ ἀναγκαῖον (χειρόγραφον πρακτικὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1879 Μαρτίου 9). Λαμβάνεται προσέτι πρόνοια νὰ ἀγορασθῇ γήπεδον τῆς Μονῆς Ἀνδρου πωληθὲν εἰς ἰδιώτην τὸν Μπακατσούλαν (χειρόγραφον πρακτικὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 21 Δεκεμβρίου, πρὸς 1880 Μαρτίου 10) καὶ ἀποφασίζεται ἡ ἀγορὰ ἀντὶ δραχ. 7 τὸν πῆχυν (χειρόγραφα πρακτικά τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1880 Μαρτίου 22, Ἀπριλίου 7, Ὀκτωβρίου 2).

Τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἔτους τούτου τὸ ἡμερολόγιον συντεταγμένον ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Κουμανούδη εὑρεται ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἑταιρείᾳ. Κατὰ τοῦτο ἡ ἐργασία ἤρξατο τῇ 12 Μαρτίου ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ Καρδαμίτση πρὸς Α. τῆς Ἀγίας Τριάδος ἐπὶ τῆς παλαιᾶς Πειραιϊκῆς ὁδοῦ (δηλ. τῆς νῦν ὁδοῦ Ἑρμοῦ) ἀντικρὺ τοῦ πύργου τοῦ σιδηροδρόμου, τῶν χωμάτων ῥιπτομένων εἰς τὴν αὐλὴν τούτου. Ἐπειτα (σ. 4) ἔσκαψαν παραπλεύρως τοῦ μνημείου τῆς Ἰππαρέτης, ἔπειτα «πρὸς τῇ (νέᾳ) ὁδῷ Πειραιῶς οὐ μακρὰν τοῦ κιονίσκου τῆς Ἀφροδισίας», «πρὸς τῇ ὁδῷ Πειραιῶς πρὸς δυσμὰς τῆς Ἀγίας Τριάδος» (εὑρέθη καὶ ὁ κιονίσκος *Ἡλιόδωρος Διονυσίου Σημαχίδης* κείμενος καὶ νῦν εἰς τὴν θέσιν τῆς εὑρέσεως). Τῇ 5 Ἀπριλίου ἔσκαψαν πρὸς Ν. τοῦ τάφου τῆς Δημητρίας καὶ τῆς Παμφίλης, **τῇ 16 Ἀπριλίου ἤρχισεν ἡ θεμελίωσις καὶ ἡ σκαφὴ θεμελίων παρὰ τὴν γραμμὴν τοῦ ὕδραγωγείου τῆς Ἀγίας Τριάδος**, τῇ 18 εὑρέθη «ὄρος θηκῶν», τῇ 19 ἤρχισεν ἡ σκαφὴ τοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ γηπέδου Μπίρμπου (ἐπιγραφαί: Ζωπτικός Διοδώρου Μιλήσιος, Σαραπίων Διονυσίου Ἀλαιοῦς, Βακχεῖος Τειμοκλέους Μιλήσιος, Ξάνδα Ἀσκληπιάδου Ἀγκυρανῆ, — τρεῖς τάφοι κτιστοὶ σχεδὸν παράλληλοι κεκλεισμένοι διὰ πλακῶν μαρμαρίνων βορειονοτίως διατεθειμένοι) παρὰ τῷ ὕδραγωγείῳ τῆς Ἀγίας Τριάδος τάφος (παρὰ τὴν αὐλὴν τῆς ἐκκλησίας κατὰ χώραν καὶ νῦν κείμενος) «Μήνιος Θεομνήστου Ἑρμείος, Ἡδεῖα Μηνίου Ἑρμείου γυνή». Τῇ 3 Μαΐου ἤρχισεν ἡ κατασκευὴ τῆς

παρεκτάσεως τοῦ παραπήγματος, τῇ 2 Ἰουνίου ἀνασκάπτουσι παρὰ τὸν τοῖχον τῆς ἐκκλησίας κάλπας. Τῇ 1 Ἰουνίου ἐξακολουθεῖ ἡ παρὰ τῇ Ἀγίᾳ Τριάδι ἰσοπέδωσις. Τῇ 6 Ἰουνίου «ἤρχισεν ἡ ἀνασκαφὴ τῆς ποτε ἡμικυκλικῆς πλατείας» ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ (τὸ γήπεδον τοῦτο ἡγοράσθη ὑπὸ τοῦ Δημοσίου παρὰ τοῦ Γ. Νικολάου διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 21164 τῆς 3 Ὀκτωβρίου 1874 συμβολαίου τοῦ συμβολαιογράφου Γ. Ἀντωνιάδου). Τῇ 1 Αὐγούστου ἤρξατο ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ γηπέδου Φλέγκα (παρὰ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως) ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ· τὸ γήπεδον τοῦτο προσηνέχθη εἰς τὸ Δημόσιον ὑπὸ τοῦ Φλέγκα διὰ τῆς ἀπὸ 9 Ἰουλίου 1879 ἀναφορᾶς του πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας (ἀριθ. πρωτ. τούτου 5197) ἀντὶ δραχ. 2.50 τὸν πῆχυν. Τῇ 25 Αὐγούστου λήξῃς τῆς ἀνασκαφῆς.

Ἐκ τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἔτους τούτου ἐξαίρω τὴν γενομένην σκαφὴν θεμελίων καὶ θεμελίωσιν περιτειχίσματος ἐπὶ τῆς νέας ὁδοῦ Πειραιῶς, ὅπου ἐξέβαλλε τὸ ὑδραγωγεῖον τῆς Ἀγίας Τριάδος.

Ἡ ἐργασία αὕτη κλείει ὅπωςδὴποτε τὸν ἀρχαιολογικὸν χῶρον πρὸς τὴν νέαν ὁδὸν Πειραιῶς καὶ εἶνε ἀπόδειξις, ὅτι τὸ περιτεῖχος, οὗ χάριν ἐγένετο, δὲν ἦτο ξηρολιθία, ἥτις δὲν ἀπαιτεῖ βαθέα θεμέλια, ἀλλὰ τοῖχος διὰ κολλητικῆς ὕλης συγκεκοτημένος.

(1880). Τῷ 1880 ἐπισπεύδεται ἡ συμπλήρωσις τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἐπομένως τοῦ συντασσομένου σχεδίου αὐτῆς «*ἵνα δυνηθῶμεν νὰ περιφράξωμεν*» (χειρόγραφον πρακτικὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 23 Φεβρουαρίου), ὃ δὲ Γενικὸς Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων Εὐστρατιάδης ἀνακοινοῖ, ὅτι τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἐζήτησε παρὰ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν τὴν κατάργησιν τῶν δύο εἰς Δίπυλον ὁδῶν ὡς ἐπιβλαβῶν εἰς τὰς ἀρχαιότητας (χειρόγραφον πρακτικὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 15 Μαρτίου, πρὸς 14 Ἀπριλίου). Τὸ διάβημα τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τῆς γενομένης θεμελιώσεως περιτειχίσματος κατὰ τὴν ὁδὸν Πειραιῶς.

Περὶ τῶν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 1880 γενομένων ἐργασιῶν τὰ Πρακτικά τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1880 σ. 7 ἐξ. διὰ τοῦ στόματος τοῦ Στεφάνου Κουμανούδη λέγουσι τὰ ἐξῆς τῇ 13 Ἰανουα-

ρίου 1881. Ἡ Ἑταιρεία ἔσκαψε κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο «παρὰ τὴν παλαιὰν Πειραιϊκὴν ὁδὸν (δηλ. τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ), καταντικρὺ τοῦ πύργου τοῦ σιδηροδρόμου ἐπὶ ἀγρῶν προηγορασμένων ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως» (π.χ. τὸ γήπεδον Φλέγκα κατὰ ἡμερολόγιον ἀνασκαφῆς ἀπὸ 17 Μαρτίου - 17 Ἀπριλίου 1880 γραφὲν ὑπὸ τοῦ Κουμανοῦδῃ καὶ εὕρισκόμενον ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἑταιρείᾳ), «ἐπεχειρήθη δὲ ἡ ἀνασκαφὴ αὕτη... ὅτι ἤθελε τὸ συμβούλιον ἅμα τῇ ἀνασκαφῇ νὰ ἀσχοληθῇ καὶ εἰς ταχτοποίησίν τινα ἰδίως *περίφραξιν τοῦ ἥδη πρὸ ἐτῶν ἀνεσκαμμένου χώρου τῆς νεκροπόλεως*, πρὸς δὲ καὶ νὰ παρεκτείνῃ τὸ ἐκεῖ (δηλ. ἐπὶ τοῦ ἔπειτα κατὰ τὸ 1896 ἀνασκαφέντος τύμβου) ξύλινον παράπηγμα, τὸ πρὸς ἀπόθεσιν ἀρχαίων χρησιμεῖον, *ἃ ἔργα καὶ ἐξετέλεσεν ἐν μέρει νῦν*. Ἡτο δὲ καὶ τις ἐλπίς, ὅτι ἐκτείνεται ἔτι καὶ εἰς τοῦτο τὸ μέρος ἐπὶ ποσὸν ἡ νεκρόπολις.

Ἄλλ' ἂφ' οὗ ἤρξαντο αἱ σκαφαὶ ἐπροχώρουν ἐπὶ τινα χρόνον ἐπικῶς ἄκαρποι· τὸ ἐπισωρευθὲν ἀπ' αἰώνων χῶμα ἦτο πολὺ, περὶ τὰ δέκα ἐνιαχοῦ μέτρα ὑψούμενον, ὅπερ ἔδει νὰ ἀποκομισθῇ, ἕως οὗ φανῇ ἡ ἀρχαία ἐπιφάνεια τῆς γῆς ἢ τὸ φυσικὸν ἔδαφος. Ἡτο δὲ πανταχοῦ σχεδὸν τὸ ἀνασκαπτόμενον χῶμα ἀμμῶδες καὶ πληρὲς τεμαχίων, τάφοι δὲ ὀλίγιστοι ἐφάνησαν καὶ μᾶλλον πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν μέρος τῆς ὅλης ἀνασκαφικῆς περιφερείας τὸ καὶ φυσικῶς ὑψηλότερον δηλ. τὸ πλησιέστερον τῇ παλαιᾷ Πειραιϊκῇ ὁδῷ, (δηλ. κατὰ τὸ νῦν μεῖζον φυλακεῖον τοῦ Κεραμεικοῦ). Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ οὐδὲν ὄρθιον μνημεῖον εὐρέθη. Τὰ δὲ ἐν τοῖς τάφοις εὐρεθέντα κτερίσματα ἦσαν πολὺ εὐτελεῖ. Κατὰ τὸ δυτικοβόρειον ὅμως μέρος, ἔνθα ἐγένετο ἡ σκαφὴ διὰ τὰ θεμέλια τοῦ *παρὰ τὴν νέαν καὶ πλατεῖαν ὁδὸν Πειραιῶς τοίχου, δι' οὗ περιεβάλομεν τὴν νεκρόπολιν, ὡς νῦν ὁρᾶται ἐκεῖ*, καὶ τάφοι πλείοτεροι καὶ παλαιότερων χρόνων ἐφάνησαν». Ὡστε κατὰ ταῦτα ὁ ἀρχαιολογικὸς χώρος, ἐν ᾧ περιλαμβάνεται καὶ ὁ νῦν ἐπίδικος, εἶχε κλεισθῇ τότε πρὸς τὴν νέαν ὁδὸν Πειραιῶς διὰ τοίχου καλῶς θεμελιωμένου.

(1881). Ἄλλ' ἐν ᾧ οὕτως εἶχε φραχθῇ ὁ χώρος πρὸς τὴν νέαν ὁδὸν Πειραιῶς, πρὸς τὴν παλαιάν ὅμως, ἦτοι πρὸς τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ, ἔνθα καὶ ἄλλως ἔδει νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι ὑπῆρχε φραγμὸς τις οἰοσ-

δήποτε, ἀφ' οὗ τὰ οἰκόπεδα Βάβαρη καὶ Μεταξᾶ, Θειάσπρα, Μπίρ-
μπου, Φλέγκα, Τράστα, Λουριώτου, Καρδαμίτση καὶ Νικολάου
(ἡμικυκλικὴ πλατεῖα· ὅρα τὸ τῷ 1866 συνταχθὲν διάγραμμα, οὗ τὸ
πρωτότυπον ἐστάλη εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν τῇ 7 Φε-
βρουαρίου 1869 ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 737) εἶχον ἤδη ἀνασκαφῇ, ἐπὶ δὲ
τοῦ τύμβου τῶν γηπέδων Τράστα καὶ Λουριώτου ἦτο παράπηγμα
χρησιμοποιούμενον ὡς μουσεῖον, ἀνεπαρκὲς ὅμως, ἅτε ἔχον καὶ περὶ
ἑαυτὸ ἔξω ἐκτεθειμένας ἀρχαιότητας καὶ διὰ τοῦτο δεόμενον ἐπ-
εκτάσεως – ἐκεῖ λοιπὸν πρὸς τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ τὴν παλαιὰν ὁδὸν δηλ.
Πειραιῶς ὁ χῶρος τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο μὲν πεφραγμένος, ἀλλ' ἀτε-
λῶς, τὸ μὲν διότι περιεβάλλετο ὑπὸ ξηρολιθίας, τὸ δὲ διότι γήπεδόν τι
ιδιωτικὸν ἔμενεν ἄφρακτον.

Διὰ τοῦτο τῷ 1881 ἐπανέρχεται τὸ ζήτημα «περὶ φράξεως τοῦ
τόπου τῶν μνημάτων τῆς Ἀγίας Τριάδος, *ἐπειδὴ τὴν ξηρολιθίαν τὴν
παρὰ τὴν ὁδὸν Πειραιῶς* (τὴν παλαιὰν δηλ., ἀφ' οὗ παρὰ τὴν νέαν δὲν
ἦτο ξηρολιθία; ἀλλὰ τοῖχος θαθῶς θεμελιωμένος) χαλοῦν οἱ διαβαί-
νοντες. Τὸ δυτικώτατον ὅμως μέρος παρὰ τὴν ὁδὸν δὲν ἀνήκει εἰς τὸ
δημόσιον καὶ ἀποφασίζεται νὰ ἐξετάσουν ἐπιτοπίως» (χειρόγραφον
πρακτικὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1881
Ἀπριλίου 18). Τὸ δυτικώτατον τοῦτο μέρος εἶνε τὸ ἐν τῷ ἀνωτέρω
μνημονευθέντι διαγράμματι φέρον τὸν ἀριθμὸν XIX καὶ δηλούμενον
ἀπὸ τοῦ 1866 ἤδη ὡς δημόσιον.

Ὡς πρὸς τοῦτο λοιπὸν τὸ γήπεδον «ἐπιτροπὴ μεταβᾶσα (ἐπὶ τό-
που) ἀποφασίζει, καὶ ἐγκρίνεται νὰ μανδρώσουν τὸν τῆς ἀνασκαφῆς
χῶρον σεβόμενοι τὰς ἰδιοκτησίας καὶ μόνον καταπατοῦντες συναινέ-
σει τοῦ μηχανικοῦ τοῦ Δημοσίου μέρος τοῦ πεζοδρομίου εἰς τὴν πα-
λαιὰν ὁδὸν Πειραιῶς», δηλ. τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ, ἀνετέθη δὲ εἰς τὸν
Πρόεδρον νὰ συμφωνήσῃ μετὰ τοῦ κτίστου Πάνου προσφερομένου νὰ
κτίσῃ τὴν μάνδραν πρὸς 1.60 δρχ. μὲ ἰδικὰ του ὑλικά (λίθους, πηλὸν
καὶ ἀλοιφὴν ἢ πιτύλισμα μὲ χορήγι) ἐπιτηροῦντος τοῦ ἀρχιτέκτονος
Συμβούλου Λ. Καυταντζόγλου. Ἄν μάλιστα ἀναγκασθῶν καὶ οἱ
γείτονες νὰ μανδρώσουν τὰ οἰκόπεδά των κλείεται ὁ τόπος τῆς ἀνα-
σκαφῆς (χειρόγραφον πρακτικὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολο-

γικῆς Ἑταιρείας, συνεδρία 25 Ἀπριλίου). Ἐν δὲ τῇ συνεδρίᾳ τῆς 14 Μαΐου ὁ Πρόεδρος ἀγγέλλει, ὅτι «ὁ Οἰκονομόπουλος δίδει τὰ οἰκόπεδά του ἀντὶ δραχ. 4 τὸν πῆχυν, ὁ δὲ Λογοθέτης ὡσαύτως, ὁ Εὐστρατιάδης ὁμοῦς εἶπεν, ὅτι οἱ τόποι ἐκεῖ ἐπωλήθησαν πρὸς 2.75 δραχ., τὸ δὲ συμβούλιον ἐνέμενεν εἰς ταύτην τὴν τιμὴν, ἄλλως δὲν ἀγοράζει». Προφανῶς ὁμοῦς ἠγόρασε (Πρακτικά τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1881 σ. 7) «νοτίως τοῦ Διπύλου», ἔνθα ἐξηκολούθησε τὴν ἀνασκαφὴν, «ἵνα ἀποκομίσῃ ὅσα ἀπὸ τοῦ προτέρου ἔτους εἶχον ἀπομείνει ὀλίγα χῶματα ἐκτὸς τοῦ διπλοῦ ἐκεῖ περιβόλου τοῦ ἄστεως, προβῇ δὲ ὕστερον καὶ ἐντὸς τοῦ δευτέρου ἥτοι τοῦ ἐσωτέρω περιβόλου».

Ἡ ἀνωτέρω ἐπιτροπὴ, ἡ ἐπὶ τόπου ἐξετάσασα τὰ πράγματα, ὡς φαίνεται ἐξ ὧσων θὰ ῥηθῶσι κατωτέρω, ἐπιστοποίησεν, ὅτι τὸ ὑπ' ἀριθ. XIV τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος διαγράμματος οἰκόπεδον, ὃ κατέχει νῦν ὁ Καλαμάκης, ἀληθῶς δὲν ἦτο δημόσιον ἢ τοῦλάχιστον ἐπεδικάσθη ἔπειτα ὀριστικῶς εἰς τὸν Καλαμάκην, τὸ δὲ τοῦ Λεβίδου τὸ ὑπ' ἀριθ. δὴλ. XV τοῦ διαγράμματος ἦτο ἐκτισμένος ἀχυρὼν περιελθὼν ἀπὸ τοῦ Λεβίδου εἰς τὸν Μελᾶν, ἀπὸ τούτου εἰς τὸν Ῥωμᾶνον καὶ ἀπὸ τούτου εἰς τὸν Λογοθέτην, εἶνε δὲ καὶ νῦν κτῆμα τοῦ Λογοθέτου, φέρον ὁμοῦς ἐν τῷ διαγράμματι τὸ ὄνομα τοῦ προτέρου κατόχου του. Ὡστε ἡ ἀποφασισθεῖσα φράξις διὰ τοίχου κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ θὰ ἐγένετο πλήρης, ἂν ἔφρασσον καὶ ὁ ἰδιοκτήτης οὗτος καὶ ὁ εἰς ἄλλο σημεῖον γείτων Οἰκονομόπουλος τὰ οἰκόπεδά των. *Περὶ Καζαντζῆ οὐδεὶς ἀπολύτως λόγος, διότι οὐδαμοῦ ἐνεφανίζετο ὡς διεκδικῶν τι.*

Ὅπως δὲ ἦτοτε ἡ τείχισις ἤρξατο, ἀφ' οὗ εἶχεν ἀποφασισθῇ καὶ κατὰ τὴν συνεδρίαν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας τῇ 26 Μαΐου ἀγγέλλεται ὅτι ἡ περιτείχισις ἐξακολουθεῖ. Ἐγένετο δὲ ἀναμφισβήτητως ἡ ἐργασία αὕτη πρὸς νότον παρὰ τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ, διότι εὐρίσκομεν αὐτὴν ἐκεῖ ὑπάρχουσιν κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, καὶ πρὸς δυσμὰς (βορειοδυτικῶς τῆς ἐκκλησίας) καὶ βορρᾶν. Πῶς ἐβάδισαν τὰ πράγματα φαίνεται ἐκ τῶν ἐπομένων.

Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 12 Ἰουνίου (χειρόγραφον πρακτικὸν τοῦ

Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας) ἀφηγήθη ὁ Πρόεδρος Εὐθύμιος Καστόρχης δυσκολίας, ἃς εὐρίσκει πρὸς ἀποπεράτωσιν τῆς περιτειχίσεως τοῦ περὶ τὴν Ἀγίαν Τριάδα χώρου, διότι παρούσάζονται τινες ἀξιοῦντες κυριότητα ἐπὶ διαφόρων μερῶν τοῦ περικλεισθησομένου μέρους, ὅμως δὲ καὶ τινες ἐναντίως μαρτυροῦντες ὅτι δηλ. τὰ μέρη ἐκεῖνα εἶνε τοῦ Δημοσίου. Ἀπεφασίσθη δὲ νὰ ἐκτεθῶσι ταῦτα ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν μετ' αἰτήσεως νὰ ἀρθῶσι τὰ προσκόμματα. Τότε δὲ ἐγράφη τὸ ὑπ' ἀριθ. 140 τῆς 16 Ἰουνίου 1881 ἔγγραφον πρὸς τὸ εἰρημένον Ὑπουργεῖον, ἐνῶ δηλοῦται σαφῶς τίνες ἦσαν οἱ ἀξιοῦντες κυριότητα καὶ πρὸς ποῖον σημεῖον τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου.

Τὸ ἔγγραφον λέγει ἐν ἀρχῇ τάδε: «Ἡ Ἀρχ. ἡμῶν Ἑτ. *περιτειχίζουσα κατ' αὐτὰς πάντα τὸν χῶρον τοῦ Διπύλου καὶ τῶν ἀρχαίων μνημάτων τῶν παρὰ τὴν Ἀγ. Τριάδα κατὰ τὴν ἐκ Πειραιῶς εἴσοδον τῆς πόλεως*, ἀπεπειράθη νὰ κλείσῃ τοῦτον καὶ πρὸς *δυσμὰς καὶ βορρᾶν παραλλήλως τῆς νέας ἐκ Πειραιῶς ὁδοῦ*. Ἀλλ' ἐνταῦθα παρουσιάσθέντες οἱ πολῖται Στρέφης καὶ Ζέρβας ἐκώλυσαν τοὺς ἐργάτας ἡμῶν, δισχυρίζόμενοι, ὅτι ὁ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης χῶρος τῆς παρὰ τὴν Ἀγίαν Τριάδα πλατείας ἀνήκει εἰς αὐτούς· τοὺς δισχυρισμοὺς τούτων ἐποιήσαμεν γνωστοὺς τῷ κ. Οἰκονομικῷ ἐφόρῳ, πλὴν δὲ τούτου καὶ ὅτι γείτων τις Ἰωάννης Καζαντζῆς γέρων ὀγδοηκοντούτης (σημ. ἐμή· οὗτος δὲν περιλαμβάνεται μεταξὺ τῶν ὁμωνύμων ἀντιδίκων τῶν ἀντλούντων, καθ' ἃ λέγουσι, τὰ δικαιώματα αὐτῶν ἐκ τῆς Πουλχερίας Παντελῆ Καζαντζῆ τὸ γένος Κοπίδου) ἀνήγγειλεν ἡμῖν α') ὅτι πρὸ τοῦ 1830 ἡγόρασεν ἀντὶ 150 γροσίων πάντα τὸν χῶρον τοῦτον τῆς παρὰ τὴν Ἀγ. Τριάδα πλατείας παρὰ τινος Τούρκου Βιντάνη καλουμένου ὡς ιδιόκτητον αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως κατόπιν ἐβεβαιώθη, ὅτι ὁ χῶρος οὗτος ἀνῆκεν εἰς τὸ παρὰ τὸ κάτω Ἀναβρυτήριον τζαμίον ὡς βακούφιον, ἀπήτησε καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ ῥηθέντος Τούρκου τὸ δοθὲν ἀντίτιμον, μὴ θέλων ν' ἀγοράσῃ *Ἐθνικὸν κτῆμα* παρ' ἰδιώτου Τούρκου, καὶ β') ὅτι ὁ χῶρος οὗτος ἐθεωρεῖτο ὕστερον ὡς ἐθνικὸν κτῆμα καὶ ὡς τοιοῦτον ἐκαλλιεργεῖτο ὑπὸ τοῦ Δημοσίου ἐνίοτε δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Κούγγουλη ἀποπειρω-

μένου να κατάσχη αυτό βιαίως. "Αλλος δὲ γείτων ὁ Λεωνίδα Σταμπολτζῆς ἐβεβαίωσεν ἡμᾶς ὡσαύτως, ὅτι ὁ χῶρος οὗτος παρ' οὐδενὸς ιδιώτου κατεχόμενος μέχρι τοῦδε ἐκαλλιεργεῖτο ὑπὸ τοῦ Δημοσίου καὶ ὅτι ὁ ῥηθεὶς ὀπλαρχηγὸς καὶ ἄλλοι τινὲς ἀπειρωτῶν ἐνίστε νὰ σπείρωσι γρασίδιον, ἀλλ' ὁ Οἰκονομικὸς ἔφορος κατέστρεφε τὸ σπαρτόν. Καὶ ἄλλοι δὲ εἶπον ἡμῖν ὅμοια, πιθανὸν δὲ καὶ πλείονες νὰ γινώσκωσι τὰ αὐτὰ καὶ ἄλλα. Πάντα τὰ εἰρημένα γνωστοποιήσαντες τῷ κ. Οἰκονομικῷ ἐφόρῳ ἐπεκαλέσθημεν τὴν σύμπραξίν του, ὅπως περιτειχίσωμεν τὸ Ἐθνικὸν τοῦτο κτῆμα, ὅπερ οὐδεὶς ιδιώτης κατέχει, ἀλλὰ μένει ὡς πλατεῖα τῆς Ἀγ. Τριάδος, καὶ οὕτω *περικλείσαντες αὐτὸ μετὰ τοῦ χώρου τοῦ Διπύλου καὶ τῶν ἀρχαίων μνημάτων* προφυλάξωμεν τὰ ἐνταῦθα ἀρχαῖα ἀπὸ πάσης βλάβης καὶ βεβηλώσεως». Ἐν δὲ τῇ συνεδρίᾳ τῆς 7 Ὀκτωβρίου «ὁ πρόεδρος ἐπαρουσίασεν ἔγγραφον τῆς ἐνταῦθα Διοικητικῆς Ἀστυνομίας ἀπὸ 29 Ἀπριλίου 1881, δι' οὗ ἐδόθη τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐταιρείᾳ ἄδεια νὰ περιφράξῃ τὸν χῶρον τῶν παρὰ τὸ Δίπυλον ἀνασκαφῶν, *ὅπερ ἔργον ἐγένετο καὶ ἐπληρώθησαν οἱ κτίσται*». Ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Γραμματέως Στεφάνου Κουμανούδη, «ἵνα γίνῃ ὅπως οὖν τέλειον τὸ ἔργον, χρεῖα εἶνε νὰ περιφραχθῇ καὶ ἐν ιδιωτικὸν οἰκόπεδον πρὸς βορρᾶν καὶ ἐν ἄλλο πρὸς νότον καὶ δυσμᾶς τὸ πρὸς τῷ ἀχυρῶνι τοῦ Λεβίδου· ἀλλέως πάντοτε θὰ διέρχωνται ἄνθρωποι».

Κατὰ τ' ἀνωτέρω ὁ χῶρος εἶχε φραχθῇ διὰ τοίχου βαθέως θεμελιωμένου ἀπὸ τῆς νῦν μὲν ἀποθήκης τῶν τροχιοδρόμων μέχρι τοῦ νῦν δυτικοῦ περιβόλου τῆς Ἀγίας Τριάδος τῷ 1880, πρὸς δυσμᾶς δὲ περαιτέρω ἀπὸ τοῦ περιβόλου τούτου παραπλεύρως τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς ἐπὶ τῆς προεκβολῆς τοῦ τοίχου τοῦ 1880 ἐφράχθη τῷ 1881, ἐπίσης πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον, ἔνθα τοῖχος διὰ πηλοῦ καὶ πιτυλίσματος ἀντικατέστησε τὴν ξηρολιθίαν. Ἀλλ' εἰς τὰ δύο ταῦτα σημεῖα πρὸς βορρᾶν δηλ. καὶ πρὸς νοτιοδυτικὰ ὑπῆρχεν ἀνά ἐν ιδιωτικὸν οἰκόπεδον ἄφρακτον, ὃ ἔδει νὰ φραχθῇ, ἵνα τὸ ἔργον γίνῃ τέλειον.

Ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι, ἀδιαφοροῦντες πρὸς τὸ βόρειον, ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι τὸ πρὸς τὰ νοτιοδυτικὰ οἰκόπεδον τὸ συνορεῦον μετὰ τοῦ ἀχυρῶνος τοῦ Λεβίδου, ἦτοι μετὰ τοῦ νῦν κτήματος

τοῦ Λογοθέτου, εἶνε τὸ κατεχόμενον νῦν ὑπὸ τοῦ Καλαμάκη, ὃ φέρεται ὡς δημόσιον ἐν τῷ προειρημένῳ διαγράμματι τοῦ 1866. Τὸ μέρος τὸ ἀμφισβητούμενον ὑπὸ τῶν κληρονόμων Π. Καζαντζῆ δὲν συνορεύει πρὸς τὸν ἀχυρῶνα τοῦ Λεβίδου. Ὡστε τὸ οἰκόπεδον τοῦ Καλαμάκη ἔδει κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Κουμανούδη νὰ φραχθῇ, ἵνα κλεισθῇ τελείως ὁ χῶρος πρὸς νότον. Ἡ γνώμη αὕτη ἀληθῶς ἐκρίθη ὀρθῇ καὶ διὰ τοῦτο, ἀφ' οὗ ἐγένοντο συνεννοήσεις μετὰ τῆς Ἀστυνομίας, τὸ Συμβούλιον ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 14 Νοεμβρίου 1881, ἥτοι ἐπτά ἡμέρας μετὰ τὴν προηγουμένην συνεδρίαν, ἔδωκε πίστωσιν τῷ Προέδρῳ, «ἵνα περιφράξῃ καὶ τὰ γειτονικά τῇ ἀνασκαφῇ τοῦ Διπύλου οἰκόπεδα, καθὼς συνεννοήθη μετὰ τῆς Ἀστυνομίας, καὶ ἂν μὲν δυνηθῶμεν νὰ ἀπολάβωμεν τὴν δαπάνην παρὰ τῶν ἰδιοκτητῶν, καλῶς, εἰδεμὴ νὰ θεωρηθῇ ὡς γενομένη παρὰ τῆς Ἑταιρείας ὑπὲρ προφυλάξεως τῶν ἐντὸς ἀρχαίων, ἥτις τώρα εἶνε πολὺ ἐλλιπής» (πρβλ. Πρακτικά τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1881 σ. 8). Μετὰ τὴν ἀπόφασιν ταύτην εὐλογον εἶνε νὰ ἔχῃ ἐκτελεσθῇ ἡ διὰ τοίχου φράξις καὶ τοῦ μέχρι τοῦ ἀχυρῶνος Λεβίδου ἐκτεινομένου ἰδιωτικοῦ οἰκοπέδου Καλαμάκη, ἀφ' οὗ συνεννοήθησαν μετὰ τῆς Ἀστυνομίας ἴσως μάλιστα ἡ ἐργασία αὕτη εἶχεν ἀρχίσει πρὸ τῆς ἐπισήμου χορηγίας τῆς πιστώσεως κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 14 Νοεμβρίου καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀδιακόπως πρὸς τὸν περαιτέρω τοῖχον, ὥστε ὁ ἀρχαιολογικὸς χῶρος νὰ κλεισθῇ καὶ πρὸς νότον τελείως, ὡς ἦτο κλειστός καὶ πρὸς τὰ ἄλλα σημεῖα· διότι ὁ χῶρος, ὃν κατέχει νῦν ἡ Ἑταιρεία τῶν Τροχιοδρόμων ἦτο κεκλεισμένος ἢ ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὡς μαρτυρεῖ ὁ γέρων νῦν φύλαξ τῶν ἀρχαιοτήτων Π. Ζαφειρόπουλος, ἢ ὅπωςδῆποτε ἄλλως, ἀφοῦ θεβαιοῦται πάντοτε, ὅτι μόνον τὸ οἰκόπεδον Καλαμάκη τὸ πρὸς τῷ ἀχυρῶνι τοῦ Λεβίδου, ἄφρακτον ὄν, παρεῖχε πρόσθασιν πρὸς τὸν ἀρχαιολογικὸν χῶρον ἐκ νοτιοδυτικῶν.

Ἀληθῶς δὲ ὁ τοῖχος ὁ κλείων τὸν χῶρον τοῦτον παραπλεύρως τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ ὀλόκληρος μέχρι τοῦ ἀχυρῶνος Λεβίδου, ἥτοι τοῦ κτήματος Λογοθέτη, εἶνε ἐκτισμένος συγχρόνως ὅλος (περὶ ἐπισκευῶν τινων διακριτῶν, γενομένων κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1882,

ώρα κατωτέρω) κλείων οὕτω καὶ τὸ κτῆμα Καλαμάκη. Ἐπειδὴ δὲ τὸ τὸν δημόσιον χώρον φράσσον ἀνατολικὸν τμήμα ἐκτίσθη τῷ 1881 κατὰ τ' ἀνωτέρω, χωρεῖ δὲ καὶ κατὰ μῆκος τοῦ κτήματος Καλαμάκη πρὸς δυσμὰς μέχρι τῆς γωνίας τοῦ τοίχου Λογοθέτου ἄνευ διαφορᾶς οἰκοδομικῆς (λίθοι, πηλός, πιτύλισμα μὲ χορήγι ὡς εἶχεν ὀρισθῇ ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας) ἢ ἄλλου τερματισμοῦ δι' ἀγκωναρίων, ἔχει δὲ καὶ ἐντελῶς τὴν αὐτὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν καὶ ἐμφάνειαν παλαιότητος, συνάγομεν, ὅτι ἀληθῶς ἐκτίσθη ὅλος συγχρόνως καὶ ἔκλεισε συμφώνως πρὸς τὴν ἀπόφασιν τῆς 14 Νοεμβρίου καὶ τὸ κτῆμα Καλαμάκη, χωρισθὲν εἴτα ὑπὸ τοίχου καὶ κατὰ τὰς ἄλλας πλευράς, ὡς φαίνεται σήμερον. Ἐννοεῖται, ὅτι ὁ χώρος, ὃν ἀμφισβητοῦσιν οἱ ἀντιδίκιοι, κείμενος ἔτι ἐνδοτέρω τοῦ τοίχου τούτου, ἦτο ἀπὸ τοῦδε ἐπίσης ἀποκεκλεισμένος, ὥστε οὐ μόνον διότι ἦτο ἐν μέρει ἀνεσκαμμένος κατὰ δὲ τὸ μὴ ἀνεσκαμμένον μέρος κατεῖχετο ὑπὸ τοῦ Δημοσίου ἔχοντος ἐπ' αὐτοῦ καὶ φυλακεῖον ὑπεράνω περίπου τοῦ τριγωνικοῦ μνημείου τοῦ Σουνιέως Σωσιβίου κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ γέροντος φύλακος τῶν ἀρχαιοτήτων Ζαχαρίου Καρνέζη, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν νέον φραγμὸν τῶν τοίχων οὐδαμῶς ἦτο δυνατὸν τοῦλάχιστον ἔκτοτε εἰς τοὺς ἀντιδίκους νὰ εἰσέρχωνται καὶ νὰ νέμονται ἢ ἀσκῶσι οἰονδήποτε δικαίωμα κατοχῆς ἢ κυριότητος, ὡς ἀδίκως ἰσχυρίζονται ὅτι ἐποιοῦν.

(1882). Τῷ 1882 ἐν τῇ συνεδρίᾳ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῇ 8 Ἰανουαρίου (χειρόγραφον πρακτικὸν τοῦ Συμβουλίου) ἀγγέλλεται, ὅτι μετὰ τὰς τελευταίας βροχὰς *κατέπεσεν 25 μέτρων τοῖχος τῆς νεοκτίστου μάνδρας τοῦ Διπύλου, καθ' ὃ μέρος ἔφρασσε καλύων νὰ διέρχωνται ἄνθρωποι ἐπὶ τοῦ ἀσκαφοῦς μέρους τοῦ καλύπτοντος τοὺς σωλῆνας τοῦ φωταερίου* δηλ. πρὸς νοτιοανατολικά τοῦ ὅλου ἀρχαιολογικοῦ χώρου, ὡς δεικνύει ὁ χάρτης τοῦ von Alten ἐν Athenische Mitteil. 1874 πίν. III καὶ σ. 28. Ἐν δὲ τῇ συνεδρίᾳ τῆς 24 Ἰουνίου γίνεται γνωστὸν, ὅτι ἡ Ἀστυνομία ζητεῖ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ τοίχου· ὁ Γραμματεὺς Κουμανούδης φρονεῖ, ὅτι πρέπει νὰ ὑποχρεωθῶσι καὶ οἱ γείτονες νὰ τειχίσωσι τὰ γήπεδά των καὶ ἡ Ἑταιρεία τοῦ Φωταερίου νὰ ἄρῃ τοὺς σωλῆνας, ἄλλως ματαιοπο-

νοῦμεν. Οὐδὲν δ' ἀπεφασίσθη. Φαίνεται ὅμως βραδύτερον νὰ ἐλήφθη σχετική τις ἀπόφασις, διότι τὰ ἔντυπα Πρακτικά τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1882 σ. 12 λέγουσι: «ἐγένετό τις τὸ θέρος τοῦτο περιτείχισις τοῦ περὶ τὴν Ἀγίαν Τριάδα τόπου τῶν ἀνασκαφῶν κατὰ τὸ μεσημβρινὸν καὶ βορειανατολικὸν μέρος δαπανηθέντος ποσοῦ ὀρχ. 3,057.80. Ἀλλὰ πολὺ ἔτι ἔργον ἀπομένει ἐκεῖ κατὰ τὰ γειτονικά γήπεδα νὰ γίνη, ἂν μέλλῃ ὁ πᾶς χῶρος τοῦ Διπύλου καὶ τῶν μνημάτων νὰ τηρῇται ἀπρόσβατος εἰς τοὺς ἀναγώγους, καὶ καθαρός, ἔπειτα δὲ καὶ ἐντελῶς νὰ ἐρευνηθῇ δι' ἀνασκαφῆς, ὅπερ ὅμως ἀδύνατον εἶναι νὰ κατορθωθῇ, ἐν ὅσῳ δὲν αἴρονται ἐκεῖθεν τὰ μέγιστα ἐμπόδια, οἱ ὑπογείως χωροῦντες μεγάλοι σωλῆνες τοῦ φωταερίου». Αἱ βλάβαι καὶ αἱ ἐπισκευαὶ τοῦ περιτειχίσματος, ὅτε μὲν μνημονευόμεναι ὅτε δὲ σιωπώμεναι, εἶναι διηγετικὰ κακὸν μέχρι σήμερον. Φαίνεται ὅμως βέβαιον, ὅτι ἡ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ νοτίου τοίχου, πολὺ μακρὰν τοῦ ἀμφισβητουμένου νῦν γηπέδου, παρατηρουμένη μεγάλη ἐπισκευὴ ἢ φράττουσα τὸ μέρος, ἔνθα διήρχοντο ἄλλοτε οἱ σωλῆνες τοῦ φωταερίου, ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος 1882.

(1883). Τῷ 1883 (χειρόγραφον πρακτικὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 18 Ἰουνίου) ὁ Δήμαρχος Ἀθηναίων ζητεῖ παρὰ τῆς Ἑταιρείας τὴν χῶσιν τῶν λάκκων κατὰ τὴν Ἀγίαν Τριάδα, ἣ δὲ αἵτησις αὕτη κρίνεται ἄτοπος καὶ ἀποφασίζεται νὰ γράψῃ ἡ Ἑταιρεία προτείνουσα τὰ δέοντα. *Τὸ περιτείχισμα τοῦ Κεραμεικοῦ ὑπερπηδάται* ὑπὸ τῶν ἀναγώγων καὶ ἡ νεκρόπολις ρυπαίνεται (Πρακτικά τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1883 σ. 12).

(1884). Τῷ 1884 (χειρόγραφον πρακτικὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 13 Ἰανουαρίου) ἀποφασίζεται *νὰ ἀναστυλῶθῃ ὁ ταῦρος τοῦ Διονυσίου* (δηλ. τὸ ὑπ' ἀριθ. 2 ἀρχαῖον τῆς μνημονευθείσης καὶ ἀνωτέρω ἀναφορᾶς τῶν ἀντιδίκων ἀπὸ 3 Μαρτίου 1912) ἐπιστατοῦντος τοῦ Συμβούλου Λ. Καυταντζόγλου ἀρχιτέκτονος. Πρὸ τούτου ὅμως ἀποφασίζεται (συνεδρία 3 Φεβρουαρίου) σκαφῇ περὶ τὸ μνημα τοῦ Διονυσίου, ἵνα εὐρεθῶσι τὰ κάτω τῶν ποδῶν τοῦ ταύρου καὶ φανῇ προσέτι, ἂν εἶναι στερεὰ τὰ θεμέλια. Ἐδόθη πίστωσις πρὸς τὴν ἀναστύλωσιν ὀρχ. 3 χιλιάδων, ἀλλ' ἔδα-

πανήθησαν 3,700, ἐκλείσθη δὲ συμφωνία μετὰ τοῦ γλύπτου Φυτάλη (συνεδρία 22 Φεβρουαρίου), ἐργαζομένου οὐχὶ ἐν τῷ ἰδίῳ ἐργαστηρίῳ ἀλλ' ἐν κατασκευασθησομένῳ παρὰ τὸν τάφον τοῦ Διονυσίου παραπήγματι, ἥτοι ἐν τῷ ἀμφισβητούμένῳ ὑπὸ τῶν ἀντιδίκων χώρῳ (πρβλ. Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1884 σ. 23).

Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τοῦ Συμβουλίου τῇ 2 Αὐγούστου (πρβλ. Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1884 σ. 19 καὶ 25) γίνεται γνωστόν, ὅτι πρὸ τοῦ ἐργοστασίου τοῦ φωταερίου γίνεται σκαφή, τὰ δὲ εὕρισκόμενα ἀρχαῖα μεταφέρονται εἰς τὸ φυλακεῖον τῆς Ἀγίας Τριάδος καὶ εἰς τὸν ἐκεῖ *περίβολον τῆς ἀνασκαφῆς*, ὅστις διορθοῦται πάλιν εἰς τρία ἢ τέσσαρα μέρη βλαθέντα ὑπὸ τῶν βροχῶν καὶ τῶν εἰσερχομένων ἀναγωγῶν ἀνθρώπων (συνεδρία 14 Αὐγούστου, πρβλ. Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1883 σ. 23· δαπάνη δραχ. 1,978.90).

Ἡ εἰκὼν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ *περιβόλου* συνάγεται ἐκ τῶν αὐτῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1884 σ. 19, ἔνθα λέγεται: «ἐπὶ τῆς εἰς Πειραιᾶ ἀγούσης λεωφόρου, καὶ ὀλίγον παρεδῶθεν τοῦ καταστήματος τοῦ φωταερίου... ἐκεῖ λοιπὸν μεταχθέντες οἱ σκαφεῖς τῆς Ἑταιρείας εἰργάσθησαν ἓνα καὶ ἥμισυν μῆνα περίπου, μέχρι τῆς 9 Αὐγούστου, καὶ δὴ κατὰ τὸ μεσαῖον τῆς λεωφόρου μέρος εἰς μῆκος μέτρων 20, πλάτος δὲ 5, ἔτι δὲ καὶ ἐπὶ ὀλοκλήρου τοῦ *ἀριστεροῦ πεζοπατίου τοῦ πρὸς τῷ αὐλογύρῳ τῆς νεκροπόλεως*, ὃν ἔκτισε ποτε ἡ Ἑταιρεία μήκους μὲν μέτρων 63 πλάτους δὲ 6».

Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 26 Νοεμβρίου μεριμνῶσι πάλιν περὶ τῆς διὰ τοῦ περιβόλου ἀσφαλείας τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου καὶ ἐπαναλαμβάνονται τὰ παράπονα τοῦ Κουμανούδη διὰ τὴν μὴ ἄρσιν τῶν σωλήνων τοῦ φωταερίου.

(1885). Καὶ τῷ 1885 ἐν τῇ συνεδρίᾳ τοῦ Συμβουλίου τῆς 4 Μαΐου γίνεται λόγος περὶ μεταθέσεως τοῦ σωλήνος τοῦ φωταερίου, οἱ δὲ ἐπίτροποι τῆς Ἀγίας Τριάδος ζητοῦσι νὰ προβῶσιν εἰς τὴν κτίσιν νέας ἐκκλησίας παραπεμπόμενοι καὶ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας περὶ τούτου.

(1886). Τῷ 1886 ὁ Δῆμος Ἀθηναίων ἀπευθύνεται πρὸς τὴν Ἀρ-

χαιολογικὴν Ἑταιρείαν περὶ ἐξαγορᾶς τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Τριάδος, παραπέμπεται δὲ τὸ ζήτημα εἰς τὸ Ὑπουργεῖον δηλουμένου, ὅτι ὁ χώρος τῆς ἐκκλησίας εἶνε προσκτητέος καὶ ἀνασκαπτέος (χειρόγραφον πρακτικὸν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Ἰανουαρίου 10). Περὶ τοῦ ζητήματος ὅμως τούτου ὑπάρχει ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Δημαρχίας ἴδιος φάκελλος καταδεικνύων, πόσον ἐπεσπεύδετο ἡ κατεδάφισις καὶ μετατόπισις τῆς ἐκκλησίας χάριν τῆς ἀνασκαφῆς, ἥτις εἶχεν ἀνασταλῇ ἀκριβῶς παρὰ τὰ θεμέλια αὐτῆς.

(1887). Τῷ 1887, ἐπικειμένης νέας περὶ φωτισμοῦ τῆς πόλεως συμβάσεως μετὰ τῆς Ἑταιρείας τοῦ Ἀερίφωτος, ἀποφασίζει τὸ Συμβούλιον ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 13 Ἰανουαρίου νὰ γράψῃ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία αἰτουμένη τὴν ἄρσιν τῶν σωλῆνων τοῦ φωταερίου ἐκ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου ὡς κωλύντων τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ἀνασκαφῆς (πρὸβλ. καὶ συνεδρίαν 30 Ὀκτωβρίου 1887).

(1889). Τῷ 1889 ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 1 Ἰουλίου τὸ Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας σκέπτεται νὰ δαπανήσῃ αὕτη πρὸς ἄρσιν τῶν σωλῆνων τοῦ φωταερίου, τὸ δὲ Ὑπουργεῖον, ἐπικειμένων τότε τῶν γάμων τοῦ Διαδόχου, ἐρωτᾷ αὐτὴν (συνεδρία τοῦ Συμβουλίου τῇ 9 Αὐγούστου), ἂν δέχεται νὰ προκαταβάλλῃ ὑπὲρ τοῦ Δημοσίου χρήματα πρὸς ἐξωραϊσμόν τῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων, ἰδίως δὲ τῆς Ἀγίας Τριάδος, καὶ ἀποφασίζεται νὰ προκαταβληθῶσι μέχρι 10 χιλιάδων δραχ. Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 24 Αὐγούστου γίνεται γνωστόν, ὅτι καρραγωγεῖς ἐπιχώνουσι μέρος ἀνεσκαμμένον ἐν τῇ γραμμῇ τοῦ κυρίως Διπύλου (Φιλωτέρας Ἀμυμώνης), ὃ ἀπόμαχος φύλαξ ἀναφέρεται πρὸς τὴν Γενικὴν Ἐφορείαν τῶν Ἀρχαιοτήτων, ἡ δὲ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας καὶ δι' αὐτοῦ πρὸς τὸ τῶν Ἐσωτερικῶν αἰτουμένη τὴν ἀνάκλησιν τῆς διαταγῆς τοῦ μηχανικοῦ περὶ τῆς ἐπιχώσεως, ὃ καὶ γίνεται, ἀποκομιζομένων μάλιστα τῶν ριφθέντων ἐκεῖ χωμάτων (συνεδρία τοῦ Συμβουλίου τῆς 2 Σεπτεμβρίου), ὃ δὲ Ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ Σύμβουλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Στέφανος Δραγούμης πρὸς θε-

ραπείαν ἀνάγκης τῶν πολιτῶν, οἵτινες ταύτης ἕνεκα τῆς ἀνάγκης παρανόμως διήρχοντο διὰ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου, ἐπὶ τόπου ἀπεφάσισε νὰ συντάξῃ διὰ τοῦ μηχανικοῦ Κελλενὲκ σχέδιον ὁδοῦ κατὰ τὸ δυτικοβόρειον τοῦ ὅλου ἀνεσκαμμένου χώρου καὶ νὰ καθαιρέσῃ ἐντὸς αὐτοῦ κακόκτιστον μακρὸν τοῖχον τέμνοντα ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς τὸ ἀρχαῖον τεῖχος τῆς πόλεως. Οἱ σωλῆνες τοῦ φωταερίου ἤρθησαν ἐκ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου. Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 7 Ὀκτωβρίου ἀγγέλλεται, ὅτι ἡ κατασκευὴ τῆς ὁδοῦ ἤρχισεν, ἀλλὰ θὰ εἶνε ἐπιβλαβὴς εἰς τὰ ἀρχαῖα, καὶ ἀποφασίζεται νὰ μεταβῶσι καὶ παρακαλέσωσι τὸν Ὑπουργὸν τῶν Ἑσωτερικῶν νὰ μὴ ἐκτελέσῃ τὴν ὁδόν, οὗτος ὅμως (συνεδρία τῆς 21 Ὀκτωβρίου) ἐπιμένει εἰς κατασκευὴν κλιμακωτῆς ὁδοῦ, δηλ. μὴ διαβατῆς ὑφ' ἀμαξῶν, κλειομένης δὲ νύκτωρ, ἐν ἀνάγκῃ δὲ καὶ ὅλως ἀποτειχιζομένης καὶ οὕτως ἀναιρουμένης. Τίνες ἐν συνόλῳ ἐργασίαι ἐγένοντο κατὰ τὸ 1889 ἐνταῦθα, φαίνεται ἐκ τῶν ἐντύπων Πρακτικῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ 1889 σ. 31: «μετ' εὐχαριστήσεως λέγομεν ἐφέτος, ὅτι δύο τῶν κακῶς ἐχόντων κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν γενομένων ἐν Ἀθήναις εὐπρεπισμῶν διὰ τοὺς γάμους τοῦ Διαδόχου ἤρθησαν ὅπωςδὴποτε ἐκ τοῦ μέσου διαταγῇ καὶ ἐπιμελείᾳ τοῦ κ. Ὑπουργοῦ τῶν Ἑσωτερικῶν τοῦ καὶ μέλους τυγχάνοντος τοῦ ἡμετέρου συμβουλίου. Ὁ περὶ τὸ Δίπυλον καὶ τὴν ἀρχαίαν νεκρόπολιν σεμνὸς χώρος, ὃν ἐν μέρει μόνον ἕνεκα ἀνυπερβλήτων κωλυμάτων εἶχε πρὸ ἐτῶν περιφράξῃ ἡ ἡμετέρα Ἑταιρεία, βαρέως δ' ἔφερεν ὕστερον βλέπουσα αὐτὸν ἐκκείμενον εἰς πᾶσαν βεβήλωσιν, νῦν δημοσίᾳ δαπάνῃ περιεφράχθη ὅλος καὶ ἐγένοντο ἐντὸς αὐτοῦ ἀνακαθάρσεις τινὲς καὶ εὐθετήσεις σκοπίμοι, ἤρθησαν οἱ αὐτόθι κακῶς ποτε τεθέντες σωλῆνες τοῦ φωταερίου καὶ τὸ ἀφιλοκάλως πρὸ ἐτῶν τινων κτισθὲν ὑπερθεν τῆς γῆς ὑδραγωγεῖον ἐξέλιπε, μετασκευασθὲν κατ' ἄλλην διεύθυνσιν ὑπογείως. Ἐδόθησαν δὲ εἰς τὸ συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας καὶ ὑποσχέσεις περὶ τελειοτέρας τινὸς ἀποκαταστάσεως τῶν ἐκεῖ, ἰδίως περὶ μεταθέσεως τοῦ ἐκκλησιδίου τῆς Ἀγ. Τριάδος εἰς ἄλλον ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τόπον, καθὼς καὶ περὶ ἄλλων τινῶν μετὰ προτροπῆς νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ συντελέσῃ ἡ Ἑταιρεία τὴν ἀνα-

σκαφήν τοῦ ὅλου ἀσκάπτου ἔτι χώρου· τὸ συμβούλιον δὲν ἐδείχθη ἀπρόθυμον εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ ἔργου τούτου». Ὁ τοῖχος δὲν ἔκτισε τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἑσωτερικῶν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 1889 πρὸς τελείαν πλέον φράξιν τοῦ ὅλου ἀρχαιολογικοῦ χώρου εἶνε πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ, ἐκεῖ, ἔνθα ἐγένοντο καὶ τὰ ματαιωθέντα σχέδια διανοίξεως ὁδοῦ.

Τὸ ζήτημα τῆς μεταθέσεως τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Τριάδος δὲν περιωρίζετο μόνον μεταξὺ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας καὶ ἐπιτρόπων. Τῇ 30 Αὐγούστου 1889 γράφει ὁ Δῆμος πρὸς τὸν Πρόεδρον τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου (ἀριθ. 10088), ὅτι ἡ κατεδάφισις τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Τριάδος χάριν ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν κρίνεται ἀπαραίτητος καὶ ὅτι τούτου χάριν παρεχωρεῖτο ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ποσὸν 5 χιλιάδων δραχ. καὶ χῶρος ἀπέναντι τοῦ πύργου τοῦ σιδηροδρόμου πρὸς ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ. Τῇ δὲ 27 Σεπτεμβρίου 1889 ὁ Δῆμος Ἀθηναίων γράφει (ἀριθ. 11216) πρὸς τὸν Π. Μητροπολίτην Ἀθηνῶν, ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ μετατόπισις τῆς ἐκκλησίας ἕνεκα ἀρχαιολογικῶν λόγων, κατὰ δὲ τὸ ὑπ' ἀριθ. 14820 τῆς 14 Νοεμβρίου ἔγγραφον τῆς Νομαρχίας Ἀττικῆς πρὸς τὸν Δῆμον Ἀθηναίων παρασκευάζεται ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ χώρου τῆς Ἀγίας Τριάδος, ἣτις ἔδει νὰ μετατοπισθῇ. Περὶ ἄλλου ἐκτὸς τοῦ περιβόλου χώρου, ὅστις ἐμελετᾶτο νὰ παραχωρηθῇ πρὸς ἀνοικοδόμησιν τῆς ἐκκλησίας, συνάγεται ἐξ ἄλλων ἐγγράφων τῆς Δημαρχίας, ὅτι ἦτο ὁ ἀπέναντι τῆς ἐκκλησίας κείμενος πρὸς δυσμὰς εἰς τὴν ἐτέραν πλευρὰν τῆς νῦν ὁδοῦ Πειραιῶς δημόσιος, περὶ οὗ ὅρα ἀνωτέρω ἐν τῷ ἔτει 1874 καὶ τῷ 1875.

(1890). Τῷ 1890 ἐν τῇ συνεδρίᾳ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῇ 15 Μαΐου ἀνακοινοῦται ἔγγραφον τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας λέγον νὰ ἐξασφαλίσῃ ἡ Ἑταιρεία σιδηρῶν πλέγματι τὰ ἀξιόλογα μνημεῖα τῆς Ἀγίας Τριάδος, ἀποφασίζεται δὲ νὰ σκάψωσι πρὸς Β. τῆς λάρνακος τῆς Φιλωτέρας-Ἀμυμώνης ἐπιτηροῦντος τοῦ Μυλωνᾶ.

Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 28 Ἰουλίου κρίνεται εὐκαιρον νὰ κατεδαφισθῇ ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Τριάδος διδομένων τῶν 5 χιλιάδων δραχ. (περὶ τούτου ὅμως πλείονα ἐν τῷ περὶ μετατοπίσεως τῆς Ἀγίας

Τριάδος φακέλλω τῆς Δημαρχίας), ἐν δὲ τῇ τῆς 6 Σεπτεμβρίου λέγεται, ὅτι εἰς τοὺς ἐπιτρόπους δεόν νὰ δοθῇ πέτρα ὅχι τώρα, ὡς ζητοῦσιν, ἀλλ' ὅταν ἀρχίσουν τὴν νέαν ἐκκλησίαν.

Τῇ 28 Σεπτεμβρίου ἐν τῇ συνεδρίᾳ τοῦ Συμβουλίου διορίζεται πρὸς τοῖς δυὶ φύλαξι τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου καὶ τῶν ἀρχαίων τῆς Ἀγίας Τριάδος, τοῖς διωρισμένοις ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, καὶ ὁ Αὐγερινός, τρίτος οὗτος, ὁ δὲ Μυλωνᾶς ἀγγέλλει, ὅτι προὐχώρησεν **ἡ ἀνασκαφὴ τάφων ὀπίσω τοῦ μνημείου τοῦ Διονυσίου**, καὶ θὰ σκάψῃ καὶ πλησίον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Τριάδος, λέγεται δὲ καὶ ὅτι οἱ εὐρεθέντες πλινθόκτιστοι τάφοι γυμνωθέντες τῶν χωμάτων καὶ ὑψηλὰ κείμενοι ἔδει νὰ ὑποστηριχθῶσι. Οἱ τάφοι οὗτοι ἐκτείνονται πρὸς τὸ νότιον μέρος τοῦ ἐπιδίκου νῦν χώρου, ὅστις καὶ οὕτω καταφαίνεται, ὅτι ἀνεσκαμμένος ὢν, διετέλει, καθὼς καὶ τὸ βόρειον τμήμα τοῦ αὐτοῦ ἐπιδίκου χώρου, ὑπὸ τὴν κατοχὴν καὶ φύλαξιν τοῦ Δημοσίου ἀντιθέτως πρὸς τὸν ἰσχυρισμὸν τῶν ἀντιδίκων ὅτι κατεῖχον καὶ ἐνεμοντο τὸν χῶρον μέχρι τοῦ 1900. Τῇ 1 Νοεμβρίου ἀγγέλλεται ἐν τῇ συνεδρίᾳ τοῦ Συμβουλίου ὑπὸ τοῦ φύλακος Αὐγερινοῦ, ὅτι **βλαφθέντος που τοῦ περιδόλου** εἰσέρχονται χοῖροι εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χῶρον. Τῇ 21 Νοεμβρίου καταγράφονται τὰ ὑπὸ τοῦ Μυλωνᾶ εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Πολυτεχνείου κατατεθέντα ἀρχαῖα τῆς γενομένης ὑπ' αὐτοῦ ἀνασκαφῆς. Τὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἔτους τούτου ἐκθέτει διὰ μακροτέρων ὁ Μυλωνᾶς ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1890 σ. 19 καὶ ἐξ., ἔνθα, ἀφ' οὗ ὠμίλησε περὶ τῆς παρὰ τὴν λάρνακα τῆς «Φιλωτέρας» καὶ τῆς πρὸς βορρᾶν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Τριάδος ἀνασκαφῆς, ἐπάγεται σ. 31: «Μετὰ διακοπὴν ἡμερῶν ἐξ ἀπὸ τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης τῆς ἀποπειρατηρίου οὕτως εἰπεῖν, δειχθείσης τῆς Κυβερνήσεως προθυμοτάτης, μάλιστα δὲ τοῦ προέδρου αὐτῆς Χ. Τρικούπη νὰ παράσχη πᾶσαν εὐκολίαν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν, ὅπως ἀνασκαφῇ καὶ ἀποκαθαρθῇ ὅλος ὁ χῶρος τῆς περὶ τὴν Ἀγίαν Τριάδα νεκροπόλεως, ἀπεφασίσθη ἀπὸ κοινῆς γνώμης τοῦ συμβουλίου τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας νὰ ἐπαναληφθῇ πάλιν ἡ διακοπὴ ἀνασκαφῆς, μεταφερομένη νῦν πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς νεκροπόλεως τὸ ὀπισθεν τοῦ τάφου τοῦ Διονυσίου,

ἐφ' οὗ ἱδρύεται ὁ μεγαλοπρεπὴς ἐκεῖνος ταῦρος· οὕτω λοιπὸν ἐπανήρ-
χισεν ἡ ἀνασκαφὴ ἀπὸ τῆς 23 Ἰουλίου κατὰ τὸν ῥηθέντα χῶρον,
ἐνθα πλείονα καὶ ἀξιολογώτερα νὰ εὑρωμεν ἢ ληψόμεν, ἀλλὰ καὶ
ἐνταῦθα αἱ προσδοκίαι ἡμῶν δὲν ἀπέβησαν δυστυχῶς ὑπὸ τὴν ἐποψιν
τῶν εὐρημάτων ἀντάξια τῶν κόπων ἡμῶν μάλιστα δὲ τῆς δαπάνης
(ὀλικῆς τῷ ἔτει ἐκείνῳ ἐν τῷ Διπύλῳ δραχ. 14,419.30)». Ἐπεταί
περιγραφὴ τις τῶν εὐρημάτων καὶ ἐν τέλει τοῦ τόμου προστίθεται ὁ
πίναξ Β δεικνύων ὅλον τὸν ἀνασκαφέντα ἐν τῷ ἔτει ἐκείνῳ χῶρον
ὡχρὸν κεχρωσμένον.

Ἀλλὰ τῇ 10 Σεπτεμβρίου οἱ κληρονόμοι τοῦ Παντελῆ Καζαν-
τζῆ, οἵτινες, ἀπὸ τοῦ 1863 ἐκβληθέντες ἐκ τοῦ χώρου ὑπὸ τοῦ Δη-
μοσίου ἀδιαμαρτυρήτως, ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὸ νὰ κατέχῃ αὐτὸν καὶ
τὰς ἀνεσκαμμένας ἀρχαιότητας, νὰ ἔχῃ φυλακεῖον ἐπὶ τοῦ ἀσκά-
πτου μέρους, καὶ νὰ περιφράξῃ τὸν χῶρον τοῦτον τῷ 1881, ἤδη,
ἀνασκαπτομένου τοῦ ὑπολοίπου τέως ἀσκάπτου χώρου, ἐκίνησαν
ἀγωγὴν κατὰ τοῦ Δημοσίου, ὅτι ἐκώλυσεν εἰς αὐτοὺς τὴν νομὴν
αὐτοῦ, γενομένης ἅμα ἐπικλήσεως καὶ κατὰ τῶν διευθυνάντων τὰς
ἀνασκαφὰς ἢ εἰς αὐτὰς ὁπωσδήποτε ἀναμιχθέντων μελῶν τοῦ Συμ-
βουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ ἀρχιεργάτου ἢ ἐπι-
στάτου αὐτῶν. Τὴν ἐπὶ κλησιν ταύτην ἐθεώρησεν ἄτοπον τὸ Συμβού-
λιον τῆς Ἑταιρείας (συνεδρία τῆς 28 Νοεμβρίου 1890), ἅτε γενομέ-
νης τῆς ἀνασκαφῆς ἀδεία τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας, καὶ ἀπε-
φάσισε νὰ ἀνενεχθῇ πρὸς τοῦτό τε καὶ τὸ τῶν Οἰκονομικῶν. Κατ'
ἀκολουθίαν τούτου γίνεται γνωστὴ ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 5 Ἰανουαρίου
1891 ἀπάντησις τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας λέγουσα, ὅτι ἐγένε-
το ἐνέργεια νὰ ἀναλάβῃ τὸ Δημόσιον πᾶν ἐπακόλουθον τῆς μετὰ τοῦ
Π. Καζαντζῆ δίκης.

(1892). Τῷ 1892 τῇ 7 Ἰουλίου συνεδριάζοντος τοῦ Συμβουλίου
τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀνεγνώσθη ἔγγραφον τοῦ νομικοῦ
συμβούλου μετ' ἐπισημειώσεως τοῦ δικαστικοῦ συμβούλου, παρα-
πεμφθὲν εἰς τὴν Ἑταιρείαν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας καὶ
προσκαλοῦν τὴν Ἑταιρείαν νὰ παρέμβῃ εἰς δίκην τοῦ Δημοσίου
κατὰ Μπακατσούλα περὶ γηπέδου ἐν Ἀγίᾳ Τριάδι ἀγορασθέντος ὑπὸ

τῆς Ἑταιρείας διὰ λογαριασμόν τοῦ Δημοσίου (1880 Ἀπριλίου 2 συμβόλαιον Γλυκοφρύδου 25304) ἀντὶ δραχ. 3,825, ἃς ἐζήτησε τὸ Δημόσιον δι' ἀγωγῆς του τῆς 31 Ὀκτωβρίου 1890 νὰ ἐπιστραφῶσιν αὐτῷ, διότι τὸ γήπεδον ἀνῆκεν εἰς τὸ Δημόσιον, πρὶν ἀγορασθῇ διὰ τῆς Ἑταιρείας. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐδόθη εἰς τὸν δικηγόρον τῆς Ἑταιρείας Φ. Καστόρχην διὰ τὰ περαιτέρω. Ἡ ὑπὸ ἰδιωτῶν ὅμως ἀμφισβήτησις τῆς Στακτοθήκης, ἐπιδικασθείσης ὑπὸ τῶν δικαστηρίων εἰς τὸ Δημόσιον, καὶ τὸ ἀνωτέρω περιστατικὸν δεικνύουσι τοῦτο μὲν τὴν εὐθύτητα τοῦ Δημοσίου καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦτο δὲ τὴν ἀρπακτικότητα ἰδιωτῶν ζητούντων νὰ καταπατήσωσι δημόσια κτήματα.

Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 26 Νοεμβρίου 1892 προτείνεται ὡς διοριστέος ὑπὸ τοῦ Ἰπουργείου φύλαξ τις τῶν ἀρχαιοτήτων κατὰ τὸ Δίπυλον (πρὸβλ. Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1892 σ. 62). Ἐλάμβανε δ' ἡ Ἑταιρεία διὰ τοὺς μισθοὺς τῶν ἀρχαιοφυλάκων συνδρομὴν παρὰ τοῦ Κράτους ἀναγραφομένην εἰς τὸν προϋπολογισμόν αὐτοῦ (ὅρα χειρόγραφα πρακτικὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1891 Μαρτίου 9 καὶ 1892 Ἰανουαρίου 11).

(1895). Τῷ 1895 ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία διὰ δαπάνης 3,261.50 δραχ. ἀντικαθιστᾷ τοίχους τινὰς τοῦ περιβόλου τῆς Ἀγίας Τριάδος διὰ σιδηρῶν κιγκλιδωμάτων, ὅπου ὑπάρχουσι καὶ νῦν ταῦτα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς (Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1895 σ. 19).

(1896). Τῷ 1896 ἀνασκάπτει ὁ Ἐφορος Βαλέριος Στάης τὸν ὑψηλὸν χῶρον, ἐφ' οὗ ἔκειτο μέχρι τότε τὸ παράπηγμα καὶ φυλακεῖον, δι' ὃ δὲν εἶχεν ἐρευνηθῇ τὸ μέρος ἐκεῖνο (Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1896 σ. 22 ἐξ.).

(1897). Οὕτω ἐρευνηθέντος ὁλοκλήρου τοῦ χώρου, ἐν ᾧ περιλαμβάνεται καὶ τὸ ἀμφισβητούμενον νῦν μέρος, ἐρευνῶνται τῷ 1897 γήπεδά τινα ἰδιωτικὰ τῇ συγκαταθέσει τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ μὴ εὐρισκομένων ἀρχαιοτήτων ἀποδίδονται ταῦτα τοῖς κυρίοις (Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1897 σ. 14 καὶ 49).

Ἐκτοτε οὐδεμία μεταβολὴ ἐγένετο εἰς τὸν περίβολον τοῦ ἀρχαι-

ολογικοῦ χώρου κατὰ τὸ ἀμφισβητούμενον μέρος, κατεχόμενον καὶ φυλασσόμενον καὶ καθαριζόμενον ὑπὸ τοῦ Κράτους. Περί τῶν πρὸς βορρᾶν καὶ βορειανατολικά τῆς Ἀγίας Τριάδος ὅρα Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1908 σ. 60 ἐξ., 1909 σ. 105 περί ἐργασιῶν τοῦ 1906. Ἄλλ' αἱ ἐργασίαι αὗται νεώτεραι οὔσαι τοῦ 1900, ἀφ' οὗ ὁρίζουσιν οἱ ἀντίδικοι τὴν ἐν τῷ ἀμφισβητουμένῳ χώρῳ παρουσίαν τοῦ Δημοσίου, εἶνε περιτταὶ πρὸς τὸν σκοπὸν, πρὸς δὲ ζητεῖται ἡ παροῦσα ἔκθεσις, ὡς εἶνε περιτταὶ αἱ τῷ 1907 καὶ 1909 καὶ ἐξῆς μέχρι σήμερον ἐνεργούμεναι ἐργασίαι εἴτε ἐν τῷ ἀμφισβητουμένῳ χώρῳ εἴτε καὶ ἐν ἄλλοις τμήμασι τοῦ Κεραμεικοῦ (ὅρα π.χ. Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1909 σ. 105 ἐξ., 1910 σ. 55, 101 ἐξ.).

*

Αἱ μνημονευθεῖσαι ἀνωτέρω ἐργασίαι ἐν τῷ Κεραμεικῷ ἐπιστῶθησαν δι' ἐπισήμων ἐγγράφων μαρτυριῶν, εἰς ἃς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προστεθῶσι πλείονα τεκμήρια κυριότητος καὶ κατοχῆς τοῦ Δημοσίου ἐπὶ τοῦ ἀμφισβητουμένου χώρου, ἂν ἦτο εὐκολον, καὶ ὑπῆρχε καιρὸς νὰ ἐρευνηθῶσι τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας, ἅτινα μετεκομίσθησαν ἐσχάτως καὶ κεῖνται ἐν σωρῷ ἀτακτοποίητα εἰσέτι ἐν τοῖς Γενικοῖς Ἀρχείοις τοῦ Κράτους, προσέτι δὲ καὶ τὰ ἀρχεῖα ἄλλων Ὑπουργείων. Διότι φαίνεται, ὅτι πολλάκις τὰ Ὑπουργεῖα παρενέβαινον αὐτεπαγγέλτως εἴτε πρὸς μισθώσεις καὶ προστασίαν τῶν δημοσίων κτημάτων, εἴτε πρὸς ἔργα ἄλλα κυριότητος καὶ νομῆς, εἴτε πρὸς ἀγορὰν γηπέδων, εἴτε πρὸς φύλαξιν τῶν ἀρχαίων χωρὶς νὰ εἰδοποιῇται περὶ τούτων ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἢ ἡ Γενικὴ Ἐφορεία.

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω δὲν περιελάβομεν μόνον ἔργα ἀποκλειστικῶς ἀφορῶντα εἰς τὸ ἐπίδικον μέρος τοῦ Κεραμεικοῦ, ἀλλὰ ἐνίοτε καὶ εἰς τὸν ὅλον αὐτόθι ἀρχαιολογικὸν χώρον, ἵνα δεῖξωμεν ἄλλοτε μὲν πῶς ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἢ τὸ Κράτος ὡς ὅλον ἀντελαμβάνοντο τὸν χώρον ἐκεῖνον καὶ γενικὰ ἐλάμβανον μέτρα περὶ ἐξαγορᾶς καὶ προσκτήσεως τῶν μὴ δημοσίων μερῶν καὶ ἀποστρογγυλώσεως οὕτως εἰπεῖν καὶ περιφράξεως τοῦ ὅλου χώρου, ἄλλοτε δὲ ἵνα φανῇ ἡ

καλή προαίρεσις τοῦ Κράτους καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πρὸς τὰς ἰδιοκτησίας καὶ ἐξαρθῇ οὕτω δικαίως ἢ καλῇ αὐτῶν πίστις, ὅταν εὐρίσκωνται που ὡς κάτοχοι διανοίᾳ κυρίου, ἄλλοτε δὲ ἵνα φανῇ πόσου ἐτιμῶντο ἐκεῖ πέραν τὰ γήπεδα.

Ἐν περιλήψει ὁμῶς αἱ μεγάλαι ἐργασίαι ἐπὶ τοῦ περὶ οὗ κυρίως πρόκειται χώρου πλὴν τῆς ἄλλης διηνεκοῦς μερίμνης περὶ φυλάξεως καὶ καθαριότητος αὐτοῦ ἔχουσιν οὕτωςι κατὰ τὰν ὡτέρω.

Τῷ 1838 ἀνεσκάφησαν δύο στῆλαι ἐν τῷ τάφῳ τοῦ Λυσιμαχίδου (ὅρα τὰ περὶ τοῦ ἔτους 1863 ἀνωτέρω εἰρημένα). Τῷ 1860 καὶ 1862 ὁ ὁδοποιὸς μηχανικὸς τοῦ Δημοσίου σκάπτει ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἐκείνου χώρου καὶ εὐρίσκει ἀρχαιότητας (ἀνάγλυφα Προκλέους, Ἀριστοναύτου κλπ.) μετακομιζομένας εἴτα εἰς τὸ Θησεῖον ὡς εἰς Μουσεῖον, αἱ σκαφαὶ δὲ αὐταὶ λαμβάνουσι τὸν χαρακτῆρα καὶ ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν, ὅτε τῷ 1861 ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀνέθηκεν ἀνασκαφὴν εἰς τὸν Πιπτάκην, Γενικὸν Ἐφορον τότε, οὗτος δὲ παρακολουθῶν τὰς σκαφὰς τοῦ Δανιὴλ δὲν ἐπιχειρεῖ ἄλλο τι «μὴ θεωρήσας ἀναγκαῖον τὸ περιπλεόν». Τῷ 1863 ὁ Ὑψηλάντης ἢ Μεταξᾶς, ὁ Βάβαρης καὶ ὁ Καζαντζῆς καταπατοῦσι τὸν χώρον προσκαίρως, καὶ ἀνασκάπτουσιν ἐπὶ τινα χρόνον, ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει κατὰ Σεπτέμβριον τὸ Κράτος, ἀνακαλύψαν ὅτι οὗτοι πάντες δὲν εἰσῆλθον νομίμως εἰς τὸν χώρον τοῦτον, ὄντα δημόσιον, ἐκβάλλει αὐτούς, ἀποχωροῦντας ἀδιαμαρτυρήτως, καὶ καταλαμβάνει τὸν νῦν ἐπιδίκον τόπον ὅλον, διατάξαν ἀνασκαφὰς δημοσίᾳ δαπάνῃ καὶ διορίσαν φύλακα ἀπόμαχον, ὅστις οὐδέποτε πλέον ἔπαυσεν ὑπάρχων, διωρίσθησαν μάλιστα πολλάκις καὶ δύο καὶ τρεῖς φύλακες. Τῷ 1870 ἀνασκάπτεται ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὁλόκληρος ὁ χώρος ὁ μετὰ τῆς τῷ 1863 ἀνασκαφείσης σειρᾶς τάφων (Δεξιλέω, Ἀγάθωνος, Διονυσίου, Λυσιμαχίδου κλπ.), τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Τριάδος καὶ τοῦ περιβόλου αὐτῆς καὶ τῆς νῦν ὁδοῦ Πειραιῶς, προσέτι δὲ μέγα μέρος πρὸς ἀνατολὰς καὶ νότον καὶ νοτιοανατολικῶς τοῦ Δεξιλέω. Τὸ μέγιστον λοιπὸν μέρος τοῦ ἐπιδίκου κτήματος ἦτο ἤδη ἀνεσκαμμένον (ὅρα τοὺς χάρτας, Δύο Γενικαὶ Συνελεύσεις τῶν

ἐταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1870 καὶ Archäol. Zeitung 1871 πίν. 42). Τῷ 1875 ἀνασκάπτουσι πρὸς δυσμὰς τοῦ Χαρωνείου ἀναγλύφου τοῦ Λυσιμαχίδου κατ' εὐθείαν ἦτοι ἐν χώρῳ, ὅστις ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1874-5 σ. 19 καλεῖται ἐθνικός. Τῷ 1879 γίνεται ἀνασκαφὴ ὑπολειφθέντος τινὸς χώρου παρὰ τοὺς τοίχους τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Τριάδος, ἵσοπεδοῦνται δὲ αὐτόθι ὅλος ὁ ἀνεσκαμμένος τόπος καὶ φράσσεται ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔκτασις πρὸς τὴν ὁδὸν Πειραιῶς διὰ καλῶς θεμελιωμένου τοίχου, ἐν ᾧ πρὸς τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ ἦτο ἡδὴ ξηρολιθία, ἣτις τῷ 1881 ἀντικαθίσταται διὰ πηλοκτίστου τοίχου. Οὕτω τὸ ἐπίδικον μέρος, ἀνεσκαμμένον τε καὶ μὴ ἀνεσκαμμένον, ἦτο περιτετειχισμένον κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο πρὸς νότον τε καὶ δυσμὰς. Μαρτυρεῖται δὲ τότε ὑπὸ τοῦ Ἰω. Καζαντζῆ, ὅτι ὁ περὶ τὴν ἐκκλησίαν χώρος ἦτο δημόσιος καὶ ἐπροστατεύετο ὑπὸ τῶν δημοσίων ἀρχῶν, ἐχρησιμοποιεῖτο δὲ ὡς πλατεῖα τῆς ἐκκλησίας, ἣ καὶ ἐμισθοῦτο ὑπὸ τοῦ Δημοσίου εἰς ἰδιώτας. Τὸ περιτείχισμα βλάπτεται συχνὰ ὑπὸ τῶν ἀναγῶγων διαβατῶν, ἀλλὰ καὶ διορθοῦται καὶ βελτιοῦται τῷ 1882, 1884, ὀριστικῶς δὲ συμπληροῦται πρὸς βορρᾶν ἀξιολόγως ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἑσωτερικῶν τῷ 1889 ἀντικατασταθέντος μέρους αὐτοῦ διὰ κιγκλίδων τῷ 1895.

Ἐν τῷ μεταξύ γίνεται πᾶσα πρόνοια πρὸς φύλαξιν καὶ συντήρησιν τῶν ἀρχαιοτήτων στερεουμένων τῶν χρωμάτων τοῦ σηκοῦ τοῦ Ἀγάθωνος τῷ 1863 διὰ τοῦ Τσίλλερ, συναρμολογουμένων τῶν μερῶν τοῦ μνημείου τοῦ Προκλέους καὶ τοῦ Ἀριστοναύτου (1863), κτιζομένων φυλακείων (ἡδὴ πρὸ τῆς 22 Μαΐου τοῦ 1863) προφυλασσομένων τῶν ἀξιολόγων ἀναγλύφων διὰ συρματοπλεγμάτων (1865, 1890), ἀναστυλουμένου τοῦ ταύρου τοῦ Διονυσίου (1884). Τέλος τῷ 1890 ἀνασκάπτεται καὶ τὸ μόνον ἄσκαπτον μὲν μέχρι τοῦδε ἀλλὰ περιπεφραγμένον, ὑπὸ τοῦ δημοσίου φυλακείου κατειλημμένον καὶ ὑπὸ τὴν κατοχὴν καὶ φύλαξιν τοῦ Δημοσίου εὕρισκόμενον ὑπόλοιπον μέρος, τὸ δυνάμενον νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸ ὑπὸ τῶν ἀντιδίκων ἀμφισβητούμενον γήπεδον, τὸ ὡχρὸν κεχρωσμένον ἐν τῷ Β' χάρτῃ τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ 1890 πρὸς

νότον τῆς τῷ 1863 ἀνασκαφείσης καὶ ἔκτοτε ὑπὸ τοῦ Δημοσίου κατεχομένης σειρᾶς τῶν τάφων Δεξιλέω, Ἀγάθωνος, Διονυσίου, Λυσιμαχίδου κλπ.

Οἱ ἀντίδικοι ἐκίνησαν νῦν ἀπὸ τῆς 8 Ἰανουαρίου 1915 νέαν ἀγωγὴν κατὰ τοῦ Δημοσίου περὶ κυριότητος τοῦ ὃν ἀμφισβητοῦσι χώρου, ἰσχυρίζόμενοι, ὅτι ἐνέμοντο αὐτὸν καλῇ τῇ πίστει καὶ διανοίᾳ κυρίου μέχρι τοῦ 1900, ὅτε κατέλαβε δῆθεν αὐτὸν ἀναγκαστικῶς τὸ Δημόσιον. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὅμως γίνεται γνωστόν, ὅτι τὸ Δημόσιον ἀσκεῖ ἐπὶ τοῦ χώρου τούτου κατοχὴν καὶ κυριότητα καὶ νομὴν μεμαρτυρημένην ὑπὸ τοσούτων ἐπισήμων ἐγγράφων καὶ χαρτῶν καὶ συγγραμμάτων ἡμεδαπῶν καὶ ἀλλοδαπῶν, πλήν τῆς περιπτώσεως τοῦ 1838, κυρίως ἀπὸ τοῦ 1860 μέχρι σήμερον μὲ μικρὸν διάλειμμα κατὰ τὸ 1863, ὅτε ὁ Παντελῆς Καζαντζῆς μιμούμενος ἄλλους κατεπάτησε μέρος τοῦ χώρου, ἐκβληθεὶς ὅμως ἐξ αὐτοῦ ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει ὑπὸ τοῦ Δημοσίου παραμένοντος μέχρι σήμερον κατόχου.

Ἐμακρηγόρησα, κύριε Ὑπουργέ, διότι ἔπρεπεν ὅχι μόνον τὸ οἰκονομικὸν συμφέρον τοῦ Δημοσίου νὰ προασπισθῇ μετὰ τοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ ἡ ὀρθοκρίσις τῶν δικαστηρίων τῆς πατρίδος ἡμῶν νὰ καθοδηγηθῇ περὶ πράγματος ἀποτελοῦντος, ἀπὸ τοῦ 1863 κυρίως, παγκόσμιον προσκύνημα ἀρχαιολογικόν. Ἐνόμισα δηλαδή, ὅτι τὸ μέλλον νὰ ἐπιληφθῇ τῆς ἐκδικάσεως τῆς ὑποθέσεως ταύτης δικαστήριον θὰ ἔχῃ νὰ προασπίσῃ διὰ τῆς ἀποφάσεως αὐτοῦ καὶ τὴν ὑψηλὴν ὑπόληψιν τῆς Ἑλληνικῆς δικαιοσύνης προκειμένου περὶ τοῦ σεμνοτάτου ἀρχαιολογικοῦ χώρου, ὃν ὅχι μόνον τὰ μνημονευθέντα συγγράμματα, παρατεθέντα ἀνωτέρω διότι συνετάχθησαν πρῶτα ἀμέσως μετὰ τὰς γενομένας ἀνασκαφάς, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πάμπολλα εἰς πᾶσαν εὐρωπαϊκὴν γλῶσσαν γεγραμμένα μετὰ τὰ πρῶτα, γινώσκουσι καὶ περιγράφουσι καὶ χαρτογραφοῦσιν ἀνεσκαμμένον καὶ καθαρὸν ἀρχαιολογικὸν κτῆμα δημόσιον ἀπὸ τοῦ 1863 κυρίως. Δύναμαι νὰ βεβαιώσω, ὅτι ἀπὸ τοῦδε εἰδικοὶ ξένοι ἀρχαιολόγοι, μαθόντες καὶ τὴν ὑπαρξίν τῆς ἀμφισβήτησεως, ἡσθάνθησαν ὀδυνηρὰν ἐκπλήξιν.

Ἐν τέλει νομίζω, ὅτι πρέπει νὰ προσθέσω καὶ τόδε: Οἱ ἀντίδικοι ἰσχυρίζονται, ὅτι μέχρι τοῦ 1900 κατεῖχον τὸν ἐπίδικον χώρον. Ἀλ-

λὰ καὶ ἐκ τῆς πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἀναφορᾶς αὐτῶν τῆς 3 Μαρτίου 1912, δι' ἧς ἐπιφυλάσσουσιν ἑαυτοῖς πᾶν δικαίωμα ἐπὶ τῶν ἀνευρεθεισῶν ἐν τῷ ἀμφισβητούμένῳ χώρῳ ἀρχαιοτήτων συνάγεται τεκμήριον, ὅτι τὸν χώρον κατεῖχε τὸ Δημόσιον καὶ πρὸ τοῦ 1900. Διότι αἱ καταλεγόμεναι ἐκεῖ ἀρχαιοτήτες πᾶσαι κατὰ τὰνωτέρω εὐρέθησαν δι' ἀνασκαφῶν γενομένων πρὸ τοῦ 1900 καὶ ἐπομένως ἠϋρίσκοντο ὑπὸ τὴν κατοχὴν καὶ προστασίαν καὶ φυλακὴν τοῦ Κράτους, ἀσκουμένην διὰ τῶν ἀρχαιολογικῶν ὑπαλλήλων αὐτοῦ Ἐφόρων καὶ φυλάκων καὶ διὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἐκ τῶν ἀσφαλῶς δὲ δυναμένων νὰ ταυτισθῶσιν εὐρέθησαν αἱ μὲν ὑπ' ἀριθ. 1 (στήλη Ἀγάθωνος), 2 (ταῦρος), 4 (κύων μολοσσός), 5 (χαρώνειον ἀνάγλυφον) καὶ 8 (λέων) τῷ 1863, αἱ ὑπ' ἀριθ. 6 (Ἡγησὼν) καὶ 7 (στήλη τοῦ Κλειδήμου) τῷ 1870, ἡ δὲ ὑπ' ἀριθ. 9 (ὕδριαφόρος) τῷ 1890. Ἄν οἱ ἀντίδικοι κατεῖχον καὶ ἐνέμοντο τὸν χώρον μέχρι τοῦ 1900, πῶς θὰ ἐγίνοντο ὑπὸ τοῦ Δημοσίου αἱ ἀνασκαφαὶ καὶ πῶς θὰ ἀνεστυλοῦντο ἢ θὰ περιεφράσσοντο καὶ θὰ ἐφυλάσσοντο ὑπ' αὐτοῦ τὰ ἐνταῦθα ἀρχαῖα μνημεῖα;

Πῶς δέ, ἂφ' οὗ ταῦτα πάντα ἐγίνοντο, δὲν διεμαρτύροντο οἱ ἀντίδικοι; Καὶ τίνα νομὴν ἠδύναντο νὰ ἀσκῶσιν ἐπὶ τῶν ἀνεσκαμμένων τάφων καὶ μαρμάρων καὶ ποίαν νομὴν θὰ ἐπέτρεπον οἱ φύλακες τῶν ἀρχαιοτήτων, ἂφ' οὗ τὰ νόμιμα αὐτῶν καθήκοντα εἶνε ἐντελῶς ἀντίθετα πρὸς πᾶσαν ἔννοιαν παρεμβάσεως τῶν ιδιωτῶν ἢ νομῆς αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἀνεσκαμμένου ἢ καὶ ἀπλῶς περιπεφραγμένου ἀρχαιολογικοῦ χώρου;

Ταῦτα δύναμαι, κύριε Ὑπουργέ, νὰ ἐκθέσω περὶ τοῦ προτεθέντος μοι ζητήματος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπισήμων γραπτῶν ἀπλῶς ἢ καὶ ἐντύπων τεκμηρίων καὶ τινων προφορικῶν. Ζῶσας μαρτυρίας πλείονας δύνανται νὰ παράσχωσιν ὁ κ. Στέφανος Δραγούμης νῦν Ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν ἀπὸ δὲ τοῦ 1862 μέλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ πολλάκις Σύμβουλος αὐτῆς, ὁ κ. Π. Καβάδας καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, πρώην Γενικὸς Ἐφορὸς τῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ ἐπὶ μακρὸν Σύμβουλος καὶ Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ὁ κ. Βαλέριος Στάης διευθυντὴς τοῦ Ἐθνι-

κοῦ Μουσείου, ὁ κ. Ἑρνέστος Τσίλλερ ἀρχιτέκτων, ὁ κ. Κωνστ. Καμπάνης (ὁδὸς Μαρωνείας 4) ἐπιστάτης τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τοῦ 1890, καὶ οἱ φύλακες τῶν Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς Παναγ. Ζαφειρόπουλος καὶ Ζαχαρίας Καρνέζης.

Εὐπειθέστατος

Ὁ Ἑφορος τῶν ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς καὶ Ἀκροπόλεως

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ

Τὸ ἐργοτάξιο
τοῦ ὑπογείου σιδηροδρόμου.
Στὸ βάθος
τὰ μνημεῖα τοῦ Κεραμεικοῦ.

Ο ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΣ ΣΗΜΕΡΑ

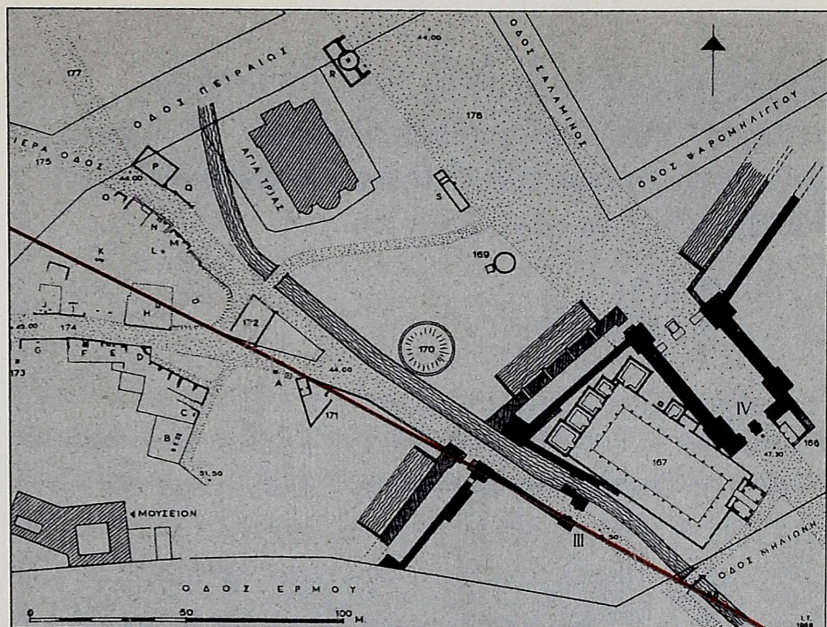
Οί νομικές δυσχέρειες πού ἐξιστορεῖ ὁ Κεραμόπουλλος καὶ οἱ συναφεῖς ἐπιβουλές τῶν ἰδιωτῶν μπορεῖ νὰ ἔλειψαν πλέον ἀλλὰ τὰ τελευταῖα χρόνια νέα ἀπειλή παρουσιάστηκε, ὑπόγεια, τοῦ μετροῦ τῆς Ἀθήνας, τοῦ ὁποίου μιὰ γραμμὴ σχεδιάστηκε νὰ περνᾷ κάτω ἀπὸ τὸ κεντρικότερο τμήμα τῆς νεκρόπολης.

Ἵπῃρξαν πολλὲς καὶ ἰσχυρὲς ἀντιδράσεις στὴν Ἑλλάδα καὶ ἔξω, καὶ γιὰ μιὰ φορὰ ἀκόμη φάνηκε πόσο τὰ ἀρχαῖα περιφρονοῦνται στὴν Ἑλλάδα. Μὲ βέβαιη τὴν καταστροφὴ τῶν μνημείων, ἐφ' ὅσον ἡ σήραγγα τοῦ τραίνου θὰ ἀνοιγόταν σὲ χαλαρές, ποταμίσιες, ἐπιχώσεις, ἐκεῖνοι πού σχεδίασαν τὸ ἔργο, Ἕλληνες τεχνικοὶ καὶ τεχνοκράτες, διάλεξαν τὴν πιὸ φθηνή, καὶ τὴν πιὸ ἀκριβή συγχρόνως, λύση. Φθηνή γιατί σχεδιάστηκε στὸ χαρτί χωρὶς μελέτη· ἀκριβή διότι οἱ δυσχέρειες πού θὰ προέκυπταν ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς θὰ ἦσαν πολλαπλάσιες ἐκείνων πού παρουσιάστηκαν στὴν ὁδὸ Πανεπιστημίου, ἰδιαίτερα ἀπέναντι στὸ Ἀρσάκειο. Στὸν Κεραμεικὸ ἡ γῆ δὲν θὰ κατάπινε περίπτερο μὲ τὸ πολύχρωμο περιεχόμενό του, πού εὐκόλα τιμολογήθηκε, ἀλλὰ μνημεῖα τῆς ἱστορίας καὶ τῆς τέχνης. Τὰ ἔξοδα θεραπείας τῆς καταστροφῆς θὰ ἦσαν πολλαπλάσια τοῦ προϋπολογισμοῦ κατασκευῆς τοῦ ἔργου στὸ σημεῖο ἐκεῖνο.

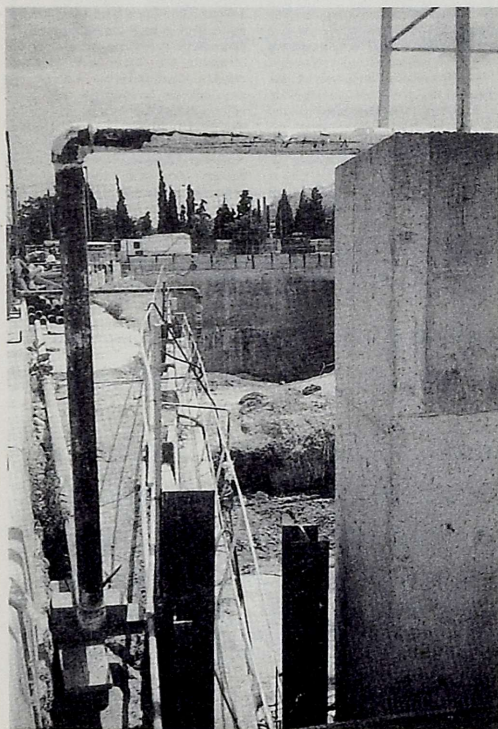
Ἡ Ἑταιρεία ἀντέδρασε στὴ σφαιερὴ αὐτὴ ἐπιχείρηση μὲ λόγους, ἔγγραφα καὶ δημοσιεύματα. Ἐντονα καὶ ἀποτελεσματικὰ ἀντέδρασε τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο (βλ. Klaus Fittschen, *Keramikos contra Metro*, *Antike Welt* 27, 1996, 169-171). Ἐλπίζεται πλέον ὅτι ὁ ὑπόγειος πού τόσο καθυστερημένα γίνεται σὲ μιὰ κατεστραμμένη Ἀθήνα, δὲν θὰ βλάψει τὸν Κεραμεικό.

ΠΡΟΣΕΧΩΣ

ΣΤΗ ΣΕΙΡΑ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ
Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ

Κάτοψη
του Κεραμεικού.
Με κόκκινο χρώμα
δηλώνεται
ή σχεδιάζομενη γραμμή
του υπογείου σιδηροδρόμου
(Antike Welt 27, 1996, 171,
abb. 3).

Ἀπὸ τὴν ἐκτέλεση
τῶν ἔργων
γιὰ τὸν σταθμὸ «Κεραμεικός»
τοῦ υπογείου σιδηροδρόμου.
Στὸ βάθος διακρίνονται
τὰ ταφικά μνημεῖα
καὶ μπροστὰ
οἱ σωλῆνες τῆς γεώτρησης
(Antike Welt 27, 1996, 170,
abb. 3).

ΤΟΥ ΕΝΔΕΚΑΤΟΥ ΤΟΜΟΥ ΤΟΥ ΜΕΝΤΟΡΟΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΤΑΙΡΟΥΣ

Humfry Payne (1902-1936) 1-3· Μία καινοτομία 33-35· Ἡ ἑλληνικὴ ἀντίληψη γιὰ τὰ μνημεῖα ἀπὸ τὸν Κυριακὸ Σ. Πιττάκη ἕως σήμερα 65-73· Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Κεραμεικοῦ 117

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ

Πεῖν, ὁ ἐμπνευσμένος ἀρχαιολόγος 4-19

ΠΕΝΘΗ

Μανόλης Χατζηδάκης 20-21· Tony Hackens 22-24· Χριστίνα Κοντῆ 24· Εὐθύμιος Μαστροκώστας 116· Εὐρυδίκη Κοντολέοντος 116

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ

Τὸ ἔργο τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου 25-29· Ἐκλογὴ Ἀκαδημαϊκοῦ 36· Τὸ Ἔργον τοῦ 1997. Χαιρετισμὸς τοῦ Ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ κ. Ε. Βενιζέλου 38-39· Ἐνίσχυση μελετῶν 39· Προσφορὲς γιὰ τὸ Τμήμα Κύπρου 39-40· Τὰ πενήντα χρόνια τοῦ Σουηδικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου 40-43· Ἡ Σχολὴ Διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης 114-115

ΑΝΑΔΡΟΜΕΣ

Ὁ Χρῆστος Καροῦζος γιὰ τὸν Humfry Payne 37

ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΜΥΘΟΥΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΒΟΙΩΤΙΑΣ

Ὁ Ἡρακλῆς χρωστοῦσε τὴ ζωὴ του στὴ Θηβαία ἡρώϊδα Γαλινθιάδα 30-32

Α' ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΤΟΥ 1998 ἀφιερωμένη στὰ 200 χρόνια ἀπὸ τὴν γέννηση τοῦ Κυριακοῦ Σ. Πιττάκη 44-64

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Β.Χ. Πετράκου: Ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία κατὰ τὰ χρόνια τοῦ Κυριακοῦ Σ. Πιττάκη 74-113· Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Κεραμεικοῦ ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία 119-145· Ἡ παραχώρηση τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Κεραμεικοῦ στὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο 146-149· Βιβλιογραφία τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας στὸν Κεραμεικὸ 150-162· Μερικὲς ἀρχαῖες μαρτυρίες γιὰ τὸν Κεραμεικὸ καὶ τὸ Δημόσιον Σῆμα 163-167· Ὁ Κεραμεικὸς στὴν ποίηση 168-171· Οἱ νεώτερες τύχες τοῦ Κεραμεικοῦ 172-205· Ὁ Κεραμεικὸς σήμερα 206-207

ΦΑΝΗΣ ΜΑΛΛΟΥΧΟΥ-TUFANO

Η ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1834-1939)

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ

Περιεχόμενα

Ἡ Ὀθωνικὴ περίοδος (1833-1863)

Ὁ Leo von Klenze καὶ ἡ ἀναστήλωση τῶν μνημείων τῆς Ἀκρόπολης -

Ἡ περίοδος τῆς ἐφορείας τοῦ Ludwig Ross (1834-1836)·

ἡ ἀναστήλωση τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης - Ἡ περίοδος
τῆς ἐφορείας τοῦ Κυριακοῦ Πιπτάκη (1836-1863)· ἑναρξὴ τῆς δράσης
τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας - Σύγχρονη κριτικὴ τῶν ἐπεμβάσεων.

Ἀπὸ τὸ τέλος τῆς Ὀθωνικῆς περιόδου ὡς τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1909

Ἡ περίοδος τῆς ἐφορείας τοῦ Παναγιώτη Εὐστρατιάδη (1864-1884)·

γραμματεία τοῦ Στεφάνου Κουμανούδη στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία

(1859-1894) - Ἡ περίοδος τῆς ἐφορείας τοῦ Παναγιώτη Καββαδία

(1885-1909) καὶ τῆς πρώτης γραμματείας του στὴν Ἀρχαιολογικὴ

Ἑταιρεία (1895-1909)· ἡ πρώτη φάση τοῦ ἔργου τοῦ Νικολάου Μπαλάνου.

Ἀπὸ τὸν Πρῶτο ὡς τὸν Δεύτερο Παγκόσμιον Πόλεμον (1910-1939)

Συντήρηση καὶ ἀναστήλωση μνημείων ἀπὸ τὸ Ἀρχιτεκτονικὸ Τμῆμα τοῦ

Ὑπουργείου Παιδείας ὑπὸ τὸν Νικόλαο Μπαλάνο· ἡ δευτέρη καὶ ἡ τρίτη

φάση τοῦ ἔργου του (1911-1917, 1921-1939) - Κριτικὴ ἀποτίμηση τοῦ

ἔργου τοῦ Νικολάου Μπαλάνου - Τὸ ἔργο τοῦ «Γραφείου Ἀναστυλώσεως

καὶ Συντηρήσεως Ἀρχαίων Μνημείων» ὑπὸ τὸν Ἀναστάσιο Ὀρλάνδο

(1922-1939).

Εὐρωπαϊκὸς περίγυρος καὶ ἑλληνικὲς ἀναστηλώσεις

ΣΠΥΡΟΥ Ε. ΙΑΚΩΒΙΔΗ

ΓΛΑΣ II

Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ 1981-1991

Περιεχόμενα

Είσαγωγή

Στρωματογραφία - 'Ανασκαφή.

Τὰ κτίρια καὶ τὰ εὐρήματα

Κτίριο Η - Κτίριο Κ - Δωμάτια Ν1-Ν3 - Χώρος Ν4 -
Κτίριο Μ - Τοῖχος περιβόλου.

Διάταξη τῶν κτιρίων

Οικοδομικά: Θεμελίωση - Τοῖχοι - Πλῖθες - Δάπεδα -
Αὐλάκια - Θύρες - Κατώφλια - Στέγες.

Κεραμεικὴ

Νεολιθική - Ὑστεροελλαδική: Κύλικες - Λεκανίδια - Πίθοι -
Πρόχοι - Σχύφοι - Ψευδόστομοι μικροί - Ψευδόστομοι μεγάλοι -
Κρατῆρες-κρατηρίσχοι - Λεκάνες - Σταμνίσχοι - Ἀλαβαστροειδῆ -
Κύπελλα - Κύαθοι - Πώματα - Μαγειρικά-οἰκιακὰ ἀγγεῖα καὶ σκεύη -
Διάφορα - Ἑλληνιστική - Μεσαιωνική.

Μικρὰ εὐρήματα

Μετάλλινα ἀντικείμενα - Λίθινα ἀντικείμενα - Διάφορα εὐρήματα -
Εἶδη διατροφῆς: Κοχύλια - Ζωικά κατάλοιπα - Φυτικά κατάλοιπα.

Χρήση καὶ ἱστορία τῶν κτιρίων

Τοιχογραφίες

Χρονολόγηση

KONSTANTINOS KALOGEROPOULOS

DIE FRÜHMYKENISCHEN GRABFUNDE
VON ANALIPSIS

(Südöstliches Arkadien)

Inhaltsverzeichnis

Einleitung

Lage des Fundortes - Forschungsgeschichte

Der archäologische Befund

Das Tholosgrab - Die Miniaturtholoi 1-8 - Das Kindergrab 'bei dem Prytaneion' - Das Grab 'am Alpheios' - Katalog der Funde aus einem Brandschutt unter dem 'Prytaneion' - Das Kindergrab 'bei Alonia' - Fundstellen mykenischer Keramik auf dem Hügel von Analipsis - nach den Grabungsnotizen von Kontogiorgis

Die Keramik

Bemalte mykenische Keramik - Unbemalte Keramik mit ungeglätteter Oberfläche - Unbemalte Keramik mit geglätteter Oberfläche

Die Kleinfunde

Kleinfunde aus Ton - Kleinfunde aus Elfenbein - Kleinfunde aus Eberzahn - Kleinfunde aus Bronze - Kleinfunde aus Edelmetall - Kleinfunde aus Bernstein - Kleinfunde aus Silex - Kleinfunde aus Felsgestein - Tierknochen - Sonstiges

Grabformen, Bestattungen und Datierung der Grabanlagen
Das Tholosgrab - Die Miniaturtholoi - Kistengräber und Sonstiges

Die frühmykenischen Amphoren des palatialen Stils
Forschungsgeschichte - Vorbemerkungen - Verbreitung, archäologischer Kontext und stilistische Beurteilung - Kompositionsschemata - Funktion

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΡΕΘΕΜΙΩΤΑΚΗ

Δ.Ρ. 11 αν'
12

ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΙΚΗ ΠΗΛΟΠΛΑΣΤΙΚΗ
ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

ΑΠΟ ΤΗ ΝΕΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΗ
ΕΩΣ ΤΗΝ ΥΠΟΜΙΝΩΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Περιεχόμενα

Εισαγωγικά

Κατάλογος ειδωλίων καὶ ειδώλων

Ἀνατολική Κρήτη

Βόρεια Κεντρική Κρήτη

Νότια Κεντρική Κρήτη

Δυτική Κρήτη

Στυλιστικά χαρακτηριστικά - Χρονολόγηση

Ἀπὸ τὴ νεολιθικὴ ἕως τὴ ἀρχὴ τῆς νεοανακτορικῆς

Ἡ ἐποχὴ τῆς φυσιοκρατίας

Ἡ πρώτη φάση τῆς μετανακτορικῆς πλαστικῆς

Ἡ μέση φάση τῆς μετανακτορικῆς πλαστικῆς

Ἡ ὕστερη φάση τῆς μετανακτορικῆς πλαστικῆς

Ὑπομινωικὴ πλαστικὴ

Μυκηναϊκὰ ειδώλια στὴν Κρήτη

Μινωικὰ ειδώλια ἐκτὸς Κρήτης

Μορφολογικὰ χαρακτηριστικά

Τὸ ἔνδυμα τῶν ειδωλίων

Κοσμήματα

Κομμώσεις

Χειρονομίες

Ἡ τεχνικὴ κατασκευῆς ειδωλίων καὶ ειδώλων

Ζητήματα ρυθμοῦ

Ζητήματα ἐρμηνείας

0010059608

Αρχαιολογική Εταιρεία

